

T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA HARŞİT SAVUNMASI

HARŞİT DEFENCE IN WORLD WAR I

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Adnan YAZICI

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Sezai BALCI

GİRESUN 08/02/ 2019

JURİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün 21/01/2019 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Adnan Yazıcı'nın "Birinci Dünya Savaşı'nda Harşit Savunması" başlıklı tezi incelenmiş olup aday 08/02/2019 tarihinde saat 11:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Doç. Dr. Sezai BALCI	
Üye	Prof. Dr. İlhan EKİNCİ	
Üye	Doç. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Oktay KARAMAN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Ferhat GÜNGÖR	

ONAY

.../.../2019

Doç. Dr. Güven ÖZDEM

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Birinci Dünya Savaşı’nda Harşit Savunması” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

08/02/2019

Adnan Yazıcı

ÖNSÖZ

I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti için sonuçları açısından bir dönüm noktası olmuştur. Kafkas Cephesi, Osmanlı Devleti'nin bu savaş içerisinde mücadeleye giriştiği ilk cephedir. Burada Ruslara karşı taarruz amaçlı bir harekât ortaya çıkmış, çok zorlu bir mücadele verilmiştir. Plan, program ve hazırlıklar yeterli gibi gözükse de zamanlama ve birlikler arasındaki koordinasyonun yeterince sağlanamaması özellikle savaşın ilk yıllarında başarısız sonuçları beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada cephe içerisinde bir bölüm teşkil eden ve Kafkas Cephesinin son savunma hattı olan Harşit Çayı ve vadisi üzerinde yapılan mücadele gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu konuda daha önceden teferruatlı çalışmaların yapılmamış olması çalışmanın zorluğunu ortaya koyarken, diğer taraftan çalışmanın ne kadar önemli olduğunu da göstermektedir. Dilden dile dolaşan, ancak kaynaklara yeterince yansımayan bu mücadele ve ardındaki olaylar hep bir eksiklik olarak görülmüştür. Bu konuda yaşayan insanların artık hayatta olmaması, yaşayanları görenlerin sayılarının da az olması bu çalışmanın bir an önce hayata geçirilmesini zorunlu kıldığı kanaati oluşmuştur.

Olayların geçtiği birçok yerde tarihin izleri hala canlılığını sürdürmektedir. Vadi boyunca istihkâmlar, siperler, karargâh merkezleri, askeri malzemeleri taşımak için yapılmış nakliye yolları, tarihin canlı tanıkları olarak karşımızda durmaktadır. Aynı zamanda savaş ve gerisinde şehadete ulaşan askerler için şehitlikler de mevcuttur.

Bilimsel çalışmaya önemli bir katkısı olacağını düşündüğüm bu çalışma; dört bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde; “Harşit” adının anlamı, Harşit Vadisi'nin I. Dünya Savaşı'na kadar olan tarihçesinin kısa özeti, idari yapılanma ve coğrafyası üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde; Kafkas Cephesinin kuruluşu, Osmanlı ve Rus hedefleri açıklanmıştır. Kafkas Cephesi içerisinde cereyan eden olaylar 1916 yılına kadar yüzeysel olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca iaşe ve lojistik desteği, cephe ve istihkâm alanları, mücadelede etkili olan komuta kademesi işlenmiştir. Üçüncü bölümde; Harşit Vadisi'nde 1916 yılından itibaren başlayan ve 1917 sonlarına kadar devam eden mücadeleye yer verilmiştir. Son bölümde ise; 1918

başlarında Rusların geri çekilişı, Türk ileri harekâtı, göç, sağlık hizmetleri ve şehitler konusu açıklanmıştır.

Araştırma esnasında; Genel Kurmay Başkanlığı ATASE Arşivi, Genel Kurmay Başkanlığı Basımevi, Giresun Üniversitesi Hüseyin Hüsnü Tekışık Kütüphanesi, Ordu Gazi İl Halk Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu, YÖK Tez Merkezi ile birçok yazılı ve basılı eserden; ayrıca dönemin canlı tanıklarını görenlerden, bölgeyi iyi bilenlerden yararlanma yoluna gidilmiştir.

Çalışma esnasında; verdiği her türlü destekten dolayı tez danışmanım Doçent Dr. Sezai BALCI'ya çok teşekkür ederim. Sezai BALCI, çalışmanın aşamalarında zaman zaman verdiği bilgiler, özellikle içerik oluşturma esnasındaki fikirleri ve kaynaklara ulaşmada gösterdiği yollarla çalışmanın bugüne gelmesinde büyük çaba sarf etmiştir. Araştırma esnasında güler yüzünü esirgemeyen Genel Kurmay Başkanlığı ATASE Arşivi Görevlilerine, kütüphane çalışanlarına, Harşit Vadisi'nde coğrafyanın geçtiği alanda hep benimle birlikte olan Emekli Öğretmen Gazeteci ve Yazar Seyit GÜVENDİ'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca manevi yardımlarını benden esirgemeyen aileme ve mesai arkadaşlarıma da sonsuz teşekkür eder, şükranlarımı sunarım.

ÖZET

YAZICI, Adnan, Birinci Dünya Savaşı'nda Harşit Savunması, Yüksek Lisans Tezi, Giresun, 2019.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin savaşa girdiği ve Ruslarla yaptığı mücadele Kafkas (Doğu) Cephesinde gerçekleşmiştir. Rusların tarihi emellerini bertaraf etmek, 93 Harbi olarak bilinen 1877 - 1878 Osmanlı Rus Savaşlarında kaybedilen yerlerin geri alınması ve Türk dünyası ile birleşmenin hedeflendiği bu cephede, son savunma hattı ise Harşit Vadisi'nde gerçekleştirilmiştir. Rusların Temmuz 1916'da Harşit Çayı'na dayanması ve 1918 yılı başına kadar işgal ettiği bölgede, istediği sonucu alamamasında Harşit Savunmasının önemli bir yeri bulunmaktadır.

Harşit Savunmasında Ruslara karşı 3'üncü Orduya bağlı birlikler görev almıştır. Rusların zorlu Karadeniz coğrafyasında istediği gibi hareket edememesi, gerek kendi iç çalkantıları ve gerekse Türk Ordusunun Harşit'i son savunma hattı olarak belirlemesinden kaynaklanmaktadır. Buradaki Türk birlikleri Harşit Vadisi'nde oluşturduğu savunma hatları ile burayı son ana kadar savunup Rusları Harşit Çayı'nın batısına geçirmemişlerdir. Vadi boyunca dağlar, tepeler ve yaylalar istihkâm ve mevzi alanları ile dolu olup halen tarihe tanıklık etmektedir. Harşit, bu anlamda toprağı kanla sulanmış vatan parçasıdır. Böylece burada harekât kabiliyetini kaybeden Rusların Batı'ya ulaşması gerçekleşmemiş ve hedefleri ve siyasi emelleri Harşit Çayı'nın sularında kaybolup gitmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kafkas Cephesi, 3'üncü Ordu, Harşit, Harşit Çayı, Son Savunma,

ABSTRACT

YAZICI, Adnan, Harşit Defence in World War 1, Master's Thesis, Giresun, 2019.

In World War 1, Ottoman Empire battled against the Russian in Caucasian(Eastern) front. In this front in which Ottoman Empire aimed at eliminating the historical desire of the Russian, recapturing the places lost in 1877/1878 Ottoman Russian wars known as the '93 war and uniting with Turkish World, the last line of defence happened in Harşit valley. The Russian reached Harşit Stream in July 1916. However, Harşit defence played an important role in their failure in the region they occupied until the beginning of 1918.

The troops under the command of the 3rd Army served against the Russian in Harşit defence. The Russian could not move on as they wished through challenging Black Sea area. This was both because of their inner turmoil and because of the fact that Turkish Army determined Harşit as the last line of defence. The Turkish troops there defended Harşit Valley till the last moment with the line of defence they settled. Thus, they did not let the Russian move to the West side of Harşit Stream. The mountains, hills and highlands along the valley are full of fortress and position areas and they still witness to the history. In this sense, Harşit is a part of homeland the soil of which is blood-soaked. As a result, The Russian lost their operational capability there, could not reach to the West and their goals and political desires disappeared in Harşit streams.

Key Words: Caucasian Front, The 3rd Army, Harşit, Harşit Stream, The Last Line of Defence.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	IX
TABLolar	X
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
HARŞİT ADININ MENŞEİ, HARŞİT'İN TARİHİ VE COĞRAFYASI	6
1. HARŞİT ADININ MENŞEİ	6
2. HARŞİT'İN 1. DÜNYA SAVAŞINA KADAR OLAN TARİHİ VE İDARİ YAPILANMASI	8
2.1. Harşit'in 1. Dünya Savaşına Kadar Olan Tarihi	8
2.2. İdari Yapılanması	17
3. HARŞİT VADİSİ'NİN COĞRAFYASI	20
İKİNCİ BÖLÜM	27
KAFKAS CEPHESİNİN OLUŞMASI VE HARŞİT CEPHESİ	27
1. KAFKAS CEPHESİNİN KURULUŞU	27
1.1. Kafkasya	27
1.2. Osmanlı Hedefleri	27
1.3. Rus Hedefleri	28
1.4. Cephedeki Türk Kuvvetleri	29
1.5. Cephedeki Rus Kuvvetleri	30
1.6. Kafkasya'da Osmanlı - Rus Sınırı	31
2. RUSLARIN KARADENİZ BÖLGESİNİ İSTİLASI	32
3. HARŞİT VE ÇEVRESİNDE ORDU TEŞKİLATI	40
3.1. 3'üncü Ordunun Harşit ve Çevresindeki Konuşlanışı ve Rus Kafkas Ordusu	40
3.1.1. 3'üncü Ordu ve Rus Kafkas Ordusu	40
3.1.2. 3'üncü Ordu Cephesinde Bölge, Mıntıka ve Kısım Komutanlıklarının Oluşturulması	42
3.1.3. Kafkas Teşkilatının Kuruluşu	44
3.1.4. 3'üncü Ordunun Altı Kısım Komutanlığı Şeklinde Teşkilatlanması	46
3.1.5. 1916 Yılı Sonunda Harşit ve Çevresinde 1'inci ve 2'nci Kafkas Kolordusunun Durumu	47
3.1.6. Kafkas Ordular Grubu	49
3.1.7. 1917 Yılı Sonunda 3'üncü Ordunun Kuruluş ve Konuşu	50
3.2. Teşkilat-ı Mahsusa Alayı	51
3.2.1. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kuruluş Gayesi	51
3.2.2. Teşkilatın Kuruluşu	52
3.2.3. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkas Cephesindeki Faaliyetleri	53

3.2.4. Teşkilat-ı Mahsusa Alaylarının Kurulması	57
3.3. Harşit Vadisi'nde Cephe ve İstihkâm Alanları	60
3.3.1. Vadide Rus İşgalinden Önce Türk Savunma Alanları	60
3.3.2. Harşit Vadisi'nde Rus Nakliye Yolları	61
3.3.3. Harşit Vadisi'nde Türk Cephe ve İstihkâm Alanları	62
3.3.4. Cephe ve İstihkâm Alanlarındaki Çalışmalar	63
3.4. İaşe ve Lojistik Durumu	65
3.5. 3'üncü Ordunun Harşit ve Çevresindeki Komuta Kademesi	73
3.5.1. Ordunun Komuta Kademesi	73
3.5.2. Harşit Savunmasında Doğrudan Ya da Dolaylı Yönden Etkili Olan Komutanlar	76
3.5.2.1. Mehmet Vehip Kaçı (Vehip Paşa) (1875 -1940)	76
3.5.2.2. Mustafa Fevzi Çakmak (1876 -1950)	79
3.5.2.3. Musa Kazım Karabekir (1882 -1948)	80
3.5.2.4. Yakup Şevki Subaşı (1876 -1939)	81
3.5.2.5. Halit Karsıalan (1883 -1925)	82
3.5.2.6. Kazım Fikri Özalp (1882 -1968)	84
3.5.2.7. Mehmet Zekeriya Bey (1881 - ?)	85
3.5.2.8. Hüseyin Selahattin (Çolak) Köseoğlu (1880 - 1949)	85
3.5.2.9. Mehmet Selahattin Adil (1883 - 1961)	86
3.5.2.10. Yusuf İzzet Met (1876 - 1922)	87
3.5.2.11. Ömer Lütü Erinol (1880 - 1939)	88
3.5.2.12. Alaattin Koval (1882 - 1930)	89
3.5.2.13. Reşit Bey (1876 - 1918)	89
3.5.2.14. Ali Rıza Benli (1876 - 1922)	90
3.5.2.15. Ali Rıza Bey (18?? - 1918)	91
3.5.2.16. Asım Faik (1881 - ?)	91
3.5.2.17. Mehmet Nihat Ador (1877 - 1940)	92
3.5.2.18. Mehmet Şükrü Bey (1874 - ?)	93
3.5.2.19. Mehmet Ruhi Seçkin (1885 - 1949)	93
3.5.2.20. İshak Bey (1874 - ?)	94
3.5.2.21. Mehmet Şinasi Bey (? - ?)	94
3.5.2.22. Hacı Hamdi Pirselimioğlu (1878 - 1967)	95
3.5.2.23. Hüseyin Avni Alparslan (1876 - 1921)	96
3.5.2.24. Topal Osman Ağa (Feridunoğlu Osman) (1883 - 1923)	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **100**

HARŞİT SAVUNMASI **100**

1. 1916 -1917 SAVAŞLARI **100**

1.1. Türk ve Rus Ordusunun 1916 Yılı Başındaki Kuvvet Dengesi	100
1.2. Rus İlerleyişinin Başlaması	101
1.3. Mehmet Vehip Paşa'nın 3'üncü Ordu Komutanlığına Tayin Olması	103
1.4. Rusların Sahilden ve Çoruh Yönünden İlerleyişi	105
1.5. Trabzon'un İşgali	106
1.6. Orduda Bölgelerin (Mıntık) Teşekkülü	109
1.7. Rus İlerleyişinin Durdurulması	110
1.8. Rus Karşı Taarruzunun Başlaması ve Bayburt'un İşgali	111
1.9. Rusların Harşit Çayı Hattına Dayanması	112
1.10. Gümüşhane Torul (Ardasa) ve Kelkit'in İşgali	115
1.11. Rusların Kürtün'e İlerlemesi	117
1.12. Rusların Tirebolu'ya Ulaşması, Kürtün'deki Faaliyetleri	118

1.13.	Rusların Harşit'e Ulaşması	123
1.14.	Harşit Genelinde Cereyan Eden Olaylar	126
1.15.	Harşit Cephesinde 1917 Yılı Gelişmeleri	130
1.16.	Rus İhtilali ve Çarlık Rejiminin Yıkılması	137
1.17.	Harşit Cephesindeki Keşif ve Baskın Harekâtı ve Rus İhtilalinin Cepheye Etkileri	138
1.18.	Rus Propagandası	149
1.19.	Günlük Raporlar Eşliğinde Savaşın Seyri	152
1.19.1.	Ağustos 1917 Raporları	153
1.19.2.	Eylül 1917 Raporları	165
1.19.3.	Ekim 1917 Raporları	177
1.20.	Rusya'da Geçici Kerensky Hükümetinin Devrilmesi ve Bolşevikliğin Hâkimiyeti	183
1.21.	Kabaktepeler'e Taarruz Harekâtı (7 - 8 Kasım 1917)	184
1.22.	Cephelerde Sükûnetin Hâkim Olması	187

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM **190**

RUSLARIN GERİ ÇEKİLİŞİ, SAVAŞIN SONA ERMESİ VE SAVAŞIN ETKİLERİ **190**

1.	ERZİNCAN MÜTAREKESİ (18 ARALIK 1917)	190
2.	HARŞİT CEPHESİNDE SON DURUM VE BİRLİKLER ARASINDAKİ İLETİŞİM	193
2.1.	Harşit Cephesinde Son Durum	193
2.2.	Harşit Cephesinde Birlikler Arasındaki İletişim	193
2.3.	37'nci Kafkas Tümeni Komutanı Miralay Hacı Hamdi Bey'in Görevinden Ayrılması	197
3.	TÜRK İLERİ HAREKÂTININ BAŞLAMASI	198
3.1.	İleri Harekâtın Gerekçeleri	198
3.2.	İleri Harekâtın Başlaması ve Bölgelerin İşgalden Kurtarılması	201
4.	SAĞLIK HİZMETLERİ	208
4.1.	Hastaneler	208
4.2.	Sıhhiye Hizmetleri	208
5.	ŞEHİTLİKLER VE ŞEHİTLERİMİZ	213
5.1.	Şehitliklerimiz	213
5.2.	Şehitlerimiz	215
6.	SAVAŞIN SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL ETKİLERİ	237
6.1.	Göç Hareketi	237
6.2.	Açlık ve Sefalet	241
6.3.	Rusların Harşit Genelindeki Tahribatları	245
6.4.	Rusların Cephedeki Ekonomik Çıkarları	248
6.5.	Savaşın Kültürel Etkileri	249

SONUÇ **254**

KAYNAKÇA **257**

1.	Arşiv Belgeleri	257
A.	Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivleri	257
I.	Dünya Savaşı (BDH) Arşivleri	257
2.	Kitap Makale ve Tezler	258

3. İnternet Kaynakları	263
4. Sözlü Kaynaklar	264
<i>EKLER</i>	265
<i>ÖZGEÇMİŞ</i>	288

KISALTMALAR

ATASE: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Makale

a.g.t. : Adı Geçen Tez

BDH : Birinci Dünya Harbi

Bk. : Bakanız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

DOKAP : Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı

dos : Dosya

F: Fihrist

HES : Hidroelektrik Santrali

İÜ: İstanbul Üniversitesi

kls : Klasör

km : Kilometre

ks. : Kısım

m : Metre

mm : Milimetre

MÖ : Milattan Önce

MS : Milattan Sonra

MSB : Milli Savunma Bakanlığı

S. : Sayı

s. : Sayfa

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

TTK : Türk Tarih Kurumu

Yay.: Yayınları

YÖK : Yükseköğretim Kurulu

? : Bilinmeyen

TABLolar

<i>Tablo 1: 1'inci ve 2'nci Kafkas Kolordusu Muharip Piyade Mevcudu.....</i>	<i>49</i>
<i>Tablo 2: Osmanlı askerlerinin bir günlük erzak istihkakı</i>	<i>71</i>
<i>Tablo 3: 1916 yılı başlarında iki ordunun kuvvet dengesi.....</i>	<i>101</i>
<i>Tablo 4: 20 Temmuz 1916'da 3'üncü Ordunun Karadeniz Hattındaki Durumu</i>	<i>115</i>
<i>Tablo 5: 29 Temmuz 1916'da Harşit Cephesindeki muharip er, makineli tüfek ve top sayısı.....</i>	<i>120</i>
<i>Tablo: 6 Harşit Savunması Şehitleri.....</i>	<i>217-236</i>
<i>Tablo 7. 1916 1917 yıllarında bazı ürünlerin karşılaştırmalı fiyatları.....</i>	<i>243</i>

GİRİŞ

Harşit Vadisi ve havzası tarihin ilk dönemlerinden itibaren bulunduğu konum ve stratejik özellikleriyle insanların yerleşim alanı olmuştur. İçerisinden geçen ve bölgeye hayat veren Harşit Çayı sürekli önemini korumuştur. İskândan itibaren birçok olaylara sahne olan bölge tarihinin en önemlilerinden biri de I. Dünya Savaşı'nın Kafkas Cephesinde Türklerle Ruslar arasındaki mücadelenin son bölümünün burada vuku bulmasıdır.

Türk tarihinin 1700'lü yıllardan günümüze kadar geçen süresi içerisinde Rusya ile olan siyasi, askeri ve diplomatik ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır. Rusların Büyük Petro ile izlediği genişleme ve fütihat siyasetinin asıl hedefinin Osmanlı ayağında sıcak denizlere inme, Boğazlara ve İstanbul'a hâkim olma düşüncesi vardır.

1

1683 yılında II. Viyana bozgunu ve sonrasında oluşturulan Kutsal İttifak'a Venedik ve Lehistan'ın yanı sıra Rusya da müdahil olmuştu. Bu ittifak Rusya'nın hedeflerine ulaşmasında önemli bir adımdır. Nitekim bozgun sonrası 23 Ocak 1699 yılındaki Karlofça Antlaşması'yla² ilk toprak kayıplarını yaşayan Osmanlı Devleti'nin sorunlara köklü çözüm bulamaması, Batı'daki yenilik ve gelişmeleri yakından takip edememesi yüzünden devlet yeni savaşlarla karşı karşıya kalmış ve bu savaşlarda ardı arkası kesilmeyen toprak kayıplarına neden olmuştur.

Özellikle Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan (1774) sonra Osmanlı içerisindeki Hristiyan Ortodokslar arasında Rus nüfuzu hızla artmaya başlamıştır.³ Ardından 1789 Fransız İhtilali ve Sanayi İnkılabı ile hızla gelişen ve değişen bir Avrupa karşısında siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal yönden büyük sıkıntılar içerisine giren bir Osmanlı Devleti, ihtilalin getirdiği milliyetçilik düşüncesinin etkisiyle parçalanmayla yüz yüze kalmıştır. Ayrılık düşüncesi etrafında birleşen azınlıklardan ilk isyan bayrağını çeken Sırplardır. 1829 Edirne Antlaşması'yla Ruslardan büyük destek gören Yunanlılar ise Osmanlılardan ayrılan ilk azınlıktır. 1828-1829 Osmanlı

¹Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, TTK Yay., Ankara 2011, s.VII

²Abdülkadir Özcan, "Karlofça Antlaşması", **DİA**, XXIV, 2001, s. 504-507.

³Kurat, a.g.e., s.27-28

Rus Savaşı'nda Ruslar bir taraftan Trabzon'a diğer taraftan da Gümüşhane'ye kadar gelmişler ancak direnişle karşılaşınca kısa süre sonra geri çekilmek zorunda kalmışlardı.⁴

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) ise Osmanlı Devleti için belki de yüzyılın en ağır felaketi idi. Bu savaşta Ruslar bir yandan Çatalca önlerine gelirken, diğer taraftan da Kars, Ardahan ve Batum Osmanlı'nın elinden çıkmıştır. Savaş sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsız olurken Osmanlı Devleti dağılma sürecine girmiştir.⁵ Ermeni sorunu ise ilk kez uluslararası bir boyut kazanarak Osmanlı'yı yeni ve büyük bir sorun ile baş başa bırakmıştır.

Milliyetçilik düşüncesi özellikle Balkan Savaşlarında kendisini iyice ayyuka çıkarmıştır. Azınlıkların bu girişimleri Avrupalı büyük devletler tarafından şiddetli bir şekilde desteklenmiştir. Hasta adam olarak tabir edilen Osmanlı Devleti artık ölmeye terk edilmiş ve bu da büyük devletlerin Osmanlı'yı paylaşma konusundaki işbirliğinin bir neticesi olarak görülmüştür.

Osmanlı Devleti Avrupa'nın hızlı değişim ve gelişimine ayak uydurmak için 3 Kasım 1839'da Tanzimat ve 18 Şubat 1856'da Islahat Fermanlarını yayınlamış, ardından da 23 Aralık 1876'da Kanun-i Esasiyi kabul ederek I. Meşrutiyet'i ve 23 Temmuz 1908'de de II. Meşrutiyet'i ilan etmiştir. Ancak sorunlara köklü çözüm bulamaması, yenilikleri yeterince takip edememesi yüzünden istenilen sonuçlara ulaşamamıştır. Diğer taraftan devlet içinde yeniliklere ve değişime direnen grupların varlığı da unutulmamalıdır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı yönetimine hâkim olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin döneminde Rusların; baskı, nüfuz ve imtiyazlarından hiçbir surette taviz vermediği görülmüş hatta: "Ermeni reformu" bahanesiyle Osmanlı'nın doğu vilayetlerinde tam bir nüfuz sahibi olmak siyaseti ısrarla takip edilmiştir.⁶

⁴Celal Erkin, **1828-1829 Türk-Rus Harbi (Kafkas Cephesi)**, 117 Sayılı Askeri Mecmua Lahikası, İstanbul 1940, s.75-79

⁵Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi (İkinci Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı 1908-1918)**, C. IX, TTK Yay., Ankara 2011, s. 213-215

⁶Kurat, a.g.e., s.80

Rusya'nın tarihi emelleri Osmanlı yönetimince (İttihat ve Terakki) takip edildiğinden, buna karşılık Almanlarla yakınlaşmak ve ittifak etmek düşüncesi ortaya çıkmıştır. Nihayetinde de 2 Ağustos 1914 tarihinde "İttifak Antlaşması" imzalanmıştır.⁷

Almanlarla yapılan ittifakla Osmanlı-Rus rekabeti sonrası yüzyıllardır farklı cephelerde Ruslara karşı kaybedilen toprakların geri kazanılması düşüncesi hâkim olmuştur. Bu anlamda Kafkas harekâtına girişilmesinin en önemli sebebi 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nda (93 Harbi) kaybedilen Kars, Ardahan ve Batum bölgelerinin tekrar ele geçirilmesi düşüncesidir.⁸ Ayrıca Tiflis, Bakü ve Hazar Denizi yoluyla Türk dünyasıyla temasa geçerek Turancılık planını gerçekleştirmektir.⁹

Almanlar ise I. Dünya Savaşı'nda üzerlerindeki yükü azaltmak maksadıyla Osmanlı'nın jeopolitik gücünden yararlanarak savaşı geniş alana ve cepheye yaymak düşüncesindeydiler. Onlar Osmanlı'nın eski gücünün olmadığını farkındaydılar. Ancak İslam coğrafyasında hala etkili olduklarını düşündükleri Osmanlı'nın, ümmetçilik fikri etrafında dünyadaki Müslümanları etraflarında toplayacaklarına kanaat getirmişlerdir.

Nitekim 1914-1918 yılları arasında meydana gelen savaşta Osmanlı Devleti de yer almıştır. Kafkas Cephesi Osmanlı'nın savaşa girdiği ilk cephe olup burada taarruz amaçlı bir harekât gerçekleştirilmiştir.

Bu cephe içerisinde Azap ve Köprüköy'de büyük mücadeleler yaşanmış; coğrafyanın, tabiatın, iklimin zorluğu, açlık, soğuk ve bulaşıcı hastalıklar Osmanlı Ordusunun belini bük müştür. Zira Sarıkamış felaketi bunun en somut örneğidir. Rus ilerleyişi 1916 yılı ortalarına kadar devam etmiştir; ta ki Harşit Çayı sınırlarına dayanana kadar. Harşit Çayı Osmanlı-Rus mücadelesinin son savunma hattını oluşturmuştur.

⁷Fahri Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2. Baskı, Ankara 1984, s. 108

⁸Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C. II, Kısım III, TTK, Ankara 1991, s. 76

⁹Karal, a.g.e., s.414

Harşit Vadisi ve havzası I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesinde Osmanlı savunmanın son hattını oluşturmasına rağmen üzerinde yeterince akademik çalışma yapılmayarak eksik bırakılmıştır. Vadi içerisinde gezintiye çıkıldığında Tirebolu'dan, Güce, Doğankent (Harşit), Kürtün, Torul ve Gümüşhane'ye kadar olan alanlarda dağların etekleri, tepeleri ve yaylalar halen canlılığını koruyan istihkâm, cephe ve mevzilerle doludur. Ayrıca birçok isimli-isimsiz şehit mezarları ve şehitlikleri barındırır.

Burada geçen olaylar halk dilinde “*Urus-Moskof Savaşı*” ve “*Muhacirlik ve seferberlik yılları*” olarak değerlendirilip dilden dile sözel olarak anlatılmakta, konuyla ilgili anekdotlara yer verilmektedir. Bu savaşı yaşayanlardan hayatta kalanlar yoktur. Yaşayanı görenlerinin sayıları da hızla azalmaktadır.

Bu çalışmayla, tarihin sayfalarında yer alan ama yeterince bilinmeyen “Harşit Savunması” gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmış; ancak zorlu bir süreç geçirilmiştir. Çalışmayla akademik eksiklik giderilmeye ve bu konu üzerine daha fazla yoğunlaşılması için zemin hazırlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmaya başlanırken öncelikle konu sınırı belirlenmiştir. Savaşın geçtiği bölgede bir seyahat yapılarak birçok alan (kale, cephe, istihkam, mevzi, nakliye yolları, şehitlik vs) fotoğraflanmıştır. Konu ile ilgili olarak; Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi yayın kataloğu taranmıştır. Harşit Savunması ile doğrudan ilgili olan 121 belge ATASE'den temin edilmiş ve belgelerin tamamı okunmuş, tasnif edilmiş ve bunların büyük çoğunluğuna çalışmada yer verilmiştir. Ayrıca *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi* 3'üncü Ordu Harekâtı adlı eserlerle, Mareşal Fevzi Çakmak'ın *I. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi* adlı eserleri ve anıları tezimizin ana şemasını oluşturmasında önemli olan kaynaklardır.

Bunun dışında savaşın genel hatları konusunda Akdes Nimet Kurat'ın *Türkiye ve Rusya*, Enver Ziya Karal'ın *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı (1908-1918) IX*, Yusuf Hikmet Bayur'un *Türk İnkılabı Tarihi, C. II-III, Kısım III* ve Fahir Armaoğlu'nun *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi* eserlerinden yararlanılmıştır. Özelde

Trabzon, Giresun, Gümüşhane ve bahsi geçen illerin ilçelerine ait eserlerden de yararlanılma yoluna gidilmiştir. Çalışma gerek savaştaki komutanlar, gerekse savaşı yaşayan yazarların eserlerindeki anılarıyla desteklenmiştir. Yörede yaşayan bazı kişilerin de sözel ifadelerine başvurulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

HARŞİT ADININ MENŞEİ, HARŞİT'İN TARİHİ VE COĞRAFYASI

1. HARŞİT ADININ MENŞEİ

Yazılışı ve telaffuzu itibariyle farklılık gösteren “Harşit/Harşid/Harşit”, genel ifadeyle Harşit Çayı ve vadisinin tamamı için kullanılan bir tabirdir. Bu tabiri esasında Harşit Çayı belirlemiştir. Özelde ise eskiden beri Doğankent ilçe merkezinin olduğu yer olarak bilinmektedir.

Bilge Umar, Harşit Çayı'nın Hellen dönemindeki adının Anthony Brye'e¹⁰ atfen “*Philabonites*” olduğunu ileri sürmektedir. Umar, Philabonites'in Anadolu ağzındaki bir adın Hellen ağzına uydurulmuş biçimi ve “dibinde akarsu bulunan doğal geçit” anlamına geldiğini açıklamaktadır.¹¹ Bilge Umar, Harşit Çayı'nın Orta Çağ Bizans dönemindeki adının ise Ernst Honigmann'dan¹² alıntılanarak “*Kharşut*” olduğunu ancak kökenini ve anlamını saptayamadığını ifade eder.¹³ Fahrettin Kırzioğlu ise Harşit'in doğru ve asıl adının “*Haş-rud/Kaş-rud*” olup, “*Kaş*” Türkçe “*yüzük-kaşı*” gibi “*mücevher*”, “*Rud*” da Farsçadan geçme/kalma “*ırmak, nehir*” anlamına geldiğini iddia etmektedir.¹⁴ Feridun Emecen, Harşit adının Farsça olma ihtimalinin yüksek olduğunu ve yerleşmeye uygun bir mevkide bulunduğundan iskân tarihinin epey eskilere gittiğini belirtmiştir.¹⁵ İsmi kökeni Farsça olarak değerlendirildiğinde “*diken, çalılık*” anlamındaki “*har*” ve “*taşlık, çakıllık*” anlamını içeren “*şit*” kelimelerinin birleşiminden meydana gelmesi muhtemeldir.¹⁶ Diğer taraftan Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat'ta “*har*” diken, “*şid*” güneş-

¹⁰ Anthony Bryer. *Peoples and settlement in Anatolia and the Caucasus, 800-1 900. V ariorum Reprints*, London 1988, s.195

¹¹ Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993, s.660

¹² Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı (çev. Fikret İşıltan)*, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970, s.51

¹³ Umar, a.g.e., s.429

¹⁴ Ayhan Yüksel-Sezai Balcı, *Harşit Nahiyesi Nüfus Defteri*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2014, s.9

¹⁵ Feridun Emecen, “Harşit Vadisi'nin Yerleşim Tarihi Üzerine Notlar ve İzlenimler”, *Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür)*, DOKAP Bölge İdaresi Başkanlığı, İstanbul, 2017, s.43

¹⁶ Yüksel-Balcı, a.g.e., s.9

nur-aydınlık¹⁷ olarak düşünülüp birleştirilerek bir anlam yüklendiğinde “güneşin - aydınlığın vurduğu dikenlik-çalılık” manaları çıkarılabilir.

Öğretmen Ömer Lütfi Rasim Bey, Harşit adının “*Altınsu*” manasına gelen “*Arhid*”den geldiğini rivayet etmektedir.¹⁸1916 yılında yer adlarının değiştirilmesi kapsamında Harşit Nahiyesi adının, “*Büyüksu*” olarak değiştirilmesi gündeme gelmiş ancak bu karar Rus Savaşı nedeniyle uygulanamamıştır.¹⁹

MÖ 519 yılında Medlerin ülkesi Perslerin eline geçince Trabzon, Perslerin on dokuzuncu Pont Eyaleti içinde yer alan bir şehir olmuştur. Persler o zamana kadar ki adının ne olduğu bilinmeyen Trabzon ve havalisine “*Hurşid Abad*”, yani “*Güneş Ülkesi*” demişlerdir.²⁰ Buradan hareketle Hurşid’in Harşit ile yakın kelime ilgili farsça olma ihtimalini daha da güçlendirmektedir.

Bütün bu yaklaşımlar göz önüne alındığında Harşit adının “suya karışan maden cürufundan” veya “güneşin en sıcak olduğu yer” anlamına gelen “*Hurşid*”den geldiği söylenebilir.²¹

Osmanlı döneminde İlk tahrir kayıtlarını içeren 1486 tarihli defterde askeri bir bölge olan Kürtün zeameti içerisinde “*Harşib*” imlasıyla kayıtlı bir köyün varlığından söz edilmektedir. Bundan kastın Harşit olduğu belirgin olarak düşünülebilir. 1515 tarihli tahrir kayıtlarında ise adı bir önceki gibi “*Harşib*” değil “*Haşrid*” şeklinde kayıtlara geçilmiştir.²²

Yukarıda anlamları ifade edilmeye çalışılan Harşit tabiri günümüzde Harşit Çayı’nın geçtiği tüm yerleşim yerlerinin ortak bir değeri, kültürü, coğrafyası ve tarihi olarak görülmektedir.

¹⁷Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yay., 14.Baskı, Ankara,1997, s.326-997

¹⁸Yüksel-Balcı, a.g.e., s.9

¹⁹Ayhan Yüksel, **Giresun Tarihi Yazıları**, Kitabevi Yay., İstanbul 2002, s.187

²⁰Mahmut Goloğlu, **Trabzon Tarihi**, Serander Yay., 2. Baskı, Trabzon, Mart 2013, s.15

²¹Yüksel-Balcı, age, s.9-10

²²Emecen, age, s.43-44

2. HARŞİT'İN 1. DÜNYA SAVAŞINA KADAR OLAN TARİHİ VE İDARİ YAPILANMASI

2.1. Harşit'in 1. Dünya Savaşına Kadar Olan Tarihi

Harşit'in bulunduğu alan, Doğu Karadeniz'in bir parçası olduğu için Doğu Karadeniz ve yöresine ait tarihi bilgiler de Harşit'in geçmiş tarihine ışık tutmaktadır. Ancak bölge ile ilgili Eski Çağ tarihine ait bilgiler ve arkeolojik çalışmalar yeterli düzeyde değildir.

Bölge tarihini antik Yunan/Grek kolonizasyonu ile başlatanlar, buranın soyunun Yunanlı kolonistlere dayandırıldığını iddia etmişlerdir. Ancak bu görüşün pek karşılığı olmadığı görülünce bölge halkını ilkel/ barbar olarak değerlendirmişler ve bu olumsuz durumun ortadan kalkması için Yunanlı kolonistlere dayanan Helen dilini ve kültürünü kabul ettirip bölgeyi Hellenleştirme çabası içerisine girmişlerdir. Gerçekte ise burası tarihin en eski dönemlerinden itibaren farklı yerlerden gelen grup ve toplumların yerleştiği bir yer olmuştur.²³

Harşit Vadisi olarak tanımlanan yöreyi de içine alan bölge, Hitit kaynaklarında “*Azzi-Hayasa Ülkesi*” olarak geçmektedir. Ancak bu bölgenin net bir sınırı çizilememiştir. Bunun nedeni ise günümüzden farklı olarak eskiçağlarda devletlerarasındaki siyasi nüfuz alanlarının yöneticilerin dönemlerine göre değişiklik göstermesinden kaynaklanmaktadır.²⁴

Bölgede yaşamış olduğuna dair en eski bilgilere sahip olunan kavim Kaşkalar'dır. Hititlere ait çivi yazılı metinlerden elde edilen bilgilere göre özellikle MÖ II. binyılın başlarından ortalarına kadar geçen süre içerisinde Karadeniz Bölgesi'nde yoğun bir Kaşka nüfusu yaşamaktaydı.²⁵ Hititlerin bölge üzerine hücumla geçtikleri ve bölgeyi hâkimiyet altına aldıkları bilinmektedir.

MÖ VIII. yüzyıllarda Karadeniz'in kuzeyine hâkim olan Kimmerler, Karadeniz Ereğli'sinden Trabzon'a kadarki sahada yaklaşık olarak bir asır kalmışlardır. Bu süre içerisinde bölgeyi hâkimiyet altında tutarak hem siyasi ve sosyal yönden önemli

²³Mehmet Bilgin, **Doğu Karadeniz**, Ötüken Yay., İstanbul 2002, s.19

²⁴Ercüment Yıldırım, “M.Ö. II. Binyılda Harşit Vadisi (Azzi-Hayasa)”, **Harşit Vadisi**, DOKAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı, İstanbul 2017, s.24

²⁵Serkan Demirel, “M.Ö. II. Binyılda Kuzey Anadolu (Karadeniz Bölgesi)”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s.37

ölçüde etkilemişler, hem de Yunan kolonizasyonunun yayılcı faaliyetlerini durdurmuşlardır.²⁶

MÖ VII. yüzyılın ortalarına doğru Miletlilerin bölgeye yönelerek nüfuz kurmaya başladıkları bilinmektedir. Miletliler Giresun'un batı kesiminden Of'a kadar uzanan sahil kesimiyle, 15 ila 75 km derinliğindeki vadi boylarında maden işletmeciliği yapmışlardır.²⁷ Harşit Vadisini cazibe merkezi haline getiren en önemli unsur zengin maden yatakları ve buranın tarihin eski devirlerinden beri işletilmesidir.

Miletlilerin *Kerasos (Giresun)*, *Trapezus (Trabzon)*, *Kotyora (Ordu)*, ve Harşit Çayı ağzındaki *Tripolis*, *Tripoli*, *Dribolu (Tirebolu)* şehirlerini kurdukları bilinmektedir.²⁸

MÖ 600 yılında İskitler de Anadolu'ya gelmişler ve bir müddet bölgeye hâkim olmuşlardır. Diğer taraftan Asurluların kitabelerinde bölgede yaşayan kavimler ile ilgili bilgiler vermeleri, onların bu bölge ile ticari ilişkilerinin ve koloni faaliyetlerinin varlığını göstermektedir. İskitlerin dışında *Makronlar*, *Kolkhlar*, *Driller*, *Mossynoikler*, *Khalybler*, *Tibarenler*, *Trapezus-Kerasus* ve *Kotyora Helenleri* gibi toplulukların bölge üzerinde etkili oldukları görülmektedir.²⁹

İlkçağlarda bölgeyi hâkimiyet altına almış olan Pers İmparatorluğu'nun gücünün zirvesinde olduğu dönemlerde bölgeden vergi aldığı ve MÖ 480'de Yunanistan seferine çıkan Pers ordusunda bölgede yaşayan topluluklardan oluşan birlikler bulunduğu bilinmektedir.³⁰ Fakat Ksenophon'un Harşit Havzası'nın da geçiş güzergâhında bulunduğu bölgeden geçtiği MÖ 401 yılında burada yaşayan halkların hiçbiri Pers İmparatorluğu'na bağlı değildi.³¹

Pers asilzadeleri tarafından kurulmuş olan Pontus Devleti (MÖ 296-63'te) güçlü olduğu dönemlerde Ordu ve Giresun'un dağlık bölgelerinde yaşayan toplulukları kendine bağlamış fakat Harşit Çayı'nın doğusu ve Çoruh Nehri'nin

²⁶Ibrahim Tellioglu, **Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler**, Serander Yay., Trabzon 2004, s.21

²⁷Yüksel-Balcı, a.g.e., s.10

²⁸Faruk Sümer, **Tirebolu Tarihi**, Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul 1992, s.2

²⁹Bilgin, **Doğu Karadeniz**, s.32-52

³⁰Heredotos, **Heredot Tarihi. Çev.: Mümtekin Ökmen**, 3. Baskı, İstanbul 1991, s.347-348

³¹Bilgin, **Doğu Karadeniz**, s.59

batısı arasında kalan bölgede yaşayan topluluklar üzerinde hâkimiyet sağladığına ya da kontrolü altına aldığına dair tarihlerde herhangi bir kayıt yoktur.³²

Anadolu'ya hâkim olan Romalılar, “Doğu Pontus” denilen bölgeyi başlangıçta *Deitoros* (MÖ 64-40) ve *Polemon* gibi vasal krallarla yönetmeyi uygun görmüş, ancak İmparator Neron (MS 54-68) döneminde Part Savaşlarında, bölgenin vasal krallarla yönetilmesi düşüncesinden vazgeçilerek buralar Roma'dan atanmış yöneticiler vasıtasıyla idare edilmeye başlanmıştır.³³

Roma İmparatorluğu'nun 395'te ikiye ayrılmasından sonra bölge Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) hâkimiyetinde devam etmiştir. Bizanslılar, hâkimiyeti altındaki ülkeye “*Romania*” ve bu ülkede yaşayanlara “*Romaioi*” demişlerdir. Araplar bu ifadeyi “*Rum*” şeklinde değiştirmişler ve Bizans'ın egemenliği altındaki yerler için “*Bilad-ür Rum (Rum illeri)*” ya da “*Memleket-ür Rum (Rum Ülkesi)*” ifadesini kullanmışlardır. Türkler de Anadolu'ya girdikten sonra bu yerlere “*Diyar-ı Rum*” demişler ve Romalıların egemenliği altındaki yerlerde oturanlar için Araplar gibi “*Rum*” ifadesini seçmişlerdir.³⁴

530 yılında Bizans, yendiği Bulgar Türklerinin bir bölümünü Harşit Vadisi'ne yerleştirmiştir. Gümüşhane'nin batısındaki Torul ilçesine bağlı ve Bulgar Kralı Bayan'ın ismini taşıyan “*Bayana (şimdiki Işık) köyü*”, yine Bulgar Türklerinin başkentlerine verilen “*Aul/avl*” ismini taşıyan Torul'a bağlı “*Avliyana (şimdiki Gümüştüğ) köyü*” ve “*Avliyana Deresi (Vadisi)*” burada Bulgar varlığına işaret etmektedir. Aynı bölgenin kuzey doğusunda Kolat Dağları'nın eteğinden doğarak Harşit Çayı'na dökülen ve Bulgar Kralı Kurum Han ile aynı adı taşıyan “*Kurum Deresi, Kurum Vadisi*” ve 5-6 köyden oluşan Kurum köylerinin adlandırması da burada Bulgar varlığını göstermektedir.³⁵

705 tarihinde ilk kez Müslüman Arap ordularından bir kol bölgeye gelmiş ve İslam'ı tanıtmıştır.³⁶ 1071 Malazgirt Muharebesi'nden sonra Türk akıncıları Anadolu'ya dağılarak hızla yayılmışlar ve bölge üzerinde iki yıl kadar Türkmen

³²Şemsettin Günaltay, *Yakın Şark IV. II. Bölüm Romalılar Zamanında Kappadokya, Pont ve Artaksiad Krallıkları*, 2. Baskı, Ankara 1987, s.438-439

³³Bilgin, *Doğu Karadeniz*, s.60

³⁴Goloğlu, a.g.e., s.17

³⁵Bilgin, *Doğu Karadeniz*, s.97-98

³⁶Goloğlu, a.g.e., s.17

hâkimiyeti sağlanmışır. Bizanslılar tarafından bölgeyi kurtarmak için gönderilen Theodore Gavras³⁷ önderliğinde bir ordu 1075 yılında bölgeyi tekrar ele geçirmiş ve mükâfat olarak kendisine Bölge Valiliği görevi verilmiştir. İç kesimlerden sahile inen vadilerde savunma sistemi oluşturan Gavras, bölgede tek başına hareket etmeye başlamıştır.³⁸ 1098 yılında bölgede fetihlerde bulunan ve ordugâhını Bayburt yakınlarında Çoruh kenarında kuran Danişmend Gazi'nin oğlu İsmail ile yaptığı mücadeleyi kaybederek öldürüldüğü bilinmektedir.³⁹ Theodore Gavras'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Gregoir Gavras da aynı unvanla bölgeyi ve Trabzon'u 1116 yılına kadar yönetmiş, ardından da Konstantine Gavras hüküm sürmüştür.⁴⁰

Bugün Gümüşhane'nin Merkez Yağmurdere köyüne bağlı “*Kavras (Gavras)*” adlı bir yerleşim birimi mevcuttur.⁴¹ Harşit Vadisi içerisindeki Doğankent (Harşit) sınırları içerisinde ise “*Kavraz (Gavraz)*” adlı bir yayla bulunmakta, ilçenin Dandı (Süttaş Mahallesi) sınırları içerisinde Harşit Çayı'na dökülen “*Kavraz Deresi*” adıyla bir dere akmaktadır.

Orta Asya'dan X. ve XI. yüzyıllarda meydana gelen büyük göç dalgasında Müslüman Türkler Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır.⁴² Yaklaşık iki yüz sene süren bu göçler neticesinde Türkmen unsurlar kendi hayat şartlarına uygun ekonomik ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri ve güvenliklerinin sağlanabileceği bölgeleri tercih etmişlerdir. Harşit Vadisi, coğrafya bakımından Türk toplumunun hayat şartlarına uygun bir araziye sahip olduğundan, bu bölgedeki iskân faaliyetleri uzun süre devam etmiştir. Bu iskân faaliyetleri Selçuklu Devleti zamanında bölge hâkimiyetinin tamamen ele geçirilmesine kadar devam etmiştir.⁴³

Harşit Vadisi büyük ölçüde başta Çepniler olmak üzere diğer Türk boyları tarafından yurt tutulmuş bir bölge olmuştur. Kelkit Vadisi'nde yaşayan Çepniler, kuzeye doğru ilerleyerek Harşit Çayı çevresinde ve çaya yakın yerlere

³⁷ Theodore Gavras bölgede yetişen ilk önemli isimlerdendir. *Gavras/Gavraz/Gabraz/Kavras* ve günümüzdeki kullanımıyla *Kavraz* aynı adı içerir.

³⁸J.F. Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt, München 1827**, Trabzon Rum İmparatorluğunun Tarihi adıyla Türkçeye Çev. A.C. Eren, TTK Kütüphanesi, 40186, s.14

³⁹ Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul 1973, s.58

⁴⁰ Sümer, **Tirebolu Tarihi**, s.22

⁴¹ Umar, a.g.e., s.409

⁴²Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Yay., İstanbul 1993, s.2-3

⁴³Nazım Kuruca, “Harşit Vadisi'nde Türk İskânı ve Kolonizasyon Hareketleri”, **Harşit Vadisi**, s.87

yerleşmişlerdir. Kışlaklarını da Yukarı Harşit'e kurmuşlardır.⁴⁴ Çepniler tarafından Harşit Vadisi'nin ele geçirilmesi 1350'lerden itibaren. Nitekim 1380 yılında İmparator III. Aleksios, Harşit Vadisi'ne bir sefer düzenlemiş, Çepnilerin kışlaklarının bulunduğu Yukarı Harşit'e kadar ilerleyip onlara karşı pek önemli olmayan başarılar elde etmiştir.⁴⁵ Kürtün Bey'i Mehmet Ahmet Bey, Tirebolu sınırları içerisinde bulunan Bedreme (Bedirme/Bedrama) Kalesi'ni Trabzon Rumlarından alarak fethetmiştir. Bedrama Kalesi'nin Şeyh Cüneyd'in bölgeye 1456 yılı dolaylarında gelişinden önce 1380-1419 yılları arasındaki bir tarihte fethedildiği tahmin edilmektedir.⁴⁶ Bedrama'nın, bir uç kalesi konumunda Giresun - Tirebolu - Trabzon hattında önemli bir Türkmen merkezi ve askeri toplanma mahalli olduğu söylenebilir.⁴⁷

Osmanlı fethinden önce Giresun ve Trabzon'un batı bölgesinin Türkleşmesini temin eden ve Harşit Vadisi'nin iki yakasında yer alan topraklarda müstakil bir beylik kuran Çepniler, Trabzon'un batısına düşen toprakların Türkleşmesini Osmanlı fethinden bir iki asır önce temin etmişlerdir.⁴⁸ 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon Rumları üzerine harekâtı bölgenin kaderini değiştirmiştir.

Osmanlılar, 1461 yılında bölgeye geldikleri sıralarda muhtemel olarak Görele, Tirebolu ve Giresun Kaleleri Trabzon Rum İmparatorluğu tarafından idare ediliyor; buna karşılık Kürtün - Dereli - Giresun - Tirebolu - Eynesil arasındaki geniş kırlık kesim de Çepni Beylerinin elinde bulunuyordu. Anlaşıldığına göre; Osmanlı kuvvetleri Trabzon topraklarına girince Çepni Boyları onlara yardımcı olmuşlar, elde edilen başarılar da rol oynamışlardır. Osmanlı Devleti onları (hepsini veya önemli bir kısmını) zeamet ve tımar gibi dirlikler vererek hizmetine almıştır. Trabzon'un fethi sonrası Trabzon yöresi sancak olarak belirlenmiştir. Bir süre sonra Fatih, kıyı şeridini takip ederek batıya yönelmiş ve Görele, Diribolu (Tirebolu), Bedrama ve Giresun Kalelerini de ele geçirmiştir.⁴⁹

⁴⁴Yüksel-Balcı, a.g.e., s.11

⁴⁵Faruk Sümer, **Çepniler**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1992, s.15

⁴⁶Feridun Emecen, **Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi, Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü**, Trabzon 2010, s.42

⁴⁷Feridun Emecen, "Harşit Vadisi'nin Yerleşim Tarihi Üzerine Notlar ve İzlenimler", **Harşit Vadisi**, s.42

⁴⁸Sümer, **Çepniler**, s.35-44

⁴⁹Sümer, **Çepniler**, s.42-48

Trabzon'un fethi sonrasında Harşit - Kürtün yöresi bir süre Osmanlı Devleti ile Akkoyunlular arasında tampon görevi yapmıştır. Osmanlı Devleti ile Akkoyunlular arasındaki siyasi nüfus mücadelesi ve rekabeti sonrası meydana gelen Otlukbeli Savaşı (1473) sonrasında bölgede Osmanlı hâkimiyeti iyice hissedilmeye başlamıştır. 1479'da Kürtün, Torul ve Canca (Eski Gümüşhane) Kaleleri ile havalisi II. Bayezid'in Veziri Rakkas Sinan Bey tarafından ele geçirilmek suretiyle Harşit Vadisi'nin fethi tamamlanmıştır.⁵⁰

XV. yüzyılın ikinci yarısında Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın buyruğundaki beylerden biri de Çepni boylarından İl Aldı Bey'di. İl Aldı Bey'in Yukarı Kelkit veya Doğu Karadeniz Bölgesindeki Çepnilere mensup olması kuvvetle ihtimaldir.⁵¹ Akkoyunluların halefleri Safevilerin hizmetinde Trabzon Bölgesi Çepnileri vardı. I. Selim'in kardeşleriyle taht mücadeleleri sırasında vuku bulan "Kızılbaş Fetretinde" Trabzon Sancağı'nda Çepnilerin yaşadığı bölgelerden biri olan Harşit Çayı çevresinde de karışıklıklar olmuş ve bölgedeki köylerde yaşayan halkın bir kısmı XVI. yüzyılın başında olduğu gibi "Kızılbaş Ehibbası" olmaları, yani Safevilere duydukları yakınlık nedeniyle İran tarafına göç etmişlerdir. Harşit Vadisi'nden İran'a göç eden Çepnilere "Küresünniler" adı verilmektedir. Bu aynı zamanda bölgenin Alevi geçmişini de aydınlatmaktadır.⁵²

Yavuz Sultan Selim'in Doğu Anadolu ve Tebriz'i fethinden sonra birçok aile Erzurum ve Doğu Karadeniz'e ve dolayısıyla Harşit Vadisi'ne yerleştirilmiştir. Bunlar arasında "Khalaç/Halaç" Türkleri Giresun, Trabzon ve Rize taraflarına iskân ettirilmişlerdir. Bu bölgede "Halaç" adını taşıyan aileler bulunduğu gibi Tirebolu'da da "Halaçlı köyü" vardır.⁵³

Kanuni Sultan Süleyman'ın İran seferi sırasında Harşit Vadisi sefer yolu olarak kullanılmış; Sultan buradan geçerken gümüş madeninin bulunduğu Canca (Eski Gümüşhane) yöresinin imar edilmesini emretmiştir. Böylece buraya 50 ev ve Süleymaniye Camii yapılırken, günümüzde "Süleymaniye Mahallesi" ya da "Eski

⁵⁰Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, TTK Yay., Ankara 2002, s.7

⁵¹Sümer, *Çepniler*, s.15

⁵²Emecen, *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi, Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü*, s.48

⁵³Bilgin, *Doğu Karadeniz*, s.198

Gümüşhane” adı verilen şehrin temelleri atılmıştır.⁵⁴ Kanuni'nin tahta geçtiği 1520 yılında Canca'da bir darphane bulunduğu ve burada ağırlıkları farklı üç ayrı gümüş sikkenin basıldığı tespit edilmiştir. 1647'de Gümüşhane'yi ziyaret eden Evliya Çelebi bu şehrin Emin Mahallesi'nde darphane bulunduğunu bildirmiştir. Ayrıca Gümüşhane'de bulunan gümüş madenlerinin hiçbir diyarda bulunmadığını, yetmiş kadar gümüş madeninin kiminin terk edilmiş, kiminin ise işler durumda ve kurşunsuz saf cevherler olduğunu belirtmiştir. 1572 tarihli bir kayıta Torul kazasında ve 1486 tarihli belgede Kürtün kazasında Küreciler (Kömürcüler) olduğu ancak bunların hangi madenlerde çalıştıklarının bilinmediği belirtilmektedir. 1583 tarihinde Torul'da “*Kurum*” denilen yerde maden bulunmaktaydı.⁵⁵

Osmanlı Devleti'nin gerilemesine paralel olarak Rusların Karadeniz'e olan ilgisi artmıştır.1624 yılında Rusya'nın Don Kazakları Doğu Karadeniz kıyılarına saldırmış, Tirebolu ve Görele de bu saldırılardan nasibini almıştır. Saldırıyı durdurmak için Osmanlı donanması Karadeniz'e gönderilmiştir. Ayrıca Trabzonlular da gönüllü olarak Tirebolulara yardım etmişlerdir. 1683 yılındaki II. Viyana Kuşatması sırasında Osmanlı Devleti asker sıkıntısını gidermek için Doğu Karadeniz Bölgesi şehirlerinden de faydalanmıştır. Bu anlamda Giresun kazasından 300 er, Görele ve Tirebolu'dan da 300 er istenmiştir.⁵⁶

1701 yılında Tirebolu'yu ziyaret eden Avrupalı Seyyah Nebatatçı *J. Pitton de Tourneford* Tirebolu'nun bir köy olduğundan bahisle, Tirebolu'nun doğusundaki Harşit Çayı boyunca eskiden bakır madenlerinin olduğunu, bunların işletildiğini ve fazla miktardaki maden cüruflarının halen Harşit Vadisi'nde görüldüğünü bildirmiştir. 1728 yılında ise Tirebolu kazası halkının Espiye'deki gümüşlü kurşun madeninde çalışmak üzere kömürcü olarak tayin edildikleri belirtilmiştir.⁵⁷

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılda yaşadığı büyük mağlubiyetler sonucunda ülkenin çeşitli yerlerinde olduğu gibi Doğu Karadeniz'de de otorite boşluğu meydana gelmiştir. Otorite boşluğunu fırsat bilen ve yörenin yerlisi olan güçlü kişiler ortaya çıkmıştır. Devlet önce bunları “*mütegallibe*” ve “*derebeyi*” diyerek tanımamışsa da

⁵⁴M.Tuncel, “*Gümüşhane*” Mad., TDV *İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s.273-276

⁵⁵Bostan, a.g.e., s.450-457

⁵⁶Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 100-101, Goloğlu, a.g.e., s.70-71

⁵⁷Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 101

bir süre sonra “*ayan*” adını vererek varlıklarını kabul etmek durumunda kalmıştır. Bunların önemli bir kısmı Çepni’ydi. Bunlardan Tirebolu, Görele ve Vakfikebir Ayanları Trabzon’un doğusundaki ayanlarla mücadeleye girişmiştir. Bu mücadele sonucunda Sürmene, Of ve Rize taraflarına yoğun Çepni göçü olmuştur.⁵⁸

XVIII. yüzyıldaki “*Ağalık*” ve “*Derebeylik*” sistemi XIX. yüzyılda etkisini artırarak devam etmiştir. Otorite boşluğu ve itaatsizlik nedeniyle ayaklanmalar meydana gelmiştir. Bu ayaklanmalardan biri olan I. Tuzcuoğlu Ayaklanması 1816 yılında ortaya çıkmıştır. “*Tuzcuoğlu Memiş Ağa*” adında biri etrafına topladığı kuvvetlerle devlete başkaldırarak Trabzon üzerine yürümüş ve Trabzon Kalesi’ni zapt etmiştir. Bulunduğu bölgenin başkanı addedilen Memiş Ağa, çeşitli atamalar yaparak Trabzon Kalesi Muhafızlığını Hacısalihoğlu Ali Ağa’ya, Kelalioğlu Ali Bey’i Tirebolu Voyvodalığına getirmiştir. Teslim olan Çeçenzade Hasan Ağa’yı bir gemi ile Ünye’ye göndererek serbest bırakmıştır. Keşap Kalesi’ni ele geçirerek buradan Giresun’un ele geçirilmesi görevi Darçinoğulları’na verilmiş ve ayrıca yardım gönderilmiştir. Ancak Çeçenzade Hasan Ağa devletten aldığı yardımla Giresun üzerine yürüyerek Darçinoğulları’nı dağıtmış ve Giresun’u kurtarmıştır. 26 Ekim 1816’da da Tirebolu’yu kurtararak kuvvetleriyle beraber Trabzon üzerine yürümüştür. Memiş Ağa’ya bağlı kuvvetler ise Şebinkarahisar’ı ele geçirmiştir. Hacısalihoğlu da Gümüşhane’yi egemenliği altına almak için harekete geçmiştir. Bölge sarp yerlerden meydana geldiği için buraya yerleşen Memiş Ağa’nın sarp yerlerde sığınakları ve her yerde casusları mevcuttu. Arazi Osmanlı askerinin iş görmesini zorlaştırmıştır. 1817 yılı sonlarında Tuzcuoğlu Memiş Ağa kuvvetleri üzerine 25 - 30 bin kişilik askeri kuvvetle harekât düzenlenmiş ve iki ay süren mücadele sonunda Memiş Ağa ortadan kaldırılarak otorite sağlanmaya çalışılmıştır.⁵⁹ Bu olaydan bir süre sonra 1818’te Kalcıoğlu, Hacı Salihoğlu, Dedeoğlu Ayaklanması, 1820’de II. Tuzcuoğlu Ayaklanması, 1825’te Şatiroğlu Ayaklanması, 1832’de III. Tuzcuoğlu Ayaklanması ve 1834’teki IV. Tuzcuoğlu Ayaklanmaları çıkmış; bu ayaklanmalar güçlükle bastırılabilmiştir.⁶⁰

⁵⁸Sümer, *Çepniler*, s.94

⁵⁹Goloğlu, a.g.e., s.130-133

⁶⁰Goloğlu, a.g.e., s.130-145

1828 - 1829 Osmanlı Rus Savaşında Harşit Vadisi'nin Gümüşhane yöresi Rus işgaline maruz kalmıştır. Rus General Paskeviç'in hedefi önce Erzurum'u, ardından da Rus donanmasının desteği ile Trabzon'u ele geçirmektir. Nitekim 8 Temmuz 1829'da Erzurum'u savaşız teslim alan Ruslar, Bayburt - Gümüşhane üzerinden harekete geçmişlerdir. Gümüşhane'nin işgali ile görevlendirilen General Simoniç Gümüşhane'yi ele geçirerek şehrin anahtarını Başpiskopos'tan teslim almış ve orada bir de ayin düzenlemiştir. Türkler ise Torul'daki Manastır tarafına doğru hareket etmişler; arkalarından Rum ve Ermeniler terk edilmiş Türk evlerini talan etmişlerdir. Ancak Gümüşhane'nin işgali kısa sürmüş, Trabzon'da direnişle karşılaşan Ruslar General Paskeviç'in emriyle yeterli destek alamayacaklarını düşündükleri Gümüşhane'deki kuvvetlerini de geri çekmek zorunda kalmışlardır.⁶¹

93 Harbi olarak bilinen 1877 - 78 Osmanlı - Rus Savaşı'nda Ruslar bir yandan Plevne'den, diğer taraftan Kafkasya üzerinden harekete geçmişlerdir. Kars, Ardahan ve Batum'u da alarak Doğu Anadolu'ya dayanmışlardır. Bu olay neticesinde; Kafkasya ve Gürcistan bölgesinden Anadolu'ya yoğun göç hareketi başlamıştır. Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun ve diğer Orta Karadeniz illeri de bu göçlerden etkilenmiştir. Bugün Karadeniz sahil kesimindeki özellikle Giresun ve Ordu'daki yoğun Gürcü nüfusu o dönemde oluşmaya başlamıştır.⁶²

1904 tarihli Trabzon Vilayet Salnamesine göre; Gümüşhane'de çok miktarda maden olduğu ancak bunlardan hiçbir şekilde istifade edilemediği, Kürtün nahiyesinde ise Fol köyü civarında gümüşlü kurşun madeni ve Kurum başında bakır madeni olduğu belirtilmektedir. Bu madenler imtiyazlı kişiler tarafından işletilmektedir. Ayrıca Şıhlı köyünde de bakır ve gümüşlü kurşun madeni vardı.⁶³

Harşit Vadisi'nin büyük bir bölümü I. Dünya Savaşı sırasında Rus işgaline maruz kalmıştır. Savaşın ilk yıllarında sahilde yer yer Rus bombardımanı görülürken; 1916 yılı ortalarından 1918 yılı başlarına kadar bölgede meydana gelen Osmanlı - Rus Savaşının etkileri sonraki yıllarda da sürmüştür.

⁶¹Ergin, a.g.e., s. 76-79; Sabri Özcan San, **Rusların Gümüşhane İlini İşgali**, Gümüşhane Belediyesi Kültür Yay., Ankara 1987, s.20-23

⁶²Oktay Özel, "Çürüksulu Ali Paşa ve Ailesi Üzerine Biyografik Notlar", **Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırma Dergisi**, 2003, S.16, ss. 96-105

⁶³Uğur Üçüncü, **Milli Mücadele Yıllarında Gümüşhane (1919-1923)**, Serander Yay., Trabzon 2018, s.17-18

2.2. İdari Yapılanması

Fatih Sultan Mehmet'in 1461 yılında Trabzon'u fethetmesiyle birlikte burada Trabzon Şehzade Sancağı kurulmuştur. Tirebolu'dan Gümüşhane'ye kadar olan yerler 1479'da Kürtün, Torul ve Canca'nın fethedilmesiyle bu sancağın içerisinde yer almıştır.

1486 tarihli tahrir kayıtlarına göre; Harşit Vadisi içerisindeki yerleşim yerlerinin, bu dönemde sancağa tabi olan kaza statüsündeki "*Zeamet-i Kürtün*" adlı idarenin Kürtün birimine bağlı olduğu ve kazanın "*Çepni (Giresun)*" ve "*Kürtün*" adlı iki nahiyeden oluştuğu bilinmektedir. 1515 tarihinde Çepni (Giresun) Nahiyesi, "*Vilayet-i Çepni*" içinde değerlendirilmekte ve bu tarihte Kürtün Bölgesi de "*Vilayet-i Çepni*" içerisinde yer almaktadır. Torul ise 1515 - 1532 tarihleri arasındaki tımar kayıtlarında nahiyeye olarak, 1520 tarihli icmal defterinde kaza olarak kaydedilmiştir. 1536-1553 tarihli arşiv belgelerinde ve 1554 tarihli tahrir kayıtlarında da kaza olarak zikredilmiştir.⁶⁴

Vadideki Çepniler bu dönemde yerleşik hayata geçmiş ve hepsi köylerde yaşamışlardır. 1515 tarihindeki bir bilgiye göre gayrimüslimler Giresun, Tirebolu ve Görele Kalelerinde nüfuslanmışlar ve devlete vergi vermişlerdir.⁶⁵ 1554 tarihli tahrir kayıtlarına göre; Harşit Vadisi'nde yaşayan nüfusun büyük çoğunluğu Müslümandı.⁶⁶

Aynı tarihli kayıtlara göre; Kürtün kazası *Üreğir, Bayramoğlu, Yağlıdere, Karaburun, Elkerimluhas, Alahnas, Haşrid* ve *Kürtün* olmak üzere 8 nahiyeden oluşmaktadır. Ayrıca Tirebolu Kasabası da bu sınırlar içerisindeydi. 1583 - 1600 yılları arasında Trabzon Sancağı'na bağlı olarak kurulan kazalar arasında Tirebolu ve Görele de vardı.⁶⁷

1837 tarihli Nüfus Yoklama Defterine göre; Harşit nahiyesi "*Kürtün-i Bala*" kazasına bağlıydı. Defter kayıtlarına göre Harşit nahiyesi ve köyleri şu şekildeydi: *Harşid, Çatak, Doymuş, Güdüil, Hozarak, Kanyaş (Güvenlik), Kodila, Koz (Kozköy),*

⁶⁴Bostan, a.g.e., s.42-43

⁶⁵Sümer, Tirebolu Tarihi, s.49-62

⁶⁶Bostan, a.g.e., s.260

⁶⁷Bostan, a.g.e., s.45-46

*Kuzan (Söğütağzı, Manastur, Manastur Bükü, Öz, Sadaklı, Safter, Süme, Şadı (Çatalağaç), Tandul (Dandı, Süttaş Mahallesi).*⁶⁸

1855 - 1856 yıllarına ait umumi salnamede Trabzon eyaleti içerisinde *Canik, Ordu, Karahisar-Şarki, Gümüşhane, Trabzon* ve *Lazistan* olmak üzere 6 liva yer almıştır. Tirebolu aynı yıllarda Gümüşhane livasına bağlıdır. 1869'da Trabzon Sancağı'na dâhil olduğu görülmektedir. Bu sırada Görele de Tirebolu'nun bir nahiyesi konumundaydı. 1870'de Tirebolu kazasına bağlı 124 köy vardı. 1874 - 1875 yılında Görele'nin müstakil bir kaza olduğu görülmektedir.⁶⁹

11 Ağustos 1915 tarihli nüfus cetveline göre ise; Harşit nahiyesi: *Çatak, Dandı (Süttaş, Yeşiltepe, Yeniköy), Doymuş, Güdül, Kanyaş (Güvenlik), Kozköy, Kuzan (Söğütağzı), Manastur Bükü, Sadaklı, Sığırlık (Soğukpınar), Şadı (Çatalağaç), Taşlıca ve Törnük (Günyüzü)* olmak üzere 13 köyden ibaretti.⁷⁰

27 Ekim 1915'te yayınlanan tezkire ve Enver Paşa'nın yayınladığı emirnameyle Trabzon Merkez Sancağı *Sürmene, Of, Akçaabat, Görele, Tirebolu (Nahiyesi: Espiye), Giresun (Nahiyeleri: Keşap, Bulancak, Piraziz) ve Ordu Kazalarından oluşurken; Lazistan Merkez Sancağı Hopa ve Atina (Pazar); Gümüşhane Merkez Sancağı ise Torul (Nahiyesi: Korum, Kürtün, Harşit), Kelkit ve Şiran* kazalarını içermiştir. İdari bölünmeyi içeren deftere göre Tirebolu kazası 6 mahalle ve 57 köyden, Espiye nahiyesi 52 köyden, Görele kazası ise 3 mahalle ve 57 köyden oluşmuştur.⁷¹

Bu bağlamda I. Dünya Savaşı sırasında Harşit Vadisi'nin büyük bölümü Gümüşhane Merkez Sancağı'na bağlıyken, diğer bölümü de Trabzon Merkez Sancağı'nın sınırları içerisinde yer almıştır.

Tirebolu, 1920 yılının sonlarında vilayet haline gelen Giresun'a bağlanmıştır. 1928'de Tirebolu'nun 94 köyü bulunmakta olup bu köylerden 40'ı Espiye nahiyesine aitti. 1960'da Tirebolu merkezine bağlı 53, Harşit nahiyesine bağlı 11 köy vardı. 1973'te ise Tirebolu'nun 68 köyü olup bunun 8'i Doğankent'e bağlı olarak yer

⁶⁸Yüksel-Balcı, a.g.e., s.15-16

⁶⁹Sümer, **Tirebolu Tarihi**, s.128

⁷⁰Yüksel-Balcı, age, s.16-17

⁷¹Yüksel, age, s.21; ayrıca bkz. Ayhan Yüksel, **Doğu Karadeniz Araştırmaları**, Kitabevi Yay., İstanbul 2009, s.4-5

almıştır.⁷² Tirebolu ve Torul (Ardasa) günümüze kadar kaza statüsünü korumuştur. Torul kazası içerisinde yer alan Kürtün; 9 Mayıs 1990 tarih ve 3644 sayılı “130 İlçenin Kurulması Hakkında Kanun” ve Resmi Gazetenin 20 Mayıs 1990 tarih ve 20523 sayısında yayınlamasıyla ile ilçe statüsüne kavuşturulmuştur.

Harşit nahiyesi ise Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde bazen Tirebolu’ya bazen Torul’a bağlanmıştır. Nahiye Tirebolu’ya bağlanmak istemesi tamamen ekonomik şartların bir sonucudur. Harşit nahiyesinin Tirebolu’ya bağlanması konusunda; 15 Nisan 1916 tarihinde padişah buyruğu bulunmaktaydı. 1922 yılında Torul’a bağlandığı görülen Harşit nahiyesi⁷³ 1952 yılında Torul’dan ayrılarak tekrar Tirebolu’ya bağlanmıştır. Harşit nahiyesi 10 Temmuz 1964 tarih ve 11750 Sayılı Resmi Gazete’de yer alan kanunla “*Doğankent*” adını almıştır. Nahiye Tirebolu’ya bağlıken 9 Mayıs 1990 tarih ve 3644 sayılı “130 İlçenin Kurulması Hakkında Kanun” ve Resmi Gazetenin 20 Mayıs 1990 tarih ve 20523 sayısıyla ilçeye dönüştürülmüştür. Bir bölümü Harşit Vadisi’nde değerlendirilen ve Tirebolu’dan ayrılan Güce ile Görele’den ayrılan Çanakçı ilçeleri de aynı kanun kapsamında kurulmuştur.

Bugün Harşit Çayı’nın Karadeniz’e döküldüğü Tirebolu İlçesinde şu köyler bulunmaktadır: *Akıncılar, Arageriş, Arslancık, Aşağıboynuyuşun, Ataköy, Avcılı, Belen, Çamlıköy, Çeşel, Civil, Danışman, Doğancı, Dokuzkonak, Düzköy, Ede, Eymür, Fatih, Hacıhüseyin, Halaçlı, Harkköy, İğnece, Işıklı, Karahmetli, Karademir, Kayalar, Ketençukuru, Köseler, Kovancık, Kovanpınar, Kuskunlu, Kuzgun, Menderes, Mursal, Örenkaya, Ortacami, Ortaköy, Özlü, Sekü, Şenyuva, Şirinköy, Sultanköy, Yağlıkuyumcu, Yalç, Yalıköy, Yaraş, Yeşilpınar, Yılgin, Yukarıboğalı ve Yukarıortacami.*⁷⁴

Doğankent (Harşit) İlçesine bağlı köyler şunlardır: *Çatak, Çatalağaç (Şadı), Doymuş, Güdül, Güvenlik (Kanyaş), Kozköy, Oyraca, Söğütağzı (Kuzan), Yeniköy (Yerlice-İslam).*⁷⁵

⁷²Sümer, **Tirebolu Tarihi**, s.128

⁷³Yüksel-Balcı, a.g.e., s.14

⁷⁴Tirebolu Kaymakamlığı (<http://www.tirebolu.gov.tr>)

⁷⁵Doğankent Kaymakamlığı (<http://www.dogankent.gov.tr>)

Güce İlçesine bağlı köyler şöyledir: *Akpınar, Boncukçukur, Dayıcık, Düzçukur, Ergenekon, Fındıklı, Fırınlı, Gırağaç, İlit, Kuluncak, Örnekköy, Sarıyar, Soğukpınar, Tekkeköy ve Yukarıboynuyoğun.*⁷⁶

Kürtün İlçesine bağlı köyler şu şekildedir: *Akçal, Aktaş, Araköy, Arpacık, Aşağıkaradere, Bağlama, Beşir, Beytarla, Çayırçukur, Damlı, Demirciler, Eğrigüney, Ekinciler, Elciğez, Elmalı, Göndere, Gündoğdu, Günyüzü (Törnük), Gürgenli, Kırgeriş, Kızılcadam, Kızılot, Kuşluk, Sapmaz, Sarıbaba, Şendere, Söğüteli, Taşlıca (Şıhlı), Tilkicek, Üçtaş, Yaylalı (Sümüklü), Yeşilköy ve Yukarıkaradere.*⁷⁷

Torul İlçesine bağlı köyler ise: *Aksüt, Alınyayla, Arılı, Arpalı, Atalar, Bahçelik, Budak, Büyükçit, Cebeli, Dağdibi, Dedeli, Demirkapı, Gülaçar, Gümüştüğ, Günay, Güvemli, Güzeloluk, Harmançık, Herek, İlecik, İnkılap, Işık, Kalecik, Kirazlık, Kocadal, Kopuz, Köstere, Küçükçit, Tokçam, Uğurtaş, Yalınkavak, Yeşilköy, Yıldız, Yüdağ topuen, Yurtköy ve Zigana* 'dır.⁷⁸

3. HARŞİT VADİSİ'NİN COĞRAFYASI

Harşit Vadisi olarak adlandırılan bölgenin ana çizgisini Harşit Çayı belirler. Harşit Çayı Gümüşhane il merkezinin doğusunda Güvercinlik köyü sınırlarındaki "Vavuk"⁷⁹ Dağı'ndan "Sifon Deresi" adıyla doğar. Sonra sırasıyla Gümüşhane, Torul, Kürtün ve Doğan kent'ten geçerek Tirebolu'nun Körliman Mahallesi'nden denize dökülen yaklaşık 160 km uzunluğundaki bir akarsudur.⁸⁰

Doğu Karadeniz Dağları güneydoğu kuzeybatı yönünden Harşit Çayı ve kolları tarafından derince yarılmış, dik ve derin yamaçlarıyla sarp ve engebeli bir vadi görünümü arz eder.

⁷⁶Güce Kaymakamlığı (<http://www.guce.gov.tr>)

⁷⁷Kürtün Kaymakamlığı (<http://www.kurtun.gov.tr>)

⁷⁸Torul Kaymakamlığı (<http://www.torul.gov.tr>)

⁷⁹Vavuk Dağı bazı kaynaklarda Vauk Dağı olarak geçer. Rakımı 1875 m olup aynı zamanda Gümüşhane Bayburt arasında bir geçit vazifesi görür.

⁸⁰Harşit Çayı bundan uzun bir süre önce denize dökülürken ikiye ayrılmakta ve ayrıldığı yerde münferit ada yer almaktaydı. Halk arasında "Kentep" olarak bilinen bu ada Harşit Savunması sırasında çok önemli bir askeri üs olarak kullanılmıştır. Ada içerisinde mağaralar ve oyuklar bulunmaktadır. Burası silah deposu olarak hizmet vermiştir. Burada yakın zamana kadar silah ve diğer mühimmat kalıntılarına rastlanmıştır.

Harşit Çayı, Gümüşhane'nin doğusundaki çevre dağlık alanlardan (Köse Dağı) beslenen kolları ile yukarı çığırında yer yer genişleyen vadi tabanı düzlüklerindeki tarım alanlarının sulanmasında önem taşımaktadır. Harşit vadi çukurluğunun kuzeyinde, Maçka ve Değirmendere ile su bölümü meydana getiren ve yükseklikleri 2.000 m üzerindeki Zigana Dağı, Kıstak Dağı, Horos Dağı, Çakırgölü Dağı yer almakta; güneyde ise Gümüşhane dağlarının uzantıları görünümündeki Çakıl Dağı, Balaban Dağı gibi yükseklikler yer almaktadır. Torul'un 1 - 2 km kuzeyinden itibaren yatağı iyice daralan ve adeta bir boğaz şeklini alan vadisi içinde coşkun akışlı Harşit Çayı⁸¹ Gümüşhane Kürtün arasında sırasıyla kuzeyden Haşara ve Korum Derelerini, güneyden İkisü ve Çit Derelerini alıp Kürtün'ün Özkürtün beldesindeki Erikbeli - Süme Deresi sularını toplayarak Kürtün'ün Günyüzü Köyü topraklarından Giresun il sınırları içerisine girer. Doğankent'teki Kavraz Deresi'nin birleşimiyle Tirebolu'ya ulaşır. Çayın 160 km'lik mesafesinin yaklaşık 50 km'si Giresun sınırları içerisindedir.

Tipik Doğu Karadeniz iklimine bağlı olarak Harşit Çayı eskiden beri yılın belli dönemlerinde su seviyesinin yükselmesi nedeniyle taşkınlara ve sele neden olmaktadır. Bu durum tarihi belgelere yansımıştır. 1583 tarihli bir belgede Tirebolu Avcılı köyünden 22 asker Müslümanın, Harşit Çayı'nın yılda üç ay taşması nedeniyle atlı ve yayaların geçirilmesi için “*sucu*” olarak görevlendirildiği belirtilmektedir.⁸² 1919 yılı Temmuz ayında meydana gelen taşkında ise sadece Harşit nahiyesinde 40 hane ve çay üzerindeki köprüler yıkılmış, ekili arazilerde büyük zarar oluşmuştur. Tek teselli ise can kaybının yaşanmamasıdır.⁸³ Yakın zamana baktığımızda, 19 Haziran 1990 tarihinde meydana gelen sel felaketi Harşit Vadisi'nde büyük bir tahribata neden olmuştur. Bu sel felaketinde Tirebolu – Doğankent -Kürtün karayolu kullanılamaz hale gelmiş, Harşit Köprüsü, Doğankent İlkokulu ve Doğankent Lisesi yıkılmıştır. Ayrıca “Melek Tekin” adlı İÜ Hukuk Fakültesi öğrencisi de sele kapılarak hayatını kaybetmiştir. Ancak son zamanlarda elektrik üretimi için yapılan baraj sahaları taşkınları engellemede önemli görevler üstlenmektedir.

⁸¹Ahmet Nişancı, “Torul-Kürtün Arası Orta Harşit Vadi Yöresi ve Heyelanları”, **Ondokuz Mayıs üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 5, 1990, s.205

⁸²Bostan, a.g.e., s.307

⁸³Yüksel, a.g.e., s.193

Harşit Havzası iklim ve yer şekilleri açısından üç ayrı yöre olarak incelenir. *Yukarı Harşit Havzası*, Torul'dan itibaren Gümüşhane yöresini ihtiva eder. Kıyı ardı geçiş kuşağının karasal iklim şartlarında yıllık ortalama 9-10 derece sıcaklığa sahip, yıllık 350 - 400 mm yağışlıdır. *Aşağı Harşit Havzası* Kürtün'ün batısı ile Tirebolu arasındaki yöreyi kapsar. Burada kıyı kuşağının nemli-ılıman iklim şartlarında yıllık ortalama 14-15 derece sıcaklığa sahip yıllık 1500 - 1700 mm yağışlı vadi tabanı alüvyal düzlüklü özelliklerdedir. *Orta Harşit Havzası* ise Torul ile Kürtün'ün batısı arasını kapsamakta olup yer şekilleri açısından diğer iki alandan belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Harşit Çayı, Torul yerleşim merkezi yakınlarında belirgin bir dirsekle ona uzanış doğrultusunda 30 - 35 km'lik bir mesafede yaklaşık 1000 m'lik bir rakımdan Kürtün'ün batısında 500 m'nin altına inmekte, böylece belirgin bir eğime sahip olmaktadır. Coğrafi konumu ve yer şekillerinin etkisiyle yöre iklim tipinin, kıyı kuşağının nemli-ılıman iklim özellikleriyle, kıyı ardı geçiş kuşağının karasal iklim şartları arasında bir yer tuttuğu görülür. Kıyı kuşağının bol yağışları (Giresun'da yıllık miktar 1262.7, Tirebolu'da 1759.8 mm) Harşit Vadisi boyunca güneydoğuya gidildikçe hızla azalmakta, Torul dolaylarına Gümüşhane'den de az yağış düştüğü anlaşılmaktadır (Torul 304.1 mm, Gümüşhane 424.2 mm.). Bu durum yağışlarla yer şekilleri arasındaki sıkı ilişkinin bir sonucu olmakta, kıyı dağlık alanı gerisinde özellikle Harşit vadi çukurluğunda yağışlar önemli ölçüde azalmaktadır.⁸⁴

Harşit Çayı havzasının sularını Harşit Çayı ve kolları drene etmektedir. Birçok koldan beslendiği için debisi yüksek olan akarsuyun su toplama alanı yaklaşık olarak 3000 km²'dir. Harşit Çayı'nın akım ortalamalarının genellikle yüksek olması baraj yapmaya uygun özellikler taşıdığından akarsuyundan elektrik enerjisi elde edilmeye gidilmiştir.⁸⁵ İlk elektrik santralleri Giresun il sınırları içinde çay üzerinde kurulan "*Doğankent I ve II Hidroelektrik Santralleri*"dir. Bunlar yeraltı ve yerüstü santralleri şeklindedir. Daha sonra Gümüşhane il sınırları içinde çayın üzerinde "*Kürtün*" ve "*Torul Barajları*" inşa edilmiştir. "*Arslancık, Akköy Baraj ve HES'leri*" de son yapılan santrallerdir.

⁸⁴Nişancı, a.g.m., s.205-209

⁸⁵Ramazan Sever-Ünsal Bekdemir, "Harşit (Doğankent) Çayı Vadisindeki Hidroelektrik Santraller (HES) ve Çevresel Etkileri", **Harşit Vadisi**, s.389

Derin, dik ve sarp yamaçlardan akan sular şelalelerin oluşmasını sağlamıştır. Doğankent - Kürtün karayolu üzerinde Doğankent ilçe merkezine 5 km uzaklıkta “Çatalağaç (Şadı) Erikdere Şelalesi” bulunur. İlçenin Doymuş köyünün Harşit Çayı ile birleştiği noktada “Üzümlüce Şelalesi” vardır. Süttaş Mahallesi sınırları içerisinde Kavraz Deresi üzerinde “Karakuz Şelalesi” yer alır. Kürtün ilçe sınırları içerisinde Örumcek ormanlarının eteklerinde ilçeye 5 km uzaklıkta “Çağlayandibi Şelalesi” vardır. Torul ilçesi Artabel köyündeki “Artabel Şelalesi” vadinin önemli sayılabilecek şelalelerindedir. Bunların dışında vadi içerisinde küçük boyutlu çok sayıda şelalelerin de varlığı bilinmektedir.

Vadinin Torul ilçesi sınırları içerisinde yer alan “Artabel Gölleri” ile “Limni Gölü” turizm açısından öneme sahiptir. Yine Torul ilçesine 17 km uzaklıktaki Cebeli köyü sınırları içerisinde yer alan “Karaca Mağarası”, içerisinde bulundurduğu çeşitli renklerdeki sarkıt, dikit, figür, traverten basamakları gibi şekillerle turistlerin ilgisini çekmektedir.

Harşit Vadisi’nde eskiden beri kullanıldığı düşünülen ve etrafına hâkim konumda bulunan kaleler vardır. Vadinin dağlık ve sarp yapısı kalelerin hâkim noktalara kurulmasını zorunlu kılmış ve bu kaleler gerek savaş yıllarında, gerekse ticarete yol ve çevre güvenliğinin sağlanmasında önemli işlevler görmüştür. “Tirebolu Kalesi” Tirebolu ilçe merkezinde denize doğru uzanmış bir vaziyettedir. “Bedrama Kalesi” Tirebolu’ya 8 km uzaklıkta Harşit Çayı üzerinde bulunmaktadır. Güce İlçesi Giyimli Mahallesinde bulunan “Şaban Kalesi” Tirebolu’nun Dokuzkonak köyü sınırında olup Harşit Vadisi’ne hâkim konumda yer alır. I. Dünya Savaşı sırasında Harşit Savunmasında bu kaleler etkin olarak kullanılmıştır. Doğankent (Harşit) İlçesi Süttaş Mahallesi sınırları içerisinde Harşit’e hâkim konumda “Dandı (Andon)” adıyla bir kale olduğu halk dilinde söylenmektedir. Kalenin tepe noktasında duvar kalıntıları mevcuttur. Ancak hakkında tarihi bilgi yoktur. Kürtün ilçesinin Yukarı Uluköy Mahallesi’nin doğusunda tepesi oyulmuş bir şekilde “Kürtün Kalesi” vardır. Halk tarafından kalenin olduğu bölgeye “Kaleyanı” denilmiştir. Kürtün ilçesi Özkürtün beldesi içerisinde Süme Mahallesi’nin hemen yanında Kale Mahallesi sınırları içerisinde ve Erikbeli yolu üzerinde “Süme Kalesi” yer alır. Torul ilçe merkezinde ilçeye hâkim konumda “Torul Kalesi” vardır. Torul

İlçesi Yalınkavak köyü sınırları içerisinde aynı adla anılan bir kale mevcuttur. Yine aynı ilçenin Dağdibi köyü Abdal Musa Tepesi yönünde “*Dağdibi Kalesi*”, Dağdibi köyü ile Kopuz köyü arasında “*Kopuz Kalesi*”, ilçeye 30 km uzaklıkta yer alan Gümüştüğ köyünde “*Gümüştüğ (Avliyana) Kalesi*” de vardır. “*Canca Kalesi*” Eski Gümüşhane (Süleymaniye) Mahallesi yakınında vadiye hâkim konumdadır.

Vadinin tepe noktalarında 1700 rakımdan itibaren yaylalar göze çarpmaktadır. Harşit Vadisi ülkemizde eskiden beri yaylaların ve yaylacılık faaliyetlerinin en çok olduğu yörelerden biridir. Harşit Vadisi ve etki alanındaki başlıca yaylalar şunlardır: *Abadan, Acuklu, Adatepe, Ağaçbaşı, Ağdaş, Akdoğan, Aksu, Aktaş, Alaçam, Alacainek, Alancık, Alınca, Almalı (Elmalı), Aralıcak, Arpaköy, Asarkaya, Atkoyağı, Ayderesi, Ayıgelişi, Ayıt, Ayvatlı, Balıklı, Başyurt, Beşir, Bey Tarlası, Bolat, Bonyurt, Çakmakkaya, Çamat, Çameyin, Çamini, Çardakalanı, Çatakçayır, Çatma, Çeğel, Çekümce, Çetlice, Çıkrıküzü, Çökelekaya, Davunlu, Erikbeli, Eseli, Eynesilburnu, Fındıcak, Garaşih, Gavur Obası, Geliş, Geyikçökeği, Gıdırköy, Gudallı, Gökçeli, Gölcüvez, Gönderesi, Gürgentepe, Güvende, Imıkyurt, İbrahim Alağı, İnçayırı, Halilbey, Kabaktepe, Kabayalak, Kadırğa, Kalınçat, Kasnakalanı, Kayabaşı, Kavraz, Kazmadere, Kazıkbeli, Kekre, Kertil, Kırkatlı, Kızılağaç, Kızılali, Kızılüzüm, Kurbantepe, Kurtalan, Kuzugözü, Kütüklüyurt, Mallıca, Masur, Maşatalanı(Paçacı), Merekgözü, Olucak, Öküzçekeceği, Patıklıyurt, Pinti, Sakar, Sarımeşe, Sarıbaba, Sarıtış, Sazlanı, Sırgancık, Sis, Soğukoluk, Suluca, Taşdibi, Tepealan (Dandı ve Şadı Tepealanları), Tıkanık, Teknecik, Tohtamur, Topucak, Yaşmaklı Tepealan, Yemişen, Yılanlı, Zıvashlı. Yaylaların birçoğunun adlarının Türkçe olması bölgenin eskiden beri Türklüğüne önemli bir işarettir. Bu yaylalar aynı zamanda Osmanlı - Rus mücadelesi sırasında savaş alanı olarak kayıtlara geçmiştir. Ayrıca yaz aylarında yayla turizmciliği açısından ayrı bir yere sahiptir.*

Harşit Vadisi araba yoluna pek müsait olmadığı için yapımı gecikmiştir. I. Dünya Savaşı yıllarında Ruslar vadide nakliyatlarını sağlamak için yol yapımına girişmek zorunda kalmışlardır.⁸⁶ Günümüzde Harşit Vadisi’nden geçen ulaşım ağı Karadeniz’i Gümüşhane - Bayburt istikametinden Doğu Anadolu’ya bağlamaktadır. İran’a ulaşacak transit geçişini de kolaylaştıracak bir yol olması hasebiyle önemi

⁸⁶Kişisel Görüşme (24.09.2016), **Seyit Güvendi**, 1956 doğumlu, Doğan kent/Giresun

daha da artmaktadır. Vadiden iç bölgelere ulaşımı sağlayan iki önemli geçitten birisi Maçka - Zigana-Torul yolu, diğeri Tirebolu - Doğankent - Kürtün - Torul yoludur. Karadeniz sahil şeridini Doğu Anadolu'ya bağlayan en kestirme yol Tirebolu-Doğankent-Kürtün-Torul yoludur.

Yapılma planlaması epey eskilere dayanan ama bir türlü gerçekleşmeyen Tirebolu Torul yolu 1998 yılının Temmuz ayında resmen hizmete açılmıştır.⁸⁷ Anayol işlek vaziyette hizmete devam etmektedir.

Vadinin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında araziler ekilip dikilememiştir. Bu da açlık ve kıtlığa sebep olmuştur. Vadi boyunca Tirebolu ile Kürtün arası bol ve sık ormanlık alan ve fındık bahçeleriyle kaplıdır. Tirebolu ile Doğankent arasında yoğun fındık alanları mevcutken, Kürtün'ün Günyüzü köyünden itibaren fındık alanları iklim şartlarına bağlı olarak epey azalmaktadır. Kürtün'den itibaren fındık yerine tahıl, meyvecilik ve hayvancılık ön plana çıkmaktadır. Vadi içerisinde arıcılık faaliyetleri de oldukça yaygındır. Vadiden Bayburt'a, hatta Erzurum'a kadar uzanan alanlar arıcıların mesken tuttuğu yerlerdir. Harşit'in kestane balı meşhurdur. Akarsularının birçoğunda kırmızı benekli alabalık yaşamaktadır. Son yıllarda barajların yapımıyla birlikte balıkçılık faaliyetleri ekonomik getiri sağlamaya başlamıştır. Balıkçılık faaliyetleri baraj sahasında balık turizminin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Sık ormanlarla kaplı vadide orman ve orman ürünlerinin ekonomiye katkıları da yadsınamaz. Kürtün ilçesi Çifteköprü sınırları içerisindeki "*Örümcek Ormanları*" Türkiye ve Avrupa'nın en uzun köknar ve ladin ağaçlarını bünyesinde barındırır. Bu nedenle 1998 yılında tabiat koruma alanı içerisine alınmıştır.

Tarihin eski devirlerinden itibaren çeşitli madenlerin işletildiği vadide günümüzde madencilik faaliyetleri yaygın değildir. Granit taşlarında Türkiye'nin en zengin potansiyeline sahip yerlerinden biridir. Vadiden çıkarılan granitler ülkenin çeşitli yerlerine gönderilmekte, hatta dünyanın bazı ülkelerine ihraç edilmektedir.

1980'lere kadar hayli nüfusun yaşadığı vadide günümüzde gerek coğrafi şartlar ve gerekse ekonomik şartların yeterli olmamasından dolayı buralardan il

⁸⁷Yüksel, a.g.e., s.202

merkezlerine ve büyükşehirlere büyük göçler yapılmakta, bölge nüfusu bundan ciddi oranda olumsuz etkilenmektedir. Bölgede istihdamı sağlayacak ekonomik getirilere ihtiyaç duyulmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAFKAS CEPHESİNİN OLUŞMASI VE HARŞİT CEPHESİ

1. KAFKAS CEPHESİNİN KURULUŞU

1.1. Kafkasya

I. Dünya Savaşı'nın doğu bölümünü teşkil eden Kafkas Cephesi, diğer tabiri ile Doğu Cephesi olarak bilinmektedir. Kafkasya, genel perspektifte düşünüldüğünde Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki coğrafyaya verilen addır.

I. Dünya Savaşı'nda bu sınırın ötesinde yani Rus toprakları ve berisindeki Türk topraklarına yapılacak olan harekâta "Kafkasya Harekâtı" denilmesi Kafkasya'nın coğrafi alanını pek karşılamamaktadır. Gerçekte bu harekât Kafkasya'nın güneyi ve Anadolu'nun doğusunu içermektedir.⁸⁸ O halde batıda Harşit Çayı olmak üzere Doğu Karadeniz, Doğu Anadolu, Batum, Tiflis, Bakü - Azerbaycan ve İran'ın bir bölümü bu harekâtın alanı içerisinde yer almıştır.

Kafkas Cephesi, dağlık, iklimi sert, yolları ve yerleşim yerleri az, kaynakları ancak yerli halkı geçindirebilecek durumuyla büyük orduların harekâtına elverişsizdi. Cephe sahası 450 km tutan Türk - Rus sınırı ve Rus işgali altında bulunan 400 km'lik İran sınırı ile yaklaşık 1000 km kadardır. Bu durumuyla Türk Ordusu, zayıf olan kuvvetleriyle bu geniş cepheyi savunmak zorundaydı. Bu sahanın diğer bir yönü de, yolsuz ve sarp dağlarla birbirinden ayrılan çeşitli yörelerde savaşacak birliklerden, birinin diğerine yardımı ve geriden desteklenmeleri, ulaşım yetersizliği nedeniyle geç ve güç sağlanabilecek durum yaratmaktaydı. Bütün bunlarla beraber derinliğine ve genişliğine olan engebesi ile savunulmayı kolaylaştıracak bir durumdaydı.⁸⁹

1.2. Osmanlı Hedefleri

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na kadar sürekli toprak kaybetmişti. Bu süreçten sonra devletin daha toprak kaybetmeye tahammülü olmadığı gibi kaybettiği

⁸⁸ Karal, age, s. 414

⁸⁹ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, Cilt X, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1985, s. 153 (Bundan sonra TSK İdari Faaliyet ve Lojistik olarak anılacaktır)

yerleri ele geçirmek fikri oluşmuştur. Kafkas Cephesinde Osmanlı hedeflerine bakıldığında; öne çıkan üç unsurun bulunduğu görülmektedir. Birincisi, 93 Harbi olarak bilinen 1877 - 78 Osmanlı Rus Savaşı'nda kaybedilen yerlerin (Kars, Ardahan ve Batum) geri alınması düşüncesidir. İkincisi, Kafkas halkını ve Müslümanları Rus boyunduruğundan kurtarmaktır. Üçüncüsü de, Hazar Denizi'nin ötesinde Orta Asya Türkleri ile birleşerek “*Turancılık*” politikasını gerçekleştirmektir.⁹⁰ Enver Paşa bu hedefleri bir an önce hayata geçirerek Türk Milletinin ve Türk Dünyasının makûs talihini tersine çevirmenin hayalini kuruyordu.

1.3. Rus Hedefleri

Osmanlı'nın yukarıda bahsedilen hedeflerine nazaran Rus hedefleri tarihi emellere dayanıyordu. Osmanlı gibi Rusların da hedefini üç aşamalı olarak değerlendirmek gerekir. Birinci aşamada, Doğu Anadolu'nun istila edilerek bu istikametinden İskenderun Körfezi'ne ulaşılması hedeflenmiştir. İkinci olarak, Trabzon'un ele geçirilmesiyle kıyı istikametini takip ederek İstanbul'a ulaşmak düşüncesidir. Üçüncü aşamada ise, Doğu Anadolu yönünden Fırat ve Dicle Havzalarını izleyerek Basra Körfezi'ne uzanmaktır.⁹¹ Böylece Ortadoğu ile bağlantı kurup bölgenin zenginliği ele geçirilmiş olacağı gibi dünyaya açılmak da sağlanacaktı.

Doğu Anadolu Bölgesi askeri durumu ile zirai ve iktisadi açıdan Rusya için büyük bir önem taşıyordu. Özellikle Erzurum'un işgaliyle Kafkasya, İran ve Doğu vilayetleri üçgeninde yolların kontrolünün sağlanmasında, Rus ordularının hareket alanları genişleyecekti. Çünkü Erzurum'un Doğu Anadolu'nun anahtarı konumunda olduğu biliniyordu. Bu işgal sağlanırsa, güneye doğru yönelme daha da kolay olacaktı.⁹² Diğer taraftan da bu bölgedeki Ermeniler, Ruslara kılavuzluk yaparak onların geçişini hızlandırması açısından aktif rol oynayacaktı.

Rusya, emellerine ulaşmak için Osmanlı'nın en zor zamanında Ermenileri ön plana sürmüştür. Bu bağlamda Ermeni Komiteleri Türkiye'deki Şubelerine: “*Rus ordusu sınırdan ilerler ve Osmanlı ordusu geri çekilirse her tarafta birden eldeki*

⁹⁰ Karal, a.g.e., s. 414

⁹¹ Karal, a.g.e., s. 415

⁹² Sevilya Aslanova, *20. Yüzyılın Başlarında Rusya'nın Osmanlı Politikası (1903-1917)*, Konya Eylül 2011, s. 158

vasıtalarla başkaldırılacak. Osmanlı ordusu iki savaş arasında bırakılacak. Resmi binalar bombalanacak. İaşe depolarına sabotajlar düzenlenecek. Aksine Osmanlı ordusu taarruza geçerse Ermeni askerleri Ruslara katılacak ve silahaltına alınanlar kıtalarından kaçarak Türk birliklerinin geri cephelerine zarar vermek ve ülke içinde çeşitli olaylar çıkarmak için çeteler kuracaktır.” talimatını vermişlerdir.⁹³

1.4. Cephedeki Türk Kuvvetleri

Doğu Cephesinde savaş başlarken bu bölgede harekât yapması planlanmış olan Türk Ordusu 3'üncü Ordu birliklerinden oluşmuştur. Bu Ordular 9'uncu Kolordu (17'nci, 28'inci, 29'uncu Nizamiye Tümenleri ile 2'nci Nizamiye Süvari Tümeninden), 11'inci Kolordu (18'inci, 33'üncü ve 34'üncü Tümenler), 13'üncü Kolordu Karargâhı ile Bağdat'tan gelen 37'nci Tümen, Van Seyyar Jandarma Tümeni, Van İhtiyat Süvarisi Tugayı, İhtiyat Süvari Kolordusu (1'inci, 2'nci, 3'üncü ve 4'üncü İhtiyat Süvari Tümenleri) ve Erzurum Müstahkem Mevkii birliklerinden ibaretti.⁹⁴ Rusların savaş ilanından sonra 10'uncu Kolordu 2 Kasım 1914'te 3'üncü Ordu emrine verilmiş ve Erzurum'a hareketi tebliğ olunmuştur.⁹⁵ Böylece 9'uncu ve 11'inci Kolordulara 10'uncu Kolordu da eklenmiştir.

9'uncu Kolordu birlikleri savaş öncesinde Trabzon, Erzurum ve Erzincan bölgesinde konuşlu bulunuyordu. Kolordu denize yakın bulunmak ve ordu mıntikasında tek şose olan Erzurum-Trabzon yolundan yararlanmak gibi avantajlara sahipti. Bölgedeki birlikler bir dereceye kadar iyi teçhiz edilmiş, düzenli bir şekilde seferber hâle getirilmiş ve seferî kadrolarını hemen hemen ikmal etmişlerdi. 11'inci Kolordunun barıştaki bölgesi Malatya - Harput - Van'dı. Kolordunun askeri gücü iyi durumda değildi. Öncelikle ikmal yollarından uzakta yer almıştır. Elbise ve teçhizatı eksikti. İkmal erleri ve bölge halkının bir bölümü davete iştirak etmemişlerdir. Hükümetin otoritesi bölgenin dağlık kesimine nüfuz etmekten uzaktı.⁹⁶

Kolordular üçer tümen, tümenler üçer piyade alaylı, alaylar üçer taburluydu. Yalnız 37'nci Tümenin alayları ikişer taburlu olarak tertiplenmişti. Ayrıca

⁹³ Yusuf Halaçoğlu, **Ermeni Tehciri**, Babıali Kültür Yay., 8. Baskı, İstanbul 2006, s.50

⁹⁴ **TSK İdari Faaliyet ve Lojistik**, s.153.

⁹⁵ Ali İhsan Sabis, **Harp Hatıralarım**, C. II, Ankara 1951, s.68

⁹⁶ Felix Guze, **Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesindeki Muharebeler**, Çev. Yüzbaşı Hakkı Akyüz, Yayına Hazırlayan Alev Keskin, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yay., Ankara 2007, s.7

tümenlerde birer de topçu alayı vardı. Topçu alaylarının kuvvetleri farklıydı. Topçu alayları iki - üç sahra veya dağ topçu taburundan oluşmuştu. Topçu taburları iki üç bataryalıydı. Orduda makineli tüfek teşkilatı çok zayıftı. Savaşın başlangıcında her piyade alayında bir makineli tüfek bölüğü imkânı yoktu. Savaşın devamı sırasında makineli tüfek teşkilatı artırılmıştır.⁹⁷

Savaş başlayacağı sırada sayı bakımından 190 bin civarındaki insan gücü, 60 bin civarında hayvan, 168 top ve 44 makineli tüfeğin yanında birkaç atlı birlikten ibaret olan 3'üncü Ordunun Komutanı Hasan İzzet Paşa,⁹⁸ Kurmay Başkanı da Gazi Bey'di. Ordunun merkezi Erzurum'du.

3'üncü Ordunun harekât emrine göre; Ruslar savunmada kalırlarsa taarruz etmek, Ruslar taarruza geçerlerse cephe arazisini ve tamamen Erzurum'u savunmak planı tertip edilmişti.⁹⁹

1.5. Cephedeki Rus Kuvvetleri

Savaş öncesinde Rusların Kafkasya'da üç kolorduları vardı. 1'inci ve 2'nci Kolordular Kafkasya'daki Tiflis'te, 3'üncü Kolordu da Kuzey Kafkasya'daki Vladivostok'ta¹⁰⁰ bulunuyordu.¹⁰¹ Kolordular ikişer piyade, birer Kazak Süvari Tümeniyle, obüs topçu ve istihkâm taburundan kurulmuştur. Ayrıca 1'inci Kolordusunda 1 Avcı ve 1 Kuban Plaston (zırhlı süvari) Tugayı, 2'nci Kolordusunda ise bir Avcı Tugayı bulunuyordu. Tiflis'te de bir Kafkas Süvari Tümeni vardı.¹⁰²

Ruslar, Avrupa'da harekât başlayınca Osmanlı'nın tarafsızlığını ilan etmesi karşısında Kafkasya'da bulunan 2'nci ve 3'üncü Kolordularını batıya nakletmişlerdir. Osmanlı'nın karşısında 1'inci Kolordu¹⁰³ ile 2'nci Kolordunun Kazak Süvari Tümenini Kafkasya'da bırakmışlardır. Ruslar, Anadolu'da bir istila

⁹⁷ Guze, a.g.e., s.7

⁹⁸ Hasan İzzet Paşa 18 Aralık 1914'te Enver Paşa'nın Sarıkamış harekâtını tasvip etmediği için istifa etmiştir. 19 Aralık'ta Enver Paşa 3'üncü Ordu Komutanlığı görevini üstlenmiştir. Sarıkamış Harekâtında Osmanlı Ordusunun ağır kayıplar vermesi üzerine Enver Paşa 8 Ocak 1915'te 3'üncü Ordu Komutanlığı görevini Hafız Hakkı Paşa'ya bırakarak İstanbul'a dönmüştür.

⁹⁹ Guze, a.g.e., s.13

¹⁰⁰ "Vladivostok" günümüzde Kuzey Kafkasya Federal Bölgesidir. Diğer taraftan Rusya'nın Çin ve Kuzey Kore sınırı yakınında Primorsky Krai'nin pasifik kıyısında Altın Boynuz Körfezi'nin tepesinde de aynı adla bir şehir bulunmaktadır.

¹⁰¹ Çakmak, a.g.e., s. 25

¹⁰² TSK İdari Faaliyet ve Lojistik, s. 154

¹⁰³ TSK İdari Faaliyet ve Lojistik, s. 154

harekâtına hazırlanmamışlardı. Ellerinde haritaları bile yoktu. Savaşın başında 24 Ekim 1914'te İstanbul'dan sevk edilen ve bir Rus muhbiri tarafından ele geçirilen Türk gemilerinden elde ettikleri haritalardan yararlanmak suretiyle, Erzurum'dan Gümüşhane'nin batısındaki Torul'a kadar olan bölgenin haritasını oluşturmuşlardır.¹⁰⁴

Ruslar da Almanlar gibi savaşın kısa süreceğine inanmışlardır. İlk başlarda tarafsız kalan Osmanlı Devleti'nin aniden savaşa gireceği kuşkusu artınca Kafkas ordusuna önem vermeye başlamışlardır. Ekim ayı sonunda Rus ordusunun bütün kuvveti, 100 tabur ile 117 bölük ve 250 toptan ibaretti. Bu, insan sayısı olarak 100 bin er ve 15 bin atlı demektir. Bunların dışında geri hizmetlerde ve yedek olarak 150 bin kişilik bir kuvvetleri bulunuyordu. Savaşın başladığı sıralarda bu kuvvetlere 4 Ermeni taburu ile 2 Gürcü taburu katılmıştır.¹⁰⁵

Savaşın başlayacağı sırada Ermeni komitelerinin Osmanlı Devleti içindeki şubelerine verdiği talimat gereği bir kısım Ermeni Mebusu Rusya'ya kaçarak orada kurdukları çetelerin başına geçip Rus Ordusuna ilhak etmişlerdir. Bu Mebuslar Rus ileri harekâtında kanlı eylemlerin tetikçisi olmuşlardır.¹⁰⁶

Rus Kafkas Ordusuna görünürde komutanlık eden Varantsov Dashkov yaşlı ve hasta olduğu için askeri işlerle eskisi gibi ilgilenememiştir. Gerçekte 1'inci Kafkas Kolordu Komutanı Kafkasya'yı çok iyi tanıyan General Yudenic'ti. Ordunun karargâhı ve kurmay heyeti Tiflis'te bulunuyordu. Rus Kafkas Ordusunun harekât planı, savunma esasına ve sınır yakınlarında bölgesel saldırı hareketlerine girişmek üzere tasarlanmıştır.¹⁰⁷

1.6. Kafkasya'da Osmanlı - Rus Sınırı

Kafkasya harekâtı başlayacağı sırada Osmanlı-Rus sınırı Batum'un güneyinde Çoruh Irmağı'nın aşağı mecrasının 16-18 km güneydoğusundan Artvin'in aşağısındaki Çoruh istikametine ve oradan da Oltu Çayı'na uzanıyor, Narman kasabası yakınlarında bu çayı aşıyordu. Oltu, Rusların elindeydi. Kars

¹⁰⁴ Çakmak, a.g.e., s. 25

¹⁰⁵ Karal, a.g.e., s. 415

¹⁰⁶ Halaçoğlu, a.g.e., s.50

¹⁰⁷ Karal, a.g.e., s. 415; ayrıca bk. Kurat, a.g.e., s.263

istikametindeki sınır ise Osmanlı Devleti'nin elindeki Zivin ile Rusların hudut istasyonu olan Karaorgan arasındaki Soğanlı Dağları ve Aşağı-Yukarı Mecinkirt köyleri arasından geçiyordu.¹⁰⁸ 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı sonrası Kars, Ardahan, Artvin ve Batum'u ele geçiren Rusların buralarda alt yapı, yol inşaatı-şose yapmaları, kaleleri onarmaları kalıcı olmak istediklerinin göstergesiydi. Özellikle Batum ve Kars'ı inşaat alanına çevirmişlerdir.¹⁰⁹

Kafkasya'daki Rus birliklerinin çoğu daha barış zamanında seferber edilmiştir. Savaş sahası Ruslar tarafından keşfettirilmişti. Rusların barış zamanındaki hazırlıklarına göre, savaşın başında üstün kuvvetlerle hemen Erzurum istikametinden taarruza geçmeleri ihtimali vardı. Demiryolu Sarıkamış'a kadar işliyordu. Sınır olan Oltu'ya kadar birçok şose yapılmıştı. Erzurum üzerine yürüyecek bir Rus ordusu için takip edilecek en rahat ve uygun yol, demiryolunun bitiş yeri olan Sarıkamış ve Aras Vadisi'nden geçiyordu.¹¹⁰

2. RUSLARIN KARADENİZ BÖLGESİNİ İSTİLASI

I. Dünya Savaşı'nın başladığı sıralarda 2 Ağustos 1914'te Osmanlı Devleti ile Almanya arasında "İttifak Antlaşması" imzalanmıştı. Aynı gün Osmanlı Devleti savaşa girmemesine rağmen genel seferberlik ilan etmiştir.¹¹¹ Osmanlı - Alman yaklaşması ve nihayetinde ittifakının en büyük sebebi Rusların İstanbul ve Boğazlar üzerindeki tarihi emelleriydi. Bu durum Osmanlı Devleti'nde daima endişe kaynağı olmuştur.¹¹² Ruslar da Osmanlı Devleti ile ittifak yapmak arzusunda değildiler. Zayançkofski eserinde "*o zamanki Rusya için Türk ittifakı değil, İstanbul lazımdı*" derken buna işaret etmiştir.¹¹³ Diğer taraftan eğer Türkiye tarafsız durumda tutulmazsa, İstanbul'un alınıp Boğazların ele geçirilmesi savaş planının en önemli etaplarından birini oluşturuyordu.¹¹⁴

Rusların Doğu Cephesinden büyük bir harekâta girişmeleri ve Batı Cephesindeki gelişmeler Almanların umduğu gibi olmamıştır. Bu sebeple Alman

¹⁰⁸ Kurat, a.g.e., s.259

¹⁰⁹ General Dr. Yakov Kefeli, **Anılar (1916-1919)**, TTK Yay., Ankara 2013, s.10-78

¹¹⁰ Guze, a.g.e., s.13-14

¹¹¹ Armaoğlu, a.g.e., s.108

¹¹² Kurat, a.g.e., s.227

¹¹³ Fevzi Çakmak, **Birinci Dünya Savaşında Doğu Cephesi**, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005, s.8

¹¹⁴ Kefeli, a.g.e., s.53

makamları cepheyi genişletmek için Osmanlı'yı savaşa dâhil etmek istemişler ve düşmanları üzerine çekmesini istemeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'ne silah ve malzeme sevkiyatı ve askeri mütehassısların sevki hızlanmıştır.¹¹⁵ Hatta borç para bile verilmiştir.

Nitekim Alman *Amiral Souchan* kendisine verilen tarihi görevi ifa etmek için aralarında *Yavuz* ve *Midilli*'nin de bulunduğu 11 parçadan müteşekkil Osmanlı filosu ile askeri tatbikat için Karadeniz'e açılmıştır. 29 Ekim 1914'ün erken saatlerinde Türk harp gemileri Karadeniz'den Odessa, Sivastopol ve ardından Novorossiysk'i top ateşine tutmuştur.¹¹⁶

29 Ekim 1914'teki Karadeniz baskınından sonra Ruslar, Osmanlı Hükümetinin uzlaşma konusundaki girişimlerini kabul etmemişlerdir. Rusya tarafından Osmanlı Devleti'ne harp ilanı Çar II. Nikola tarafından bir manifesto ile Rus halkına bildirilmiştir. Rus Çarı; Türklerin savaşa bu şekilde girmelerinin Rusya'ya Karadeniz kıyılarında tarihi emellerine ulaşması için bir fırsat sunduğunu ve emellerini gerçekleştirmesini çabuklaştıracağını ifade ederken, Rusların esas hedefinin İstanbul ve Boğazlar olduğunu bu suretle açıkça ifade etmiştir.¹¹⁷ Rus yetkilileri 1 Kasım 1914'te Kafkas ordularına taarruz emri vermişler ve böylece Rus ordu birlikleri muhtelif yerlerden taarruza geçmişlerdir.¹¹⁸ Rusların ilerleyişi Doğu Anadolu üzerinden dört kol halinde gerçekleştirilirken bir süre sonra Karadeniz yönünden de harekete geçmişlerdir.

Enver Paşa ile Amiral Souchon arasında yapılan konuşma neticesinde 3 Kasım 1914 gecesi "*Akdeniz*" adındaki Türk nakliye vapuru Giresun'daki Türk askerlerini yükleyip Trabzon'a götürmek üzere Karadeniz'e gönderilmiş; "*Millet Vapuru*"da bir gece sonra hareket etmiştir. Midilli ve Hamidiye Kruvazörleri bunları muhafazaya memur edilmiştir. Birkaç gün sonra üç vapur daha gönderilerek bu suretle 10'uncu Kolordunun Karadeniz kıyılarındaki alayları denizden Trabzon'a nakledilecekti. Esasen 10'uncu Kolordunun denizden nakledilecek birlikleri Samsun ve Trabzon arasında yer almıştır. Akdeniz ve Millet Vapurları düşmana rast gelmeksizin 5 Kasım

¹¹⁵Kurat, a.g.e., s.224

¹¹⁶Kurat, a.g.e., s.244

¹¹⁷ Kurat, a.g.e., s.245-247

¹¹⁸ Rusların ilerleyişi dört grup halinde Oltu Müfrezesi (İstomin Tugayı), Sarıkamış Grubu, 1'inci Plaston Tugayı, Erivan Müfrezesi şeklinde gerçekleşmiştir. Çakmak, a.g.e., s.30

1914 akşamı Giresun ve Ordu limanlarına vararak asker yüklemeye başlamışlar; fakat bu sükûn ve iyi durum çok uzun sürmemiştir.¹¹⁹

Geceleyin gelen haberler 6 büyük ve 13 küçük parçadan oluşan bir Rus filosunun Sivastopol'den 5 Kasım 1914'te hareket ettiğini bildirmiştir. Millet Vapuru Süvarisi, 6 Kasım 1914 sabahı Zonguldak limanının Rus filosu tarafından bombardıman edildiğini ordu telgrafhanesinden haber almıştır. Bunun üzerine oradan yüklediği askeri tekrar karaya çıkararak akşamüzeri Vona¹²⁰ limanına iltica etmiş, bir gün evvel Giresun'dan asker yüklemiş olan Akdeniz Vapuru ise 6 Kasım 1914'te Trabzon limanına ulaşmış ve askeri oradan karaya çıkarmaya muvaffak olmuştur.¹²¹ Zonguldak limanında batırılan gemiler İstanbul'dan 2 uçak, bomba ve 1 uçak bölüğü yüküyle hareket eden "*Bezmialem, Bahriahmer ve Mithatpaşa*" gemileriydi.¹²²

Karadeniz sahilindeki Osmanlı şehirleri Rus savaş gemilerinin bombardımanlarına hedef olmaya başlamıştır. Rus donanmasının hedefi; Karadeniz'deki Osmanlı ticaretini ve bu sırada Trabzon üzerinden Kafkas Cephesinde mücadele eden 3'üncü Orduya yapılan askeri nakliyatı durdurmaktır. Bu maksatla yürütülen mayınlama ve bombalama faaliyetlerinin amacı; Türk donanmasının çıkışına engel olmak, Karadeniz sahilindeki kömür nakliyatını sekteye uğratmak ve Kafkas Cephesinin ikmalini engellemektir. Bu amaca yönelik olarak Rus donanması, esas olarak Zonguldak, Samsun, Akçaabat ve Trabzon limanlarını kendisine hedef seçmiştir. Bu bombardıman faaliyetlerinin, Müslüman halkın moralini bozup göçe yönelmesini sağlamak, Pontusçu faaliyetlerin ve Ermeni terörünün oluşmasını temin etmek gibi başka sebepleri de vardır.¹²³

17 Kasım 1914'te 19 parçadan oluşan bir Rus donanması bir buçuk saat süreyle Trabzon'u bombardıman etmiş ve batı yönüne gitmiştir.¹²⁴ Trabzonlular, saldırının ani ve habersiz oluşunu ilk başta Türk savaş gemileri sanarak sevinçle sokaklara dökülmüşlerdir. İlk top seslerini duyunca da Türk filosunun şehri selamladığını sanmışlardır. Fakat bombardımanın şehirde yıkıma sebebiyet vermesi neticesinde

¹¹⁹ Sabis, a.g.e., s.68

¹²⁰ Ordu'nun Perşembe İlçesinin eski adıdır.

¹²¹ Sabis, a.g.e., s.68

¹²² Sabahattin Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, TTK Yay., Ankara 1991, s.2

¹²³ Hikmet Öksüz-Veysel Usta, "I. Dünya Savaşı Strasında Rus Donanmasının Trabzon ve Çevresini Bombalaması", **Türkiyat Mecmuası**, C. 24, Bahar 2014, s.28

¹²⁴ Sabis, a.g.e., s.84

gerçeği anlayıp şehrin gerisindeki Boztepe'nin arkasına doğru kaçışmaya başlamışlardır.¹²⁵ 18 Kasım 1914 akşamı Trabzon limanında bir yelkenli, torpile çarpıp batmış,¹²⁶ Ruslar 17 Kasım bombardımanından sonra Türk sularını izleyerek Sinop'a ulaşmışlar; 18 Kasım 1914 akşamı donanmadan ayrılan mayın dökme grubu Polathane (Akçaabat), Trabzon ve Samsun önlerine mayın tuzaklamıştır.¹²⁷ 18 Kasım'da Türk savaş gemileri Giresun açıklarında bir Rus zırhlısını top ateşine tutmuşlar ve iki vuruş yapmışlardır.¹²⁸ 19 Kasım 1914'te Trabzon kıyılarında Rus mayınlarına rastlanmıştır.¹²⁹ 4 Aralık 1914'te Trabzon - Akçaabat arasında mayınlar bulunmuş; mayınların temizlenmesi için Giresun'a kadar olan iskelelerdeki tekneler ile 2 subay Trabzon'a ulaştırılmıştır. 23 Aralık'ta Trabzon'da ilk mayınlar çıkarılarak incelenmesi için İstanbul'a gönderilmiştir.¹³⁰

Trabzon'a asker ve malzeme çıkartan gemilerimizi korumak için bölgede bulunan ve Yavuz'un kumanda ettiği filoya bağlı Hamidiye Zırhlısı 24-25 Aralık 1914 gecesini Batum'u bombalamıştır. 26 Aralık'ta bu görevden dönerken mayına çarpan Yavuz Zırhlısı ağır yara alarak devre dışı kalmış; Rus donanmasına üstünlük sağlanamadığı gibi Batum dolaylarına yapılacak çıkartmadan da vazgeçilmiştir.¹³¹

Savaş başlamadan önce Karadeniz kıyı şeridi, Hopa Hudut Taburu tarafından; Çoruh Havzası ise Sarıgöl, Milo (Melo),¹³² Hut Hudut Taburları tarafından korunmaktaydı. Savaş başladığı sırada mevcut hudut birlikleriyle, bölgede oluşturulacak jandarma birlikleri (kıyı gözetlemesi yapan Trabzon, Lazistan ve Gümüşhane Jandarma Taburlarından kurulu Müstakil Jandarma Alayı) ve gönüllülerle yetinilmiş, ayrıca bir birlik görevlendirilmemiştir.¹³³

18 Kasım 1914'te bu birliklerden Milo Müfrezesi Artvin'in batısındaki Rus karakollarını ele geçirerek düşman arazisine girmiş; Hopa Müfrezesi tarafından da bir düşman müfrezesi bozguna uğratılarak, 2 top ve 100 esir alınmıştır. 21 Kasım'da

¹²⁵ Goloğlu, a.g.e., s.217-218

¹²⁶ Sabis, a.g.e., s. 87

¹²⁷ Sabahattin Özel, a.g.e., s.2

¹²⁸ Goloğlu, a.g.e., s.217-218

¹²⁹ Sabis, a.g.e., s. 87

¹³⁰ Goloğlu, a.g.e., s.217-218

¹³¹ F.Rezzan Ünalp, "I. Dünya Savaşı: 1916, Trabzon'un Ruslar Tarafından İşgali", **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi (100üncü Yılında I. Dünya Savaşı Özel Sayısı)**, Yıl 13, Mayıs 2015, S. 25, s.47

¹³² Savaş döneminde Artvin Yusufeli'ne bağlı bir köydür. Günümüzdeki adı "Sanbudak" olup Artvin il merkezine bağlı bir köydür.

¹³³ Ünalp, a.g.m., s.41

Milo Müfrezesi Artvin'i, Hopa Müfrezesi de Borçka'yı ele geçirmiş; Murgul savunması için her taburdan bir bölük alınarak oluşturulmuş 8 bölüklü Rus müfrezesinin 4 bölüğünü esir almıştır. Böylece Batum Kalesi'yle temas sağlanmıştır.¹³⁴

Başkomutanlık Vekâletinden 27 Kasım 1914'te alınan emre göre; Batum karşısında Rıza Bey Müfrezesi Batum'u kuşatacak; İstanbul'dan Trabzon'a çıkarılan çeteler de Yakup Cemil Bey'in emrinde olmak üzere Artvin-Ardahan üzerinden Kars - Tiflis demiryoluna doğru ilerleyecekti. 9 Aralık 1914'te Hopa Hudut Taburu da Batum karşısında yer almıştır. Çoruh sol kıyısında ve Çoruh Nehri ile deniz arasındaki bölgenin komutanı Ziya Bey Borçka'da, Bahaeddin Şakir Bey Müfrezesi ile Teşkilat-ı Mahsusa ve Milo Hudut Taburu ise Artvin ve civarında yer almıştır.¹³⁵

13 Ocak 1915'te Batum yönündeki Rıza Bey Müfrezesi, Borçka - Köprü hattına çekilmeye mecbur kalmıştır. Makriyal Bölgesi¹³⁶ karadan ve denizden Rus gemileri tarafından görülen baskı üzerine Türk kuvvetlerince terk edilmek zorunda kalmıştır.¹³⁷

Rus filosu Karadeniz'in doğu ve Kırım'daki Rus limanlarından iyi istifade ederek ve inşaları henüz bitmemiş bazı harp gemilerini süratle faaliyete sokarak 1915 senesi başından itibaren Trabzon ile Zonguldak arasında sık sık taarruz hareketleri yapmaya başlamıştır. Trabzon ve Zonguldak limanlarını topa tutup tahrip etmiştir. Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan Trabzon'a emniyetle nakliyat yapmasına, Zonguldak'tan İstanbul'a kömür getirme çabalarına mani olmuştur.¹³⁸ Rus donanmasının bu tarihten itibaren Trabzon ile Batum arasındaki faaliyetleri de artmıştır. Bölgeyi kontrol masadıyla Rus torpidoları yer yer bombalama faaliyetlerine girişmiştir.

Trabzon Valisi Cemal Bey'in Başkomutanlık Vekâletine gönderdiği 8 Ocak 1915 tarihli telgrafta şu ifadeler yer almıştır: "*Rus donanması üç saat Trabzon limanı*

¹³⁴ Sabahattin Özel, a.g.e., s.2

¹³⁵ Ünalp, a.g.m., s.44

¹³⁶ Tarih boyunca "Makriyal/Makriyalı" adıyla bilinen Kemalpaşa, Artvin İlinin Karadeniz kıyısına yerleşik şirin bir beldesidir. Cumhuriyetin ilanından sonra, Türkiye Cumhuriyetinin Kurucusu M.Kemal Atatürk'ün adına atfen "Kemalpaşa" adını almıştır.

¹³⁷ Çakmak, a.g.e., s.68

¹³⁸ Sabis, a.g.e., s.100

karşısında bulunarak Rize, Viçe (Fındıklı) ve Sürmene'yi bombardımana tutmuştur. Gemilerden indirilen kayıklar kendi kayıklarını gazla ateşe vermek için donanmanın himayesinde yanaştıkları sırada Sürmeneliler kayıklara ateş açmışlar ve 3 Rus askerini öldürmüşlerdir. Bu bombardımanlar karşısında hasar olan binalar olsa da insan kaybı olmamış, halk büyük bir metanet göstermiştir. Rus donanması tarafından batırılan gemilerin 100 civarında olduğu tahmin edilmiştir. Vali Cemal Bey tarafından aynı gün gönderilen başka bir telgrafta ise; “Görele - Rize yolundan yanmakta oldukları görülen gemiler üzerine kayıklar gönderilmiş olmakla birlikte bunlardan birisi hareket halinde yanmış olduğundan yetişilememiştir. Demir olan diğer geminin tamamen tutuşmuş olması sebebiyle tahliyesi yapılamamış ve bu gemideki kişiler esir edilmiştir. Bu gemilerin Samsun'dan askeri erzak taşıyan Tirebolu gemileri olduğu kaymakamlıktan bildirilmiştir.” denilmiştir.¹³⁹

17 Ocak 1915'te Ruslar her taraftan taarruza devam etmişlerdir. Bu durum karşısında Amiral Souchon, Enver Paşa'ya “donanma ne Trabzon'da, ne de Giresun'da birliklerin korunması görevini üstlenemez” kesin cevabını vermiştir.¹⁴⁰

Rus bombardımanını bir Rus taarruzunun takip edeceği endişesini taşıyan Rıza Bey buna hazırlanmak için Alman Stange Bey'in Borçka'ya gönderilmesini Ordu Komutanlığından talep etmiştir. Stange Bey gelecek olursa elindeki kuvvetlerle Rusları geri püskürterek Batum'a kadar ilerleyebileceğini bildirmiştir. Ancak Stange Bey Alayı Ardahan geri çekişinde çok yıpranmıştı.¹⁴¹ 3'üncü Ordu Komutanlığı bu talep üzerine Rıza Bey emrindeki müfrezelerle Artvin'deki müfrezeleri Yarbay Stange Bey emrine vermiştir.¹⁴² 16 Ocak 1915'te Stange Bey Artvin'e çekilmiştir. 23 Ocak günü Trabzon'a gelen 550 kişilik silahsız bir çete müfrezeye dâhil edilmiştir. 26 Ocak günü Stange Bey kuvvetleri Glaskor sırtlarından Rus kuvvetlerini çevirme girişiminde bulunmuştur. Ruslar ise Pehlivan Mıntıkasında Rız Bey Müfrezesine karşı saldırıya geçip başarılı bir çevirme harekâtı yapmışlardır. Bu arada Türk birliklerinde büyük firar yaşanmıştır. 27 Ocak'ta ise Borçka Rusların eline geçmiştir. 3'üncü Ordu Stange Bey kuvvetlerini Artvin'e geri çağırmıştır. Ancak alayın geri çekiliş yolları tehlikeye girmişti. Rıza Bey iki günlük bir çalışma ile yolu güvenli

¹³⁹ Ünalp, a.g.m., s.48

¹⁴⁰ Çakmak, a.g.e., s.67

¹⁴¹ Arif Cemil, **I. Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa**, Arma Yay., İstanbul 1997, s.180

¹⁴² Ünalp, a.g.m., s.44

hale getirmiş ve Stange Bey 29 Ocak günü Artvin'e gelerek eski mevzilerinde yerini almıştır. 31 Ocak - 1 Şubat tarihlerinde Rıza Bey Müfrezesi biri Hopa ve diğeri Borçka gerisinde iki hattı savunmaktaydı.¹⁴³ 5 Şubat 1915'te Rusların Artvin'e yaptıkları taarruzları püskürtülmüş; 22 - 23 Şubat'ta tekrar eden Rus taarruzları önlenerek uzaklaştırılmışlardır. 22 Şubat'ta General Liyahof (Lyakhov)¹⁴⁴ 4 bin asker kuvvetindeki Hopa Hudut Taburu, Rize, Trabzon, Giresun Jandarma Taburları ve gönüllülerden oluşan Rıza Bey Müfrezesini Borçka civarına sürmüştür.¹⁴⁵ Hopa'ya yönelik olarak Şubat ortalarından itibaren Rus saldırıları yoğunlaşmıştır. 24 Şubat'ta şehir tamamen korumasız hale gelmiştir. Karadan 8 top, 16 makineli tüfek ve 4 taburdan oluşan Rus kuvvetleri denizden de iki gemi ile desteklenmiştir. 26 Şubat'ta Hopa Rus işgaline maruz kalmıştır. 3'üncü Ordu Komutanlığı 26/27 Şubat'ta Stange Bey'e Arhavi'ye gitmesini ve Rus ilerleyişini durdurmasını emretmiştir. Emir üzerine hemen Arhavi'ye hareket eden Stange Bey buraya vardığında Ruslar Borçka cephesinde İrsa sırtlarında durdurulmuştur.¹⁴⁶ 28 Şubat günü Stange Bey Müfrezesi Murgul'a hareket etmiştir. 14 Mart 1915'te ise Ruslar cepheden taarruz ve yandan da hafif donanmaların yardımıyla Arhavi'yi almışlardır.¹⁴⁷ Bu arada 15 Mart'ta Rıza Bey rahatsızlığını bahane ederek cepheden ayrılmıştır. Esasında hastalık dışında Rıza Bey emrindeki gönüllüleri tabur ve bölük şeklinde teşkilatlandıramamıştı. Nail ve Stange Bey ile de anlaşamıyordu.¹⁴⁸ 20 Mart'ta Artvin'e taarruza başlayan Ruslar, birkaç gün süren şiddetli muharebelerden sonra Stange Bey Müfrezesini 26 Mart'ta tamamen Arhavi suyunun gerisine atarak orada durdurmuşlardır. Bundan sonra General Liyahof Artvin üzerine baskısını artırmıştır. Burayı Halit ve Bahattin Şakir Beyler savunuyorlardı. 27 Mart 1915'te Artvin'in işgal edilmesiyle Yüzbaşı Halit Bey'in Milo Müfrezesi, Milo istikametine çekilmiştir. Böylece Trabzon Cephesi önem kazanmıştır. 28 Mart 1915'te Avni Paşa, Doğu Karadeniz ve çevresi Komutanlığına tayin olmuştur. 3'üncü Ordu Komutanlığı karargâhından Kurmay Yarbay Kara Vasıf, Kurmay Başkanlığına getirilmiştir.

¹⁴³ Sadık Sarısamam, "Trabzon Mıntıkası Teşkilat-ı Mahsusa Heyet-i İdaresinin Faaliyetleri ve Gürcü Lejyonu" **XIII. Türk Tarih Kongresi (Kongreye Sunulan Bildiriler)**, C.III Kısım I, Ankara 1999, s.19

¹⁴⁴ Türk müfrezelerinin Batum karşısında görülmesini tehlikeli bulan Rus Kafkas Ordusu Komutanı Nikolay Yudenic, General Liyahof'u Batum Müstahkem Mevkii ve Havalisi Komutanlığına atamış ve Batum'u takviye gereği duymuştur. Ünalp, a.g.m., s.41

¹⁴⁵ Çakmak a.g.e., s.80

¹⁴⁶ Sarısamam, a.g.m., s.20

¹⁴⁷ Çakmak a.g.e., s.80

¹⁴⁸ Sarısamam, a.g.m., s.21

Emrinde Stange Müfrezesi, Teşkilat-ı Mahsusa ve Trabzon Seyyar Jandarma Alayı bulunuyordu. Milo Müfrezesi ise kendi başına hareket ederek Erzurum'un sol tarafını korumuş ve 10'uncu Kolordudan emir almıştır. Bu arada Stange Bey hastalanarak cepheden ayrılmıştır. 4 Nisan'da Ruslar Milo'yu işgal ederek Yüzbaşı Halit Bey komutasındaki 1500 mevcutlu Milo Müfrezesini Göldağ - Cicim hattına sürmüşlerdir. General Liyahof; sahil ve Çoruh Havzası'nda uzun süren muharebeler sonucunda Türk Müfrezelerini geri püskürterek 14 Nisan 1915'te Çoruh Havzası'nın aşağı kısımlarını kendileri için tamamen güvenli bir hale getirmiştir.¹⁴⁹

Trabzon'da ise Rus donanmasının saldırı ve bombardımanı 8 - 11 Şubat 1915'te tekrar edilmiştir. Bu arada Trabzon üzerinde ilk Rus uçağı görülmüştür.¹⁵⁰ 15 Şubat 1915'te Trabzon yönündeki uçak gemisinden havalanan 1 uçak şehre 2 bomba atmış; 14 Nisan'da ise bir muhribin yedekte çekerek uçurduğu 2 Rus uçağı da Pazar önlerine gelerek burayı bombalamıştır.¹⁵¹ 24 Mart 1915'te Giresun ve Tirebolu; 17 Nisan'da Görele, 18 Nisan'da Tirebolu ve Giresun Ruslar tarafından bombalanmıştır.¹⁵² Diğer taraftan 1915 Temmuz'unda Ruslar Kop Dağı'na kadar gelmişler ve tekrar saldırıya geçmişlerdir. Buna mukabil Türkler de karşı saldırıya geçmişlerdir. Ruslar Karadeniz'de 300 kadar Türk yelkenlisini yok etmişlerdir.¹⁵³

30 Ağustos 1915'te Rus torpidolarından ikisi Giresun'un batısındaki Ayvasıl, Erikliman'ı ve Gazhane'yi bombardıman ettikten sonra Giresun'da sahile yaklaşarak ve liman içlerine girerek Osmanlı Bankası binasını bombalamış, İskele Polis Karakolunu da tahrip etmiştir. Torpidolar bir süre sonra Giresun'dan uzaklaşarak Tirebolu yönüne hareket etmişler; öğleden önce saat 11.00'da 4 Rus torpidosu Tirebolu'yu çeşitli yerlerden bombardımana maruz bırakmıştır. Bu saldırılarda limanda bulunan 2 boş kotra, 8 kayık, Kaledibi ve Kumyalı'da karaya çekili ve iyice gizlenmiş kayıklar, Espiye ve Zefre köylerindeki gemiler tahrip olmuştur. Bir saat süren bu bombardıman esnasında herhangi bir can kaybı yaşanmamıştır. Aynı

¹⁴⁹ Çakmak a.g.e., s.80-81

¹⁵⁰ Goloğlu, a.g.e., s.220

¹⁵¹ Sabahattin Özel, a.g.e., s.3

¹⁵² Mahir Aydın, "Rusya'nın Çanakkale İntikamı: Karadeniz Bombardımanı", **Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu**, Ankara 2009, s.574-575

¹⁵³ Goloğlu, a.g.e., s.222

saldırıda Tirebolu Belediye binası isabet almıştır. Torpidolar, Badaaltı Karakolu civarında karaya çekili kayıklara da birçok top atmışlardır.¹⁵⁴

1915 yılı içinde Karadeniz kıyıları Şile'den Hopa'ya kadar Rus bombardımanına maruz kalmış; Ruslar hemen hemen bütün iskeleleri bombalarken, rastladıkları deniz araçlarını batırmışlardır. Sinop, Ordu, Giresun, Tirebolu ve Trabzon bu şehirlerin başında gelmiştir.¹⁵⁵

3. HARŞİT VE ÇEVRESİNDE ORDU TEŞKİLATI

3.1. 3'üncü Ordunun Harşit ve Çevresindeki Konuşlanışı ve Rus Kafkas Ordusu

3.1.1. 3'üncü Ordu ve Rus Kafkas Ordusu

Harşit ve çevresindeki askeri faaliyetler tam olarak 1916 yılında başlamıştır. Bu tarihe kadar olan savaşlar (1914 - 1915) Doğu Anadolu ve Karadeniz sahil kesiminde vuku bulmuştur. Bundan dolayı 3'üncü Ordunun Harşit ve çevresindeki askeri teşkilat yapısı ve konuşlanışını 1916 - 1917 ve 1918 yılının ilk başlarını esas alarak incelemek gerekmektedir.

3'üncü Ordu Komutanı Mahmut Kamil Paşa, Hafız Hakkı Paşa'nın 11 Şubat 1915'te Erzurum'da tifüs hastalığı nedeniyle ölmesi üzerine, yerine vekâlet eden 11'inci Kolordu Komutanı Galip Paşa'dan görevi devralarak 15 Mart 1915'te 3'üncü Ordu Komutanı olmuştur.¹⁵⁶ Mahmut Kamil Paşa komutanlığındaki 3'üncü Ordunun 1916 yılı başındaki genel yapısı şu şekildedir: 9'uncu, 10'uncu ve 11'inci Kolordular, Lazistan ve Havalisi Komutanlığının Lazistan (Doğu Karadeniz) Müfrezesi, Milo (Çoruh) Müfrezesi, 2'nci Nizamiye Süvari Tümeni, 36'ncı Piyade Tümeni, 3'üncü İhtiyat Süvari Tümeni, Van Gölü Cenup (Güney) Müfrezesi. Bunların dışında Erzurum Müstahkem Mevki Komutanlığı ile Ordu Menzil Müfettişliği de 3'üncü Ordu emrinde yer almıştır.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Yüksel, a.g.e., s.111

¹⁵⁵ Sabahattin Özel, a.g.e., s.3

¹⁵⁶ Çakmak, a.g.e., s.69

¹⁵⁷ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, C.II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s.1-2 (Bundan sonra Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı olarak adlandırılacaktır.)

Daha sonra Harşit ve havalisini de içine alacak olan Lazistan ve Havalisi Komutanlığının Lazistan (Doğu Karadeniz) Müfrezesi; 8'inci Piyade Alayı 3'üncü Taburu, Trabzon 3'üncü Seyyar Jandarma ve Hopa Hudut Taburu ile Teşkilat-ı Mahsusa birlikleri 3 taburlu 1 alay, bağımsız 1 tabur ile 1 bölük, 8 top ve 6 makineli tüfek, 1 süvari takımı ve sahil birlikleri (Trabzon ve Giresun Jandarma Alayları), Gümüşhane ve Depo Jandarma Taburları, 4 mantelli ve 6 adet 15'lik kale topundan ibaretti.¹⁵⁸

3'üncü Ordu karşısındaki Rus Kafkas Ordusu ise şu şekilde oluşturulmuştur: Sahil Müfrezesi, 2'nci Türkistan Kolordusu, 1'inci Kafkas Kolordusu, 4'üncü Kafkas Kolordusu, Ordu İhtiyatı, Van Gölü Cenup (Güney) Müfrezesi, Azerbaycan Revan Müfrezesi, İran Seferi Kolordusu, Kars Kalesi ve Batum Müstahkem Mevki Birlikleridir.¹⁵⁹

Çanakkale Cephesinin tahliye edilmesi üzerine Başkomutanlık Vekâletinin 3'üncü Orduya takviye olanakları artmıştır. 3'üncü Orduya deniz yolu ile Trabzon üzerinden piyade tüfeği ve cephanesi, dağ topu mermisi, mürettebatı ile birlikte 8 makineli tüfek bölüğü (32 tüfek) gönderilmiştir.¹⁶⁰

Rus saldırılarının başladığı Şubat 1916 sıralarında 3'üncü Ordunun muharip mevcudu 38 bin, karşısındaki Rus Ordusunun muharip mevcudu ise 110 bindi. Türk tabur mevcutları ortalama 350, Rus taburları 1000 kişilikti. 3'üncü Ordunun top sayısı her ne kadar fazla ise de ateş sürati ve menzil bakımından niteliği düşüktü.¹⁶¹ Ordunun donatımı istenilen seviyede değildi. Savaş araç ve gereçleri, sağlık hizmetleri, taşıt araçları yetersizdi. Asker kışlık elbiseden ve yeterince gıdadan yoksundu.¹⁶²

23 Şubat 1916'da 3'üncü Ordu Komutanı Mirliva Mahmut Kamil Paşa, Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın 3'üncü Ordunun sevk ve idaresinden huzursuz olduğu ve ağır ithamlarına maruz kaldığı için ordu komutanlığından istifasını Başkomutan Vekâletinden istemiştir. 27 Şubat 1916'da Başkomutanlık Vekâleti

¹⁵⁸ Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı , s.2

¹⁵⁹ Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı , s.7

¹⁶⁰ Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.64

¹⁶¹ Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.90

¹⁶² Karal, a.g.e., s.482-483

3'üncü Ordu Komutanı Mahmut Kamil Paşa'yı görevinden almıştır. 3'üncü Ordu Komutanlığına 11'inci Kolordu Komutanı Abdülkerim Paşa'nın vekâlet edeceğini emretmiştir. Kısa bir süre sonra 3'üncü Ordu Komutanlığına Trakya'daki 2'nci Ordu Komutanı Miriliva Mehmet Vehip Paşa'nın atanması gerçekleştirilmiştir. Bu atama neticesinde Vehip Paşa İstanbul'dan trenle yeni görev bölgesine hareket etmiştir.¹⁶³

3.1.2. 3'üncü Ordu Cephesinde Bölge, Mıntıka ve Kısım Komutanlıklarının Oluşturulması

3'üncü Ordunun zaman zaman savaş ve cephe durumu nedeniyle yapısal değişikliğe gittiği görülmektedir. 14 Nisan 1916'dan itibaren 3'üncü Ordu üç bölgeye ayrılmıştır. Van Gölü'nden Bingöl'e kadar olan bölge *1'inci bölge* olarak belirlenmiş ve 16'ncı Kolordu emrinde, Bingöl hariç Kiğı'dan Fırat Nehrine kadar olan alan *2'nci bölge* olarak 9'uncu Kolordu emrinde, Fırat'tan Karadeniz sahiline kadar olan alan ise *3'üncü bölge* olarak 5'inci Kolordu emrinde bulunmaktaydı. 3'üncü Bölge daha sonra 10'uncu ve 11'inci Kolordu kuvvetleri ile de yavaş yavaş takviye olmuştur.¹⁶⁴

3'üncü Bölge geniş bir alanı içerdiği için daha sonra üç cepheye ayrılmıştır. Kop Cephesini 10'uncu Kolordu Komutanı, Çoruh Cephesi'ni 10'uncu Tümen Komutanı, Lazistan (Doğu Karadeniz) Cephesini 11'inci Kolordu Komutanı, daha sonra Of istikametine yapılan karşı taarruz sırasında teşkil edilen Hart Cephesini de 33'üncü Tümen Komutanı idare etmiştir.¹⁶⁵

Bir süre sonra Kafkas Cephesinde yer alan bölgeler üç mıntıka şeklinde değişikliğe uğramıştır. Ahmet İzzet Paşa'nın Diyarbakır'a tayin olmasıyla birlikte *1'inci Mıntıka* 2'nci Ordunun komutası altındaki 16'ncı Kolorduya geçmiştir. Komutanı Mustafa Kemal Paşa olmuştur. *2'nci ve 3'üncü Mıntıklar* 3'üncü Ordu emrinde kalmıştır. 2'nci Ordu ile 3'üncü Ordunun sınırı Bingöl Boğazı, Oğnut çevresi ve Elmalı suyu hattı olmuştur. Önceleri 3'üncü Mıntıka, bulunulan bölge isimlerinden esinlenerek *Çoruh*, *Hart*, *Lazistan Cepheleri* ile *Sahil Grubu* Komutanlıklarına ayrılmıştı. Bu cephelere adını veren bölgeler Rusların eline

¹⁶³Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.137

¹⁶⁴Çakmak, a.g.e., 150

¹⁶⁵Çakmak, a.g.e., 150

geçince yeni bir yapılanma söz konusu olmuştur. Bu nedenle 3'üncü Ordu Komutanlığı, Mıntika Komutanlıkları kalmakla beraber mıntika cephelerini kısım komutanlıklarına ayırmayı uygun görmüştür. Bu yeni teşkilatlanmada 2'nci Mıntıkada Kemah kolu birinci, 9'uncu Kolordu ikinci ve 10'uncu Kolordu üçüncü kısmı teşkil etmiştir. Komutanı Mirliva Yusuf İzzet Paşa'dır. 3'üncü Mıntıkada ise Çoruh Cephesi dördüncü, Hart Cephesi beşinci, Lazistan Cephesi altıncı, Sahil Grubu ise yedinci kısım olarak belirlenmiştir. 3'üncü Mıntikanın komutanı Mirliva Fevzi Paşa (Çakmak) olmuştur. Yeni cephe teşkilatlanmasında vekâletle idareden kaçınılması emredilmiştir.¹⁶⁶

14 Ağustos 1916 sabahından geçerli olmak üzere aşağıdaki gibi kısım komutanlıkları oluşturulmuştur.¹⁶⁷ Harşit ve çevresini içine alan 3'üncü Mıntika: Komutanı 5'inci Kolordu Komutanı Mirliva Fevzi Paşa olup karargâhı Alucra'nın Zihar köyündedir.

4'üncü Kısım: Komutanı 10'uncu Piyade Tümeni Komutanı Miralay Hüseyin Selahattin Paşa olup karargâhı Kozağaç'ta yer almıştır.

5'inci Kısım: Komutanı 13'üncü Piyade Tümeni Komutanı Yarbay Kazım Paşa olup karargâhı Uluşiran'dadır.

6'ncı Kısım: Komutanı 11'inci Kolordu Komutanı Miralay Selahattin Paşa olmuştur. Karargâhı Alucra'nın Zun köyündedir. Birlikleri; 34'üncü Piyade Tümeni, 18'inci Piyade Tümeni, 8'inci Piyade Alayının 3'üncü Taburu, Trabzon Jandarma Taburu (20 piyade taburu, 17 makineli tüfek, 8 dağ topu, 4'üncü İstihkâm Taburu ile Numune İstihkâm Bölüğü ve Edirnekale İstihkâm Taburu, toplam 7 İstihkâm Bölüğü) Anbartaşı - Deliktaş - Avliyana - Sümüklü - Kazıkbeli Yaylası - Karışık tepe hattında yer almıştır.

7'nci Kısım: Komutanı Yarbay Hacı Hamdi Paşa olup karargâhı Tirebolu'da bulunmaktadır. Birlikleri: Teşkilat-ı Mahsusa Alayı, Müstakil Ziya Bey Taburu, Hopa Hudut Taburu, Samsun Jandarma Taburu, Trabzon Depo Taburu, Giresun ve

¹⁶⁶Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.381

¹⁶⁷ATASE Arşivi, BDH, No. 4/3671, Kls. 2950, H-60, F. 1-291, 292; ATASE, BDH, No. 5/3969, Kls. 4199, H-15, F. 1-186 ve 187; ATASE, BDH, No. 4/3671, Kls. 2950, H-61, F. 1-3, 5

Tirebolu Müstahfaz Taburları (9 piyade taburu, 8 makineli tüfek, 3 dağ topu) Harşit Çayı batısında Eymür köyü - İnköy hattında konuşlanmıştır.¹⁶⁸

2 Eylül 1916'da 9'uncu ve 10'uncu Kolordudan oluşan ve Cinariç Çatalkilise hattında bulunan Mirliya Yusuf İzzet Paşa komutasındaki 2'nci Mıntıkanın muharip gücü, 6723 muharip piyade, 59 makineli tüfek, 4 obüs, 4 sahra ve 20 dağ topundan oluşmuştur.

Mirliya Fevzi Paşa komutasında Çatalkilise - Eymür (Kelkit'e bağlı) - Aşağı Hozman – Karatepe - Canboğul Tepesi - Galis - Manada - Eğer Gedığı - Erikli - Çakmak - Tepealan Şadı Yaylası - Harşit Çayı batı sırtlarında bulunan 3'üncü Mıntıka ise, 14.366 muharip piyade, 746 muharip süvari, 54 makineli tüfek, 14 obüs, 4 sahra topu ile 38 dağ topundan ibarettir.¹⁶⁹

3.1.3. Kafkas Teşkilatının Kuruluşu

Çok çetin muharebeler ve lojistik destek azlığı nedeniyle 3'üncü Ordunun mevcudu yarı yarıya düşmüştü. Bu yüzden orduda yeni bir revizyona ihtiyaç duyulduğu belirtilmekteydi. Bu düşüncenin ana teması birlikleri birleştirmek ve yeniden güç kazanmak fikri olmuştur. Bu da kolorduların tümene, tümenlerin alaylara, alayların taburlara, taburların da bölükler seviyesine indirgenmesi şeklindeydi.

Bu amaçla 3'üncü Ordu Komutanlığı yeni teşkilatlanmanın talimatını ve uygulama emrini 13 Eylül 1916'da yayınlamıştır. Teşkilatlanma 23 Eylül 1916'da tamamlanmıştır.¹⁷⁰

Bu cephede bulunan 5, 9, 10 ve 11'inci Kolordular tümen seviyesine indirilmiştir. 36'ncı Piyade Tümeni hâliyle yerinde bırakılmıştır. Sahil Müfrezesi 37'nci Kafkas Tümeni ismini almıştır. Bu altı tümenden iki Kafkas kolordusu oluşturulmuştur.¹⁷¹

¹⁶⁸ATASE Arşivi, BDH, No. 4/3671, Kls. 2950, H-61, F. 1-3, 5

¹⁶⁹ATASE Arşivi, BDH, No. 4/ 3671, Kls. 2950, H-61, F.1-167

¹⁷⁰Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.391

¹⁷¹Guze, a.g.e., 85

3'üncü Ordu, 1'inci Kafkas Kolordusu (9, 10 ve 36'ncı Kafkas Tümenleri), 2'nci Kafkas Kolordusu (5, 11 ve 37'nci Kafkas Tümenleri) ile henüz ordu emrinde bulunan 2'nci Kafkas Süvari Tugayı ve Sahil Grubundan oluşturulmuştur. Her piyade taburu kuruluşuna 2 tüfekli, 1 makineli tüfek takımı ile her piyade tümenine 4 tüfekli, 1 makineli tüfek bölüğü, her piyade alayı kuruluşuna 2 toplu 1 dağ top takımı ilave edilmiştir.¹⁷²

Fevzi Paşa Çanakkale Cephesinin kapanmasından sonra çok kuvvetli kadro ile gelen tecrübeli ve her biri 4500 - 5000 mevcudundaki 9'uncu, 10'uncu ve 13'üncü Tümenlerin alay seviyelerine indirilmesini ve 2000-2500 seviyesinde bulunan 36'ncı Tümen ile Sahil Müfrezesinin (37'nci Kafkas Tümeni), tümen halinde bırakılmasını sakıncalı bulmuştur.¹⁷³ Bu durumu öğrenen Ruslar cephede büyük bir üstünlük kazanacaklarını düşünmüşlerdir.

3'üncü Ordu karşısındaki Rus kuvvetleri halen 49'uncu Piyade Tümeni hariç, 3'üncü Ordunun üç misli kuvvetindeydi.¹⁷⁴

37'nci Kafkas Tümeninin Oluşturulması: Sahil Grubunun her ne kadar mevcut kuruluşu ile kalması kararlaştırıldıysa da 3 Ekim 1916'dan itibaren "37'nci Kafkas Tümeni" adı altında yeni bir teşkilatlanması yoluna gidilmiştir. 37'nci Kafkas Piyade Tümeni, Harşit ve çevresinde üç alayı ile konuşlandırılmıştır. Bunlar 109, 110 ve 111'inci alaylardır. Samsun bölgesinden getirilen *Gürcü Lejyon Taburu* da¹⁷⁵ 111'inci Kafkas Alayı bünyesinde teşkilatlandırılmıştır. Enver Paşa, Gürcü Lejyonundan istifade edilemeyeceği kanaatini taşımıştır. Bu lejyon birliğinin hâlihazır durumu ile kalması ve Gürcistan' da vuku bulduğu haber alınan

¹⁷² **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.391

¹⁷³ Çakmak, a.g.e., s.225

¹⁷⁴ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.393

¹⁷⁵ Gürcü Lejyonu 1915 yılında Avni Paşa Lazistan ve Havalisi (Doğu Karadeniz) Komutanı iken Almanların ısrarı ve Avni Paşa'nın desteği ile kurulmuştur. Almanya stratejik hedeflerine ulaşmak için Osmanlı Devleti üzerinden Kafkasya'ya silah sevkiyatında bu birliklerden yararlanmayı düşünmüştür. Askerler Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti'ndeki esir kampları ile Ruslardan kaçarak Osmanlı'ya sığınan göçmenler ve Gürcistan'dan gelecek gönüllülerden sağlanacak; lejyonun subayları ise Gürcü Komitesi tarafından atanacaktı. Osmanlı piyade taburu şekline uygun olarak kurulan taburun eğitimini Osmanlı Devleti sağlayacaktır. Askerlerin kılık, kıyafet ve teçhizatları Osmanlıların aynısı olacak. Lejyonun merkezi ilk olarak Gürcistan'a yakın olması nedeniyle Trabzon olarak belirlenmiştir. Bu birliğin erzakı Samsun'dan temin edilmeye çalışılmıştır. Ancak deniz yoluyla erzakın temininde güçlük çekilmesi, Trabzon'un Rus tehdidine maruz kalması gibi nedenlerle lejyon Mart 1916'da Samsun'a nakledilmiştir. Burada da benzer durumlar ortaya çıkınca Ağustos 1916'da Tirebolu'ya nakledilmiştir. (**Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s. 414; Serpil Sürmeli, **Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)**, Ankara 2001, s.19)

büyük bir ihtilalin devamı ve tekrarı için bir müddet daha muhafaza edilmesi uygun görülmüştür.¹⁷⁶

3.1.4. 3'üncü Ordunun Altı Kısım Komutanlığı Şeklinde Teşkilatlanması

19 Ekim 1916'da 3'üncü Ordunun bünyesinde yer alan 2'nci Mıntıka 1, 2 ve 3'üncü Kısımlardan, 3'üncü Mıntıka ise 4, 5 ve 6'ncı Kısımlardan oluşturulmuştur.¹⁷⁷ 1'inci Mıntıka daha önce belirtildiği gibi 2'nci Ordu emrindedir. 2'nci Mıntıka:

1'inci Kısım: 36'ncı Kafkas Piyade Tümeni, Fırat güneyinde Cınarıç - Güvercinlik Deresi batı sırtlarında, Fırat kuzeyinde Çağlayazı - Erkegon'un 1 km kuzey sırtlarında yer almıştır.

2'nci Kısım: 9'uncu Kafkas Piyade Tümeni, Minkar'ın bir km batısı -Menek Deresi batı sırtları - Hınzori - Çalıklar - Kayışlı Mezrası - Kıranhan hattındadır.

3'üncü Kısım: 10'uncu Kafkas Piyade Tümeni, Kıranhan - Yeniköy kuzeybatısındaki tepe - Yanık Deresi - Mirzonun köyü hattındadır.

2'nci Mıntıka (1'inci Kafkas Kolordusu) karargâhı Erzincan Refahiye'dedir.

3'nci Mıntıka:

4'üncü Kısım: 5'inci Kafkas Piyade Tümeni, Mirzonun köyü - yaylanın 1 km doğusu Yeniköy mezrası 2 kilometre batısındaki tepe - 2150 rakımlı tepe - Eymür batısı (Kelkit'e bağlı) - Aşağı Hozman - Karışeyh - Karatepe - Çağıl - Canboğul Tepesi hattındadır. Tümenin üç alayı (9, 10 ve 13'üncü Alaylar) mevzidedir.

5'inci Kısım: 11'inci Kafkas Piyade Tümeni, Canboğultepe -Karakabon doğusu - Galis - Eğer Gediği - Avliyane - Ericek - Çakmak-Zendin hattındadır. Tümenin üç alayı (18, 33 ve 34'üncü Alaylar) mevzide, kısım (tümen) karargâhı Alucra'nın Zun köyündedir.

6'ncı Kısım: 37'nci Kafkas Piyade Tümeni, Zendin - Tepealan Şadı Yaylası - Harşit nahiye batısı - Eymür (Tirebolu'ya bağlı) - Harşit Çayı batı sırtlarındadır.

¹⁷⁶ATASE Arşivi, BDH, No. 4/3671, Kls. 2950, H-2873, Dos. 293, F. 1-87, Kls. 2950, H-66, F. 1-23

¹⁷⁷Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.396-397

Tümenin üç alayı (109, 110 ve 111'inci Alaylar) mevzide, kısım (tümen) karargâhı Tirebolu'da bulunmaktadır.¹⁷⁸

3.1.5. 1916 Yılı Sonunda Harşit ve Çevresinde 1'inci ve 2'nci Kafkas Kolordusunun Durumu

1916 yılı sonuna gelindiğinde Harşit ve Çevresinde 3'üncü Orduyu oluşturan 1'inci ve 2'nci Kafkas Kolordusunun yeni konuş şekli şu şekildeydi:¹⁷⁹

Harşit'in çevresindeki 1'inci Kafkas Kolordusu: Karargâhı Refahiye olmak üzere 9, 10 ve 36'ncı Kafkas Piyade Tümenlerinden oluşmaktadır. *9'uncu Kafkas Piyade Tümeni*; 17, 28 ve 29'uncu Alayları, 10 piyade taburu, 1 süvari bölüğü, 2 istihkâm bölüğü, 22 makineli tüfek, 10 çabuk ateşli dağ topu, 14 çabuk ateşli sahra topu, 8 mantelli, iki 10,5'luk ve bir 15'lik obüs'lük askeri güce sahipti. Tümenin 17'nci Alayının bünyesinde 49, 50 ve 51'inci Taburlar, 28'inci Alayının bünyesinde 82, 83 ve 84'üncü Taburlar ve 29'uncu Alayının bünyesinde 85, 86 ve 87'nci Taburlar yer almaktaydı. Tümen, Minkar - Menek Deresi batı sırtları - Heperek batısı - Hınzori batısı - Çalıklar doğusu - Kayışlı mezrası - Mikolar hattında yer almakta olup karargâhı Kedek köyünde bulunmaktadır.

10'uncu Kafkas Piyade Tümeni; 30, 31 ve 32'nci Alayları, 10 piyade taburu, 1 süvari bölüğü, 1 istihkâm bölüğü, 22 makineli tüfek, 16 çabuk ateşli dağ topu, 6 çabuk ateşli sahra topu, beş 10,5'luk obüsü kuvveti bulunmaktaydı. Tümenin 30'uncu Alayında 88, 89 ve 90'uncü Taburlar, 31'inci Alayında 91, 92 ve 93'üncü Taburlar, 32'nci Alayında 94, 95 ve 96'ncü Taburlar yer almıştır. Tümen, Yeniköy – Yanıkdere - Mirzonun köyü - Çatakkilise hattında olup tümen karargâhı Çukurçimen'dedir.

36'nci Kafkas Piyade Tümeni ise; 106, 107 ve 108'inci Alayları, 10 piyade taburu, 1 süvari bölüğü, 1 istihkâm bölüğü, 20 makineli tüfek, 10 dağ topundan ibaretti. Tümen, Cinari – Fırat - Erkegon hattında olup karargâhı Erzincan Kemah'ta bulunmaktadır.

¹⁷⁸Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.397

¹⁷⁹a.g.e., s.402-403

Harşit Cephesinde bulunan 2'nci Kafkas Kolordusu: Karargâhı Alucra'nın 20 km doğusunda Alucra - Şiran yolu üzerindeki Gelvaris köyündedir. Kolorduya bağlı *5'inci Kafkas Piyade Tümeni*; 9, 10 ve 13'üncü Alayları, 10 piyade taburu, 1 süvari bölüğü, 1 istihkâm bölüğü, 29 makineli tüfek, 12 çabuk ateşli dağ topu, 8 çabuk ateşli sahra topu askeri gücüne sahipti. Tümenin 9'uncu Alayında 25, 26 ve 27'nci Taburlar, 10'uncu Alayında 28, 29 ve 30'uncu Taburlar, 13'üncü Alayında ise 4, 46 ve 60'uncü Taburlar yer almıştır. Tümen, Çatakkilise - 2150 rakımlı tepe -Aşağı Hozman - Canboğul Tepesi - Galis Deresi hattında olup karargâhı Dumanocağı'nda bulunmaktadır.

11'inci Kafkas Piyade Tümeni: 18, 33 ve 34'üncü Alayları, 10 piyade taburu, 1 süvari bölüğü, 1 istihkâm bölüğü, 22 makineli tüfek, 10 çabuk ateşli dağ topundan oluşmaktadır. Tümenin 18'inci Alayında 53, 98 ve 102'nci Taburlar, 33'üncü Alayında 52, 97 ve 99'uncu Taburlar, 34'üncü Alayında ise 54, 100 ve 101'inci Taburlar yer almıştır. Tümen, Galis Deresi - Eğer Gedigi - Avliyana - İlecik - Çakmaklı - Zengin hattında olup karargâhı Alucra'nın Zun köyündedir. Bu tümenin 33'üncü Kafkas Piyade Alayı Kolordu İhtiyatı olarak Kersut mıntıkasındadır. 11'inci Kafkas Piyade Tümeninin 18'inci Alayı 37'nci Kafkas Piyade Tümenine bağlı 110'uncu Alay ile hudut olmak üzere Güvende yaylası da dâhil yaylalar bölgesini kapsamaktadır. *37'nci Kafkas Piyade Tümeni* ise; 109, 110 ve 111'inci Alayları, 10 piyade taburu (Gürcü Lejyon Taburu dâhil), 1 süvari bölüğü, 1 istihkâm bölüğü, 22 makineli tüfek, 3 dağ topu, 9 Avusturya dağ topu askeri gücü ile birlikte Tepealan Şadı yaylaları - Harşit nahiyesi - Eymür - İnköy -Tirebolu hattını tutmaktadır. Karargâhı bugünkü Espiye'nin Arpacık köyündedir. Bu tümenin emrindeki Gürcü Lejyon Taburu, 111'inci Kafkas Piyade Alayı emrinde cephenin Tirebolu'ya bağlı Arslancık - Halaçlı köyü kısmını örtmektedir.

37'nci Kafkas Piyade Tümeninin 109'uncu Alayı Tirebolu'daki Harşit Çayı ağzından itibaren Halaçlı köyüne kadar olan alanın savunmasını üstlenirken, 111'inci Alay Halaçlı, Arslancık ve Eymür'e kadar olan alanın savunmasını yapmaktadır. 110'uncu Alay ise Eymür köyünden itibaren Ataköy-Oyraca ve Dandı köyü ile Harşit (Doğankent), Kayabaşı, Ayıt ve Şadı Tepealan yaylasına kadar olan alanda görev almıştır.

Kolorduya bağılı 49'uncu Kafkas Piyade Tümeni; 153, 154 ve 155'inci Alayları, 10 piyade taburu, 1 süvari bölüğü, 1 istihkâm bölüğü, 18 makineli tüfek, 8 çabuk ateşli dağ topu ve 4 çabuk ateşli sahra topundan oluşmaktadır. Bu tümenin 153'üncü Kafkas Piyade Alayı, Rusların Çimendağ - Karayaprak - Tepeler hattından taarruzu halinde süratle 10'uncu Kafkas Piyade Tümenini takviye için Karayaprak ve Yukarı Kazviran bölgesine alınmıştır. 49'uncu Piyade Tümeni karargâhı Karayakupgazi Ağvanis bölgesinde bulunmaktadır.

21 Aralık 1916'da Harşit ve çevresinin de bağılı olduğu 1'inci ve 2'nci Kafkas Kolordusunun Muharip Piyade Sayısı şu şekildedir:¹⁸⁰

1'inci Kafkas Kolordusu Muharip Piyade Mevcudu	
Tümen Adı	Muharip Piyade Sayısı
9'uncu Kafkas Piyade Tümeni	4361
10'uncu Kafkas Piyade Tümeni	4363
36'ncı Kafkas Piyade Tümeni	3674
Genel Toplam	12398
2'nci Kafkas Kolordusu Muharip Piyade Mevcudu	
Tümen Adı	Muharip Piyade Sayısı
5'inci Kafkas Piyade Tümeni	8000
11'inci Kafkas Piyade Tümeni	4815
49'uncu Kafkas Piyade Tümeni	5998
Toplam	18813
Ordu Avcı Taburu	661
37'nci Kafkas Piyade Tümeni	3729
2'nci Kafkas Süvari Tugayı	781
Genel Toplam	36382

Tablo 1: 1'inci ve 2'nci Kafkas Kolordusu Muharip Piyade Mevcudu

3.1.6. Kafkas Ordular Grubu

Türk ve Rus Ordusunun cephedeki durumlarına göre yapılan değişikliklerden biri de 8 Mart 1917 yılında olmuştur. Kafkas Ordular Grubu kurularak; 2'nci Ordu

¹⁸⁰ ATASE Arşivi, BDH, No. 1/1 Kls. 149, Dos. 672, F. 17

ile 3'üncü Ordu bu grup komutanlığının emrine verilmiştir. Kafkas Orduları Grup Komutanlığına 2'nci Ordu Komutanı 1'inci Ferik Ahmet İzzet Paşa getirilmiştir. Ahmet İzzet Paşa'nın yerine ise Mirliva Mustafa Kemal Paşa 2'nci Ordu Komutanı olmuştur. Bu durum 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa'nın, Ahmet İzzet Paşa'nın emrine girmesi anlamını taşımaktadır.¹⁸¹ Ancak Vehip Paşa 18 Mart 1917'de 3'üncü Ordu Komutanlığı görevinden ayrılmıştır. Bu durumda 2'nci Kafkas Kolordusu Komutanı Mirliva Fevzi Paşa, 18 Mart 1917'den 18 Temmuz 1917 tarihine kadar 3'üncü Ordu Komutanlığına vekâlet etmek durumunda kalmıştır. Fevzi Paşa'nın yerine ise 5'inci Kafkas Piyade Tümen Komutanı Miralay Hüseyin Selahattin Bey 2'nci Kafkas Kolordusu Komutanlığına vekâlet etmiştir.¹⁸²

3.1.7. 1917 Yılı Sonunda 3'üncü Ordunun Kuruluş ve Konuşu

1917 yılı sonlarına gelindiğinde 3'üncü Ordu son savunma hattı olan Harşit Çayı'nın batısında yer almıştır. 3'üncü Ordu yine iki kolordu şeklinde görevine devam etmiştir. 1'inci Kafkas Kolordusu 9, 10 ve 36'ncı Kafkas Piyade Tümenlerinden oluşmuş ve Komutanlığını Miralay Kazım Bey (Karabekir) yapmıştır. 2'nci Kafkas Kolordusu ise 5, 11 ve 37'nci Kafkas Piyade Tümenlerinden oluşmakta ve Mirliva Yakup Şevki Paşa tarafından komuta edilmektedir. Ayrıca 10 jandarma taburu, 7 müstahfaz taburu ve 3 topçu taburundan (7 batarya) teşekkül etmiştir.¹⁸³

2'nci Kafkas Kolordusu, 5, 11 ve 37'nci Kafkas Piyade Tümenleri ile Örçil Deresi ile Tirebolu arasındaki cephe kesiminde, Gümüşhane'nin Şiran Doğusu - Sakmantepe ile Tirebolu'ya kadar Harşit Çayı batısı hattında bulunmaktadır. 2'nci Kafkas Kolordusunun karargâhı Alucra'da, 3'üncü Ordu karargâhı ise Suşehri'nde bulunmaktadır. 2'nci Kafkas Kolordusu harita üstünde 130, gerçekte ise 200 km'lik bir cephe hâkimiyetine sahipti. Bu cephe Tirebolu sahilinden Refahiye kuzeyine kadar uzanan bir alanı kapsamaktadır.¹⁸⁴

¹⁸¹ 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa hastalığı nedeniyle 18 Mart 1917'de ordudan ayrılarak Almanya'ya gitmiştir. 18 Temmuz 1917'ye kadar ordudan ayrı kalmıştır. Fevzi Çakmak, Vehip Paşa'nın Ahmet İzzet Paşa emrine girmek istememesinden dolayı hastalığı bahane ederek Almanya'ya gittiğini ileri sürmüştür. (Çakmak, a.g.e., 230)

¹⁸² **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.415

¹⁸³ **Kafkas Cephesinde 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.429

¹⁸⁴ Selma Yel, **Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetler**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002, s.33

3'üncü Ordu karşısındaki Rusların ise 1'inci Kafkas, 2'nci Türkistan ve 5'inci Kafkas Kolordularının 87 tabur piyadesi, 336 makineli tüfeği, 146 topu ve 64 bomba topu vardır. Rus Piyade Taburu, ortalama 800 muharipten oluştuğuna göre 3'üncü Ordu karşısında 70. 000 Rus Muharip eri vardır.¹⁸⁵

3.2. Teşkilat-ı Mahsusa Alayı

3.2.1. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kuruluş Gayesi

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri çok önemli olaylara sahne olmuştur. İçte ve dışta devletin bekasını sona erdirmek ya da kendi amaçları doğrultusunda yönetim oluşturmak için çalışmalar hız kazanmıştır. I. Dünya Savaşı başlayacağı esnada devletin mukadderatında İttihat ve Terakki yönetimi ve Enver Paşa vardı.

Enver Paşa ile çalışma arkadaşı Süleyman Askerî'nin idare ettiği ve İttihat ve Terakkinin Batı Trakya'ya ilişkin kararlarını uygulamakla görevli bir örgütün büyüyüp gelişmesiyle Teşkilat-ı Mahsusa meydana gelmiştir. Örgütün ilk teşkili 17 Kasım 1913 yılına rastlamaktadır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın ilkeleri açık seçik ortaya konmamıştır. Teşkilatın mensupları geleneksel Osmanlılık fikrine bağlı görünseler de, *Panislamizm* ve *Pantürkizm*, teşkilatın ana fikrini oluşturmuştur.¹⁸⁶

Bu örgüt Ağustos 1914'ten sonra yeniden örgütlenme sürecine girmiştir. Seferberliğin ilan edildiği 2 Ağustos 1914 gününün gecesinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel merkezinde bir toplantı tertip edilmiş ve en kısa sürede uygulanmak üzere gayet kapsamlı bir teşkilatın kurulması gerektiği kanaati hâsıl olmuştur. Bu kanaat, genel harpte ister savaşa girilsin, isterse girilmesin Osmanlı ordusunun ileride düşman topraklarındaki hareketlerini kolaylaştırmak adına bir Teşkilat-ı Mahsusa kurulmasını öngörüyordu.¹⁸⁷ Bu da mevcut teşkilatın yeniden yapılanması anlamına gelmektedir.

Avrupa Devletleri savaş zamanında emellerini gerçekleştirmek için sık sık düzensiz kuvvetlerin kullanımını devreye sokmuşlardır. Osmanlı Devleti de bu dönem boyunca sürekli savaş halindeydi. İttihat ve Terakki yönetimi, vatana ihanet

¹⁸⁵ *Kafkas Cephesinde 3'üncü Ordu Harekâtı*, s.428

¹⁸⁶ Philip H. Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa*, Çev. Tansel Demirel, Arba Yay., İstanbul 1993, s.46-56

¹⁸⁷ Cemil, a.g.e., s.9

eden ayrılıkçı hareketlerin var olduğunu ve devletin içerden tehdit edildiğini savunduğu için Enver Paşa, gizli bir yarı-askeri örgütün devletin birliğinin ve toprak bütünlüğünün sağlanmasında ortaya konulacak politikalara yardımcı olacağı görüşündeydi.¹⁸⁸

Teşkilat-ı Mahsusa bazılarınca II. Abdülhamit'in kurduğu hafiye sisteminin devamı gibi algılansa da kendisinden öncekilerden çok farklı bir teşkilatlanmaya sahipti. Tamamen Avrupalı tarzda bir örgütlenmeydi. Enver Paşa'nın Avrupa'daki deneyimleri Teşkilat-ı Mahsusa'nın yapısının ve örgütlenişinin nasıl olacağı konusundaki düşüncesini büyük ölçüde belirlemiştir.¹⁸⁹ Ancak seferberliğin ilan edildiği esnada bu işin nasıl ve ne şekilde yapılacağı konusunda net bir fikir ortaya konmamıştır.¹⁹⁰

3.2.2. Teşkilatın Kuruluşu

Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluş tarihi ile ilgili olarak net bir tarih ortaya konulmamıştır. Teşkilatın ismini Miralay Rasim Bey vermiştir.¹⁹¹ Enver Paşa'nın 5 Ağustos 1914 tarihinde yayınladığı gizli emirname örgütün kimlik kazanmasını sağlamıştır. Enver Paşa ve çalışma arkadaşlarından Süleyman Askeri'nin idaresinde büyüyen örgütte Eşref ve Selim Sami Kuşçubaşı, Çerkez Reşit ve Hüsrev Sami de vardı.¹⁹²

Enver Paşa, bu örgütü bilinçli olarak devletin bilinen politik, askeri ve mali organlarının dışında tutarak kendisine bağlı kayıtsız, şartsız ajan kadrosunun oluşmasını sağlamıştır. Enver Paşa'ya göre bu örgüt, hükümetin katı denetimlerinin dışındaydı ve kamuoyu önünde hesap verme zorunluluğunda değildi. Teşkilatın varlığından bir şekilde haberdar olsalar bile Teşkilat-ı Mahsusa'nın kapsamını bilen çok az sayıda devlet görevlisi vardı.¹⁹³

Teşkilat, Ağustos 1914'te örgütlenip genişlediği zaman Rusya, İngiltere ve Fransa'ya karşı çalışmıştır. Özellikle İngiltere baş düşman ilan edilmiştir. Bu üç

¹⁸⁸ Stoddard, a.g.e., s.46

¹⁸⁹ Stoddard, a.g.e., s.8

¹⁹⁰ Cemil, a.g.e., s.12

¹⁹¹ Ergün Hiçyılmaz, **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Mit'e**, Varlık Yay., İstanbul 1990, s.23

¹⁹² Stoddard, a.g.e., s.47

¹⁹³ Stoddard, a.g.e., s.46-47

devletin kontrolündeki bölgelerde yaşayan gruplara İttihad-ı İslamcı çağrılar yapılmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa'nın çeşitli faaliyetlerde bulunması amaçlanmıştır. Bunlar şu şekildedir:

- 1- Yıkıcı faaliyetlere karşı mücadele etmek, imparatorluk içindeki ayrılıkçı ve milliyetçi grupların düşmanla ilişkilerini engellemek.
- 2- Ajanları, İngiltere ve Fransız sömürgelerine ve Osmanlı İmparatorluğu'nun düşman işgaline uğrayabilecek yerlerine yerleştirmek.
- 3- Rusya topraklarındaki Müslüman Türkleri ayaklandırmak, Rus - Ermeni işbirliği ve planlarını önlemek.
- 4- Ajanların silahaltına alıp eğitime tabi tuttuğu çetelerle baskınlar, sabotaj, şaşırtma hareketleri ve düşmanın haber iletişimlerini engellemek ve casusluk faaliyetleri.¹⁹⁴

Teşkilat mensuplarının birçoğu eğitimli uzman kişilerden oluşmuştur. İçerisinde doktor, mühendis, gazeteci, politikacı gibi değişik meslek grubundan kişiler bulunmaktadır. Teşkilat üyeleri kendilerine verilen görevin sadakatini bilmişler ve bu uğurda hayatlarını feda etmekten çekinmemişlerdir. Üç kıtada teşkilatlanan örgütün sayısı 1916 yılına gelindiğinde 30 bini aşmıştır.¹⁹⁵

Teşkilat-ı Mahsusa'nın üyelerinin zamanla fazlaşmasına rağmen üyelerinin çoğunluğunun birbirinden haberdar olmaması örgütün ne kadar gizli şekilde hareket ettiğini göstermesi açısından son derece önemlidir.

3.2.3. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkas Cephesindeki Faaliyetleri

Teşkilat-ı Mahsusa, Osmanlı Devleti'nin Kafkasya, Trablusgarp, Mısır, Suriye, Lübnan, Irak ve diğer Arap Vilayetlerinde önemli görevler üstlenmiştir. Kafkas Cephesinde kurulacak teşkilatın başında İttihat ve Terakki Partisi'nin Merkez-i Umumi Üyesi Dr. Bahaeddin Şakir Bey vardı. Heyette daha önce İran'da önemli görevler üstlenmiş İttihat ve Terakki Partisi Müfettiş-i Umumisi Ömer Naci Bey ile birlikte Halil Bey, Ruşeni Bey, Ziya Şakir Bey, Cemil Bey, Reşit Bey, Karşlı Cihangiroğlu İbrahim Bey ve kardeşi Hasan Bey, Hüseyin Bey, Emir Haşmet ve

¹⁹⁴ Stoddard, a.g.e., s.50

¹⁹⁵ Stoddard, a.g.e., s.50-52

Eminoğlu gibi isimlerin de bulunduğu 20 kişilik bir kadro bulunmaktadır.¹⁹⁶ Teşkilatın kuruluş toplantısının ardından İstanbul'dan ayrılan Dr. Bahaeddin Şakir Bey ve Ömer Naci Bey büyük bir heyet halinde Erzincan üzerinden Erzurum'a gönderilmiştir. Talat Paşa bu konuyla ilgili olarak bir gün Doktor Bahaeddin Şakir Bey'i yanına çağırılmış, Erzurum'a gitmesini istemiş ve kendisine şunu söylemiştir: *“Umumi harbe biz de katılacağız. Erzurum bir serhattir. Sen Edirne'de kuşatma gördün, tecrüben vardır. Harbe girersek sen Erzurum valiliğini üstleneceksin. O vakte kadar da Erzurum'da Teşkilat-ı Mahsusa görevini düzenlemekle meşgul olursun. Bu görevler Rusların Kafkasya'daki askeri hareketlerini tahkik etmek, İslam unsurlar arasında teşkilat kurmak ve harp halinde bunlardan istifade etmektir.”*¹⁹⁷

Teşkilat-ı Mahsusa Kafkas Cephesinde Trabzon, Erzurum ve Van olmak üzere üç grup halinde organize olmuştur.

Trabzon Grubu'nun başında olması planlanan Kara Kemal Bey 26 Eylül 1914'te deniz yoluyla Trabzon'a gelmiş ve ardından Erzurum ile temas kurulmuştur. Trabzon heyetinden yola çıkan Kara Kemal Bey ile Yusuf Rıza Bey, Erzurum'dan yola çıkan Dr. Bahaeddin Şakir Bey ve Filibeli Hilmi Bey ile 12 Ekim 1914'te orta bir yer olan Bayburt'ta buluşmuşlardır. Birkaç gün devam eden toplantı sonunda teşkilatın nasıl hareket etmesi gerektiği ile ilgili çalışmalar yapılmış ve bir de nizamname hazırlanmıştır. Bu nizamname ile teşkilat artık *“Kafkasya İhtilal Cemiyeti”* adı altında örgütlenmiştir. Kara Kemal Bey örgütün yeni şeklinin ardından İstanbul'a dönmüştür.¹⁹⁸ Kafkasya'daki faaliyetlerin muhtemelen daha sağlıklı yürütülmesi adına oluşturulan *Kafkas İhtilal Cemiyeti*'nin genel merkezi Erzurum olarak belirlenmiştir. Trabzon ve Van'da da birer yönetim bölgesi oluşturulmuştur. Yusuf Rıza Bey, kendilerine katılacak yeni kişilerle birlikte Teşkilat-ı Mahsusa bünyesinde yer alacaklarını bildirmiştir.¹⁹⁹

Örgütün Karadeniz yapılanmasının merkezi Trabzon'dur. Trabzon'da İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi'sinden Emekli Binbaşı Yusuf Rıza Bey ve İttihat ve

¹⁹⁶ Mehmet Bilgin, **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları**, Ötüken Yay., İstanbul 2017, s.120-121 (Bundan sonra Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu olarak zikredilecektir.)

¹⁹⁷ Cemil, a.g.e., s.18

¹⁹⁸ Bilgin, **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu**, s.125

¹⁹⁹ Vahdet Keleşyılmaz, “Kafkas Harekâtının Perde Arkası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XVI, Sayı 47, Temmuz 2000, s.373-374

Terakki'nin Trabzon Müfettişi Emekli Piyade Yüzbaşı Nail Bey'ler Trabzon'da teşkilat oluşturmakla görevlendirilmişlerdir. Yusuf Rıza Bey, Nail Bey'le birlikte öncelikle kendi bölgelerindeki mülkiye memurlarından çalışkan, doğru ve dağlardaki eşkıyaları kendilerine boyun eğdirecek memurları tayin ettirmeye çalışıyorlardı. Öncelikle sopalı mutasarrıf namıyla ünlenen ve o sırada Rize Mutasarrıfı olan Cemal Azmi Bey, Trabzon Valiliğine getirilmiştir. Daha sonra İstanbul Valisi Süleyman Bey de Cemal Azmi Bey'in yerine Rize Mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Gümüşhane Mutasarrıfı ise Abdulkadir Bey'di.²⁰⁰

Trabzon'da işe başlayacak olan Teşkilat-ı Mahsusa'ya çok önemli görevler verilmiştir:

1- Trabzon'daki Gürcülerden ve Rusya ile ticaret için Rusya'ya gidip gelen kişilerden Rusya ve Gürcülerin hareket tavrı hakkında bilgi temin etmek,

2- Rusya'nın düşmanca tavrı görülürse Rusya'daki Gürcülerin Türkiye'ye taraf edilmesi için çalışmak. Gerekirse silahlandırıp işe yarayanların elebaşlarını Trabzon'a getirmek,

3- Gürcü asıllı Jandarma Mülazımı Hasan Bey'i sivil kıyafetle ailesinin yanına yani Batum'a göndererek oradan haberleşmek, bilgi paylaşımında bulunmak,

4- Trabzon'da Teşkilat-ı Mahsusa'ya alınan Viçe (Fındıklı) eşrafından Laz Ahmet ve kardeşi Osman Beyler'den Rusya hakkında malumat almak için yararlanmak,

5- Trabzon hapisanesinde bulunan mahkûmlardan istifade etmek, onları hapisten çıkarmak, subayların kumandası altında onlardan çeteler teşkil etmek ve bilhassa çetecilikte şöhret kazanmış olanları elebaşı yapmak,²⁰¹

Teşkilatın Trabzon merkezli Karadeniz yapılanmasında en aktif rolü ve çabayı gösterenlerin başında Cemal Azmi Bey gelmiştir. Cemal Azmi Bey, cesur ve atılgan bir yapıya sahipti. Dönemin hükümeti kendisine geniş yetkiler tanımış, "*Menzil*

²⁰⁰ Cemil, a.g.e., s.20

²⁰¹ Cemil, a.g.e., s.21

Müfettişliği” adıyla askeri rütbe de vermiştir.²⁰² Azmi Bey’in Teşkilat-ı Mahsusa’ya birçok hizmetlerinin dokunduğu görüldüğünden ve ileride kendisinden çok yararlanılacağı düşüncesinden dolayı yemin ettirilerek Teşkilat-ı Mahsusa’ya alınması kararlaştırılmış, muamelesi yapıldıktan sonra Trabzon’daki heyetin toplantılarına katılmaya başlamıştır.²⁰³ Cemal Azmi Bey’in teşkilata katılması hemen etkisini göstermiştir. Azmi Bey, dağlarda dolaşan çetelere haber göndererek, bu zor günlerde dağlarda dolaşmanın doğru olmadığını belirtmiş ve memlekete hizmet etmek isteyenlerin affedileceğini bildirmiştir. Bu çağrılar neticesinde 12 Ekim 1914’te Akçaabat, Vakfikebir ve Görele kazalarından sayıları 30’u bulan eşkıya teslim olmuş ve Arhavi’ye gönderilerek Teşkilat-ı Mahsusa’ya katılımı sağlanmıştır. Kısa bir süre sonra Vali Cemal Azmi Bey ve bölgenin Müslüman eşrafının yoğun çalışmalarıyla cepheye 1.465 Teşkilat-ı Mahsusa gönüllüsü 3 tabur halinde organize olarak gönderilmiştir.²⁰⁴

Kafkasya’da Rusya üzerine yapılacak Teşkilat-ı Mahsusa operasyonunun en önemli siması Yusuf Rıza Bey’dir. Rıza Bey Rize, Arhavi taraflarında teşkilatın çalışmalarını hızlandırmış; İstanbul’dan gönderilen Gürcü kayıklarından üçü ve önceden gelen ve ikisi teşkilata bağlı kayıkları Rusya içlerine sevk etmiştir. Ama henüz dönmediklerinden Rusya’ya girip girmediklerinden haber alamamıştır. Ancak deniz yoluyla Batum’dan ve kara yoluyla Murgul’dan gelenlerin ifadelerinden; Rusya’nın Osmanlı Devleti’nin faaliyetlerinden büyük endişe duyduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁵

Kafkasya’daki Türklerle işbirliğinin yanında Gürcülerle de iş birliğinin yapılarak onların ayrılık fikirlerinin desteklenmesi öngörülmüştür. Ayrıca Almanların sürece zarar vermemesi için dikkat çekilmiştir. Rusların Ermeni gönüllü desteği için hazırlık yaptığı bilinmektedir. Teşkilatın İstanbul kurucularından Süleyman Askeri, Rıza Bey’den Türklerle işbirliği yapmasalar bile Ermenilerin

²⁰² Sabahattin Özel, a.g.e., s.6

²⁰³ Cemil, a.g.e., s.26

²⁰⁴ Bilgin, **Teşkilat-ı Mahsusa’nın Kafkasya Misyonu**, s.159-165

²⁰⁵ Keleşyılmaz, a.g.m., s.369-371

tarafsızlıklarını korumaları için, bu yönde mümkün olduğu kadar Ermenilerin kalplerini kırarak adımlardan kaçınılması gerektiğini işaret etmiştir.²⁰⁶

Rıza Bey ve ekibinin büyük hayaller kurduğu Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkas Harekâtı bir süre sonra belirsizliğe yol açmaya başlamıştır. Savaş başlayacağı sırada silah gereksinimi, müfrezelerin donatımı, personel işleri, sınırlara ve sınır ötesine sevkiyat ile ilgili hummalı bir çalışma yürütülmüştür. Ancak savaş başladıktan kısa bir süre sonra *Kafkas İhtilal Cemiyeti*'ne “*ne bir tek fişenk, ne de tüfek irsali kabildir*” denilerek silah ve cephane mevcut olmadığı gibi gönderilmesi de imkânsız denilmesi silah ve cephanenin yokluğunu göstermektedir. Ayrıca talimat harici yapılan harekâttan rahatsızlık duyulduğu açıktır.²⁰⁷

Teşkilat-ı Mahsusa'ya mensup olan kuvvetler bazen büsbütün sahipsiz de kalabilmiştir. Öyle ki askeri komutanların İttihat ve Terakki erkânını hiç tanımak istemedikleri zamanlar bile olmuştur.²⁰⁸ Yusuf Rıza Bey'in başında ayrıca bir sorun daha vardı. O da cephede her ne kadar sert tedbirler olsa da firarilerle baş edememekteydi.

3.2.4. Teşkilat-ı Mahsusa Alaylarının Kurulması

Teşkilat-ı Mahsusa kuvvetleriyle bütün zorluklara rağmen gereken müdafaa tertibatı alınmaya çalışılsa da karşı güçlerin üstün kuvvetlerine uzun süre mukavemet etmek mümkün görülmemiştir. Bu nedenle teşkilat, Trabzon Cephesi Komutanlığına devredilmek durumunda kalmıştır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Trabzon Cephesi Komutanlığına devredilmesiyle çok büyük ümitlerle başlamış ve hazırlanmış olan Kafkas Cephesindeki Teşkilat-ı Mahsusa faaliyetleri bu suretle kendiliğinden sönmüştür. İlk haftalardaki düşman topraklarını ele geçirme yerine şimdi vatani düşman hücumuna karşı korumak kaygısı hâkim olmuştur.²⁰⁹

Teşkilat-ı Mahsusa bundan sonra birlik ya da alay olarak askeriyenin bir kolu haline gelmiştir. 1915 yılı bahar ayında Çoruh Müfrezesinin kurulması ile Çoruh'un sol yanında görev alan Melo Hudut Taburu ile gönüllülerden oluşan kuvvetler

²⁰⁶ Keleşyılmaz, a.g.m., s.372

²⁰⁷ Keleşyılmaz, a.g.m., s.376-377

²⁰⁸ Cemil, a.g.e., s.197

²⁰⁹ Cemil, a.g.e., s.219-259

Teşkilat-ı Mahsusa 1'inci Alayı olarak adlandırılmıştır. Çoruh'un sağ tarafındaki Erkinis Müfrezesi ise Teşkilat-ı Mahsusa 2'nci Alayı olarak düzenlenmiştir.²¹⁰

1916 yılı başlarında Lazistan ve Havalisi Komutanlığının Lazistan (Doğu Karadeniz) Müfrezesine bağlı bir birlik olarak görev yapmaya başlamıştır. Kısım komutanlıklarının teşekkül ettiği 14 Ağustos 1916'da karargâhı Tirebolu'da bulunan ve Komutanı Hacı Hamdi Bey'in olduğu 7'nci Kısım'a bağlı olarak "*Teşkilat-ı Mahsusa Alayı*" haline gelmiştir. Alay bünyesindeki Müstakil Ziya Bey Taburu, 1915 yılı Mart ayında Teşkilat-ı Mahsusa'nın yeniden yapılandırılması sırasında oluşmuştur. Adını Milis Binbaşı Çürüksulu Mehmet Ziya Bey'den almıştır. Ziya Bey²¹¹ Ordu ili genelinden topladığı milis kuvvetlerden oluşturduğu Müstakil Taburu ile beraber Artvin, Batum ve Of'ta savaşmıştır. Rusların Vakfikebir'e ulaşması sırasında Mayıs 1916'da Akçaabat'ta esir düşmüş ve bir süre Batum'da esarette kalmıştır. Tam Rusya içlerine sevk edileceği sırada Rusya'da meydana gelen ihtilal ve kendisinin de aslen Acaralı olması nedeniyle halkın yardımıyla esaretten kurtulup yurda dönmüştür.²¹²

Ziya Bey'in kardeşi Fuat Bey'in²¹³ de Teşkilat-ı Mahsusa bünyesinde çeteleriyle birlikte görev yaptığı bilinmektedir.²¹⁴ Müstakil Tabur emrine verilen Milis Yüzbaşı Fuat Bey, burada Bölük Komutanlığı görevini üstlenmiştir. 1916 yılı Temmuz ayında Sahil Grubu Müstakil Tabur Komutanlığı'na ve bir süre sonra da 37'nci Kafkas Tümeni Geri Mıntıka Komutanlığı'na getirilmiştir. Ayrıca Hizmet Bölüğü Komutanlığı görevini de üstlenmiştir. Fuat Bey burada askeri kaçakların

²¹⁰ Bilgin, **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu**, s.419

²¹¹ Çürüksulu Mehmet Ziya Bey (1884-1953) İstanbul'da doğmuştur. Çürüksulu Ali Paşa'nın oğludur. Çürüksulu Batum şehri ile sınırlı bir yerdir. Gürcülerin güçlü ailelerinden olan Çürüksulu ailesi 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrası Ordu ve çevresine göç etmiştir. Balkan Harbi sırasında Anadolu'daki gönüllülerden oluşan aralarında Topal Osman'ın da bulunduğu bu milis kuvvetlerin birinin başında Yüzbaşı rütbesiyle savaşmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Kafkas Cephesinde emrindeki gönüllü milis kuvvetleriyle Karadeniz kıyılarının korunması ve Ruslara karşı Teşkilat-ı Mahsusa bünyesinde Müstakil Taburu ile önemli görevler üstlenmiştir. Esir düşerek bir süre Batum'da kalmıştır. İhtilal sonrası yurda dönmüştür. 1919'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti içerisinde Ordu ve Perşembe'de çeşitli faaliyetlerde bulunmuş, cemiyetin başkanlığını yürütmüştür. Perşembe'de yer yurt edilen Ziya Bey 1950'de Perşembe Belediye Reisliği de yapmıştır. 1953'de vefat ederek Perşembe ilçe merkezindeki Ağuşlu Camiine defnedilmiştir. (Oktay Özel, a.g.m., 121-131)

²¹² Oktay Özel, a.g.m., 121-123; Bilgin, **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu**, s.211

²¹³ Ali Fuat Bey (1893-1970) Ordu İli Perşembe ilçesinde doğmuştur. Almanya'da yüksek eğitimi esnasında 1914'te seferberliğin ilanından altı ay sonra yurda dönmüştür. Karadeniz'de Müstakil Tabur emrinde görev yapmıştır. Harşit Cephesinde 37'nci Tümen Emrinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Trabzon'un kurtarılması sonrası 4'üncü Mıntıka Müfettişliğinin Fenni işlerinde görev almıştır. 1920'de Perşembe'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisliği görevinde bulunmuştur. Aynı yerde Fahri Belediye Reisliği yapmıştır. 1926'da İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. 1970'te hayatını kaybetmiştir. (Oktay Özel, a.g.m., ss.121-131)

²¹⁴ Cemil, a.g.e., s.174

takibi ve bunların yakalanarak askeri karargâha teslimi işiyle uğraşmıştır. Vona ve Fatsa yöresinden asker ve silah toplayıp sevk etmekle de görevlendirilmiştir.²¹⁵

Ziya Bey ve Fuat Bey Müfrezeleri Of ve Harşit Savunmasında canla başla mücadele eden kuvvetler arasındaydı. Rivayete göre; Ziya Bey'e bağlı gönüllü taburda Şahin Baş (Şambaşoğlu), Çeçeloğlu Yusuf (Yamaner), Madoğlu Yusuf (Maden) gibi çok sayıda Ordulu muhacir ile aslen Ünyeli Türklerden Osman Akarsu (Berber Osman) gibi isimler yer almıştır. Harşit Savunmasında Rus kuvvetlerinin komutanlarından birini vuranların da bu grup içinde yer aldığı belirtilmiştir.²¹⁶

Teşkilat-1 Mahsusa içerisinde Harşit Savunmasında çetesini müfreze haline getiren ve savaşan Giresunlu Topal Osman Ağa ve 37'nci Tümene bağlı 110'uncu Alay Komutan Vekilliği yapan Tirebolulu Binbaşı Hüseyin Avni Paşa (Alparslan) da görev almıştır.

Topal Osman Ağa, Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey'den aldığı talimatla Teşkilat-1 Mahsusa'nın Doğu Cephesinde yer alan ve o sıralarda Borçka'da bulunan Rıza Bey'in emrine gönderilmiştir.²¹⁷ Cepheye getirdiği üç dört yüz kişilik iki büyük çetenin büyük kısmı 16-17 yaşlarındaki gençlerden müteşekkildi.²¹⁸ Arif Cemil eserinde Osman Ağa çetesinin başkalarının emri altına girmesinden hoşlanmadığı için Rıza Bey'le anlaşamadığını ve bir süre sonra kendisine rapor verilerek cepheden ayrıldığını belirtmektedir.²¹⁹ 19 Şubat 1922 tarihli Vakıf Gazetesi ise İttihat ve Terakki mensubu Osman Ağa'nın 700-800 gönüllüyle Teşkilat-1 Mahsusa Alayına katılarak Batum bölgesinde Ruslara karşı savaştığını yazmıştır.²²⁰

Tirebolulu Hüseyin Avni Bey ise Ağustos 1914 tarihinde Üçüncü Ordu Menzil Müfettişliği İdare Mülhakkığına (emir subay yardımcılığı) tayin olunarak Erzurum'a gitmiştir. Kısa bir süre sonra 8 Kasım 1914 tarihinde Dr. Bahaddin Şakir Bey'in yürüttüğü Teşkilat-1 Mahsusa içerisinde görev alarak Tavusker Taburu Komutanı olmuştur. Oltu ve Çatak taraflarında görev yapmıştır. Şenkaya yakınlarındaki

²¹⁵ Oktay Özel, a.g.m., s.124

²¹⁶ Oktay Özel, a.g.m., s.123

²¹⁷ Süleyman Beyoğlu, **Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Topal Osman Ağa**, Bengi Yayınları, İstanbul 2009, s.31-32

²¹⁸ Beyoğlu, a.g.e., s. 32, ayrıca bkz; Cemil, a.g.e., s. 169

²¹⁹ Cemil, a.g.e., s. 174

²²⁰ Beyoğlu, a.g.e., s. 33

Pancirok köyünde bir taburluk Rus kuvvetlerini yok etmiştir.²²¹ 1915 yılı baharında Çoruh'un sağ tarafındaki komutanlığını yaptığı Erkinis Müfrezesinin Teşkilat-ı Mahsusa 2'nci Alayı olarak teşkilatlanmasından sonra bu alayın komutanı olmuştur.²²²

Teşkilat-ı Mahsusa Alayı Harşit Cephesinde 37'nci Kafkas Piyade Tümeni bünyesinde başarılı mücadeleler gerçekleştirmiştir. Yaptıkları başarılı mücadelelerinin yanı sıra bu cephede alaydan şehitlerin olduğu görülmektedir.

3.3. Harşit Vadisi'nde Cephe ve İstihkâm Alanları

Harşit Vadisi harp sahası olarak halen Harşit Savunmasının izlerini taşımaktadır. Vadide birçok mevzi, cephe ve istihkâm alanları oluşturulurken, nakliye yolları da yapılmıştır.

3.3.1. Vadide Rus İşgalinden Önce Türk Savunma Alanları

Vadinin zorlu şartlarını iyice öğrenmek için daha savaşın ilk başlarında Rus keşif birliklerinin vadide keşif faaliyetlerinde buldukları bilinmektedir. 1916 yılı Temmuz'unda Rus Kafkas Ordusu Harşit Çayı'na ilk adımını attığı sırada bu bölgede askeri hareketlilik de artmıştır. Vadinin büyük bir mücadeleye sahne olacağını bilen Türk birlikleri, buralarda savunma amaçlı olarak birçok tedbir almak zorunda kalmıştır. Bu tedbirlerin en önemlisi istihkâm ve mevzi alanlarının oluşturulmasıdır.

Rus işgalinden önce Türk birlikleri, milis güçler ve halkın desteği ile Harşit Çayı'nın doğu kesimini içerisine alan ve Tirebolu'nun Ortacami köyü başındaki Belen mahallesinden başlayarak Karahmetli'deki Bedrama Kalesi, Kestanebeli (Harşit'in Görele'ye açılan yolu), Kozköyü başındaki Karacakaya zirvesi, Çatak köyü tepesi, Kanyaş - Suludüz, Kelkaya - Şadı köyü, Tohtamur ve Kızılali yaylaları, Kürtün'deki Uluköy üstü, Erikbeli yaylası, Kadırğa yaylası, Zigana ve oradan İkisü'ye kadar uzanan yerlerde istihkâm ve mevzi alanları oluşturmuştur. Ayrıca mevziler arasında küçük mesafeli yollar da yapmışlardır.²²³

²²¹ İsmail Hacifettahoğlu, **Sakarya Şehidi Binbaşı Hüseyin Avni Bey**, Atlas Yay., 2. Baskı, Ankara 2003, s.23-24, Pancirok/Pancerot: Şenkaya ilçesinin Kömürlü bucağına bağlı, yeni adı İnceçay olan bir köy, a.g.e., s.24

²²² Bilgin, **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu**, s.419

²²³ Kişisel Görüşme (24.09.2016), **Seyit Güvendi**,

3.3.2. Harşit Vadisi'nde Rus Nakliye Yolları

Ruslar, ordularını iâşe ve ikmal etmek için araba yoluna çok önem vermişlerdir. I. Dünya Savaşı başladığı sıralarda bir taraftan Batum limanından deniz nakliyatı gerçekleştirirken, diğer taraftan Sarıkamış Erivan, Culfa ve Tebriz demiryollarından yararlanarak sınıra kadar yaptıkları düzenli ana yollar üzerinde büyük at arabalarıyla nakliyat yapmışlardır. Harekât ilerledikçe bir taraftan demiryolu, dekovil, deniz ve göl araçları genişlemiş, diğer taraftan ana yollar ve tali yollar düzenlenerek kullanıma sokulmuş ve böylece araba nakliyatına önem verilmiştir.²²⁴ Mekkâreler²²⁵ ile nakliyatın yeterli olmayacağını düşünen Rus Kafkas Ordusu Komutanlığı, tekerlekli nakliye araçları için yeni yol yapımına ve mevcutların ıslahına Haziran 1916'dan sonra hız vermiştir. Ruslar, Karadeniz kıyısında Batum ile Trabzon arasında bir araba yolu yapımına girişmişlerdir.²²⁶

Harşit Vadisi geçilmez sarp sıradağlardan ve sık ormanlardan oluştuğu için yol yapılmadan nakliyat gerçekleştirilmesi mümkün değildi. Hele de coğrafyayı bilmeyen Ruslar için bu durum daha da zordu. Ruslar bu nedenle vadide yol yapımını en mühim meselelerden biri olarak gördükleri için öncelikle bölgeyi tanımak için keşiflerde bulunmuşlardır. Hatta bu keşif faaliyetlerinde yerli halktan da gizlice bilgi almayı başarmışlardır. Harşit'te Şadı köyünden Akif Ağa bu tür bilgiler alındığına tanık olmuş ancak bunların Rus mensupları olduğunu daha sonra öğrenmiştir. Keşif hareketinden sonra Ruslar vadide Kabaktepe, Çayırçukur, Harıt (Demirciler), Araköy, Kürtün, Uluköy, Kırgeriş, Tohtamur ve Kızıali Yaylası, Kelkaya - Şadı, Kanyaş, Kuzan, Çatak, Güdül, Kozköy ve Sekü köyübaşından geçerek Kestanebeli üzerinden Görele'ye uzanan şose yol yapımına girişmişlerdir. Diğer taraftan yine Kürtün'de Kabaktepe - Harıt -Araköy üzerinden Demirkapı - Torul - Gümüşhane - Bayburt arasında da şose yollar yaptırmışlar ve Çoruh Vadisi üzerinden Batum'la iletişime geçmişlerdir. Ruslar yol yapımında yerli halktan yararlanmışlar ve karşılığında ekmek, şeker ve para vermişlerdir.²²⁷ Bu yollar dört tekerlekli top arabalarının geçeceği şekilde tasarlanmıştır. Halen tarihe tanıklık eden bu yollardaki top arabası genişliği ve döşenen taşların izleri yer yer mevcuttur.

²²⁴ Çakmak, a.g.e., s.309

²²⁵ Taşıma işlerinde kullanılmak üzere halktan kiralanan at, katır, beygir gibi yük taşıma hayvanı.

²²⁶ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.227

²²⁷ Kişisel Görüşme (24.09.2016), **Seyit Güvendi**,

Üzerleri hafif toprak ve bitki örtüsü ile kapanmıştır. Ruslar bu yollar üzerinde yer yer karargâh kurarken, istihkâm alanları da oluşturmuşlardır. Karargâh kurdukları alanlardan bazıları Araköy, Kabaktepe, Uluköy, Şadı Derindere, Şadı - Gölyanı, Kanyaş - Suludüz, Kozköy, Sekü başı, Kestanebeli'dir.

3.3.3. Harşit Vadisi'nde Türk Cephe ve İstihkâm Alanları

Rusların geliş yönü Harşit Çayı'nın doğusu üzerinden olmuştur. Rus ilerleyişi karşısında buldukları yerleri adım adım savunan Türk birlikleri ihtiyatlı bir geri çekiliş sergilemişler ve 1916 yılı Ağustos ayında Tirebolu - Kemah hattına, Ekim ayında da tamamen Harşit Çayı'nın batısına geçmişlerdir. Burada yeni savunma hatları oluşturulmaya başlanmıştır. Harşit Çayı'nın batısından itibaren oluşturulan istihkâm alanları şu şekildedir:²²⁸

1-*Tirebolu İnköy çıkışı*; Tirebolu Ayana Tepesi, İnköy, Halaçlı, Köseler, Armutlubük, Arslancıkbaşı, Boz, Zengin (Dokuzkonak), Şaban Kalesi, Eymürbaşı, Oyraca, Garigen, Dandıbaşı, Yaşmaklı Tepealan, Olucak, Ağaçaş, Böğürtlenbükü, Bolat yaylası, Abadan yaylası ve Turnatepesi.

2- *Kavraz yolu üzerinden çıkış*; Öküz Çekeceği, Kayabaşı, Ayıt, Çamuralanı, Üçtaş köyü tarafına bakan açık alan, Tepealan-Şadı yaylası, Merekgözü, Yunustepe, Yonuzoluğutepesi, Kurbantepe, Şadı-Çatakçayır yaylası, Halil Bey (Çıkrık Düzü), Kurtalan, Alınca, Güvende, Kuruobuztepesi, Kırkatlı, Çakmakkaya, Söğüteli köyü Akdoğan yaylası sırtları, Kazıkbeli, Sarıç Dağı, Torul - Gâvur Dağları (Avliyana başı, Artebel Gölü ve Parkı), Galis, Alucra sırtlarındaki dağlar, Gümüşhane Yıldız Köyü Dağları, Kelkit ve nihayetinde Erzincan'a uzanmaktadır.

3- *Harşit Yeniköy Köyünden çıkış*; Yeniköy - Yerlice, Çakrak, Doymuş, Çeler, Gökçebel, Üçtaş köyü Gürgentepesi, Üçtaş köyü Gölcüvez, Üçtaş köyü Akköybaşı, Küçük Gölcüvez, Kayabaşı yaylası.

Kayabaşı, Tepealan - Şadı yaylası, Güvende - Kabaktepeler, Kırkatlı, Çakmaklı ve yakınlarındaki tepe üzerlerinde bulunan geniş çaplı daire şeklindeki istihkâmalar,

²²⁸ Kişisel Görüşme (24.09.2016), Seyit Güvendi,

merkez karakol komuta merkezi, ana istihkâm alanları ve askerlerin buranın çevresindeki nöbet yerleri günümüzde halen canlılığını korumaktadır.

Genel Kurmay Başkanlığı ATASE Arşivlerinde Harşit Cephesindeki mevzilerle ilgili yer adlarına rastlanılmaktadır. Bunlardan birisi 110'uncu Alay Komutan Vekili Hüseyin Avni Paşa'nın 37'nci Kafkas Tümen Komutanlığına 26 Ekim 1917 tarihinde gönderdiği bir belgedir. Belgede; *“Topçu mevzileri için Kurbantepe ile Yunusbaba var ise de kısa menzilli toplar için burası elverişli değildir. Ayıt yaylasının güneydoğusundaki Gökçebel'in batısına düşen sırttaki 1'inci Taburun aradaki bölüğü merkezidir. Kısa menzilli toplar için mevzi' bulunduğu ve öyle olmakla beraber bir topçu subayıyla da mevzi seçilmesi ve tayininin daha faydalı olacağı arz olunur.”* denilmektedir.²²⁹

3.3.4. Cephe ve İstihkâm Alanlarındaki Çalışmalar

Türk birlikleri Harşit Vadisi boyunca küçük kazma ve küreklerle siper, mevzi ve istihkâm alanları oluşturmuşlardır. Kazılan siperler, mevzi ve istihkâm alanlarının oluşturulmasında gerek coğrafyanın zorlu şartlarından, gerekse iklimin verdiği olumsuz hava koşullarından dolayı zaman zaman zorluklarla karşılaşmıştır. Genel Kurmay ATASE Arşivinden çıkan bir belgede bu zorluğa değinilmektedir. İstihkâm Subayı Sabri Bey'in 16 Eylül 1917 tarihinde Tirebolu Çatalkaya'da bulunan 37'nci Kafkas Tümenine bağlı 109'uncu Kafkas Alay Komutanına arz ettiği yazıda şu ifadeler yer almaktadır: *“1 metre derinliğinde 68 metre uzunluğunda 8 mangalık siper, aynı mevkide 1 metre derinliğinde 12 metre uzunluğunda yol çalışması yapılmıştır. Siperler tam olarak 50-60 santimetre kazıldığında su çıkmış, kumluk olmak dolayısıyla sudan dolayı siperler tutmuyor. Bir akşam evvel yapılan siperler ertesi gece kumların akmasıyla bile doluyor. Hele bir rahmette (yağmurda) istifade edilemeyecek bir hale gelecektir. Gömme değil adi boy siperi bile tutturamıyorum. Siperlerden çıkan su, birinden diğerine akıyor men' gibi. Her siperin altından su çıkıyor. Ne kadar kazılsa da dere sathından aşağı tamamen sudur. Sulu kumu kürekle yukarıya atıncaya kadar kürekte bir şey kalmıyor. İğne ile kuyu kazmaya dönüyor. Bu suyu bertaraf etmek için bir şey düşünemedim. Bu hususta takip edeceğimiz hat ve hareketin emir ve işarı arz olunur.”*Bunun üzerine 109'uncu Kafkas Alay

²²⁹ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087, Dos. 394 (H-8), F.1-45

Komutanı, bu hususların incelenmesi için tahkimata memur İstihkâm Mülazımı Sabri Efendi'yi karargâha çağırarak çözüm yollarını görüşmüştür.²³⁰

Diğer taraftan soba borularına top süsü verilerek kazılan yerlere yerleştirilmiş ve ayrıca top sayısının az olması nedeniyle elde kalan tek topla çeşitli siperlere taşıma işi yapılarak atış gerçekleştirilmiştir. Böylece top sayısının fazla gösterilmesi sağlanarak Ruslara gözdağı verilmiştir.²³¹ Bu uygulama cephenin birçok bölümünde görülmüştür. Örneğin; bir top Harşit'te Oyraca Köyü başından Kozköy doğusuna atış gerçekleştirdikten sonra²³² gece yer değiştirerek Dandı köyü başından yeniden atış yapmıştır. Güce'de Boz mevkiindeki bir top Rus mevzilerine ateş ettikten sonra aynı top Şabankale'ye getirilerek oradan yeniden Ruslara ateş edilmiştir. Tepealan Şadı Yaylasında da Türk birliklerine ait bir top yine benzer bir uygulama ile atış yaptıktan sonra Ayıt yaylasına geçerek oradan atışlar gerçekleştirmiştir. Ayrıca birlikler mevzi yakınlarında baraka yapımı için tahta çekmişlerdir.²³³

3'üncü Ordu Cephesi genelinde topların çok gösterilmesinin diğer bir usulü de farklı yerlerdeki topların bir araya getirilmesiyle yapılan uygulamadır. Rus telsiz şifrelerinin ele geçirilmesi yoluyla bu şifreler Rusça bilen subaylar tarafından çözümlenip Rusların hangi cepheleri bombardıman edeceği tespit edilmiş ve o bölgeye diğer yerlerdeki toplar sevk edilmiştir. Böylece Rusların iki katı atış yapılmak suretiyle Rusların topçu birliklerine üstün savunma kudreti gösterilmiştir.²³⁴

Harşit Cephesinde, yakın zamana kadar mevzi ve istihkâm alanlarında savaşın izlerine dair mavzer mermisi, top mermisi, çekirdek, boş kovan ve tüfek parçalarına rastlanmıştır. Arazide yapılan dikkatli incelemede ve mevzilerdeki toprağı biraz eşelemekle halen bu kalıntılara ulaşılabilmektedir. Bölgede yaşayan yerli halk ve çobanlar bunları toplamışlar; hurdacılara ve demircilere vermişlerdir. Mermi, çekirdek ve boş kovan işlenerek mamul mal haline getirilmiştir. Bunlardan hayvanların başına geçirilen çan ve kelek yapımı için Kürtün - Uluköy'de işletmeler

²³⁰ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6232, Kls. 5514, Dos. 344, F.11

²³¹ Mustafa Arslan, **Görelle**, Ankara 1973, s.44

²³² ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6236, Kls. 5087-H1-1-15, Dos. 394 (H-6), F.1-52

²³³ Kişisel Görüşme (30/10/2016), **Ahmet Köse**, (1934-2017), Oyraca Köyü, Doğan kent/Giresun

²³⁴ Vasfi Şensözen, **1. Dünya Savaşı Yılları ve Kafkas Cephesi Anıları**, Yayıma Hazırlayan Saro Dadyan, okuyanuz yay., İstanbul 2013, s.97

mevcuttu.²³⁵ Diğer taraftan buralarda define avcıları tarafından zaman zaman arama yapılmış ve bu nedenle bazı alanlar tahrip edilmiştir.

Harşit Vadisi boyunca kazılan, kalıntıları halen dipdiri ayakta duran ve tarihe tanıklık eden siperler, istihkâmlar ve savunma hatları bu vadede savaş boyunca büyük bir hazırlık ve savunma mekanizmasının ortaya konulduğunu göstermesi açısından son derece öneme sahiptir.

3.4. İaşe ve Lojistik Durumu

Bir savaşın hazırlık ve mücadele safhasının en önemli parçalarından biri askerlerin/birliklerin iaşesi ve lojistik durumlarıdır. Enver Paşa 1914 yılında harekâttan kısa bir süre önce Doğu Cephesini teftiş ettikten ve askerin perişan durumunu gördükten sonra bir emirname yayınlamıştır. Bu emirname özetle şu şekildedir:

*“Askerler hepinizi ziyaret ettim. Ayağınızda çarığınız, sırtınızda paltonuz olmadığını da gördüm. Lakin karşınızdaki düşman sizden korkuyor, yakın zamanda taarruz ederek Kafkasya’ya gireceksiniz. Siz orada her türlü nan (ekmek) ve nimete kavuşacaksınız...”*²³⁶

Enver Paşa’nın yukarıdaki sözleri esasında ordunun lojistik anlamında her şeyini özetlemiştir ama yine de Osmanlı Hükümeti, I. Dünya Savaşı’nın başladığı sıralarda bütün imkânlarını orduların iaşesini temin etmeye ayırmıştır.²³⁷ 3’üncü Ordunun lojistik desteği başlangıçta Karadeniz hâkimiyetine ve Trabzon limanına dayanılarak düzenlenmiş ve Trabzon’dan Hamsiköy’e kadar bir dekovil hattı inşa edilmiştir. Trabzon’dan Erzurum’a kadar araba yolu mevcuttu. 1914 yılı Aralık ayında Yavuz Zırhlısının yara almasıyla birlikte deniz nakliyatı kaçak olarak yapılmaya başlanmıştır. 1915 yılı baharından itibaren Rusların Karadeniz’deki varlığı iyice artınca alternatif karayolu devreye girmiştir. Bu anlamda Sivas Ulukışla üzerinden kara lojistik destek hizmeti faaliyete geçmiştir. İstanbul’dan Ulukışla’ya

²³⁵ Kişisel Görüşme (09/10/2016), **İbrahim Temiz**, 1938 Doğumlu, Kozköy Doğan kent/Giresun; **Ahmet Günay** (25/09/2016); (1929-2018) Dandı Köyü, Doğan kent/Giresun,

²³⁶ Arif Baytın, **İlk Dünya Harbinde Kafkas Cephesi**, İstanbul 1944, s.62

²³⁷ Tuncay Ögün, **Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşı’ndaki Lojistik Desteği**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s.29

kadar ise demiryolu hattı üzerinden yararlanılmıştır.²³⁸ Ancak mevcut demiryolu özelliğini iyice kaybettiğinden iaşe ve lojistik nakliyatı güçlükle sağlanmıştır.

Rusların, Türk Ordusunun iaşe ve lojistik desteğini sağlayan deniz nakliyatını önlemek için yoğun bir çaba sarf ettiği görülmüştür. Ruslarca nakliyatta kullanılan kayıklardan tahrip edilen ve batırılanların sayısı 25 Temmuz 1915'te Canik, Trabzon ve Samsun'da 100'ü bulmuştur. Savaşın başlangıcından itibaren sadece Trabzon Vilayeti sahilinde batırılan kayık sayısı 400'ü geçmiştir.²³⁹

1916 yılı başlarından itibaren Rusların Karadeniz üzerindeki hâkimiyetleri iyice artmaya başlayınca, 3'üncü Ordunun iaşe ve ikmali zor duruma düşmüştür. Bu yüzden nakliyat kaçak yollarla yapılmış ve ihtiyacı karşılayamamıştır.²⁴⁰ Trabzon - Bayburt lojistik destek merkezinin kaybedilmesi üzerine Karadeniz sahilindeki Giresun, Ordu, Ünye, Samsun, Sinop limanlarından büyük ölçüde yararlanılmaya çalışılmıştır. İstanbul'dan Yavuz, Midilli ve Hamidiye gemileri, harp malzemesi ve teçhizatı taşırlarken, sahil boyunca işleyen motor ve takalar da kaçak olarak erzak ve malzeme taşımışlardır. Ruslar, bu nakliyatı önlemek için tahrip etme ve batırma faaliyetlerini arttırmışlar ancak yine de nakliyatı istedikleri şekilde engelleyememişlerdir.²⁴¹

18 Nisan 1916'da Trabzon'un Ruslar tarafından işgali üzerine Valilik görevini Ordu'da sürdüren Vali Cemal Azmi Bey, 20 Şubat 1917'de Başvekâlete gönderdiği yazıda Ordu, Giresun ve kısmen de Tirebolu'ya sığınmış olan 80 bini aşkın muhacirlerin iskân ve iaşesinin büyük problem teşkil ettiğini belirtmiştir. Zira Samsun ve Sivas'tan gelen sevkiyat yasaklanmış, Rus torpidoları yüzünden denizden de nakliyat yeterince sağlanamamıştır. Cemal Azmi Bey, 23 Ağustos 1916 tarihinde Dâhiliye Nezaretine çektiği başka bir telgrafta, Ordu, Giresun ve Tirebolu kazalarında un, buğday ve mısır kalmadığını ifade etmiştir. Azmi Bey, un kalmadığını ve halkın açlığa mahkûm bir hale geldiğini 28 Ağustos 1916'da Dâhiliye Nezaretine tekrar bildirmek zorunda kalmıştır.²⁴²

²³⁸ Çakmak, a.g.e., s.304

²³⁹ Yüksel, a.g.e., s.110

²⁴⁰ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.4

²⁴¹ Çakmak, a.g.e., s.306

²⁴² Yüksel, a.g.e., s.114-116

Ülke genelinde ortaya çıkan iâşe sıkıntısı nedeniyle hükümet; hastane, okul ve yetimhaneler gibi çeşitli devlet kuruluşlarının yanı sıra devlet memurları, muhacirler ve yardıma muhtaç bulunan fakir halkın da iâşesini temin etmek görevini bizzat üstlenmek zorunda kalmıştır.²⁴³ İâşe sıkıntısının en önemli nedeni halkın savaş nedeniyle buldukları yerleri terk etmek zorunda kalmaları ve üretim yapamamalarıdır.

3'üncü Ordunun lojistik destek bölgelerinde yiyecek ve et temini mümkün olabilmıştır. Ancak nadir bulunan şeker, çay ve kahve gibi yiyecekler az miktarda İstanbul'dan gönderilmiştir. Buğdaydan un ve ekmek yapmak için değirmen ve fırın bulmak gerekmiştir. Geri çekilme hareketlerinde, yer değiştirmelerde ve halkın göç etmesiyle boş kalan yerlerde ekmek edinmek ise mümkün değildi. En ilkel yöntemlerle iâşe teminine çalışılmıştır. Buğday kavru olarak askere verilmiştir.²⁴⁴ Fırın bulmanın zor olması nedeniyle önemli askeri noktalarda fırın oluşturma yoluna gidilmiştir. Harşit Vadisi'nde Şaban Kalesi'nde kurulan fırın buna örnektir. Kalıntıları halen kalede mevcuttur. Ayrıca Harşit'te Kayabaşı Yaylası ile Dandı Tepealan yaylası arasındaki Öküz Çekeceği mevkiinde, Kürtün Üçtaş köyü Akköy Mahallesi Küçük Gölcüvez'de ve Kurtaran yaylasında fırın olduğu bilinmektedir.

Sahil kesiminin ürünü olan fındık, fasulye, mısır ve biraz da balık iâşede çeşitliliği sağlamıştır. İç kesimlerde ancak et, buğday, bulgur bulunabilmektedir. Fındıktan çıkarılan yağ yemeklerde zeytinyağı yerine kullanılmıştır. Küspeden ikinci kez çıkarılan yağla da sabun yapılmıştır. Fındık küspesinden kalan az miktarda yağ ile mısır unu ve fasulye karıştırılarak çorba elde edilmiştir. Sahil kesimindeki Espiye'de biraz pirinç de bulunmaktaydı.²⁴⁵ Muzaffer Lermioğlu muhacirlik yıllarında geçtiği Espiye'den “*yakın zamana kadar pirinç ziraatı ve yetiştirdiği pirincin nefasetiyle tanınmış*” yer olarak bahsetmektedir.²⁴⁶

1916 yılı başlarında cephenin aldığı yeni durum karşısında 3'üncü mıntıkaya bağlı bulunan ambarlar Bayburt, Gümüşhane, Ardasa (Torul) ve Tirebolu ambarlarından beslenmeye başlamıştır. Bu ambarlardan 10'uncu ve 11'inci

²⁴³ Öğün, a.g.e., s.29

²⁴⁴ Çakmak, a.g.e., s.311

²⁴⁵ Çakmak, a.g.e., s.311

²⁴⁶ Muzaffer Lermioğlu, **Akçaabat-Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş - Hicret Hâtıraları**, İstanbul 1949, s. 207.

Kolordular, 9'uncu, 10'uncu ve 18'inci Tümenler, Zigana Grubu ve Sahil Grubu yararlanacaktı. 1916 yılı Ağustos'unda ordunun Kemah -Tirebolu hattına çekilmesinin ardından bu durumda değişiklik yaşanmıştır. Yaklaşık olarak bir buçuk yıl süreyle birliklerin iâşesi büyük ölçüde Sivas vilayetinden sağlanma yoluna gidilmiştir.²⁴⁷

Farklı türde yiyeceklerin tedarikinde yaşanan güçlükler kadar bunların cepheye nakilleri de önemli bir mesele olmuştur. Sahilde yiyecek gibi nakliye araçları da çeşit çeşitti. Özellikle deniz araçları Rus donanmasının sıkı takibine rağmen çok önemli işler görmüştür. 3'üncü Ordunun sol yanı, Samsun'a kadar Karadeniz limanlarından motor ve takaların taşıdıkları tahıllarla iâşe olunmuştur. Sahilin kışı ılıman olduğundan çekilen zorluk ve kayıp da az olmuştur. Sahil halkının denizciliği ve cesareti Rus donanmasını aciz bırakmıştır. Sahil boyunca var olan birçok koydan ustalıklarla yararlanılmış ve sahilde gözcüler aracılığıyla Rus Muhripleri vaktinde haber alınarak bu koyalarda saklanmak imkânı bulunmuştur.²⁴⁸

Ordu, Rus taarruzu sonucunda 1916 yılının Ağustos ayında Kemah-Tirebolu hattına çekildiğinde sevkiyat hususundaki zorluk iyice artmıştır. Bunun üzerine 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa'nın 1916 yılı Eylül ayında verdiği bir emirle 8 - 10 yaşından büyük çocuklardan hamile kadınlara varılncaya kadar az çok yük taşıyabilecek kadar olan herkes ordu için sevkiyat yapmaya mecbur tutulmuştur.²⁴⁹

Bu anlamda Tirebolu ve Espiye'ye kadar motor ve takalarla gelen yiyecek ve araç gereç, sahilden çok az yağın kar ve yüksek tepelerin eteklerine kadar kadın ve çocukların sırtında nakledilmiştir. Bunlar lojistik destek noktalarına iâşe edildikleri, biraz da yiyecek ve para aldıkları için bu işi severek görmüşlerdir. Kadınların taşıdığı ambardaki son yiyecek dahi nöbetleşe asker sırtında birliklerine ve mevkilerine kadar dağıtılmıştır. Sahilde mekkâre beslemek zor olduğundan bu gibi nakliyat insan sırtında yapılmak zorunda kalmıştır.²⁵⁰ Bir buçuk sene boyunca köylerin uzaklığına göre 2 bin kilodan 5 bin kiloya kadar, 5 saatten 12 saatlik mesafeye kadınlar, ihtiyarlar ve çocuklar erzak taşımışlardır. Çok kimselerin evleri askerler tarafından

²⁴⁷ Öğün, a.g.e., s.173-244

²⁴⁸ Çakmak, a.g.e., s.312

²⁴⁹ Öğün, a.g.e., s.145

²⁵⁰ Çakmak, a.g.e., s.312

kullanılmış, ahali ise serender²⁵¹ altlarında ve ağaç diplerinde yatmıştır.²⁵² Görele üzerinden Çanakçı yolu kullanılarak Harşit Vadisi üzerinden Torul'a kadar olan bölgeye kadınlarca araç - gereç (cephane) taşınması buna bir örnek olarak gösterilebilir.²⁵³ Diğer bir örnek ise Tirebolu'dan Harşit Çayı'nın batısını izleyerek Şaban Kalesi, Garigen, Tepealan ve Ağaçbaşı yaylasına kadar kadınların sırtlarında yük taşımacılığı yapmasıdır.²⁵⁴

Başkomutanlık Vekâleti 3'üncü Ordudan erzak ve cephan kolları ile ilgili bilgi istemiştir. 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa 8 Kasım 1916'da Başkomutanlık Vekâletine gönderdiği cevap yazısında 3'üncü Ordu Cephesindeki erzak ve cephan kolları hakkında bilgi vermiştir. Buna göre 3'üncü Ordunun;

Birinci Kafkas Kolordusunda; 1'inci Cephan Taburu piyade cephan kolları 1 numaralı kolda 60 mekkâre, 3 numaralı kolda 60 mekkâre, 5 numaralı kolda 31 at arabası, 1 numaralı sahra cephan kolunda 31 at arabası, 1 numaralı dağ topu cephan kolunda 46 deve, 3 numaralı dağ topu cephanede 43 deve vardır.²⁵⁵

2'nci Cephan Taburu piyade cephan kolları 2 numaralı kolda 56 mekkâre, 4 numaralı kolda 55 mekkâre, 6 numaralı kolda 31 at arabası, 2 numaralı sahra cephan kolunda 31 at arabası, 2 numaralı dağ topu cephan kolunda 50 deve ve 4 numaralı dağ topu cephan kolunda 49 deve mevcuttur.²⁵⁶

Erzak Taburu hafif erzak kolları 1'inci kolda 38 mekkâre, 3 numaralı kolda 37 kağrı arabası, 5 numaralı kolda 37 kağrı arabası, ağır erzak kolları 1 numaralı kolda 51 deve, 3 numaralı kolda 50 deve ve 5 numaralı kolda 51 deve bulunmaktadır.²⁵⁷

2'nci Erzak Taburu hafif erzak kolları 2 numaralı kolda 38 mekkâre, 4 numaralı kolda 37 kağrı arabası, 6 numaralı kolda 37 kağrı arabası, ağır erzak kolları

²⁵¹ Serender; genellikle Orta ve Doğu Karadeniz yöresinde halkın yem ve yiyecek gibi erzaklarının korunması amacıyla dört direk üzerine kurulan, oda şeklinde üzeri sac veya hartama ile kapatılan ahşap mimari yapıdır. Yerden yüksek olması yabani hayvanlar ve haşerelerden korunmak amaçlıdır.

²⁵² Yüksel, a.g.e., s.119-120

²⁵³ Arslan, a.g.e., s.40

²⁵⁴ Kişisel Görüşme, (25/09/2016), **Ahmet Günay**

²⁵⁵ **ATASE Arşivi**, BDH, No. 16, Kls. 1131-39-16, Dos. 77, F.16

²⁵⁶ **ATASE Arşivi**, BDH, No. 16, Kls. 1131-39-16, Dos. 77, F.16

²⁵⁷ **ATASE Arşivi**, BDH, No. 16, Kls. 1131-39-16, Dos. 77, F.16

2 numaralı kolda 52 deve, 4 numaralı kolda 52 deve ve 6 numaralı kolda 51 deve yer almaktadır.²⁵⁸

İkinci Kafkas Kolordusunda; 1'inci Cephane Taburu piyade kolları 1 numaralı kolda 41 çift atlı araba, 1 tek atlı araba, 3 numaralı kolda 96 mekkâre, 5 numaralı kolda 41 çift atlı 1 tek atlı araba, 1 numaralı sahra cephanesinde 41 çift atlı 1 tek araba, 1 numaralı dağ topu cephanesinde 96 mekkâre, 3 numaralı dağ topu cephanesinde 96 mekkâre mevcuttur.²⁵⁹

2'nci Cephane Taburu piyade kolları 2 numaralı kolda 41 çift atlı 1 tek atlı araba, 4 numaralı kolda 96 mekkâre, 6 numaralı kolda 74 mekkâre, 2 numaralı sahra cephanesinde 31 çift atlı, 1 tek atlı, 10 öküz arabası, 2 numaralı dağ topu cephanesinde 96 mekkâre ve 4 numaralı dağ topu cephanesinde 96 mekkâre bulunmaktadır.²⁶⁰

1'inci Erzak Taburu hafif erzak kolları 1 numaralı kolda 35 çift atlı 1 tek atlı araba, 3 numaralı kolda 81 deve 19 merkep, 5 numaralı kolda 131 mekkâre, ağır erzak kolları 1 numaralı kolda 64 öküz arabası, 3 numaralı kolda 63 öküz arabası, 5 numaralı kolda 45 öküz arabası, 19 kağrı arabası vardır.²⁶¹

İkinci Erzak Taburu hafif erzak kolları 2 numaralı kolda 45 çift 1 tek atlı araba, 4 numaralı kolda 131 mekkâre, 6 numaralı kolda 74 merkep, ağır erzak kolları 2 numaralı kolda 64 öküz arabası, 4 numaralı kolda 64 öküz arabası ve 6 numaralı kolda 33 öküz arabası yer almaktadır.²⁶²

37'nci Kafkas Tümeni harp düzeninde bulunan nakliye kolunda 106 mekkâre mevcuttur. 2'nci Kafkas Süvari Tugayı harp düzeninde bulunan cephanesinde 13 mekkâre, erzak kolunda 30 mekkâre ve 33 deve bulunmaktadır.²⁶³

Eski Türk topları Almanların getirdiği kudretli cebel (dağ) toplarıyla değiştirilmiştir. Bunlar da eski dağ topu şeklindeydi ancak bu topların bir özelliği vardı; şarapnel havada patlayıp misketlerini saçtıktan sonra mermi kovanının yere

²⁵⁸ ATASE Arşivi, BDH, No. 16, Kls.1131-39-16-1, Dos. 77, F.16-1

²⁵⁹ ATASE Arşivi, BDH, No. 16, Kls.1131-39-16-1, Dos. 77, F.16-1

²⁶⁰ ATASE Arşivi, BDH, No. 16, Kls.1131-39-16-1, Dos. 77, F.16-1

²⁶¹ ATASE Arşivi, BDH, No. 16, Kls.1131-39-16-2, Dos. 77, F.16-2

²⁶² ATASE Arşivi, BDH, No. 16, Kls.1131-39-16-2, Dos. 77, F.16-2

²⁶³ ATASE Arşivi, BDH, No. 16, Kls.1131-39-16-2, Dos. 77, F.16-2

düşmesi ve ayrıca karşılıklı şarapnel gibi patlayıp, düştüğü yerde de tahribata neden olmasıdır.²⁶⁴

Harşit ve çevresinde Ruslar her ne kadar yol yapımına girişeler de arazi şartları nedeniyle mekkâreleri de kullanmak mecburiyetinde kalmışlardır. Rusların erzak nakliyesini mekkârelerle gerçekleştirdiklerine dair bilgilerden birisi 9 Ağustos 1917 tarihli günlük raporda belirtilmiştir. Buna göre; 11'inci Kafkas Tümeninin 33'üncü Alay ve 34'üncü Alay Cephelerinde Rus askerlerinin mekkâre ile erzak talimatı görüldüğü belirtilmektedir.²⁶⁵ Diğer taraftan Rus birlikleri sahil boyunca Harşit Cephesinin ağzını ve Tirebolu'yu bombardımana tabi tutup işgal etmeye çalışırken Görele Karaburun'dan Badaaltı'na getirdikleri erzak ve cephanelerini kullanmışlardır.²⁶⁶

Osmanlı askerlerinin ve ordu emrinde hizmet gören hayvanların günlük yem ve yiyecek istihkakı 25 Eylül 1914 tarihli *Askeri Ta'yinat ve Yem Kanun-ı Muvakkatı* ile belirlenmiştir. Savaş boyunca yürürlükte kalmış olan bu kanun gereğince bir askerin günlük erzak istihkakı şu şekildedir:

Cinsi	Gram	Yağ	Karbon	Albümin	Kalori
Ekmek	900	3,96	465,54	55,35	2151
Et	250	5,47	-	50,07	256,15
Bulgur	150	0,36	117,15	12,60	544,60
Yağ	200	21,09	0,12	0,18	197,50
Toplam	1500	30,88	582,81	118,20	3149,25
Tuz	20	-	-	-	-
Sabun	9	-	-	-	-
Gaz	30	-	-	-	-
Odun	700	Yemek için			
	80	Çamaşır için			
	20	Banyo için			
Kömür	1000	Kış için			
	250	Yaz için			

Tablo 2: Osmanlı askerlerinin bir günlük erzak istihkakı²⁶⁷

Yedek erzakta ise konserve, peksimet, pastırma, kurutulmuş ekmek ve kavurma gibi yükte hafif fakat besin değeri yüksek olan gıdalardan ibaret olup

²⁶⁴ Şensözen, a.g.e., s.97

²⁶⁵ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087, Dos. 394 (H-6), F.1-12

²⁶⁶ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087, H3-1-37, Dos. 397 (H-1), F.1-37

²⁶⁷ Ögün, a.g.e., s.210

ekmek torbasından ayrı ve peksimet torbası adı verilen bir çanta içerisinde taşınmıştır. Ordu emrindeki hayvanlar için verilmesi gereken günlük yem miktarı; binek ve saka beygirleri için 4,097 kg arpa veya 5,120 kg saman, ağır koşum beygirleri için 5,120 kg arpa veya 7,400 kg saman, katırlar için 3,210 kg ve arpa 3,848 kg saman, öküz ve mandalar için 3,210 kg arpa ve 35,720 kg saman, develer için 2, 560 kg un veya yardırılmış arpa ve samandan ibaretti.²⁶⁸

1916 baharından itibaren iâşe mıntukasının önemli bir bölümü Rus işgaline uğradığından ordu eskiye oranla çok daha dar bir alandan beslenmek zorunda kalmıştır. Cephedeki birlikler önceden olduğu gibi savaşmaktan çok açlıkla mücadele etmişlerdir. Büyük bir ordunun sınırlı bir bölgeden beslenmesi doğal olarak yöre halkının iâşesinde de sıkıntının devam etmesine neden olmuştur. Böylece yetkililerin ve yöre halkının bütün çabalarına rağmen açlık bölgenin en önemli problemi olmaya devam etmiştir. 1916 yılı bahar ayında Ordu kazasında Vali Cemal Azmi Bey başkanlığında patates ihtiyacının karşılanması amacıyla bir komisyon kurulmuştur. Aynı amaçla Giresun ve Tirebolu kazalarında da birer komisyon oluşturularak; mülteci, yerli halk ve memurlardan oturdukları evlerin bahçe ve avlularına patates ekmeleri istenmiştir. Patates ekmediği belirtilen mültecilere yevmiyeleri, memurlara da maaşları emir yerine getirilinceye kadar ödenmeyecekti. Yerli halktan ise amele ücreti ve tohum esmanı adıyla vergi alınacaktı.²⁶⁹

Harşit Vadisi'nde açlık ve sefalet nedeniyle pek çok ölüm gerçekleşmiştir. Halkın bu zor durumda mısır koçanı yedikleri, dut ağacı yaprağından çorba yaptıkları,²⁷⁰ ağaç kabuğunu kemirdikleri, baldıran otu gibi yabancı otlar yedikleri ve bu yüzden hastalandıkları²⁷¹ hatta vefat ettikleri görülmüştür. Savaş nedeniyle yerlerinden ayrılan göçmenlerin bazılarının Giresun fındık bahçelerine yayılarak kuzukulağı gibi bazı otları arayıp yediklerine de rastlanmıştır.²⁷²

İâşe durumu kötüleştikçe ordudan doğal olarak asker kaçaklarının sayısında artış gözlemlenmiştir. İâşe düzeldikçe bu tür olaylar azalma göstermiştir. Cephedeki

²⁶⁸ Ögün, a.g.e., s.213

²⁶⁹ Ögün, a.g.e., s.99-118

²⁷⁰ Kişisel Görüşme (30.09.2017), **Kemal Duran**, 1933 Doğumlu, Ortacami Köyü Tirebolu/Giresun. (Annesinden duyduklarını ifade etmiştir.)

²⁷¹ Kişisel Görüşme (20.09.2016), **Ali Mehmet Bayram**, 1942 Doğumlu, Çatak Köyü, Doğankent/Giresun. (Babası Hasbal ve Dedesi Mustafa Bayram'dan dinlediklerini aktarmıştır.)

²⁷² Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, **Trabzon'un Yakın Tarihi**, Trabzon 1986, s.16

Türk askeri normalde savaştaki çatışmada yer alan ölümlerden maneviyatları gereği korkmamışlar ama açlığa dayanmamışlardır. Askerden kaçışın bir diğer nedeni de cephedeki askerlerin bir bölümünün yakın bölgelerden olması nedeniyle aile ve arazilerinin işgale uğrayacağından endişe duymalarıdır. Bunlar köylerine dağılırlar ve aileleriyle birlikte gerilere göç etmek için giderlerdi. Bunun dışında genelde izne dikkat etmişlerdir.²⁷³

Harşit Cephesinde firar vukuatının çoğalması nedeniyle bir takım tedbirler alınmıştır. Bunlardan biri 2'nci Kafkas Kolordu Komutanlığının gönderdiği emirle bildirilmiştir. Buna göre; her tabur, alay ve tümenmıntıkasında konak, ordugâh ve nizam karakollarının oluşturulması, askerlere ancak o da vazifeleri olan hududa kadar müfreze, bölük, tabur, alay ve tümen komutanları tarafından vesika (izin) verilebileceği, onlara bölükler dâhilinde dersler okutturulması, askerlerin iâşe ve iskânlarına son derecede dikkat edilmesi, her bölük ve taburda bütün askerlerin mükemmel künye defterlerinin bulundurulması ve okuma - yazma bilmeyen askerlerin mektuplarının uygun vasıtalarla yazdırılması istenmiştir.²⁷⁴

Genel itibariyle bakıldığında; Harşit Vadisi'nde iâşe ve lojistik açıdan arazinin zorluğu, göç ve günün şartları nedeniyle büyük sıkıntılar yaşanmıştır.

3.5. 3'üncü Ordunun Harşit ve Çevresindeki Komuta Kademesi

3.5.1. Ordunun Komuta Kademesi

Harşit ve çevresinde 3'üncü Ordunun komuta kademesi Harşit Savunması açısından 1916 yılı ortalarından itibaren 1918 yılı başlarına kadar olan süreci kapsar.

Komutanlığını Vehip Paşa'nın yaptığı 3'üncü Orduda Nisan - Temmuz 1916 tarihleri arasında Ordunun Kurmay Başkanlığını Yarbay Felix Guze yapmıştır. 3'üncü Mıntika (Bölge) Komutanı ve aynı zamanda 5'inci Kolordu Komutanı Mirliya Fevzi Paşa'dır. 3'üncü Mıntıkaya Bağlı 11'inci Kolordu Komutanı Miralay Selahattin Adil Bey'dir. 11'inci Kolordunun Kurmay Başkanlığını Binbaşı Hazım Bey yürütmüştür. Kolordu bünyesindeki 18'inci Tümenin Komutanlığını Yarbay Sedat (Doğruer) Bey yapmıştır. 33'üncü Tümen Komutanlığına Binbaşı Cemil Cahit

²⁷³ Guze, a.g.e., s.86

²⁷⁴ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087, Dos. 397 (H-1), F.1-27

Bey, Miralay Galatalı Şevket Bey ve Yarbay Zekeriya Bey, 34'üncü Tümen Komutanlığına Binbaşı Hunger Bey, 9'uncu Tümen Komutanlığını Miralay Sabri Bey ve 13 Temmuz 1916'da Kop'ta şehit olmasının ardından Yarbay Nasuhi Bey komuta etmiştir. 10'uncu Tümen Komutanlığını Yarbay Bahaettin Bey, 13'üncü Tümen Komutanlığını Yarbay Kazım (Sevüktekin), 30'uncu Tümen Komutanlığını Miralay Bahattin Bey yapmıştır. Sahil Müfrezesi Komutanı Avni Paşa, Çoruh Müfrezesi Komutanı Binbaşı Halit (Deli Halit) Paşa'dır. Lazistan ve Havalisi Komutanlığını Miralay Hacı Hamdi Bey yürütmüştür.²⁷⁵ Hacı Hamdi Bey'in tugayının Kurmay Başkanlığını Yüzbaşı Recep (Başbakan Peker) Bey yapmıştır. Recep Bey bu sıralarda Rus saldırılarının birinde yaralanmıştır.²⁷⁶

Vehip Paşa komutasındaki 3'üncü Ordunun 23 Eylül ve 5 Kasım 1916'da teşkilat yapısında meydana gelen değişiklikler sonrası komuta kademesi şu şekilde oluşmuştur: 3'üncü Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Felix Guze'dir. Orduya bağlı iki Kafkas Kolordusu oluşturulmuştur. 1'inci Kafkas Kolordusunun Komutanı Yusuf İzzet (Met) Paşa olmuştur. Kolordunun Kurmay Başkanlığını Yarbay Cavit (Erdelhun) Bey, Kolorduya bağlı 9'uncu Tümen Komutanlığını Miralay Rüştü Bey, 10'uncu Tümen Komutanlığını Miralay M. Emin (Koral) Bey, 36'ncı Kafkas Tümen Komutanlığını Miralay Kazım (Özalp) Bey yapmıştır. 2'nci Kafkas Kolordu Komutanlığını Fevzi Paşa yürütmüştür. 2'nci Kolordunun Kurmay Başkanlığını Miralay Ömer Lütfi (Erinol) Bey, Kolordunun Tercümanlığını Yüzbaşı Nuri (Berköz) Bey yerine getirmiştir. Kolorduya bağlı 5'inci Kafkas Tümen Komutanlığını Miralay Hüseyin Selahattin (Çolak) Köseoğlu, 11'inci Kafkas Tümen Komutanlığını Yarbay Mehmet Zekeriya Bey, 37'nci Kafkas Tümeni Komutanlığını Miralay Hacı Hamdi Bey, 49'uncu Tümen Komutanlığını Yarbay Ali Hikmet (Ayerdem) Bey ve bir süre sonra Miralay Ömer Lütfi (Erinol) Bey, 2'nci Süvari

²⁷⁵ İsmet Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922)**, TTK Yay., Ankara 1993, s.116

²⁷⁶ Tarakçıoğlu, a.g.e., s.14; Recep Peker 1889'da İstanbul'da doğmuştur. 1907'de Harp Okulundan teğmen olarak mezun olmuştur. Yemen'e atanmış ve bir süre sonra Trablusgarp ve Balkan Savaşlarına katılmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesinde tümen, kolordu ve ordu karargâhlarında Kurmay Subay olarak görev yapmıştır. 1911'de başladığı kurmaylık öğrenimini 1919'da Harp Akademisini birinci olarak bitirerek tamamlamıştır. 4 Şubat 1920'de 20'nci Kolordu Kurmayı ve Binbaşı rütbesiyle Milli Mücadeleye katılmıştır. 1946-1947 yılları arasında başbakanlık yapmıştır. Çok partili dönemin CHP'den ilk hükümetini kurmuştur. Ancak yeterince başarılı olmadığı düşüncesiyle İsmet İnönü yanlılarının yoğun baskısı ile 9 Eylül 1947'de istifa etmek zorunda kalmıştır. Recep Peker istifa mektubunda; son günlerde sağlık durumunun tamamen bozulmasının çeşitli sebeplerle artan görev yükünü taşımasına imkân bırakmadığını gerekçe göstermiştir. 1950'de vefat etmiştir. (Nilgün Nurhan (Peköz) Kara, "Türk Siyasi Hayatında Recep Peker", **Doktora Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 1999, s.3-126)

Tugay Komutanlığını Yarbay Cemil Bey yapmıştır. 3'üncü Ordunun Menzil Müfettişliğini Miralay Muhittin (Kurtiş) Bey üstlenmiştir.²⁷⁷

8 Mart 1917'de Ordu Teşkilatında yeni bir düzenleme yapılarak "Kafkas Teşkilatı" kurulmuştur. Bu teşkilatta; 2'nci Ordu ve 3'üncü Ordu yeni kurulan Kafkas Ordular Grup Komutanlığı emrine verilmiştir.²⁷⁸ Buna göre Harşit ve yakın çevresinde de içinde bulunduğu ordunun yeni komuta kademesi şu şekilde oluşmuştur: Kafkas Orduları Grup Komutanlığına 2'nci Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa getirilmiştir. 2'nci Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa olmuştur. 3'üncü Ordu Komutanlığını Vehip Paşa ve 4 ay gibi bir süre Fevzi Paşa vekâleten yürütmüştür. 3'üncü Ordu Kurmay Başkanlığını Yarbay Felix Guze ve Miralay Ömer Lütfi (Eribol) yapmıştır. 1'inci Kafkas Kolordusu Komutanı Yusuf İzzet (Met), kolorduya bağlı 9'uncu Kafkas Tümeni Komutanlığını Miralay Rüştü Bey, 10'uncu Kafkas Tümeni Komutanlığını Miralay M. Emin (Koral) ve Yarbay Cavit (Erdelhun) Bey yapmıştır. 2'nci Kafkas Kolordu Komutanlığını Fevzi Paşa ve 3'üncü Orduya vekâlet ettiği sırada Miralay Hüseyin Selahattin (Çolak) Köseoğlu yapmıştır. Fevzi Paşa'nın Temmuz 1917'de Diyarbakır'a gitmesinin ardından Kolordu Komutanlığına Yakup Şevki Paşa getirilmiştir. Kolorduya bağlı 5'inci Kafkas Tümeni Komutanlığını Yarbay Alaaddin (Koval) Bey, 11'inci Kafkas Tümeni Komutanlığını Yarbay Zekeriya Bey, 37'nci Kafkas Tümen Komutanlığını Miralay Hacı Hamdi Bey, 49'uncu Tümen Komutanlığını Yarbay Ali Hikmet (Ayerdem) ve 2'nci Süvari Tugay Komutanlığını Binbaşı İrfan Bey yapmıştır.²⁷⁹

3'üncü Ordunun 12 Şubat 1918'de Tirebolu - Kemah hattından başlattığı ileri harekât sırasında 3'üncü Ordunun Harşit ve yakın çevresindeki komuta kademesi şu şekilde olmuştur: Komutanlığını Vehip Paşa'nın yaptığı 3'üncü Orduda, Ordunun Kurmay Başkanlığını Miralay Ömer Lütfi (Eribol) yerine getirmiştir. Orduya bağlı 1'inci Kafkas Kolordu Komutanlığını Miralay Kazım (Karabekir) Bey, Kolorduya bağlı 9'uncu Kafkas Tümen Komutanlığını Miralay Rüştü Bey, 10'uncu Kafkas Tümen Komutanlığını Yarbay Kadri Bey, 36'ncı Kafkas Tümen Komutanlığını Yarbay Cavit Bey ve bir süre sonra Miralay Hacı Hamdi Bey yerine getirmiştir. 2'nci

²⁷⁷ Görgülü, a.g.e., s.118

²⁷⁸ Çakmak, a.g.e., s.230

²⁷⁹ Görgülü, a.g.e., s.122-123

Kafkas Kolordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'dır. Yakup Şevki Paşa'nın emri altındaki 5'inci Kafkas Tümeni Komutanlığını Yarbay Alaaddin (Koval) ve Miralay Mürsel (Bakü) Bey, 11'inci Kafkas Tümen Komutanlığını Yarbay Cavit (Erdelhun) Bey, 37'nci Kafkas Tümen Komutanlığını Hacı Hamdi Bey'in yerine gelen Miralay Kazım (Özalp) Bey yürütmüştür.²⁸⁰

3.5.2. Harşit Savunmasında Doğrudan Ya da Dolaylı Yönden Etkili Olan Komutanlar

Harşit Savunması 3'üncü Ordunun Ruslara karşı son savunma hattıdır. Espiye - Tirebolu - Görele arası sahil kesimi, Çanakçı, Güce, Harşit (Doğankent), Kürtün, Torul, Gümüşhane ve Alucra'ya kadar uzanan alanlar savunmanın harekât alanı içerisinde yer almıştır. 1916 yılında vadi içerisinde başlayan savaşlar nedeniyle bu bölgede yer alan komutanların Rus ilerleyişleri nedeniyle yerleri de sürekli değişkenlik göstermiştir. Ayrıca ordu teşkilatının yeniden düzenlenmesi nedeniyle görev aldığı birliklerde de değişim olmuştur. Komutanların bir buçuk yıllık süreç içerisinde bölgede kalma süreleri de farklılık göstermektedir.

Harşit ve çevresinde görev yapan komutanların I. Dünya Savaşı başlarken değişik bölgelerde buldukları görülmektedir. Burada konusu edilecek komutanlar alanları itibariyle alay ve üstü askeri birliklerde görev almış olanlardır. Bunlardan bazıları bir süre sonra askeriyenin daha üst kademelerinde bulunduğu gibi bazıları da milletvekili seçilmiştir. Komutanların kayıtlarının bulunmasında kolordusuna, tümenine, alaylarına ve görev zamanlarına bakılmıştır. Bunların dışında hiçbir kanaat getirilemeyen komutanlara yer verilmemiştir. Ancak savunmada yer alan ve burada sözü edilemeyen kişiler olabileceği muhtemeldir.

3.5.2.1. Mehmet Vehip Kaçı (Vehip Paşa) (1875 -1940)

Vehip Paşa 1875'te Yunanistan'ın Yanya şehrinde doğmuştur. 15 Şubat 1897'de Harp Okulundan, 17 Ocak 1900'de Harp Akademisinden Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. 17 Ocak 1900'de Genelkurmay 3'üncü Şubede göreve başlamıştır. Ülkenin çeşitli yerlerinde farklı görevlerde bulunmuştur. 12 Ağustos 1912'de atandığı Yanya Müstahkem Mevki Komutanlığında iken esir düşmüştür. Bir

²⁸⁰ Görgülü, a.g.e., s.124

süre sonra esaretten kurtulmuştur. 1 Şubat 1915'te Mirlivalığa terfi etmiştir. 17 Şubat 1915'te 2'nci Ordu Güney Grup Komutanı iken Çanakkale Muharebelerinde görev almıştır.²⁸¹

Enver Paşa, Erzurum'un Rus işgaline uğraması nedeniyle ordunun bulunduğu hatta direnmesi için 3'üncü Ordu Komutanlığına Mahmut Kamil Paşa'nın yerine muharebelerdeki kararlılığı ve aktifliği ile tanınan Güney Grup Komutanı iken İttihatçıların yakından tanıdığı Vehip Paşa'nın atanmasını uygun görmüştür. 28 Şubat 1916 tarihli İrade-i Seniyye ile 3'üncü Ordu Komutanlığına tayin olan Vehip Paşa, görevin kendisine verilmesinden hemen sonra trenle hareket ederek 4 Mart 1916'da Suşehri'ne varmış, 6 Mart'ta ise Erzincan'da komutanlık görevine başlamıştır.²⁸² Göreve başlamasının hemen akabinde 3'üncü Orduyu takviye etmiş ve orduyu taarruza hazırlamıştır.

Vehip Paşa Kafkas Cephesinde Çoruh, Kaledere, Kop, Mama Hatun (Tercan) Muharebelerine katılmıştır. Rus ilerleyişi karşısında 1916 Ağustos'unda orduyu Tirebolu - Kemah hattına çekmiştir.²⁸³ Başta Tirebolu ve Espiye olmak üzere cephenin bazı yerlerinde teftişte bulunmuştur.

18 Mart 1917'de Kafkas Orduları Grup Komutanlığı kurulup 3'üncü Ordu Komutanlığının bu grubun emri altına verilmesinden sonra Grup Komutanı Ahmet İzzet Paşa'nın emri altında çalışmak istememesinden dolayı görevinden ayrılarak Almanya'ya gitmiştir. 18 Temmuz 1917'de Kafkas Cephesine geri dönmüştür. Aradaki dört aylık boşlukta yerine Fevzi Paşa vekâlet etmiştir. 22 Ekim 1917'de ferik rütbesini elde etmiştir.²⁸⁴

Güvende yaylası Kabaktepe'de 7/8 Kasım 1917'de gerçekleşen taarruz harekâtının emrini bizzat vererek Rusların geri çekilişini sağlamıştır.²⁸⁵

²⁸¹ Hülya Toker-Nurcan Aslan, **Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Yayınları, C.II, Ankara 2009, s.490-491

²⁸² Yüksel Nizamoğlu, "Vehip Paşa (Kaçı'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri", **Doktora Tezi**, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, İstanbul 2010, s.237-239

²⁸³ **Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, C.II, s.490-492

²⁸⁴ **Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, C.II, s.490-492

²⁸⁵ **ATASE Arşivi**, BDH, BDH, Kls. 3955, Dos. 76, F.1-24, 1-25

9 Haziran 1918'de kurulan Şark Ordusu Grup Komutanlığına getirilmiştir.²⁸⁶ 1918 yılı Haziran ayı başlarında Almanlar, 3'üncü Ordunun Kafkasya'daki ilerleyişinden endişe duymaya başlamışlar ve bu ilerleyişe engel olmak için bazı Alman Müfrezelerini bölgeye çıkarmışlardır. Amaçları bölge petrolü idi ve bu yüzden Türk ilerleyişini durdurmak istemişlerdir. Bu sırada Vehip Paşa ile Almanların arası açılınca Almanlar Enver Paşa'dan Vehip Paşa'nın görevden alınmasını istemişlerdir. Aynı sırada Azerbaycan harekâtının hazırlıklarını sürdüren Enver Paşa, ayrıca hakkında yolsuzluk iddiası bulunan Vehip Paşa'yı görevden almak için İstanbul'a çağırmıştır.²⁸⁷

ATASE belgesine göre; 28 Haziran 1918'de²⁸⁸, Başbakanlık Osmanlı belgesine göre ise; 6 Temmuz 1918'de Genel Karargâh emrine alınmıştır. 9 Temmuz'da muharebelerde gösterdiği hizmetlere binaen kendisine Murassa Kılıçlı Osmanlı Nişanı verilmiştir. 14 Temmuz'da ise Fahri Yaverlik tevcih edilmiştir. 1919 yılı Mart ayında birçok İttihatçı ileri gelenleri gibi o da tutuklanarak Bekirağa Bölüğüne konulmuştur.²⁸⁹ 1920 yılı Mayıs'ında izinsiz olarak yurt dışına çıktığı tespit edilince (İtalya'nın Roma kentine) 2 Eylül 1921'de gıyaben 4 ay hapse mahkûm edilerek askerlik görevinden uzaklaştırılmıştır. 18 Ekim 1923'te ordu ile ilişiği kesilmiş ve emekliliğe sevk edilmiştir. 26 Aralık 1928'de kararname ile Türk vatandaşlığından çıkarılmıştır. Yurt dışındayken İtalya'nın yanı sıra, Köstence, Almanya, Yunanistan ve Mısır'da bulunmuştur. 1935'te Mısır'dan ayrılarak Habeşistan (Etiyopya) ordusunda askeri danışmanlık yapmıştır.²⁹⁰ 1939'da Mısır'a geri dönmüştür. Vehip Paşa, 19 Eylül 1939 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla yeniden Türk vatandaşlığına alınmış ve kısa süre sonra Türkiye'ye dönmüştür. 14 Nisan 1940'da hayatını kaybetmiş ve İstanbul Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir.²⁹¹

²⁸⁶ **Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, C.II, s.490-492

²⁸⁷ Nizamoğlu, a.g.t., s.349-355

²⁸⁸ **Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, C.II, s.492

²⁸⁹ Nizamoğlu, a.g.t., s.350-363

²⁹⁰ **Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, C.II, s.491-492

²⁹¹ Nizamoğlu, a.g.t., s.437-439

3.5.2.2. Mustafa Fevzi Çakmak (1876 -1950)

1876'da İstanbul'da doğan Fevzi Çakmak, 1893'te Kuleli Askeri Lisesinden, 28 Ocak 1896'da Harp Okulundan, 25 Aralık 1898'de Harp Akademisinden Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Mezuniyetinden sonra Genelkurmay Dairesi 4'üncü Şubesinde göreve başlamıştır. Fransızca, İngilizce, Almanca, Rusça, Farsça, Arapça, Arnavutça ve Sırpça gibi dillere hâkim olması nedeniyle yurt dışında önemli görevler üstlenmiştir. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908'de 35'inci Tugay Komutanı olarak atanmış ve bu sırada Mustafa Kemal Atatürk ile tanışmıştır. 22 Aralık 1914'te 5'inci Kolordu Komutanı olarak atanmış ve Çanakkale Cephesinde görev almıştır. 2 Mart 1915'te Mirlivalığa yükselmiştir. 10 Aralık 1915'te 5'inci Kolordu Komutanlığı üzerinde kalmak üzere Anafartalar Grubu Komutan Vekilliği görevinde bulunmuştur. 19 Nisan 1916'da Doğu Cephesinde 3'üncü Mıntıka Komutanı olarak atanmıştır. Çoruh Karadere- Tercan Muharebelerinde Ruslara karşı mücadele etmiştir.²⁹²

7 Eylül 1916'da karargâhı Alucra'da bulunan 2'nci Kafkas Kolordu Komutanı olarak Harşit Cephesinin de komutanlığını yapmıştır. Vehip Paşa'nın yerine 4 ay 3'üncü Ordu Komutanlığına vekâlet etmiştir. 5 Temmuz 1917'de Diyarbakır'daki 2'nci Ordu'nun Komutanlığına atanmış ve 18 Temmuz'da Diyarbakır'a gitmiştir.²⁹³

24 Aralık 1918'de Genelkurmay Başkanı olmuştur. 3 Şubat 1920'de Harbiye Nazırı, 3 Mayıs 1920'de Kozan Milletvekili sıfatıyla Milli Savunma Bakanı olarak seçilmiştir. 5 Ağustos 1921'de asaleten Genelkurmay Başkanı olmuştur.²⁹⁴

Sakarya Meydan Savaşı ve Büyük Taarruz Zaferlerinde hep Atatürk'le birlikte hareket etmiştir. 31 Ağustos 1922'de *Mareşal* rütbesi almıştır. Bu rütbeyi elde eden nadir komutanlardan biridir.²⁹⁵ 27 Ekim 1922'de İsmet İnönü'nün yerine Genelkurmay Başkanlığı uhdesinde kalmak üzere Batı Cephesi Komutanı olarak atanmıştır. 14 Ağustos 1923'e kadar Kozan Milletvekili, bu tarihten sonra 31 Ekim 1924'e kadar da İstanbul Milletvekili olarak görev yapmıştır. Bu tarihte milletvekilliğinden istifa etmiştir. 12 Ocak 1944 yılına kadar uzun bir süre

²⁹²Çakmak, a.g.e., s.XIII-XIV

²⁹³Görgülü, a.g.e., s.122

²⁹⁴Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.II, s.129-133

²⁹⁵Çakmak, a.g.e., s.XIII-XV

Genelkurmay Başkanlığı yaptıktan sonra yaş haddinden emekli olmuştur. 1946'da Demokrat Partiden İstanbul Milletvekili seçilmiştir. 1948'de ise Millet Partisinin kurucuları arasında yer almıştır. 10 Nisan 1950'de İstanbul'da hayatını kaybetmiştir.²⁹⁶

Büyük Harpte Şark Cephesi Hareketleri ve Garbi Rumeli'nin Suret-i Ziya ve Balkan Savaşı'nda Garp Cephesi adlı eserleri bulunmaktadır. Harp meydanlarındaki günlükleri tarihe büyük ışık tutmuştur.

3.5.2.3. Musa Kazım Karabekir (1882 -1948)

1882'de İstanbul'da doğmuştur. Aslen Karamanlıdır.²⁹⁷ 1900 yılında Kuleli Askeri Lisesinden, 1902'de Harp Okulundan, 1905'te ise Harp Akademisinden Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle birinci olarak mezun olmuştur. 11 Ocak 1906'da 3'üncü Ordu emrine atanarak 13'üncü Seyyar Topçu Alayı 4'üncü Bölük'te göreve başlamıştır. 22 Haziran 1913'te Edirne Savunmasında Bulgarlara esir düşmüş; ancak aynı yıl içinde barış yapıldıktan sonra esaretten dönmüştür. 14 Aralık 1915'te Kurmay Miralay olmuştur. 8 Nisan 1917'de 2'nci Kolordu Komutanı olarak Diyarbakır'a tayin edilmiştir.²⁹⁸

Kazım Karabekir Paşa'nın Doğu Cephesinde aktif olarak görev alması 1917 yılı Aralık ayı sonlarına rastlamaktadır. Tirebolu - Kemah hattının Kemah bölümü kendisine bağlıydı. 3'üncü Ordunun 9'uncu, 10'uncu ve 36'ncı Kafkas Piyade Tümenlerinden oluşan 1'inci Kafkas Kolordusunun Komutanlığını yapmıştır.²⁹⁹

Kafkas Cephesinde Türk ileri harekâtına katılmıştır. 2 Mart 1919'da Mirliya rütbesiyle 15'inci Kolordu Komutanı olarak görev yapmıştır. Erzurum Kongresi'nin toplanması ve Mustafa Kemal'in Erzurum'a davet edilerek kongreye başkanlık etmesinde büyük roller üstlenmiştir. Doğuda 4 bin kadar yetim Türk çocuklarını

²⁹⁶Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.II, s.129-133

²⁹⁷ Kazım Karabekir, *Kazım Karabekir'in Kaleminden Doğunun Kurtuluşu*, Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Araştırma Geliştirme ve Yardımlaşma Vakfı Yay., Erzurum 1990, s.7

²⁹⁸Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.III, s.240-241

²⁹⁹Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.415

toplayarak koruma altına almış, onları çeşitli okullara yerleştirerek yetişmesini ve vatana faydalı insanlar olmasını sağlamıştır.³⁰⁰

14 Haziran 1920’de Doğu Cephesi Komutanı olarak atanmış ve Ermenilere karşı büyük mücadele vermiştir. 21 Ekim 1923’te Doğu Cephesinin lağvı üzerine 1’inci Ordu Müfettişliğine atanmış ancak milletvekili olması hasebiyle bu görevinde meclis kararıyla izinli sayılmıştır. 31 Ekim 1924’te askerlik görevini bırakarak TBMM’de birinci ve ikinci dönem Edirne Milletvekiliği, beş ve altıncı dönem İstanbul Milletvekiliği yapmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının liderliğini yapmıştır. Bu arada 5 Aralık 1927’de askeri görevinden açıkta iken emekli olmuştur. 1946-1948 tarihleri arasında Meclis Başkanlığı görevlerini yürütmüştür. 1948’de Ankara’da vefat etmiştir.³⁰¹

Kazım Karabekir hayatta iken birçok eser kaleme almıştır. Bunlar; 1- *İstiklal Harbimizin Esasları*, 2- *İttihat ve Terakki Cemiyeti Neden Kuruldu Nasıl İdare Olundu*, 3- *İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı*, 4- *Çocuk Davamız*, 5- *İstiklal Harbimiz*, 6- *Doğunun Kurtuluşu Erzincan ve Erzurum’un Kurtuluşu Sarıkamış Kars ve Ötesi*, 7- *Bolşevik Ordusunun Çekilmesinden Sonra Osmanlı Ordusunun İleri Harekâtı*, 8- *Cihan Harbine Neden Girdik Nasıl İdare Ettik*, 9- *İngiltere İtalya ve Habeş Harbi*, 10- *Ermeni Dosyası*, 11- *Ermeniler Neden Geldiler Nereye Gidiyorlar*, 12- *Öğretim ve Eğitim Meselemiz’dir*.³⁰²

3.5.2.4. Yakup Şevki Subaşı (1876 -1939)

1876 yılında Harput’ta doğan Subaşı, 1896’da Harp Okulundan, 1900’de Harp Akademisinden Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. 17 Ocak 1900’de Genelkurmay 5’inci Şubesinde göreve başlamıştır. Çeşitli görevlerin ardından 10 Ağustos 1917’de Mirliva rütbesiyle³⁰³ 1917 yılında Harşit ve çevresinin de içinde bulunduğu ve 5’inci, 11’inci ve 37’nci Kafkas Piyade Tümenlerinden oluşan 2’nci

³⁰⁰ Kazım Karabekir, a.g.e., s.10

³⁰¹ *Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, C.III, s.240-241

³⁰² *Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, C.III, s.240-241

³⁰³ *Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, C.II, s.270-271

Kafkas Kolordusunun Komutanlığını yapmıştır.³⁰⁴ Yakup Şevki Paşa'nın buraya atanmasında 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa'nın büyük etkisi olmuştur. Enver Paşa Almanların etkisiyle Yakup Şevki Paşa'yı emekliye sevk etmeyi düşünmüştür. Ancak o sırada İstanbul'da bulunan Vehip Paşa Erzincan ve Harp Akademisinden yakından tanıdığı ve başarılı bulunduğu Yakup Şevki Paşa'yı ısrarları sonucu daha önce tayini çıkan ve bölgeden ayrılan Fevzi Paşa'nın yerine 2'nci Kafkas Kolordusu Komutanlığına tayin ettirmeyi başarmıştır. 26 Mart 1918'de 1'inci ve 2'nci Kafkas Kolordusundan grup komutanlığı oluşturulmuş ve bu grubun komutanlığına getirilmiştir.³⁰⁵

Yakup Şevki Paşa, 11 Ekim 1917'de aynı zamanda 2'nci Ordu Komutan Vekili olmuştur. 1918 Haziran'ında 9'uncu Ordu Komutanlığı, 17 Aralık 1919'da Tetkik ve Tasnif Komisyonu Başkanlığı yapmıştır. 31 Aralık 1919'da Yüksek Askeri Şura üyesi olarak atanmıştır. 13 Temmuz 1919'da Mütarekeye karşı direnmek suçundan Malta Adası'na sürgün edilmiştir. 1921 yılının Ekim ayında Malta'dan İnebolu'ya geçerek İstiklal Savaşı'na katılmıştır. 18 Kasım 1921'de 2'nci Ordu Komutanı olmuştur. 20 Nisan 1924'te Yüksek Askeri Şurası üyesi olarak tekrar ataması gerçekleştirilmiştir. 30 Ağustos 1926'da Orgeneralliğe yükselmiştir. Yüksek Askeri Şurası üyesi iken³⁰⁶ 20 Aralık 1939'da aniden kalp rahatsızlığı geçirerek hayatını kaybetmiştir. Hayatının son zamanlarında gözleri tamamıyla görmemeye başlamıştı.³⁰⁷ “*Türk Yunan Harbi*” ve “*Tabiye Meseleleri ve Tatbikat*” adlı eserleri bulunmaktadır.

3.5.2.5. Halit Karsıalan (1883 -1925)

Cesareti ve savaşçılığı nedeniyle halkın gönlünde “*Deli Halit*” olarak da bilinmektedir.³⁰⁸

1883 yılında İstanbul Eyüp'te doğan Halit Paşa, Harp Okulundan 1903'te teğmen olarak mezun olmuştur. Mezuniyet sonrası 3'üncü Ordu emrinde göreve başlamıştır. 22 Ağustos 1903'te 3'üncü Ordu 1'inci Alay Takım Komutanı olmuştur.

³⁰⁴Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s. 429

³⁰⁵Yel, a.g.e., s.31-45

³⁰⁶Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.II, s.270-272

³⁰⁷Yel, a.g.e., s.338

³⁰⁸Bilgin, Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu, s.561

Çeşitli görevlerinin ardından 17 Ocak 1915'te Kafkasya'da Mürettep Teşkilat-ı Mahsusa Alayı 2'nci Artvin Tabur Komutanı, daha sonra aynı alayın komutanı olmuştur. Şubat 1915'te Çoruh Müfrezesi Komutanlığına getirilmiştir.³⁰⁹ Bu görevdeyken Bayburt, Gümüşhane, Torul ve civar yaylalarda mücadele vermiştir.³¹⁰

14 Haziran 1916'da Yarbay rütbesini elde etmiştir. Kop cephesinde 6 Temmuz 1916'da Ruslarla yapılan mücadelede ağır bir yara almış ve acilen tedavisi yapılmak üzere İstanbul'a ve oradan da Avusturya'ya gönderilmiştir. Tedavisinin tamamlanmasından sonra 10 Mayıs 1917'de Batı Dersim Komutanlığı³¹¹ ve Erzurum Harekâtında Sağ Kanat Müfrezesi Komutanı olarak görev almıştır. 19 Mart 1918'de 3'üncü Kafkas Tümeni Komutanı ve 21 Ocak 1921'de Kocaeli Grup Komutanı olmuştur. Aynı yıl 12'nci Grup Komutanı olmuştur. 31 Ağustos 1922'de Mirliwa olmuştur. 4 Kasım 1922'de Büyük Taarruz sonrası Batı Cephesi Komutanlığı emrine atanmıştır.³¹²

Kısaca özetlemek gerekirse; subaylık hayatı boyunca Balkanlarda çetelerle, Yemen'de asi Arap gruplarıyla, Trablusgarp'ta İtalyanlarla, Balkan Savaşları'nda Sırp ve Bulgarlarla, I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesinde Ruslar, İngilizler, Gürcüler ve Ermenilerle, Milli Mücadelede Doğu Cephesinde Ermeniler ve Batı Cephesinde Yunanlılarla savaşmıştır. Savaş meydanlarında birçok kez yaralanmıştır.³¹³

Öğretmen, şair ve yazar Yahya Akengin “Kop Şehidi'nden Gelen Ses” adlı şiirinin bir kıtasında Halit Paşa ile ilgili olarak;

“Kale gibi yürürdü önümüzde

Gülleye, Poyraza, kışa

Kopdağı'nda kopan mahşer günümüzde

Vatan için gönlü deli Halit Paşa...” ifadelerini kullanmıştır.³¹⁴

³⁰⁹Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.III, s.312-313

³¹⁰San, a.g.e., s.24-42

³¹¹İbrahim Özkan, **Deli Halit Paşa**, Ötüken Yay., İstanbul 2015, s.101-108

³¹²Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.III, s.313

³¹³Özkan, a.g.e., s.28

³¹⁴San, a.g.e., s.109

Ağustos 1923'te Ardahan Milletvekili olarak meclise girmiştir. Bu görevde iken 14 Şubat 1925'te TBMM'de bir tartışma esnasında vurularak hayatını kaybetmiştir.³¹⁵ Ailesi Soyadı Kanunu ile “*Karsıalan*” soyadını alınca kendisi de bununla anılmaya başlamıştır.

3.5.2.6. Kazım Fikri Özalp (1882 -1968)

1882 yılında Makedonya'nın Köprülü şehrinde doğmuştur. Harp Okulundan 1902'de, Harp Akademisinden 1905'te Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Mezuniyet sonrası 3'üncü Ordunun 36'ncı Alayının 1'inci Tabur 2'nci Bölük Komutanlığına atanmış ve Selanik - Karasulu istasyonları arasındaki demiryolu hattının korumalığını üstlenmiştir. Bu görevi esnasında Bulgar çeteleriyle başarılı mücadeleler yapmıştır.³¹⁶

Çeşitli görevlerinin ardından 1915 yılı Ağustos ayında komutanı olarak atandığı 36'ncı Tümen, Eylül 1916'da Kafkas Teşkilatı'nın oluşturulması üzerine 1'inci Kafkas Kolordusu içerisinde yer almıştır. Ocak 1918'de Merkezi Tirebolu'da bulunan 37'nci Kafkas Piyade Tümeninin Komutanı olmuştur.³¹⁷ Bu görevde iken 10'uncu ve 3'üncü Kafkas Tümenleri de emrine verilerek Trabzon ve Batum'un ele geçirilmesiyle görevlendirilmiştir. 1919 Haziran'ında Bandırma'daki 61'inci Tümen Komutanlığına tayin edilmiş ve Balıkesir bölgesinin Milli Mücadele teşkilatını kurarak yönetmiştir.³¹⁸

İlk TBMM'de Balıkesir Milletvekili olarak yer almıştır. Eylül 1921'de 3'üncü Kolordu Komutanı olmuştur. 14 Ocak 1922'de Milli Savunma Bakanı olmuştur. 26 Kasım 1924'te TBMM Başkanı olarak görev almıştır. 30 Ağustos 1926'da Orgeneralliğe yükseltilen Özalp, 1927 Temmuz'unda kendi isteğiyle emekli olmuştur.³¹⁹ Hayatının yaklaşık 20 yılı muharebe meydanlarında geçmiş olan Özalp, askeriyenin birçok rütbesinde önemli görevleri icra etmiş, 34 yıl kesintisiz olarak TBMM'de milletvekili olarak görev yapmıştır. 1920 - 1950 yıllarında Balıkesir Milletvekilliği ve 1950- 1954 yıllarında Van Milletvekilliği yapmıştır. Bunun 17 yılı

³¹⁵ **Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, C.III, s.312-313

³¹⁶ Kazım Özalp, **Milli Mücadele**, TTK Yay., C.1, Ankara 1971, s.XIII

³¹⁷ Görgülü, a.g.e., s.124

³¹⁸ Özalp, a.g.e., XIV

³¹⁹ **Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, C.III, s.268

Meclis Başkanlığı ve Milli Müdafaa Vekilliği ile geçmiştir. *Özalp* soyadını Atatürk'ün isteği ile almıştır.³²⁰

6 Haziran 1968'de İstanbul'da kalp rahatsızlığı nedeniyle hayatını kaybetmiş, cenazesi Ankara'daki Cebeci Askeri Şehitliği'ne defnedilmiştir.³²¹ “*Milli Mücadele (1919-1922)*”ve “*Atatürk'ten Anılar*”adlı eserleri bulunmaktadır.

3.5.2.7. Mehmet Zekeriya Bey (1881 - ?)

1881 yılında Gaziantep'te doğmuştur. 1901'de Harp Okulundan, 1904'de Harp Akademisinden Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Mezuniyeti sonrası 5'inci Ordu emrinde görevlendirilmiştir. Çeşitli görevlerinin ardından 14 Mart 1916'da Kurmay Yarbay olmuştur. 6 Ağustos 1916'da 33'üncü Tümen Komutanlığına atanmıştır.

23 Eylül 1916'daki yeni ordu teşkilatında 2'nci Kafkas Kolordusu içerisinde 11'inci Kafkas Tümen Komutanı olarak görev yapmıştır.³²² Bu tümen Harşit ve Kürtün'e bağlı yaylalarda 18'inci Alayı ile önemli görevler üstlenmiştir.³²³

Nisan 1918'de 56'ıncı Tümen Komutanı, Mayıs 1918'de 61'inci Tümen Komutanı olarak tayin edilmiştir. 12 Nisan 1919'da 2 ay süreyle izinli olarak gittiği Şam'dan geri dönmediğinden 27 Aralık 1921'de ordu ile ilişkisi kesilmiştir.³²⁴

3.5.2.8. Hüseyin Selahattin (Çolak) Köseoğlu (1880 - 1949)

1880 yılında İstanbul'da doğan Köseoğlu, 1898'de Harp Okulundan, 1902'de Harp Akademisinden Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Mezuniyet sonrası 8 ay süreyle süvari, piyade, topçu sınıflarında eğitim görmüştür. Şubat 1902'de 5'inci Ordu emrine, Haziran 1902'de 28'inci Süvari Alayı 4'üncü Bölüğüne tayin olmuştur. Çeşitli görevlerinin ardından 1915'in Haziran ve Temmuz aylarında Çanakkale'de Güney Grubu Kurmay Başkanlığı ve 10'uncu Tümen Komutanı olarak görev

³²⁰ Özalp, a.g.e., s. XVI

³²¹ Özalp, a.g.e., s. XVII

³²² Görgülü, a.g.e., s.118

³²³ Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.397

³²⁴ Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.III, s.91-92

yapmıştır. 14 Aralık 1915'te Kurmay Miralay rütbesini elde ederek 5'inci Kafkas Tümeni Komutanı olarak Kafkas Cephesinde göreve başlamıştır.³²⁵

Kafkas Cephesinde Temmuz 1917'de Harşit Cephesinin de bağlı bulunduğu 2'nci Kafkas Kolordu Komutanlığına Fevzi Paşa'nın yerine bir süre vekâlet etmiştir.³²⁶

Ağustos 1917'de yeni Kafkas Cephesinde 4'üncü Kolordu Komutanı olarak çalışmıştır. 1918'de Irak Cephesinde görevlendirilmiştir. 1 Kasım 1918'de Menzil Müfettişliğine, 12 Ocak 1919'da Harbiye Dairesi Başkanlığına atanmıştır. 13 Temmuz 1919'da 3'üncü Kolordu Komutanı olarak görevlendirilmiştir. TBMM'de 1'inci Dönem Mersin Milletvekili olarak seçilmiştir. 14 Temmuz 1946'da yaş haddinden dolayı emekliye sevk edilmiştir. 6 Ekim 1949'da hayatını kaybetmiştir.³²⁷

3.5.2.9. Mehmet Selahattin Adil (1883 - 1961)

1883'de İstanbul'da doğan Selahattin Adil, Harp Okulundan 1900'de, Harp Akademisinden 1902'de Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Mezuniyet sonrası 19 Aralık 1902'de 5'inci Ordu emrine atanmıştır. 12 Şubat 1903'te 26'ıncı Topçu Alayı 3'üncü Bölüğünde görevlendirilmiştir. Çeşitli görevlerinin ardından, 15 Ağustos 1914'te Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevki Komutanlığı Kurmay Başkanlığı ve ardından 1915'te 12'nci ve 13'üncü Tümen Komutanı olarak atanmıştır. 14 Aralık 1915'te Kurmay Miralay rütbesini elde etmiştir.³²⁸

6 Haziran 1916'da karargâhı Alucra'nın Zun (Boyluca) köyü olmak üzere 11'inci Kolordu Komutanı olarak kendine bağlı birlikleriyle Anbartaş - Deliktaş - Torul'a bağlı Avliyana, Kürtün'e bağlı Sümüklü - Kazıkbeli yaylası - Karışık Tepe hattında görev yapmıştır. Rusların Harşit Çayı'na dayandığı sıralarda Harşit Çayı'nı adım adım savunmuştur.³²⁹

³²⁵Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.II, s.533-534

³²⁶Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.415; Görgülü, a.g.e., s.122-123,

³²⁷Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.II, s. 535

³²⁸Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.III, s.146-147

³²⁹Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.383

18 Kasım 1916'da 19'uncu Kolordu Komutanı olmuştur. Ardından 1917'de tekrar Çanakkale'ye giderek Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevki Komutanı olmuştur. Bundan sonra da çeşitli görevleri ifa etmiştir. 15 Ekim 1921'de Mirlivalığa yükseltilmiştir. 17 Mayıs 1922'de Mili Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı da yapmıştır. Son askerlik görevi 10 Aralık 1922'deki İstanbul Komutanlığıdır. 29 Eylül 1923'te kendi isteğiyle emekliliğe ayrılmıştır.³³⁰

1950 - 1953 yılları arasında Ankara Milletvekili olarak görev almıştır. 27 Şubat 1961'de İstanbul'da hayatını kaybetmiştir.³³¹ 1983'te anılarının yer aldığı “*Hayat Mücadeleleri*” ve 2007'de “*Çanakkale'den Mektuplar*” adlı kitapları yayımlanmıştır.

3.5.2.10. Yusuf İzzet Met (1876 - 1922)

1864'teki Büyük Çerkes sürgünü sırasında anayurdu olan Kuzey Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına sürgün edilen “*Adige (Şapsığ)*” adlı bir ailenin çocuğudur. 1876 yılında Yozgat'ta doğmuştur. Küçük yaşta babası Met Çünatıkho İbrahim Bey'i kaybetmiştir. Met Çünatıkho Yusuf İzzet Paşa olarak da bilinir.³³²

İlk önce kimsesiz çocukların olduğu Darüşşafaka'ya, daha sonra da askeri okula verilmiştir. 1896'da Harp Okulundan, 1900'de ise Harp Akademisinden³³³ Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Mezuniyet sonrası aynı yılın Ocak ayında Genelkurmay 2'nci Şubesine ve ardından da Mayıs 1900'de 21'inci Süvari Alayı 4'üncü Bölük Komutanlığına atanmıştır. Çeşitli görevlerinin ardından 10 Ocak 1915'te 10'uncu Kolordu Komutanı ve Kafkas Cephesinde 2'nci Mıntıka Komutanı olmuştur. 30 Haziran 1915'te Mirlivalığa terfi etmiştir. 9 Eylül 1916'da 1'inci Kafkas Kolordu Komutanı olmuştur. 6 Aralık 1917'de 14'üncü Kolordu Komutanı, 28 Temmuz 1918'de Kuzey Kafkas Komutanı ve Askeri Temsilcisi görevlerini üstlenmiştir. Bundan sonra da askeri görevlerine devam etmiştir.³³⁴

1919'da 14'üncü Kolordu Komutanlığı yapmıştır. Kurtuluş Savaşı'na ve Cumhuriyet'in kuruluşunda etkin bir şekilde yer almıştır. 2 Temmuz 1920'de

³³⁰Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.III, s.147-148

³³¹Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.III, s.148

³³²Met Çünatıkho İzzet, *Kafkas Tarihi*, Kafdav Yay., C.1, Ankara 2008, s.XV

³³³İzzet, a.g.e., s.XV

³³⁴Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.II, s.339-340

Bolu'dan Milletvekili seçilmiştir. Meclis'ten izin isteyip üniformasını yeniden giyerek Sakarya Meydan Muharebesi'ne³³⁵ Batı Cephesi İhtiyat Grubu Komutanı olarak katılmış; daha sonra da 3'üncü Grup Komutanı olarak görev yapmıştır.

Savaştan sonra meclisteki görevine geri dönmüştür. 21 Aralık'ta Komisyon Başkanı olarak üstlendiği görevini ölümüne kadar sürdürmüştür. 15 Nisan 1922'de Ankara'da hayatını kaybetmiştir.³³⁶

Birçok dil bilen Yusuf İzzet Met, anadili adige ve Türkçe'nin yanısıra Almanca, Fransızca ve Rusça dillerine de hâkimdi. Birçok esere imza atmıştır. Yayınlanmış kitaplarından bazıları şunlardır: “*Kafkas Tarihi*”, “*Kadim Kafkasya ve Kafkas Bosforu: Bosfor-Kimmeriyen Hükümeti ve Abhazya*”, “*Kadim Trakya Serake; Nam-ı diğer Çerkes*”. Bunların dışında Çerkesler ve Kafkaslar ile ilgili yazılarını 1915-1918 tarihleri arasında “*Evrıklarım -yani bulduklarım- Kafkas Tarihine Zeyl*” başlıkları altında kitapçıklar halinde yayınlamıştır.³³⁷

3.5.2.11. Ömer Lütfi Erinol (1880 - 1939)

1880'de Yenibahçe'de doğmuştur. 1898'de Harp Okulundan Teğmen, 1902'de Harp Akademisinden Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. 18 Şubat 1902'de 3'üncü Ordu emrine verilmiştir. 24 Nisan 1904'te 3'üncü Ordu 6'ncı Tümen Kurmaylığına atanmıştır. Çeşitli görevlerinin ardından 13 Mart 1916'da 5'inci Kolordu Kurmay Başkanı, bir süre sonra 2'nci Kafkas Kolordusu oluşturulunca buranın Kurmay Başkanlığına atanmıştır. 1 Mart 1917'de Kurmay Miralay rütbesini almıştır. 3 Şubat 1917'de 49'uncu Tümen Komutanı olmuştur. 29 Haziran 1917'de 7'nci Ordu Kurmay Başkanı ve ardından kısa bir süre sonra 5 Temmuz 1917'de 10'uncu Kafkas Tümen Komutanı olmuştur. 16 Ağustos 1917'de 3'üncü Ordu Kurmay Başkanı, 12 Ekim 1917'de 1'inci Kafkas Kolordusu Komutan Vekili görevini üstlenmiştir. 31 Temmuz 1918'de 22'nci Kolordu Komutanı sıfatıyla görev almıştır. 13 Ağustos 1919'da Harbiye Dairesi Başkanlığına, 31 Ağustos 1919'da Genelkurmay Başkanlığı emrine verilmiştir. Ekim 1919'da yine Harbiye Dairesi Başkanlığına getirilmiştir. 28 Nisan 1920'de Personel Dairesi emrine, aynı yılın

³³⁵İzzet, a.g.e., s.XVI

³³⁶Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.II, s.340

³³⁷İzzet, a.g.e., s.XVI-XVII

Ekim ayında Tetkik ve Tasnif Komisyonuna atanmıştır. 21 Haziran 1921'de Levazımat Dairesi Başkanlığına, iki yıl sonra aynı gün İstanbul Milli Müdafaa Komisyonu Başkanlığına tayin edilmiştir. 19 Kasım 1923'te İmar ve İskân Bakanlığı Müsteşarı olmuştur. Bir süre sonra İç İşleri Bakanlığı İskân Genel Müdürlüğüne getirilmiştir. 23 Haziran 1927'de Şuray-ı Devlet üyesi olarak atanmıştır. 4 Haziran 1929'da emekli olmuştur. 22 Mart 1939'da ise hayatını kaybetmiştir.³³⁸

3.5.2.12. Alaattin Koval (1882 - 1930)

1882'de İstanbul'da doğan Alaattin Koval, 1901'de girdiği Harp Okulundan 1903'te teğmen, Harp Akademisinden 1906'da Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Mezuniyeti sonrası 2'nci Ordu 9'uncu Topçu Alayı 6'ncı Batarya Komutanı olarak göreve başlamıştır. 26 Kasım 1906'da 2'nci Ordu 3'üncü Nişancı Taburu 4'üncü Bölük Komutanı olarak bir süre görev almıştır. Çeşitli görevlerinin ardından Temmuz-Eylül 1916'da Doğu Cephesindeki muharebelere katılmıştır. 1916 yılı sonlarında 5'inci Kafkas Tümeni Komutan Vekili olarak atanmıştır. 14 Aralık 1916'da Kurmay Yarbay rütbesini elde etmiştir. Bu görevdeyken 1917 Kafkas Cephesi mevzi muharebelerine katılmıştır. 1919'da 55'inci Tümen Komutanı olarak Doğu Trakya harekâtına katılmıştır. Kısa süre sonra El Cezire Bölgesi Kurmay Başkanı olarak görev üstlenmiştir. 1922'de 41'inci Tümen Komutanı olarak görev yaptığı sırada Büyük Taarruz harekâtına katılmıştır. Daha sonra 1'inci Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı ve 1'inci Tümen komutanı olarak görev almıştır. 5 Şubat 1928'de Piyade Makineli Tüfek Müfettişliğine getirilmiştir. 8 Ağustos 1930'da büyük kumanda kursunda iken hayatını kaybetmiştir.³³⁹

3.5.2.13. Reşit Bey (1876 - 1918)

1876'da Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. 1895'te Harp Okulundan Süvari Teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. 1910 yılında ise piyade eğitimi almıştır. Okuldan mezun olduğu 1895'te 6'ncı Ordu emrine verilmiştir. Aynı yılın Temmuz ayında 6'ncı Ordunun 31'inci Süvari Alayı 3'üncü Bölüğünde görevlendirilmiştir. 15 Eylül 1915'te Yarbay rütbesini elde etmiştir. 23 Eylül 1916'da Kafkas teşkilatının

³³⁸ *Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, C.II, s.526-527; Görgülü, a.g.e., s.118-124

³³⁹ *Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, C.III, s.297-298; Görgülü, a.g.e., s.122-124

oluşturulması üzerine Harşit ve yaylalarındaki alana hâkim 18'inci Kafkas Alayının Komutanlığına getirilmiştir. Daha sonra 106'ıncı Alay Komutanı olarak atanmıştır. 16 Nisan 1918'de Ermenilerle Kafkas ileri harekâtında girmiş olduğu çarpışmada şehit düşmüştür.³⁴⁰

3.5.2.14. Ali Rıza Benli (1876 - 1922)

1885'te Trabzon'da doğan Benli, 1907'de Harp Okulundan, 1910'da Harp Akademisinden Mümtaz Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. 13 Ağustos 1910'da Rumeli'de 3'üncü Ordu emrine verilmiştir. Daha sonra Manastır'da 6'ıncı Kolordu Süvari Bölük Komutanlığına atanmıştır. Çeşitli görevlerinin ardından I. Dünya Savaşı başlarında Rus sınırının sahil kesiminde bulunan müfreze komutan olarak atanmış ve Lazistan Bölgesi'nde (Doğu Karadeniz) görev yapmıştır. Burada önce Teşkilat-ı Mahsusa Alay Komutanı olarak Ruslarla mücadele etmiştir. 1 Mart 1917'de Binbaşı rütbesini almıştır.³⁴¹

37'nci Kafkas Piyade Tümenine bağlı karargâhı Tirebolu Çatalkaya'da bulunan 109'uncu Alay Komutanlığını yapmıştır.³⁴²

Harşit Savunmasında çok büyük görevler üstlenmiştir. Rusların Harşit Çayı ağzını aylarca bombalaması, Ortacami sırtlarından, Badalati ve Halkovalı üzerinden yaptıkları harekât karşısında Tirebolu Çatalkaya'daki karargâhından kendine bağlı birlikleri yöneterek büyük başarılar elde etmiş, Rus birliklerinin Harşit Çayı'nı geçmesine müsaade etmemiştir.

Daha sonra 37'nci Tümen Kurmay Başkanı olarak tayin edilerek Avusturya Tirol Cephesine gitmiştir. Rusların burada bozguna uğraması sonucu eski görevine geri dönmüştür. 1918'de Batum yakınlarında Gürcülerle çatışmıştır. Mondros Mütarekesi'nden sonra Kars'ta görev almıştır. 15 Haziran 1919'da memleketi olan Trabzon'a kendi isteği ile 7'nci Kafkas Alay Komutanı olarak gitmiştir. Burada daha sonra Trabzon Mevki Komutanı olmuştur. İstiklal Savaşı'nda Batı Cephesindeki muharebelerde 7'nci Kafkas Alay Komutanı olarak mücadele etmiştir. 12 Şubat 1922'de 4'üncü Kolordu 5'inci Kafkas Piyade Tugay Komutanlığına atanmıştır. 31

³⁴⁰Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.II, s.88-89

³⁴¹Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.III, s.347

³⁴²ATASE Arşivi, BDH, No, 7/6252, Kls. 5514-5-12, Dos. 190, F.12

Ağustos 1922’de Miralaylığa terfi etmiştir. 29 Eylül 1922’de mide rahatsızlığı nedeniyle hayatını kaybetmiştir.³⁴³

3.5.2.15. Ali RızaBey (18?? - 1918)

Harşit Cephesinde Ali Rıza ismi ile görev yapan komutanlardan biri de Ali Rıza Bey’dir.

Sivas’ta doğan Ali Rıza Bey, 2 Nisan 1895’te Harp Okulundan Teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. Aynı gün 4’üncü Ordu emrine verilmiştir. 23 Kasım 1897’de 4’üncü Ordu 57’nci Redif Alayı 4’üncü Tabur 4’üncü Bölüğüne atanmıştır. 2 Şubat 1914’te 11’inci Kolordu 101’inci Alay 1’inci Taburunda görevlendirilmiştir. 18 Eylül 1916’da Yarbay rütbesini elde etmiştir.³⁴⁴

Daha sonra Harşit Cephesinde 37’nci Kafkas Tümenine bağlı 111’inci Alay Komutanlığına atanmıştır. Ocak 1918 tarihi itibariyle bu görevinin başında yer almış ve Kafkas ileri harekâtında görevlendirilmiştir.³⁴⁵ Bu görevi esnasında esir düşmüştür. Kısa süren esaret sonrası Filistin’e gitmiştir. Ekim 1918’te Filistin’den dönerken yakalandığı kolera hastalığı nedeniyle Halep’teki Aziziye Hastanesinde vefat etmiştir.³⁴⁶

3.5.2.16. Asım Faik (1881 - ?)

1881 yılında Samsun’un Kavak ilçesinde doğmuştur. 1899 yılında Harp Okulundan mezun olmuştur. 19 Ekim 1912’de Binbaşılığa terfi etmiştir. 1915 yılında 5’inci Kolordu Kurmaylığına atanarak Çanakkale Cephesindeki muharebelere katılmıştır. Daha sonra Kolordu İstihkâm Tabur Komutanı olarak atanmıştır. 1916 yılında Kolordusuyla birlikte Kafkas Cephesine gitmiştir. Kafkas Cephesinde 60’ıncı Alay Komutanı olarak atanmıştır. Ordu teşkilatında yapılan yeni düzenlemelerle alayı tabura dönüştürülmüştür. Daha sonra Harşit’te bulunan 110’uncu Alayın Komutanlığına atanmıştır. 1917 yılı ortalarında 11’inci Kafkas Tümenine bağlı 18’inci Alayın Komutanı olmuş ve Harşit çevresindeki yaylalarda görev yapmıştır. 1918’de 2’nci ve 4’üncü Mıntika Müfettişi olarak görevlendirilmiştir. Mondros

³⁴³Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.III, s.348

³⁴⁴Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.II, s.77

³⁴⁵Ünalp, a.g.m., s.263

³⁴⁶Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.II, s.77

Mütarekesi'nden sonra Merkez Ordusu 1'inci Şubesinde görevliyken 23 Mayıs 1921'de emekli olmuştur.³⁴⁷

Asım Faik, Harşit ve özellikle Dandı³⁴⁸ köyünde “*Kel Asım*” olarak bilinmektedir. Bir süre Harşit yaylalarında görev yaptığı için “Ağaçbaşı Komutanı” olarak da tanınır. Dilden dile dolaşan anekdotları halen anlatılan Asım Paşa, köyün sakinlerinden Nuri Keskin'in güzelliği ile söz edilen kızı Zeynep³⁴⁹ ile evlilik yapmış ve bu evliliği bölgede kaldığı süreyle sınırlı olmuştur.

3.5.2.17. Mehmet Nihat Ador (1877 - 1940)

1877'de Bursa'da doğan Mehmet Nihat Bey, Harp Okulundan 1896'da Teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. 17 Ağustos 1896'da 4'üncü Ordu emrine verilmiştir. Aynı yılın 8 Eylül'ünde 4'üncü Ordu 5'üncü Redif Alayı 4'üncü Tabur 2'nci Bölüğüne atanmıştır. 27 Kasım 1911 yılında Binbaşı olmuştur. Çeşitli görevlerinin ardından 27 Temmuz 1914'te Giresun Askerlik Şubesi Başkanı olarak atanmıştır. 18 Temmuz 1916'da 37'nci Kafkas Piyade Tümeni emrine verilmiştir. Aynı yıl tümen emrindeki 110'uncu Alayın 2'nci Taburunun Komutanı, bir süre sonra da 110'uncu Alayın Komutanı olmuştur. 1 Mart 1917'de Yarbay rütbesine yükselmiştir.³⁵⁰ Harşit Cephesinden ayrılıp Menzil Müfettişliği İdare Başkanlığına atanırken 110'uncu Alay Komutanlığı görevini Hüseyin Avni Paşa vekâleten üstlenmiştir.³⁵¹

Kasım 1917'de 3'üncü Ordu Menzil Levazımat Müdürü olmuştur. Samsun'da 32'nci Tümen Askerlik Dairesi Başkanlığı da yapan Ador, Divan-ı Harp Daimi Başkanlığı ve Divan-ı Harbi Örfi Başkanlığı görevlerini de yürütmüştür. 1920 Nisan'ında Bafra Bölge Komutanı, Haziran 1920'de de 45'inci Alay Komutanı olmuştur. Kasım 1920'de Samsun Divan-ı Harbi Örfi Üyesi ve 15'inci Tümen Üst

³⁴⁷ **Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, C.III, s.17

³⁴⁸ Dandı köyünün şimdiki adı Süttaş Mahallesi'dir. Doğankent İlçesine bağlıdır.

³⁴⁹ Nuri Keskin'in kızı olan Zeynep Yazıcı 1900-1995 yılları arasında yaşamıştır. Zeynep Yazıcı, Asım Komutan ile evliliğini anlatırken ondan “kumandan” olarak bahsetmiş ve methiyelerle söz etmiştir. Anlattığına göre; Asım Paşa köyün bütün güzel ve asalet sahibi kızlarını kovuşturmuş ve Zeynep'te karar kılmıştır. Komutanlarla evlenmek istemeyen bazı kızların da yüzlerini değişik surete saktıklarını belirtmiştir. Savaştan sonra bir süre daha haberleşmişlerdir. Asım Faik'ten ayrıldıktan sonra “Korucu” sülalesinden Ali Yazıcı ile evlendiğinden “Yazıcı” soyadını almıştır. Resmi bilgiler Doğankent Nüfus Müdürlüğü MERNİS kayıtlarından alınmıştır.

³⁵⁰ **Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, C.II, s.335-336

³⁵¹ **ATASE Arşivi**, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H4-1-10, Dos. 397 (H-1), F.1-10

Subay Divan-ı Harp Başkanı olarak atanmıştır. 8'inci Kolordu Divan-ı Harp üyesiiken 7 Haziran 1924'te emekli olmuştur. 29 Aralık 1940'da hayatını kaybetmiştir.³⁵²

3.5.2.18. Mehmet Şükrü Bey (1874 - ?)

1874'te Trabzon'da dünyaya gelmiştir. Harp Okulundan 1894'te Teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. Aynı yılın 20 Mart'ında 1'inci Ordu emrine verilmiştir. 25 Temmuz 1894'te 1'inci Ordu 7'nci Alay 2'nci Tabur 1'inci Bölüğünde görevlendirilmiştir. 1909'da Bursa Askeri Lisesi, 1911'de de Kuleli Askeri Lisesi'nde öğretmenlik yapmıştır. 14 Aralık 1916'da yarbay rütbesini almıştır. 7 Haziran 1917'de Tirebolu'da bulunan Bölge Komutanlığı görevini bir süre yürütmüştür. Daha sonra 183'üncü Alayın Komutanı olmuştur. 14 Temmuz 1918'de 33'üncü Alay Komutanı olarak atanmış, 22 Eylül 1918'de ise esir düşmüştür. Esaret hayatından kurtularak 29 Eylül 1919'da yurda dönüş yapmıştır. Ocak 1920'de 1'inci Kolordu emrinde, 23 Haziran'da ise 25'inci Kolordu 1'inci Tümenin Tugay Komutanı olarak görev almıştır. 17 Ağustos 1920'de Merkez Komutan Yardımcılığını görevini, 15 Kasım 1920'de ise 1'inci Subay Divan-ı Harp Başkanlığı görevlerini yürütmüştür. 1921'de çeşitli nedenlerden dolayı açığa alınmıştır. 3 Mayıs 1922'de Harbiye Dairesi Askerlik ve İkmal Şubesinde çalışmıştır. 4 Ekim 1923'te emekli olmuştur.³⁵³

3.5.2.19. Mehmet Ruhi Seçkin (1885 - 1949)

1885'de Erzurum'da dünyaya gelmiştir. Harp Okulundan 1904'te Teğmen, Harp Akademisinden 1907'de Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. 9 Aralık 1907'de 6'ıncı Kolordu emrine verilmiş, 12 Ocak 1910'da ise 6'ıncı Ordu Nizamiye Alayı 2'nci Tabur Komutanı olarak görev almıştır. 14 Eylül 1915'te Binbaşı rütbesine terfi etmiştir. 16 Mayıs 1916'da 28'inci Alayın Komutanlığına getirilmiştir. Bir süre sonra 37'nci Kafkas Tümeni Kurmaylığına, 25 Aralık 1917'de de 2'nci Kafkas Kolordusu Kurmaylığına görevlendirilmiştir. 1 Nisan 1918'de 3'üncü Ordu Menzil Şubesi Müdürü, 8 Eylül 1918'de ise Kars Müstahkem Mevki Komutanlığı Kurmaylığına

³⁵²Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.II, s.335-336

³⁵³Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.I, s.416-417

tayin edilmiştir. 30 Nisan 1919'da Karadeniz Boğazı Müstahkem Mevki Kurmaylığına, 1920 yılının Haziran ayında Personel Şubesi emrine verilmiştir. 29 Aralık 1921'de Genelkurmay 2'nci Şubesinde görevlendirilmiştir. Sağlık sorunları nedeniyle 26 Mayıs 1923'te emekli olmak zorunda kalmıştır. 30 Temmuz 1949'da hayatını kaybetmiştir.³⁵⁴

3.5.2.20. İshak Bey (1874 - ?)

1874'te Erzurum'da doğmuştur. Harp Okulundan 1894'te Teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. 20 Mart 1894'te 4'üncü Ordu emrinde görev yapmaya başlamıştır. 13 Mart 1895'te 4'üncü Ordu 29'uncu Alay 4'üncü Bölüğüne tayin edilmiştir. 27 Kasım 1911'de Binbaşı olmuştur. Ekim 1917'de Harşit Cephesinde 37'nci Kafkas Tümenine bağlı 111'inci Alayın 1'inci Taburunda Binbaşı rütbesiyle Tabur Komutanı olarak görev almıştır. 22 Mayıs 1918'de Yarbay rütbesine terfi ederek 36'ıncı Kafkas Tümenine bağlı 106'ıncı Alayın Komutanı, 3 Aralık 1918'de Erzurum Merkez Komutanı olmuştur. 16 Şubat 1919'da 11'inci Tümenin 18'inci Alay Komutanı ve bir süre sonra 12'nci Tümen Komutan Vekili olmuştur. 24 Temmuz 1919'da 17'nci Tümen Askerlik Daire Başkanı ve aynı yılın 3 Eylül'ünde 28'inci Tümenin Askerlik Dairesi Başkanı görevlerini üstlenmiştir. 17 Ocak 1920'de Merkez Komutanı olarak tayin edilmiştir. 17'nci Alay ve 9'uncu Kolordu Komutanı olarak görev yapmıştır.³⁵⁵

3.5.2.21. Mehmet Şinasi Bey (? - ?)

Bulgaristan'ın Vidin şehrinde dünyaya gelmiştir. Harp Okulundan 1898'de Teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. Mezuniyet sonrası 5'inci Ordu emrine atanmıştır. 8 Mart 1899'da 7'nci Nizamiye Alayı 4'üncü Tabur 4'üncü Bölüğünde görevlendirilmiştir. 9 Ocak 1915'te Binbaşı rütbesine terfi etmiştir. 24 Eylül 1917'de 37'nci Kafkas Tümenine bağlı 110'uncu Alayın 2'nci Taburuna Komutan olarak tayin edilmiştir. 11 Eylül 1918'de Tirebolu Çatalkaya'da iken ileri harekâta katılan ve Batum yönüne giden 109'uncu Alayın Komutan Vekilliği görevinde bulunmuştur. 1919'da Hınıs Askerlik Şubesi Başkanı olmuştur. 14 Nisan 1920'de emekli olmuş;

³⁵⁴Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.III, s.336-337

³⁵⁵Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.I, s.422-423

ancak bir süre sonra askerlik görevine tekrar geri dönerek Artvin Şubesine tayin edilmiştir. 8 Nisan 1925'te 35'inci Alay 3'üncü Tabur Komutanı, 1926'da aynı alayın 2'nci Tabur Komutanı olmuştur. Bir süre Edirne Şubesi Başkanlığı yapmıştır. Eylül 1928'de 4'üncü Kolordu 61'inci Tümen 195'inci Alay 1'inci Tabur Komutanlığına getirilmiştir. 30 Ağustos 1929'da Yarıbay rütbesine yükselmiştir. Bir hafta sonra iki numaralı Divanı Harp Üyesi, 9 Eylül 1930'da 10 numaralı Tayin Komisyonu Başkanı olmuştur.³⁵⁶

3.5.2.22. Hacı Hamdi Pirselimoglu (1878 - 1967)

1878'de Trabzon'da doğan Hacı Hamdi Bey, 1898'de Harp Okulundan, 1902'de ise Harp Akademisinden Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Mezuniyet sonrası 18 Şubat 1902'de 5'inci Ordu emrinde çalışmaya başlamıştır. 26 Mayıs 1902'de 28'inci Alay 2'nci Bölüğüne tayin olmuştur. Çeşitli görevlerinin ardından 14 Ocak 1916'da Kurmay Miralay rütbesine terfi etmiştir. Daha sonra 3'üncü Ordu Menzil Müfettişliğinde görevlendirilmiştir. Nisan 1916'da Kafkas Cephesinde Lazistan ve Havalisi Komutanı olmuştur.³⁵⁷

Avni Paşa'nın yerine görevlendirilen Hacı Hamdi Bey, birliğin karargâhı Karadere'ye giderek göreve başlamış ve Rus ilerleyişini ve Trabzon'un işgalini önlemek için çaba sarf etmiştir. Ancak bir süre sonra birliğini Harşit'in gerisine çekerek savunma hattı oluşturmuştur. 7 Eylül 1916'da Sahil Müfrezesi Komutanı olmuştur. (Sahil Grubunun adı bir süre sonra 37'nci Kafkas Tümeni olacak şekilde yeniden şekillenmiştir.) Rus kuvvetlerine karşı başarılı mücadeleleri vermesine rağmen karakteri ve uygulamaları ile hakkında çeşitli isnat ve şikâyetlere maruz kalmıştır. Kendisi bu durumu "*Kolordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa ile aramızda meydana gelen fikir mücadelesi neticesinde hakkımda vukua gelen şikâyetler üzerine*" diye tabir etmiş ve hakkındaki incelemeler neticesinde görevinden alınmış; yerine Miralay Kazım Fikri (Özalp) Bey getirilmiştir. 17 Ocak 1918'de bu görevinden ayrılarak Kazım Karabekir Komutasındaki 1'inci Kafkas Kolordusunun 36'ıncı Kafkas Tümeni Komutanlığı görevine getirilmiştir. Bu nedenle bilindiğinin

³⁵⁶Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.I, s.422-423

³⁵⁷Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.II, s.553-554

aksine Tirebolu'dan Trabzon'a ve oradan Batum'a kadar uzanan sahil hattının kurtuluşunda görev almamıştır. Onun yerine bu görevi 37'nci Tümenin yeni Komutanı olan Kazım Fikri Bey yürütmüştür.³⁵⁸

3 Ekim 1918'de 5'inci Ordu emrine atanmıştır. Pirselimioğlu, Nisan 1920 Trabzon Vali Vekilliğine atanmıştır. Ancak göreve başlayamamıştır. 10 Ağustos 1920'de Harbiye ve Bahriye ile Askeri Kurumlar Satış Komisyonunda görev almıştır. Daha sonra açığa alınmıştır. 11 Ekim 1923'te emekliliğe sevk edilmiştir. Milli Mücadeleye karşı cephe aldığı iddiasıyla mahkeme kararı ile 4 Şubat 1924'te askerlikle ilişkisi kesilmiştir. 1929'da mahkeme kararıyla emekli olmuştur. 2 Mart 1967'de vefat ederek Trabzon Asri Mezarlığı'na defnedilmiştir.³⁵⁹

3.5.2.23. Hüseyin Avni Alparıslan (1876 - 1921)

Bölgenin yetiştirdiği önemli simalardan biridir. 1876'da Tirebolu'da doğan Hüseyin Avni Bey, 1901 yılında Harp Okulundan Teğmen olarak mezun olmuştur. Mezuniyet sonrası 3'üncü Ordunun Selanik Redif Tümeni emrinde göreve başlamıştır. Kasım 1901'de 3'üncü Ordu 42'nci Redif Alayı 4'üncü Tabur 2'nci Bölüğüne atanmıştır.³⁶⁰ Çeşitli görevlerinin ardından Ağustos 1914'te 3'üncü Ordu Menzil Müfettişliği Emir Subay Yardımcılığına tayin edilerek Erzurum'a gönderilmiş ancak bu görevde fazla kalmadan 8 Kasım 1914'te Dr. Bahaddin şakir Bey'in Teşkilat-ı Mahsusa'sına geçerek Tavusker Taburu Komutanı (Erzurum - Oltu, Van - Çatak taraflarında) olmuştur.³⁶¹

1 Mayıs 1915'te Milo Müfrezesinde görev almıştır. 7 Haziran 1916'da Kıdemli Yüzbaşı, 14 Eylül 1916'da Binbaşı olmuştur. Bu rütbeyle 49'uncu Tümen 153'üncü Alay 3'üncü Tabur Komutanlığı görevine getirilmiştir. 20 Ağustos 1917'de Harşit'te bulunan 110'uncu Alayın Komutan Vekilliğine atanmıştır. 10 Şubat 1918'de Tirebolu'da toplanan birliği ile Kafkas ileri harekâtına katılarak Trabzon'a ve ardından Batum'a kadar olan yerlerin kurtarılmasında görev almıştır. Bir hafta Mevki

³⁵⁸ İsmail Hacı Fettahoğlu, "I. Dünya Harbinin Yeterince Tanınmayan şahsiyeti: 37. Kafkas Fırkası Kumandanı Erkan-ı Harp Miralayı Pirselimioğlu Hacı Hamdi Bey Kimdir?", **Karadeniz Tarihi**, Trabzon 2008

³⁵⁹ **Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, C.II, s.554

³⁶⁰ **Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, C.III, s.100-101

³⁶¹ Hacıfettahoğlu, **Sakarya şehidi Hüseyin Avni Bey**, s.24-25,

Komutanlığı yapmıştır.³⁶² 10 Nisan 1918'de Ardahan, Kars, Çıldır ve Ahılkelek'i içine alan 123'üncü Alayın Komutanı olarak görevlendirilmiştir. 1919'da Pazar ve Rize'de Askerlik Daire Başkanlığı yapmıştır.³⁶³

1 Ocak 1920'de Giresun Askerlik Dairesi Başkanlığına atanmıştır. Bir süre Giresun Kaymakam Vekilliği görevini de yürüten Hüseyin Avni, Giresun'da düzenli bir askeri birliğin eksikliğini hissederek Giresun 42'nci Nizamiye Alayının kurulmasına öncülük etmiş ve Ocak 1921'de bu alayın komutanlığına tayin olmuştur. Erkan-ı Harbiye Vekâleti tarafından 42'nci Alayın Batı Cephesine sevki esnasında 15'inci Tümen Komutanı ve Samsun ileri gelenlerinin isteği üzerine Samsun'a varıp bölgede çete faaliyetleri yürüten, mahallelerde ve köylerde Müslüman halka karşı zulüm eden, cinayetler işleyen, yağma faaliyetlerinde bulunan Pontusçu Rum Çetelerine karşı yoğun çalışmalar yapmış ve çetelerin dağıtılmasını sağlamıştır. Burada kolundan hafifçe darbe almıştır. Alayı ile birlikte gittiği Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunan birliklerine karşı ağır kayıplar verdimiş, üstün mücadele örneği sergilemiştir. Haymana yakınlarındaki Gökgez Tepe'de 28 Ağustos 1921'de yaralanmış, 30 Ağustos 1921'de şehit düşmüştür. 22 gün süren bu mücadelede alayının büyük çoğunluğu da şehit olmuştur.³⁶⁴

Hüseyin Avni Bey, Türk Kültürü ve Türklük meseleleri hakkında makaleler yazmıştır.³⁶⁵“*Trabzon İli Laz mı Türk mü*” adlı eseri vardır.

3.5.2.24. Topal Osman Ağa (Feridunoğlu Osman) (1883 - 1923)

1883 yılında Giresun'da doğan Osman Ağa, Feridunoğlu / Feridunzadeler ailesine mensuptur. İlkokulu bitirdikten sonra bazı kaynaklarda rüştiyenin son sınıfından ayrıldığı, bazı kaynaklarda ise düzenli bir eğitim görmediği belirtilmektedir. Ticaretle uğraşan bir aileden geldiği için kendisi de ticaretle

³⁶² Hacifettahoğlu, a.g.e., s.29-93, ayrıca bkz. ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H4-1-10, Dos. 397 (H-1), F.1-10

³⁶³ **Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, C.III, s.100-101

³⁶⁴ Hacifettahoğlu, a.g.e., s.40-45-60, Giresun ve çevresinde Pontusçu Rum çetelerin faaliyetleri karşısında düzenli birliklerin eksikliğini hisseden Hüseyin Avni ve arkadaşları çalışmalarını yoğunlaştırarak Rum çetelere karşı 3 bin kişilik gönüllü Alparslan Grubu oluşturmuştu. Bu grup Fevzi Çakmak imzasıyla düzenli hale getirilerek 42'nci Alay adını almış ve bu alayın komutanlığına Hüseyin Avni Alparslan getirilmiştir. Bu alay Sakarya Meydan Muharebesinde görev almıştır. (Hacifettahoğlu, a.g.e., s.44-47)

³⁶⁵ Sümer, **Çepniler**, s.95

ilgilenmiştir. Zamanla liderlik özelliği ön plana çıktığı, cömert ve varlıklı biri olduğu için etrafında “Ağa” lakabıyla anılmaya başlamıştır. 1912’de başlayan Balkan Savaşlarına bedeli babası tarafından ödenmesine rağmen 65 gönüllü arkadaşıyla birlikte katılmıştır. 18 Kasım 1912’de Çorlu yakınlarında Bulgarlara karşı hücum sırasında sağ diz bacağına isabet eden şarapnel parçasıyla yaralanmış ve bundan sonra “*topal*” lakabıyla anılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na girmesiyle bölgedeki Rum ve Ermenilerin Ruslarla işbirliğini ilerletmesi neticesinde ordu bir takım tedbirler uygulamaya başlamıştır. Ancak, Rumların Ruslar lehine çalışması ve Müslüman köylerine saldırımları üzerine en etkili isim olarak Ordulu Yusuf Efendi ile birlikte Osman Ağa ön plana çıkmıştır. 93 gönüllü arkadaşıyla Trabzon’a giderek Ruslarla savaşmak için Trabzon hapishanesindeki mahkûmları çetesine katmıştır.³⁶⁶

Teşkilat-ı Mahsusa bünyesinde Artvin, Borçka ve Batum’a gitmiştir. Bazı uygulamaları ve hükümet işlerine müdahale ettiği gerekçesiyle 25 Ağustos 1916’da Sivas Divan-ı Harbinde muhakeme edilip bir süre gözaltında kalmıştır. Dönüşte tekrar çetesinin başına geçerek Giresun Rumlarının Türkler aleyhindeki harekâta girişmesine engel olmakla meşgul olmuştur.³⁶⁷

Harşit Savunmasında 37’nci Kafkas Piyade Tümeni Komutanı Hacı Hamdi Bey’den aldığı emirle asker kaçaklarını yakalamak için kendi gönüllü çetesini küçük müfreze haline getirmiştir. Böylece kaçakların yakalanıp tekrar cepheye gönderilmesini sağlamış ve birliklerin zayıflamasını engellemiştir. Aynı zamanda Haziran 1916’da Ruslara casusluk yapan bir Rum casus grubunu yakalayarak 37’nci Tümene teslim etmiştir.³⁶⁸

31 Mayıs 1919 tarihli *Işık* Gazetesine göre, Belediye Başkanı Dizdar Zade Eşref Bey’in tedavi amacıyla İstanbul’a gitmesi ve sonra sağlık sebebiyle görevinden ayrıldığı bildirilince Osman Ağa Giresun Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanı ve Giresun Belediye Başkanı olmuştur. 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkan ve daha

³⁶⁶ Beyoğlu, a.g.e., s.27-31

³⁶⁷ Mustafa Balcıoğlu, “I. Dünya Savaşı Sırasında ve Sonrasında Rumlar ve Topal Osman”, **Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler**, Giresun Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1997, s.263

³⁶⁸ Beyoğlu, a.g.e., s.33

sonra Havza'ya geçen Mustafa Kemal'in, burada Giresun bölgesinde Kuvay-ı Milliye faaliyeti yürüten Osman Ağa ile de görüştüğü belirtilmektedir.³⁶⁹

Müdafaa-i Milliye Vekili Mareşal Fevzi Çakmak ile Ankara'da buluşmuş ve bölgedeki Pontusçu Rum tehdidine karşı düzenli ordunun kurulmasını talep etmiştir. Fevzi Çakmak'ın izni gereğince daha önce gönüllü olan birliklerini düzenli hale getirerek 47'nci Alayın kurulmasını sağlamış ve bu alayın komutanlığına getirilmiştir.³⁷⁰ 1921 yılı Mart ayında Sivas ve çevresinde patlak veren Koçgiri Ayaklanmasının bastırılmasında görev almıştır.³⁷¹

Samsun, Merzifon, Çorum ve Tokat dolaylarda Rum ve Ermeni çetelere karşı başarılı mücadeleler yapmıştır. Sakarya Meydan Muharebesine 42'nci Alay ve Komutanı Hüseyin Avni Alparslan ile birlikte 47'nci Alayın başında katılmış ve başarılı mücadeleler sergilemiştir. Alayından birçok şehit vermiştir.³⁷²

Topal Osman Ağa ve birlikleri Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın ardından Giresun'a dönüş yapmışlardır. Bir süre sonra Ankara'ya giden Topal Osman Ağa, 2 Nisan 1923'te³⁷³ Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in öldürülmesinden sorumlu tutularak Ankara Çankaya'da girilen çatışmada hayatını kaybetmiştir. Naşı eşinin isteği ve eski Giresun Mutasarrıfı Nizamettin Bey ve kardeşi Hacı Hasan Efendi tarafından Giresun'a getirilerek Giresun Kalesi'nde defnedilmiştir.³⁷⁴

³⁶⁹ Beyoğlu, a.g.e., s.42-59

³⁷⁰ Hacıfettahoğlu, a.g.e., s.45-47

³⁷¹ Balcıoğlu, a.g.m., s.263

³⁷² Hacıfettahoğlu, a.g.e., s.50-54

³⁷³ Balcıoğlu, a.g.m., s.266

³⁷⁴ Beyoğlu, a.g.e., s.276-280

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HARŞİT SAVUNMASI

1. 1916 -1917 SAVAŞLARI

1.1. Türk ve Rus Ordusunun 1916 Yılı Başındaki Kuvvet Dengesi

Rusların ana hedeflerinin başında Erzurum ve Trabzon'un ele geçirilmesi düşüncesi hâkimdi.³⁷⁵ Harşit üzerindeki Türk - Rus çatışmasının temeli de bu ana düşünce etrafında şekillenmiştir. Harşit Cephesindeki harekât Rusların iki yönden ilerlemesinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Birincisi; Erzurum - Bayburt - Gümüşhane üzerinden, ikincisi ise; Lazistan ve Sahil Cephesinde Arhavi - Rize - Trabzon - Vakfıkebir - Görele -Tirebolu üzerinden gerçekleşmiştir.³⁷⁶

Ruslar, denizyolunu kesmek için bütün savaş gemilerini İstanbul - Trabzon arasındaki sahillerde görevlendirmişlerdi.³⁷⁷ 1915 yılı sonlarına gelindiğinde Karadeniz'de Şile'den Hopa'ya kadar sahildeki birçok Karadeniz şehrini bombardıman etmişler; rastladıkları deniz araçlarını batırmışlardı. Böylece Karadeniz'de üstünlük sağlamışlardı.³⁷⁸

1916 yılı başlarında Türk Ordusu; Ordu teşkilatı bölümünde de belirtildiği gibi 9'uncu, 10'uncu ve 11'inci Kolordular ile Van Gölü Cenup Müfrezesi, 2'nci Nizamiye Süvari Tümeni, 36'ncı Piyade Tümeni, 3'üncü İhtiyat Süvari Tümeni, Milo (Çoruh) Müfrezesi, Lazistan ve Havalisi Komutanlığının Lazistan Müfrezesine Erzurum Müstahkem Mevki Komutanlığı ile Ordu Menzil Müfettişliğinden oluşmuştur. Rus Kafkas Ordusu ise; Sahil Müfrezesi, 2'nci Türkistan Kolordusu, 1'inci Kafkas Kolordusu, 4'üncü Kafkas Kolordusu, Van Gölü Cenup Müfrezesi, Ordu İhtiyatı, Azerbaycan - Van Müfrezesinin Azerbaycan'daki kuvveti, İran Seferi Kolordusu, Kars Kalesi ve Batum Müstahkem Mevkii birliklerinden ibaretti.³⁷⁹

³⁷⁵Karal, a.g.e., s.415

³⁷⁶Çakmak, a.g.e., s.170-214

³⁷⁷Tarakçıoğlu, a.g.e., s.11

³⁷⁸Sabahattin Özel, a.g.e., s.3

³⁷⁹ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.1-7

İki tarafın kuvvet dengesi şu şekildeydi;³⁸⁰

	Piyade Taburu	Süvari	Top
3'üncü Türk Ordusu	118	10 Alay (63 Bölük)	180
Rus Kafkas Ordusu	180	234 Bölük	386

Tablo 3: 1916 yılı başlarında iki ordunun kuvvet dengesi

3'üncü Türk Ordusu Rus hazırlıklarından habersiz, yokluklar içinde şiddetli kış dönemini geçirmeye çalışırken, Rus Kafkas Ordusu bütün olasılıklar göz önünde tutularak her şeyi ile tam bir taarruz durumuna göre vaziyet almıştır.³⁸¹ Çünkü Rus birlikleri soğuk iklimin askerleri oldukları için kışın her türlü zorluğuna göre şekil alabilmişler; bütün hazırlıklarını bu yönde yapmışlardır.

Rusların Karadeniz taarruz planı adeta Harşit'teki harekâtın da geliş yönünü belirlemiştir. Plana göre; ana hedeflerden biri olan Erzurum mevzisine taarruz hazırlıkları yapılırken, taarruzun devamında General Liyahof Müfrezesi Karadeniz kıyısından taarruza geçerek 3'üncü Türk Ordusunun dikkatini bu bölgeye çekmeyi ve Türklerin buradan Erzurum yönüne kuvvet kaydırmasına mani olmayı düşünmüşlerdir.³⁸² Türk Ordusunun ana hedefi ise Rusları Erzurum'da durdurmak ve ilerleyişlerini engellemek³⁸³, sahilde özellikle Trabzon yönünde Rus tehdidini ortadan kaldırmaktır.³⁸⁴

1.2. Rus İlerleyişinin Başlaması

11 Ocak 1916'da Aras bölgesinden Rus saldırıları başlamıştır. Rus saldırıları karşısında 3'üncü Ordu Komutanlığı Başkomutanlık Vekâletinden ordunun yetersiz vaziyetini açıkladıktan sonra takviye istemiştir. Başkomutanlık Vekâleti 6 Şubat'ta verdiği cevap yazısında; Karadeniz'de Rus donanmasının hâkimiyeti ve deniz ulaşım

³⁸⁰ Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.8

³⁸¹ Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.8

³⁸² Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.68

³⁸³ Çakmak, a.g.e., s.120-121

³⁸⁴ Sabahattin Özel, a.g.e., s.1-2

araçlarının yetersiz oluşu nedeniyle deniz yolu ile kuvvet gönderilmeyeceğini belirtmiştir.³⁸⁵

Ruslar plan doğrultusunda; bir aylık hazırlıktan sonra 11 Şubat 1916'da da General Yudenich komutasında harekete geçmişler ve uzun çarpışmalardan sonra 16 Şubat 1916'da Erzurum'u işgal etmişlerdir. Rusların önce 1'inci Kolordusunun bir Kazak Bölüğü Erzurum'a girmiştir.³⁸⁶ Erzurum'un işgali, siyasi ve idari yönden önemli etki yapmakla beraber diğer taraftan Trabzon'un da kısa sürede işgalini önlenemez bir duruma getirmesi anlamına geliyordu.³⁸⁷ Birliklerin iç düzenleri bozulmuş, iaşe sıkıntısı had safhaya varmıştır. Ordu Komutanı Mahmut Kamil Paşa bu durum karşısında ordusunu batıya doğru çekmek zorunda kalmıştır. Ordunun karargâhı Erzincan'a yerleşmiştir. Şehrin kaybedilmesi Türkler üzerinde çok büyük etki bırakmıştır. Erzurum, bu bölgedeki şehirlerin en büyüğü ve aynı zamanda önemli bir ticaret merkeziydi. Şehrin kaybedilmesiyle beraber verimli, geniş Erzurum ovası da elden çıkmış oldu. Ordu insan ve malzeme bakımından çok zayıf vermiş, kış için özenle hazırlanmış mevzilerini bırakarak geri çekilmek zorunda kalmıştır.³⁸⁸ Rusların 155'inci Alayı 22 Şubat'ta gece hücumuyla Aşkale'yi, kuzeyden ilerleyen Plaston Tugayı ise 23 Şubat'ta İspir'i ele geçirmiştir.³⁸⁹

Lazistan (Doğu Karadeniz) Cephesinde ise; 1916 yılı Ocak sonunda Lazistan Müfrezesi, Arhavi Deresi batı sırtlarında bulunuyordu. Arhavi Deresi doğu sırtlarında ise Rus Liyahof Müfrezesi yer almıştır.³⁹⁰ Rusların sahildeki bu müfrezesi 11 Ocak 1916'da taarruz emri almıştır. Bu emir doğrultusunda 5 Şubat 1916'da sahilden Rus deniz kuvvetlerinin (Rastilof Harp Gemisi ile Kabonts, Donets Topçekerleri ve 4 muhrip) ateşi desteğinde taarruza geçtiler.³⁹¹ Lazistan Müfrezesi geri çekilirken, Rus donanması 7 Şubat 1916'da Atina'yı (Pazar), 8 Şubat 1916'da da diğer kıyı şehir ve kasabalarını bombardıman etmiştir. Liyahof Müfrezesi ise Abi (Viçe) Deresi doğu sırtlarına gelmiştir. 13 Şubat 1916 günü İstanbul'dan Trabzon'a çıkan Yavuz Zırhlısı sekiz makineli tüfek bölüğünden (32 tüfekli) bir bölüğünü (4

³⁸⁵ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.82

³⁸⁶ Çakmak, a.g.e., s.124

³⁸⁷ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.81

³⁸⁸ Guze, a.g.e., s.70

³⁸⁹ Çakmak, a.g.e., s.125

³⁹⁰ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.86

³⁹¹ Çakmak, a.g.e., s.126, bkz; **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.87

tüfekli), Lazistan ve Havalisi Komutanlığı emrine bırakarak diğerleri Erzurum'a yola çıkarılmıştır. Rusların Çoruh Vadisi'nden ilerleyerek Bayburt ve Trabzon yönünde bir tehlike yaratması imkândâhilinde olduğu için Lazistan ve Havalisi Komutanlığı bu yönü muhafız ve gönüllü birliklerle korumayı planlamıştır.³⁹²

15 Şubat 1916'da Lazistan Müfrezesi, 7 harp gemisinden oluşan Rus deniz kuvvetlerinin desteği ve 9 Rus piyade taburunun saldırıları sonucu Ardeşen'in batısındaki Fırtına Deresi'ne çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Aynı gece Türk karşı taarruzu olduysa da başarı elde edilememiştir.³⁹³

1.3. Mehmet Vehip Paşa'nın 3'üncü Ordu Komutanlığına Tayin Olması

Erzurum'un Ruslar tarafından işgal edilmesi büyük moral bozukluğuna yol açmıştır. Hükümet Erzurum'un düşüşünü gizli tutmuş ve resmi tebliğlerde bildirmemiştir. Hatta Liman Von Sanders'e göre bu durumu padişah ve saray birkaç ay sonra öğrenebilmiştir.³⁹⁴ Bu düşüş 3'üncü Ordu Komutanının değişmesinde etkili olmuştur. Ordunun başında bulunan Mirliiva Mahmut Kamil Paşa, Enver Paşa'nın ordunun sevk ve idaresindeki görüşünden pek hoşnut değildi. Enver Paşa hâlihazırdaki durum ile daha iyi sonuçlar alınabileceğini iddia etmekte, Mahmut Kamil Paşa'yı eleştirmekteydi. Mahmut Kamil Paşa ise ordunun mevcut gücü ile yapılması mümkün olan herşeyin yapıldığını bildirmiştir. Ancak Enver Paşa'nın ağır ithamlarına dayanamayarak görevden ayrılmak için 23 Şubat'ta Başkomutanlık Vekâletinden affını istemiştir. Başkomutanlık Vekâleti 27 Şubat'ta Mahmut Kamil Paşa'yı görevden almıştır. Yerine 11'inci Kolordu Komutanı Abdülkerim Paşa'nın geçici olarak vekâlet edeceği emredilmiştir.³⁹⁵

3'üncü Ordu Komutanlığına Trakya'daki 2'nci Ordu Komutanı Mirliiva Mehmet Vehip Paşa'nın ataması gerçekleştirilmiştir. Vehip Paşa, görevin kendisine tebliğinin hemen akabinde kısa süre sonra İstanbul'dan trenle yeni görev yerine hareket etmiştir.³⁹⁶ 4 Mart 1916'da Suşehri'ne varmış, 6 Mart'ta Erzincan'a geldiğini ve buradan karargâha gideceğini bildirmiştir. Enver Paşa Rusların Erzurum'u işgal

³⁹²Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.87-109

³⁹³Çakmak, a.g.e., s. 126; Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.113

³⁹⁴Bayur, a.g.e. C.III, ks. III, s. 63

³⁹⁵Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.137.; ayrıca Ordu teşkilatı bölümünde belirtilmiştir.

³⁹⁶Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.137

etmesinden sonra ordunun bulunduğu hatta direnmesini istiyordu. Bu işi ancak Vehip Paşa gibi komutanların başaracağına inanıyordu. Vehip Paşa savaş alanlarındaki savunması ve atılganlığı ile dikkat çekmiştir. Enver Paşa'ya göre muharebelerde kararlılığı ve aktif hareketleriyle meşhur olan bu kişi Başkomutanlığın kararlılık ilkesine de uygundu. Ayrıca Vehip Paşa İttihatçıların güvendiği Çanakkale'de Güney Grubu Komutanlığı ile de yakından tanınmıştı. Bir süre önce de Hicaz Vali ve Komutanlığını üstlenerek Şerif Hüseyin'e karşı İttihatçıların politikalarını uygulamıştı.³⁹⁷

3'üncü Ordu Komutanlığına atanan Vehip Paşa'ya Kafkas Cephesinde verilen ilk görev, 3'üncü Orduyu süratle takviye etmektir. Vehip Paşa kısa bir süre sonra İd (Narman) - Bayburt mıntıkasında Karasu ile Karadeniz arasında Rus ilerleyişini durdurması emrini almıştır.³⁹⁸ Başkomutanlık Vekâleti 3'üncü Orduyu zamanında takviye edememişti. İngilizlerin Gelibolu'dan ayrılmasından sonra 2'nci Ordu, 3'üncü Orduya takviye için Ulukışla'ya gönderilecekken bu yapılmamış, ordu Trakya'da bırakılarak hareketsiz kalmıştır. Bu durum Erzurum'un düşmesinde büyük rol oynamıştır. Vehip Paşa göreve başlamasının hemen ardından Başkomutanlık Vekâletine gönderdiği yazıda cepheyi gezdiğini, askerinin durumunun çok iyi olduğunu, yoldaki takviye tümenler gelir gelmez taarruza geçeceğini bildirmiştir. Enver Paşa ise Vehip Paşa'nın bu taarruz planı için kendisine teşekkür etmiştir. Bu arada Erzurum'un düşmesinden sonra muhacirler kabileler halinde yokluk ve perişanlık içerisinde Anadolu içlerine hareket etmişler, yollara dökülmüşlerdir.³⁹⁹

Nihayet Ahmet İzzet Paşa Komutasındaki 2'nci Ordu da Trakya'dan Anadolu'ya taşınmıştır. Ulukışla üzerinden binbir zorlukla cepheye gelen 2'nci Ordu, Kığı - Muş - Van Gölü bölgesine yayılarak 3'üncü Ordu cephede Ruslarla savaşırken, onların sol kanadını çevirerek Rus Ordusu'nu güneyden kuşatmayı amaçlamıştır. Böylece büyük bir zafer elde edilecekti. Ne var ki taşıt ve ulaştırma imkânsızlıkları bu planın başarı şansını azaltmıştır.⁴⁰⁰

³⁹⁷ Nizamoğlu, a.g.t., s.237-239

³⁹⁸ Kurat, a.g.e., s.294

³⁹⁹ Nizamoğlu, a.g.t., s.239-240

⁴⁰⁰ Bayur, a.g.e., s.64

1.4. Rusların Sahilden ve Çoruh Yönünden İlerleyişi

Birinci hedefleri olan Erzurum'u ele geçiren Rusların ikinci ve en önemli hedefi Trabzon'du. Trabzon, Rus ordusunun denizden ikmalini sağlayabileceği gibi 3'üncü Ordunun ikmalini de önleyecek bir liman vaziyetindeydi.

3 Mart 1916 tarihinde Rus Plastonları dağdan ve Rus filosu denizden harekâta devam etmiştir. 4 Mart'ta sabahın erken saatlerinde Pazar üzerinden işgal harekâtına giriştiler. Pazar ve Çayeli'ni ele geçirip (6 Mart) Rize'ye ulaştıklarında tarih 8 Mart 1916'yı gösteriyordu. 8 Mart'taki Rize işgalinden sonra Ruslar, denizden mevzileri yeterince dövemediklerinden takviye için biraz bekleme kararı aldılar.⁴⁰¹ Rize'nin düşmesi Rus gemilerine rahat bir ikmal yapma fırsatı sağlamıştır.⁴⁰²

Rusların sahil bölgesinden ve iç bölgeden harekâtının temel çizgisi Mart ortalarında Of - Bayburt - Mamahatun hattı olarak belirlenmiştir. Cephelerini bu hatta sürerek ileride yapacakları taarruza hazırlık için düzgün bir cephe meydana getirmek çabasıındaydılar. Nitekim 15 Mart 1916'da Mamahatun'u ele geçirdiler.⁴⁰³ Liyahof komutasındaki sahildeki Rus ordusunun da harekâtı devam ediyordu. Ruslar, 26 Mart 1916 günü akşamüstü geç vakitlerde çetin bir direnişle karşılaştıkları Panteleimon Zırhlısının ve 6 muhribin desteği ile Of'u işgal etmiştir. 27 Mart'ta Of'u geri almak için yapılan karşı taarruzlardan istenilen sonuç elde edilememiştir.⁴⁰⁴

Diğer taraftan Rusların Bayburt yönünden Çoruh Müfrezesi üzerine harekâta giriştikleri ve hedeflerinin Bayburt olduğu gözlemlenmiştir. 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa Rusların bu ilerleyişlerinin 3'üncü Ordunun durumunu tehlikeli bir hale sokacağı ve 2'nci Ordunun da yığınağını etkileyeceği düşüncesiyle Bayburt'un "*Plevne Müdafası*" gibi savunulması gerektiğinde kararlıydı. Başkomutan Vekili Enver Paşa ise Bayburt'un elde bulundurulmasını Trabzon - Erzincan yolu için çok önemli görmüştür.⁴⁰⁵

Rusların 31 Mart 1916 günü sahilden ve Çoruh'un bütün cephelerinden ileri harekâtı devam etmiştir. Çoruh Nehri'nin iki tarafından Bayburt istikametindeki Rus

⁴⁰¹ Çakmak, a.g.e., s.127, Bayur a.g.e., s.64,

⁴⁰² Sabahattin Özel, a.g.e., s.5

⁴⁰³ Çakmak, a.g.e., s.146 -147

⁴⁰⁴ Çakmak, a.g.e., s.147, Özel, a.g.e., s.5

⁴⁰⁵ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.160-161

taarruzları durdurulmuşsa da Lazistan Cephesi durumu kritik bir hal almış ve Trabzon için tehlike sinyalleri çalmaya başlamıştır. Gümüşhane'ye gelen 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa, 3'üncü Mıntika Komutanı Fevzi Paşa'yı Gümüşhane'ye çağırarak Lazistan Müfrezesinin durumunu yerinde görmek ve gereğini yapmak üzere onu Trabzon'a göndermiştir.⁴⁰⁶ Bu arada Rusların sahil boyundan ilerleyişleri 14 Nisan'da Sürmene'nin işgaliyle devam etmiştir.⁴⁰⁷ Ruslar, 15 Nisan'da Yanbolu Deresi'ni geçmişler ve 16 Nisan'da Yomra'ya varmışlardır.⁴⁰⁸

1.5. Trabzon'un İşgali

Rusların sahilden işgalinin hızlı bir şekilde ilerlemesi Trabzon'un da işgalinin habercisiydi. Trabzon'u hedef alan Rus tehlikesini iyice hissederek Vali Cemal Azmi Bey, yalnız bir depo taburu ile gönüllülerden oluşan birlikten başka ellerinde kuvvet olmadığını bildirmiştir.⁴⁰⁹ Bu nedenle Trabzon'un hem insani, hem devlet evrakları, hem de cephanesi, erzak ve eşya yönünden boşaltılmasını öngörmüştür. Trabzon'u boşaltmak için üç haftalık bir zamana ihtiyaç olduğu, şayet Lazistan Müfrezesi bu zamanı kazanamazsa buradaki erzak cephanesi ve eşyanın yakılacağını bildirmiştir. Vali Azmi Bey, Trabzon'daki erzak ve cephanenin Gümüşhane ve Bayburt'a gönderilmesini orada da Rus tehlikesi nedeni ile güvenli bulmamıştır.⁴¹⁰

Vilayet Meclisi Umumi azalarını toplayan Cemal Azmi Bey, durumu müzakere ederek Trabzon'daki ailelerin uzaklaştırılmasının uygun olacağı kararını almıştı. Ayrıca asker ailelerin kayıklarla nakliyesini emretmiştir. Trabzon Valiliği ve diğer kurumlardaki evrakların batıya taşınması için üç haftalık zamanları olduğunu belirtmiştir.⁴¹¹ Trabzon halkı, eli silah tutan bütün evlatlarını cepheye yollamış bulduklarından, esir düşmemek için neresi olursa olsun düşmanın ulaşamayacağı yerlere gitmek düşüncesindeydiler. Böylece Trabzonluların acılarıyla dolu "*muhacirlik*" günleri başlamıştır.⁴¹²

⁴⁰⁶ Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.174

⁴⁰⁷ Sabahattin Özel, a.g.e., s.5

⁴⁰⁸ Mehmet Bilgin, **Rus İşgalinde Trabzon Direnişi**, Serander Yayınları, 2. Baskı, Trabzon 2014, s.44

⁴⁰⁹ Bilgin, **Rus İşgalinde Trabzon Direnişi**, s.193

⁴¹⁰ Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.193

⁴¹¹ Ünalp, a.g.m., s.49

⁴¹² Goloğlu, a.g.e., s.227

Trabzon'u savunmak için Midilli kruvazörü ile İstanbul'dan getirilen 200 mevcutlu bir piyade bölüğü Tirebolu'ya çıkarılmış ve oradan da Trabzon'a gelmiştir. 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa, yaklaşan Rus ilerleyişi karşısında Trabzon'un savunulması görevini, 28'inci Piyade Alay Komutanı Alman Binbaşı Hunker Bey'e vermişti. Hunker Bey Trabzon'a varıncaya kadar Ruslar'ın Trabzon'a girişi gerçekleşirse müfreze Trabzon'un güneyinde yer alan geçitleri kapatacak ve Trabzonu geri almak için yoğun çaba sarf edecekti. 28'inci Piyade Alayı 1'inci Taburu ile Ardasa'da, 2'nci Taburu ile Hasköy'de bulunuyordu. Görevi alan Hunker Bey, 19 Mart'ta Of'a gelerek göreve başlamıştır. Diğer taraftan Avni Paşa'nın sevk ve idaresindeki yetersizliği nedeniyle Lazistan ve Havalisi Komutanlığına Kurmay Yarbay Hacı Hamdi Bey atanmıştır. Ancak 26 Mart'ta denizdeki kuvvetlerinin desteği ile Of'u işgal eden Ruslar karşısında fazla zayıat veren müfrezenin kıyıda da kuşatılma tehlikesi nedeniyle geri çekilmesi emredilmiştir. Lazistan Müfrezesinin devamlı geri çekilmesi ve müfreze ile Çoruh Müfrezesinin arasındaki alanın giderek açılması 3'üncü Ordu Komutanının kaygısını artırmıştır. Bu nedenle 28'inci Alayın Bayburt'taki birliklerden takviye edilmesini istemiştir.⁴¹³

Rus donanması bu ana kadar Karadeniz'de tam bir hâkimiyet sağlayamamıştır. Rus Ordu Komutanlığı 3'üncü Ordunun deniz ve ikmal yollarını kapatmak ve kendi ordularının rahatça ikmalini sağlamak için Trabzon'un ele geçirilmesinin zorunlu olduğunu düşünmüştür.⁴¹⁴

3 Nisan 1916 sabahı Midilli Gemisi her ne kadar Rus mevzilerini ve ordugâhlarını bombardımana tabi tutsa da Rus Sahil Müfrezesi 10 Nisan 1916 akşamından itibaren 5'nci Hudut Alayı, 2'nci Plaston Tugayı, 19'uncu Türkistan Avcı Alayı, 1'inci Plaston Tugayı, 2 plaston taburu ile Kurudere doğusunda taarruz için tertiplenmektedir. Rus Sahil Müfrezesine ait 12 deniz uçağı mevcuttu.⁴¹⁵ 12 Nisan 1916'da 2 Rus deniz uçağı Trabzon semalarında dolaşarak keşifte bulunmuş, bu uçaklara şehir ve civarındaki askerler ve kısmen silahlı siviller tarafından ateş açılmıştır. Uçaklar birkaç bomba atmışlar ancak bunlar herhangi bir tahribat yaratmamıştır. 13 Nisan 1916 günü 18 parçadan oluşan Rus donanması Trabzon

⁴¹³Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.193-196

⁴¹⁴Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.196

⁴¹⁵Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.197

limanına gelmiş ve Türk topçularının olduğu yerler ve resmi binalara ateş etmiştir. Bu bombalar şehirde önemli hasarlara yol açmıştır.⁴¹⁶ 15 - 16 Nisan gecesi şehir tahliye edilmiş,⁴¹⁷ Lazistan ve Havalisi Komutanı Hacı Hamdi Bey, 16 Nisan 1916'da Müfrezinin Şana Deresi mevzisine çekilmesini emretmiştir. 17 Nisan günü Hunker Bey Grubu güneye, 2 makineli tüfek ile gönüllü ve jandarma birlikleri (Muhtar Bey Grubu) Trabzon batısına çekilmiştir.⁴¹⁸ Ruslar, donanmanın desteğindeki taarruzlarının yanında cephenin yakın gerilerine çıkarma yapmak suretiyle kara harekâtını hızlandırmışlardı. Büyük mücadele veren Lazistan Müfrezesinin yarı mevcudu şehit olmuştur. Çekilme esnasında Ruslara silah, mühimmat ve eşyadan bir şey bırakılmamış, Trabzon'daki büyük toplar tahrip edilmiş ve taşınamayan eşyalar yakılmıştır.⁴¹⁹

Vali Cemal Azmi Bey, son ana kadar görevi başında kalmıştır. Şehirdeki inzibat kuvvetleri valinin emri gereği şehri terk etmeye başlamıştır. Vali ve emniyet memurları da şehri terk ederek Akçaabat'a gelmişlerdir. Valinin ayrılmasını müteakip köylerde kalan halkın geri kısmının tahliyesi için köylere jandarma çıkarılmıştır. Trabzon'daki Rumlar, 18 Nisan 1916 günü Rus karargâhına bir temsilci göndererek Türklerin şehri boşalttıklarını belirtmişler ve böylece Rus Komutan Liyahof'un birlikleri hiçbir direnişle karşılaşmadan Boztepe, Soğuksu ve Değirmendere olmak üzere üç koldan sabahın erken saatlerinde Trabzon'a girmiştir.⁴²⁰ Trabzon'a gelen Rus Kafkas Ordusu Komutanı General Yudenic'i Rumlar ve Ermeniler başlarındaki metropolit ve papazlarla birlikte sevinçle karşılamışlardır. Liyahof'a gerekli direktifleri veren Yudenic bir süre sonra şehirden ayrılmıştır.⁴²¹

Trabzon ve çevresinde askeri idarenin başına Alman asıllı Rus General Şvartz getirilmiştir. Vali Şvartz burada bir yazılı beyanname yayınlayarak; Rus kanunları karşısında herkesin eşit olduğunu ve hangi milletten olursa olsun hiçbir kimsenin başkasına saldırma-sataşma hakkı olmadığını belirtmiştir. Ancak gerek Rumlar ve gerekse Ermeniler, Rusların gözü önünde Türklere, Müslümanlara eziyetlere

⁴¹⁶ Lermioğlu, a.g.e., s.236

⁴¹⁷ Kurat, a.g.e., s.293

⁴¹⁸ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.199

⁴¹⁹ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.200-201

⁴²⁰ Lermioğlu, a.g.e., s.237-238

⁴²¹ Sabahattin Özel, a.g.e., s.6

başlamışlardır. Camiler kiliseye çevrilmiştir.⁴²² Trabzon'un tahliye edilmesi sonrasında Sahil Müfrezesi Trabzon'un güneyindeki dağlara doğru çekilmiştir.⁴²³ Trabzon'un Türk Ordusu tarafından kaybedilmesiyle Trabzon Gümüşhane yolu da kesilmiş oldu. Rusların 19'uncu Türkistan Alayı, 19 Nisan 1916'da Cevizlik'i (Maçka) işgal etmiştir.⁴²⁴ Aynı gün Akçaabat ile Görele arasındaki sahil yolu Rus gemileri tarafından bombardımana tabi tutulmuştur. Yola sığmayan muhacir kabileler ile askeri müfrezeler ve mekkâre kolları birbirleriyle karışık bir halde batıya doğru hareket etmişlerdir. Rus gemileri, halkla karışık askeri bahane ederek bu yolları çeşitli yerlerden top ve mitralyöz ateşine tutmuştur. Bu nedenle Akçaabat ile Vakfikebir arasında 182 muhacir vatandaş hayatını kaybetmiştir. 20 Nisan 1916'da Polathane (Akçaabat) işgal edilen yerlerden biri haline gelmiştir. Bu arada Rumlardan bazıları yakın komşuları olan Türklerin metruk evlerine girerek buraları yağmalamaya girişmişlerdir.⁴²⁵

Vali Cemal Azmi Bey, Rusların ilerleyişi karşısında güvenli olarak bulunduğu ve devlete ait bütün resmi evrakları sandıklara yerleştirip kayıklarla taşıdığı Trabzon vilayetine bağlı Ordu kazasına yerleşerek Valilik görevini buradan sürdürmeye başlamıştır.⁴²⁶

1.6. Orduda Bölgelerin (Mıntıka) Teşekkülü

Rus ilerleyişine karşı 3'üncü Ordu yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duymuştur. 14 Nisan 1916'dan itibaren uygulamaya konulan düzenlemeye göre ordu üç bölüme ayrılmıştır. *1'inci Bölge* Van Gölü'nden Bingöl'e kadar olan alan olup 16'ncı Kolordu emrine verilmiştir. *2'nci Bölge* Bingöl hariç olmak üzere Kiğı'dan Fırat Nehri'ne kadar olan bölgeyi içine almış ve 9'uncu Kolordu emrine verilmiştir. *3'üncü Bölge* ise Fırat'tan Karadeniz'e kadar olan alanı içermiş ve bu alan 5'inci Kolordunun emrine verilmiştir. Komutanlığına Fevzi Paşa'nın atamasının gerçekleştirildiği bu bölge geniş olduğu için bir süre sonra Kop, Çoruh ve Doğu Karadeniz (Sahil) Cephelerine ayrılmak durumunda kalmıştır. Of karşı taarruzu

⁴²² Kurat, a.g.e., s.293-294

⁴²³ Guze, a.g.e., s.74

⁴²⁴ Çakmak, a.g.e., s.149

⁴²⁵ Lermioğlu, a.g.e., s.240-241

⁴²⁶ Tarakçıoğlu, a.g.e., s.9

sırasında ise Hart (Aydıntepe) Cephesi teşekkül etmiştir.⁴²⁷ Bu düzenleme çok geniş bir alanda daha iyi organize olmayı ve idareyi amaçlamıştır. Her bölge kendi içinde bulunduğu yere göre adlandırılan cephelere ayrılmıştır.⁴²⁸ Bu cephelerin birbirleriyle kuvvetli bir bağlantısı bulunuyordu. Rusların Sahil Cephesindeki başarıları Kop ve Çoruh Cephelerinin tehlikeye girmesi anlamını taşımaktadır.

1.7. Rus İlerleyişinin Durdurulması

Sahilde Akçaabat'ın Rus işgaline uğramasından sonra 21 Nisan 1916'da Kalenima Deresi gerisindeki Türk kuvvetleri Rus taarruzu karşısında Karadağ istikametine çekilerek Hıdırnebi - İskefiye (Çarşıbaşı) hattında tutunmak zorunda kalmıştır. 29 Nisan ve sonrasında Hıdırnebi, Haçka Yaylası ve Karadağ'a taarruz eden Rus kuvvetleri Tonya milislerinin desteği ile durdurulmuştur.⁴²⁹ Hacı Hamdi Bey komutasındaki Sahil Müfrezesi Çarşıbaşı - Hıdırnebi Kayası - Karadağ - Işıklar hattını tutmuştur. Bu müfreze Trabzon ve Giresun Jandarma Alayları, Teşkilat-ı Mahsusa Alayı ve gönüllülerden oluşmaktaydı.⁴³⁰ Bu arada Selahattin Adil Paşa Lazistan Cephesi komutanlığına tayin edilerek Zigana'ya gitmiştir.⁴³¹

Enver Paşa denetim için 1 Mayıs'ta 3'üncü Ordu bölgesine gittiğinde Trabzon'un kaybedilmesine rağmen genel itibarıyla mevcut durumdan memnuniyetini bildirmiştir.⁴³² Trabzon'un Ruslar tarafından işgal edilmesinin ardından Rus Kafkas Komutanlığı, buradan Anadolu içlerine kapsamlı bir harekât için iki piyade tümenini daha Trabzon'a gönderme kararı almıştır.⁴³³ Rusların Trabzon - Gümüşhane şosesi doğusundaki bölgeden ilerleyerek Bayburt - Gümüşhane yoluna ulaşması ihtimaline karşı Türk kuvvetlerince Bayburt - Gümüşhane - Erzincan şosesi üzerinde Kelkit yolundaki Pirahmet'te tahkimat ve savunma tedbirlerinin alınmasına başlanmıştır. Bundan sonra arazi yapısı genel bir cephe oluşumuna müsait olmadığı için ordu birlikleri artçı kuvvetlerin himayesinde Harşit Çayı güneyine (Bayburt Gümüşhane yolu) çekilerek Pirahmet - Gümüşhane - Ardasa hattında savunma yapılması ve böylece Erzincan ve Şiran'a giden yolların

⁴²⁷ Çakmak, s.150

⁴²⁸ Bilgin, **Rus İşgaline Trabzon Direnişi**, s.46

⁴²⁹ Çakmak, a.g.e., s.178-179

⁴³⁰ Bilgin, **Rus İşgaline Trabzon Direnişi**, s.49

⁴³¹ Çakmak, a.g.e., s.178

⁴³² Guze, a.g.e., s.74

⁴³³ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.207, Ünalp, a.g.m., s.50

kapatılması kararlaştırılmıştır.⁴³⁴ Alınan tedbirlerle Rusların Erzurum bölgesinde Haziran ayına kadar ilerlemesi durdurulmuştur. Ayrıca hâkim Trabzon dağları ve Bayburt yöresi henüz Türk kuvvetlerinin elinde bulunduğundan Ruslar Trabzon'da istedikleri gibi hareket edememişlerdir.

Bölgedeki akarsular başta Harşit Çayı olmak üzere güney kuzey istikametinde akmaktadır. Vadi yamaçları çok sarp yapıda olduğundan bir taraftan diğer tarafa geçmekte çok güçlükle karşılaşılmıştır. Bu nedenle taarruz kollarına yandan kıta hareketi, kuşatma ile destek imkânsız görünmektedir. Bu arada 18, 19 ve 20 Haziran gecelerini Gümüşhane'de geçiren 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa beraberinde 3'üncü Mıntıka 5'inci Kolordu Komutanı Fevzi Paşa, Topçu Alayı Komutanı Miralay Sabri Paşa, Masat Vadisi Komutanı Arslan Paşa, Çoruh Müfreze Komutanı Binbaşı Halit Paşa (Deli Halit), 7 Yüzbaşı, 11 Üsteğmen ve Teğmenlerden oluşan grupla Gümüşhane'de toplantı yapmıştır. Gümüşhane Mutasarrıfı ve Menzil Komutanı Abdulkadir Bey'in de katıldığı toplantıda; Rusların Trabzon kanadına Türk birliklerince bir taarruz harekâtı yapılması kararlaştırılmıştır.⁴³⁵ Vehip Paşa, Hart (Aydıntepe) Cephesine taarruz için beraberinde Fevzi Paşa'yla birlikte 20 Haziran 1916 günü Hart'a hareket etmiştir.⁴³⁶ Of istikametinde yapılan taarruzda Madur ve Polat dağları ele geçirilmiş; Trabzon Gümüşhane yolu iki tarafında güvenli ve devamlı savunmaya olanak sağlayan hâkim arazi kesimi de geri alınmıştır.⁴³⁷

1.8. Rus Karşı Taarruzunun Başlaması ve Bayburt'un İşgali

2 Temmuz 1916 tarihi Rusların karşı taarruzlarının en önemlilerinden birinin başlangıcı olmuştur. Çoruh yönünden harekete geçen Ruslar, şafakla beraber yaptıkları baskın ve bombardıman sonucunda Çoruh Cephesindeki Türk birliklerini ikinci hatta atmışlardır.⁴³⁸ 8 Temmuz'da Mamahatun bölgesinden üstün bir kuvvetle harekete geçerek 9 Temmuz'da Kop Dağı'nı ele geçirip buradaki 5'inci Türk Kolordusunu geri çekilmek zorunda bırakmışlardır.⁴³⁹

⁴³⁴ *Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı*, s.201-207

⁴³⁵ San, a.g.e., s.24

⁴³⁶ *Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı*, s.252-261

⁴³⁷ *Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı*, s.252-261

⁴³⁸ Çakmak, a.g.e., s.198

⁴³⁹ Guze, a.g.e., s.77

16 Temmuz 1916'da Rusların 17'nci Türkistan Alayı, Bayburt'a girmiştir. Çoruh Müfrezesi, Ruslara yarayacak levazımları imha ederek ve Ruslarla bağlantıyı kesmeyerek düzenli bir şekilde geri çekilmiştir. 17 Temmuz'da Rusların 2'nci Kolordusu karargâhını Bayburt'ta kurmuştur.⁴⁴⁰ Bayburt, 3'üncü Ordu için stratejik bir öneme sahipti. Eğer Bayburt kaybedilmeseydi dağlarla birbirinden ayrılan 1'inci ve 5'inci Rus Kafkas Kolorduları birleşme imkânı elde edemeyecek ve böylece Ruslar Trabzon üzerinden takviye ikmal sağlayamayacaklardı. Ayrıca 3'üncü Ordu, 2'nci ordu ile birleşerek harekâta büyük başarı elde edecekti.⁴⁴¹ Bayburt'un kaybedilmesiyle Vehip Paşa'nın çok önemli gördüğü ve hatta Plevne Savunması gibi savunmasını istediği Bayburt, Rus hâkimiyeti altına girmiştir.

11 Temmuz 1916'da 3 Rus Muhribi sahil kesiminde Sahil Müfrezesinin solunu ve Fol (Vakfikebir) limanını bombardımana tabi tutmuştur. Karadan da sıkıştırma yapan Rus kuvvetlerine karşı Türk İleri Karakolları İskefiye Deresi gerisine alınmıştır.⁴⁴²

Trabzon'un ve son olarak Bayburt'un Rus işgaline maruz kalması nedeniyle Sahil ile Hart Cepheleri arasında irtibat kesilmiştir. Zayıf ve özellikle asker kaçakları nedeniyle Fevzi Paşa'nın komutanlığını yaptığı 3'üncü Mıntıkanın birlik mevcutları da epey azalmıştır. İaşe işlerinin düzenli yürütülememesi nedeniyle meydana gelen açlık firarın en önemli nedeniydi.⁴⁴³

1.9. Rusların Harşit Çayı Hattına Dayanması

Ruslar, bir yandan Bayburt'un ele geçirilmesinin ardından Bayburt istikametinden taarruzlarına devam ederken, diğer taraftan Trabzon - Zigana üzerinden harekete geçerek birliklerini birleştirmek düşüncesindeydiler.

Hart Cephesi, cephe ve sol kanattan Rus taarruzlarına uğradığı için geri çekilmek zorunda kalmıştır. Lazistan Cephesi Komutanı Selahattin Adil, son durumu tehlikeli gördüğünden bulunduğu Ziyaret Dağı, Karakaban Dağı, Turnagöl yaylası, Fransa (Hamsiköy'ün doğusu), Horos Dağları hattını akşama kadar savunarak 17

⁴⁴⁰ Çakmak, a.g.e., s.206

⁴⁴¹ Nizamoğlu a.g.t., s.264-265

⁴⁴² Çakmak, a.g.e., s.203

⁴⁴³ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.201

Temmuz 1916 akşamı birliğini Harşit Çayı'nın güneyine çekeceğini bildirmiştir. 3'üncü Mıntika Komutanı Fevzi Paşa ise bu duruma karşı çıkararak Hart, Çoruh ve Kop Cepheleri Pülür hattına çekilinceye kadar (kendisinden gelecek ikinci bir emre kadar) Zigana Geçidi'ni korumasını emretmiştir. Bu arada Lazistan Cephesi sağ kanadında yer alan 34'üncü Piyade Tümenine Ruslar tarafından şiddetli taarruz edilerek Karakaban Dağı ele geçirilmiştir. Lazistan Cephesi Komutanı Selahattin Adil, birliklerin büsbütün elden çıkmasını önlemek için Lazistan Cephesi sağ kanat birliklerini geriye çekerek Mescit yaylası, Taşkesen kayası, Turnagöl yaylası, Fransa, Horos dağları hattında savunmaya devam emri vermiştir. Eğer burada tutunma mümkün olmazsa Harşit Çayı güneyine çekileceğini bildirmiştir.⁴⁴⁴

3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa, Zigana Grubunun mümkün olduğu kadar Harşit Çayı güneyine geçişine müsaade etmemekteydi. Kop, Çoruh ve Hart Cephelerinde Rus taarruzu ve çekilmelerin devam etmesi Selahattin Adil Bey'i endişeye sevk etmiştir. O, birliğin güvenli hale getirilmesi için Harşit'in güneyine çekilmesini uygun bulmaktaydı. 18 Temmuz 1916'da bu kararı uygulamak için karargâhı ile Ardasa (Torul) Gümüşhane arasında Harşit Çayı güneyindeki İkisu'ya hareket etmiştir. Vehip Paşa ise Lazistan Cephesinin Harşit Çayı kuzeyinde kalmasının, karşısındaki Rusları uzun müddet durduracağı ve Rusların Hart ve Çoruh Cepheleri gerisine sarkmasına mani olacağını düşünüyordu. Ayrıca onların Trabzon - Bayburt yolundan faydalanma olanağı bulamayacağını belirtmiştir. Zorunlu halde çekilmek gerektiğinde Şebinkarahisar istikametine doğru çekileceğinden Harşit Çayı kuzeyinde kalması ile bir tehlikeye uğramayacağı görüşündeydi. Başkomutan Vekili Enver Paşa da Vehip Paşa'nın görüşüne katılarak Lazistan Cephesinin Harşit Çayı güneyine çekilmemesi kanaatini taşımıştır. Ancak Kop, Çoruh ve Hart Cephelerinde Rus ilerleyişi ve Türk birliklerinin geri çekilişi devam etmiştir. Bu sebeple 3'üncü Mıntika Komutanı Fevzi Paşa, Rus taarruzunun devamı halinde mevzilerin muhafaza edilemeyeceğini gördüğünden Çoruh ve Kop Cephelerini biraz geriye almak, Hart ve Lazistan Cephelerini de Harşit Çayı güneyine çekmek talimatını vermiştir.⁴⁴⁵

Aynı gün yani 18 Temmuz 1916'da 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa Başkomutanlık Vekâleti'ne gönderdiği akşam raporunda: "*Bugüne kadar kesin*

⁴⁴⁴Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.324-325; Çakmak, a.g.e., s.208

⁴⁴⁵Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.325-331

zorunluluk karşısında devam edegelen çekilme hareketlerinden, günden güne artan firarlardan birliklerin morali sarsıldı. Mevcutların çok azalması, maddi gücün azalmasının artması moral düşmesini gittikçe hızlandırdı. Şiddetli önlemlere girilmekle beraber iyi bir sonuç alınamıyor. Orduyu herhangi bir hatta esaslı bir surette durdurmak için, behemehâl yeni kıtalara ihtiyacım vardır.” diye yazmıştır. Esasında Vehip Paşa takviye isteğini belirli aralıklarla Başkomutanlık Vekâletine peyderpey iletmişti. Lazistan Cephesi Komutanı Selahattin Adil, 19 Temmuz sabahı telgraf haberleşmesinin kesilmesinin ardından Vehip Paşa ve Fevzi Paşa’dan 24 saat zarfında haber alamayınca endişelenmiş ve birliklerinin tedricen Harşit Çayı güneyine çekilmesini emretmiştir.⁴⁴⁶

Rusların 2’nci Kolordusu Bayburt üzerinden batıya hareket ederken, Trabzon’daki 5’inci Kolordusu ise kuzeyden güneye doğru hareket etmiştir. Türk Ordusunun Trabzon istikametine yapacağı taarruzu çok tehlikeli bulan Ruslar, bu istikametten yapılabilecek muhtemel saldırının ordunun büyük bir bölümünün geri çekilme hattını kesebileceği endişesini taşımışlardır. Fakat Ruslar bu taarruzu aceleye getirmemişlerdir. Ruslar, endişelerini gidermek için dağ silsilelerini ele geçirmişler ve Türk birliklerini 20 Temmuz 1916’da Harşit Çayı üzerinden geriye atmışlardır. Bu çayın güneyindeki hâkim tepelerin çoğu Ruslarca işgal edilmiştir. Ana hedef olan Bayburt - Trabzon yolunun ele geçirilmesinin önünde bir engel kalmamıştır.⁴⁴⁷ Harşit hattındaki Türk savunma birlikleri ise buldukları yerleri karış karış savunarak ve mümkün olduğu kadar Ruslara ağır zayıat verdirerek ihtiyatla geri çekilmeyi planlamışlardır.

20 Temmuz 1916’da 3’üncü Ordunun Sahil ve Lazistan Cephelerindeki durumu şu şekildeydi:⁴⁴⁸

⁴⁴⁶Kafkas Cephesi 3’üncü Ordu Harekâtı, s.325-335

⁴⁴⁷Guze, a.g.e., s.77

⁴⁴⁸ATASE Arşivi, BDH, No. 4/3671, Kıs. 2950, H-60, F. 1-115

Cephe Adı	Bağlı Birlikleri
Sahil Cephesi	Teşkilat-ı Mahsusa Alayı, Müstakil Ziya Bey Taburu, Hopa Hudut ve Samsun Jandarma Taburu, Trabzon Depo Taburu, 6 makineli tüfek ve 2 dağ topu
Doğu Karadeniz (Lazistan) Cephesi	18'inci Piyade Tümeni, 8'inci Piyade Alayı 3'üncü Tabur, Trabzon Jandarma Taburu, 10'uncu Piyade Tümeninden 28'inci Piyade Alayı 34'üncü Piyade Tümeni, 13'üncü Piyade Tümeninden 60'ncü Piyade Alayı

Tablo 4: 20 Temmuz 1916'da 3'üncü Ordunun Karadeniz Hattındaki Durumu

Rus ilerleyişi hem Gümüşhane istikametinde hem de sahilden devam etmiştir. Aynı gün Doğu Karadeniz Cephesi (Lazistan), Tekke – Gümüşhane - Ardasa hattı boyunca Harşit Çayı'na, Sahil Müfrezesi ise Fol (Vakfikebir) Deresi'nin batısına çekilmek zorunda kalmıştır. 21 Temmuz 1916 tarihine gelindiğinde Rusların 123'üncü Tümeni Vakfikebir'i ele geçirerek ilerlemesini sürdürmüştür. Rus ilerleyişi bir yandan da denizden Rus Muhriplerince desteklenmiştir. Muhripler Türk Sahil Müfrezesinin sol kanadını bombardımana tabi tutmuşlardır.⁴⁴⁹

1.10. Gümüşhane Torul (Ardasa) ve Kelkit'in İşgali

Harşit Çayı'nın doğduğu Gümüşhane, Ruslar için Trabzon - Bayburt istikametinin ele geçirilmesi açısından son derece öneme sahipti. 19 Temmuz 1916'da Rusların 127'nci Tümeni ile 5'inci Hudut Alayı, Lazistan Cephesine hareket ederek Zigana üzerinden Ardasa'yı ele geçirmiş; 1'inci Plaston Tugayı ise Gümüşhane'yi işgal etmiştir.⁴⁵⁰ 2'nci Plaston Tugayı artçı kuvvetleri Gümüşhane

⁴⁴⁹ Çakmak, a.g.e., s.210

⁴⁵⁰ Rusların Gümüşhane'yi işgal tarihi kaynaklarda farklı olarak verilmiştir. İşgal tarihini 18 Temmuz 1916 olarak verenler, W.E.D. Allen ve Paul Muratoff; **Kafkas Harekâtı 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırdaki Harplerin Tarihi**, Ankara 1966, s.379, 19 Temmuz 1916 olarak verenler, San, a.g.e., s.26, (San, Torul'un işgalini de aynı gün olarak vermiştir.), Mustafa Aydın, **Gümüşhane Tarihi, Türk Dünyası Araştırmaları**, Ekim 1988, s.67, bk. Besim Darkot, "**Gümüşhane**", **İslam Ansiklopedisi**, C.IV., s.835, 20 Temmuz olarak verenler, Bilgin, **Rus İşgaline Trabzon Direnişi**, s.97, 21 Temmuz olarak verenler Çakmak, a.g.e., s.210, Masfloski, eserinin tenkidini yapan Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Encümeni, 23 Temmuz olarak veren ise Bayur, a.g.e., s.65

Kelkit yolu üzerindeki Pirahmet'e girerek 17'nci Türkistan Alayı ile irtibat sağlamıştır. 19'uncu Türkistan Alayı ile 17'nci Türkistan Alayı Gümüşhane Bayburt yolu üzerinde Harşit Çayı kenarındaki Kale'de birleşmiştir. Bayburt çıkıntısının önemini kaybetmesiyle Trabzon Erzincan anayolunun kuzey kısmı Ruslar tarafından ele geçirilmiştir. Böylece hem cephe küçülmüş ve hem de bağlantı sağlama imkânı elde edildiğinden Rusların Erzincan'a hareket etmelerinin önünde bir engel kalmamıştır.⁴⁵¹

Gümüşhane'nin işgalinin hemen akabinde Rus komutan iki bildiri yayınlamıştır. İlk bildirisinde; bundan sonra Rus yasalarının uygulanacağı, yasalar karşısında din ve milliyet farkı gözetmeden herkesin eşit muamele göreceği, kimsenin mal ve can kaygısına düşmeden evine ve işinin başına dönmesi istenmiştir. Ancak Türkler aleyhine Rumlar ve Ermenilere verilen destek bu sözlerin havada kaldığını gösterir. İkinci bildiride ise; askerlik çağına gelmiş olup da orduya katılmamış ya da katılıp da içerde kalmamış olanların adlarının ve yerlerinin bildirilmeleri muhtarlardan istenmiş, uymayanların idam edilecekleri özellikle belirtilmiştir.⁴⁵²

Ruslar Gümüşhane'ye girince Daltaban denilen yerde ordugâhlarını kurmuştur. Okul ve önemli binalara Rus bayrakları asılmıştır. Askerler Gümüşhane merkezde süngülü silahları ile gruplar halinde gezerek gövde gösterisinde bulunmuşlardır. Hristiyan halk pencere ve evlerinin köşelerine kadar irili ufaklı birçok Rus bayrağını asarak işgalcileri selamlamışlardır. Müslüman halktan ise genç erkekler savaş nedeniyle silahaltında olup az sayıda eli silah tutan orta yaşta erkek bulunmaktaydı. Çoğunlukla çocuklar, kadınlar ve yaşlılar kalmıştır. İşgal sırasında eli silah tutan bir takım gönüllü, sık ormanlar ve kayalıklara çekilmiş, az sayıdaki Türk askerlerine yardımcı olmaya çalışıyorlardı. Torul'da 30 - 40 kişilik kuvvetiyle Üçüncüzade Asım Bey, 50 - 60 kişilik kuvvetiyle Üçüncüzade Mehmet Şükrü Bey ve Kürtün Karaçukurlu Fehmi Ağa (Bayraktaroğlu) bunlara örnektir.⁴⁵³

Ruslar Gümüşhane'ye yaklaştığı sıralarda Gümüşhane Mutasarrıfı Abdulkadir Bey, Torul Kaymakmalığının önemli evraklarının acilen çuvallara doldurularak

⁴⁵¹Çakmak, a.g.e., s.210-211

⁴⁵²San, a.g.e., s.28

⁴⁵³Üçüncü, a.g.e., s.35

Şebinkarahisar'a gönderilmesini istemişti. Bu işle Torul Adliyesinde çalışan Sadi (Selçuk) Bey görevlendirilmişti. Kiralanan atlarla İkisü - Kodil yoluyla Gavur Dağlarının Artebel Geçidi'nden aşılarak Alucra'ya ve oradan da Şebinkarahisar'a varılacaktı. Sadi Bey yolculuğuna devam ettiği sıralarda Ruslar tarafından yakalanarak esir edilmiş ve evraklarına da el konulmuştur.⁴⁵⁴

22 Temmuz 1916 günü sabahın erken saatlerinde Rus kuvvetlerinin 4'üncü Türkistan ve 4'üncü Avcı Tümenleri Hart Çoruh Cephesine taarruz etmişlerdir. Türk birlikleri akşama kadar yoğun bir direniş göstermiş olmalarına rağmen akşam vakitlerinde Rus kuvvetleri Kelkit'e girmişlerdir. İşgalden sonra Rusların 2'nci Türkistan Kolordusu Kelkit - Ardasa hattına, 5'inci Kafkas Kolordusu ise Ardasa - Zigana - Trabzon hattına yerleşmiştir.⁴⁵⁵ Kelkit'in düşmesiyle Erzincan'ın işgalinin önü de açılmıştır.

Rusların 127'nci Tümeni sabahın erken saatlerinde İkisü Deresi batısı - Ardasa'daki Lazistan Cephesinde Türklerin 11'inci Kolordusunun 18'inci Piyade Tümeni sağ kanadına taarruz etmiştir. Öğleye kadar devam eden Rus taarruzları ağır zayıat verdirilerek geri atıldığı bir sırada kuvvetli topçu desteğinde 4 piyade taburu Herek Deresi iki tarafından 18'inci Piyade Tümeni sağ kanadına taarruza geçmiştir. Mevziler birkaç defa el değiştirmiş, takviye alan Rus kuvvetlerinin, 18'inci Piyade Tümeni sol kanadına baskısı iyice artmıştır. 18'inci Piyade Tümeni 22 - 23 Temmuz gecesi geri çekilmek zorunda kalmıştır. Rus 5'inci Hudut Alayı ise 18'inci Tümenin 28'inci Piyade Alayının İkisü karşısındaki taburuna baskın yaparak ağır zayıat verdirmiştir. Böylece Trabzon - Bayburt anayolu Ruslara açılmıştır.⁴⁵⁶ Türk kuvvetlerinin Ardasa - Zigana üzerinden Trabzon'a taarruz etme teşebbüsleri de ortadan kaldırılmıştır.

1.11. Rusların Kürtün'e İlerlemesi

Rusların 2'nci Türkistan Kolordusunun Kelkit - Ardasa hattına, 5'inci Kafkas Kolordusunun ise Ardasa - Zigana - Trabzon hattına yerleşmesinden ve sahil boyunca Vakfikebir'e ulaşmasının ardından Harşit Vadisi'ndeki hedefi Kürtün'ün ele

⁴⁵⁴ Üçüncü, a.g.e., s.41

⁴⁵⁵ Çakmak, a.g.e., s.211, San, a.g.e., s.28

⁴⁵⁶ Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.348-349, Çakmak, a.g.e., s.211

geçirilmesi olmuştur. Kürtün denilen yerin merkezi bugünkü Özkürtün (Cayra) olarak bilinen yerdir. Uluköy ise bugünkü Kürtün ilçe merkezinin olduğu yerdir.

Ruslar, Lazistan Cephesinde 11'inci Kolordunun 18'inci Piyade Tümenini İkisü - Ardasa hattından geriye atmışlardı. 18'inci Tümenin Erikbeli'ndeki kuvvetlerinin bir kısmı ise bir Rus taburunun taarruzuna uğrayarak Kürtün'e geri çekilmek zorunda kalmıştır. 18'inci Piyade Tümeni Çorşane – Balahor - Sarıç Dağı hattında tutunmuştur.⁴⁵⁷ Diğer bir Rus Taburu da Erikbeli Deresi üzerinden Cayra'ya doğru hareket etmiştir. Rusların Erikbeli doğusundaki Katırkaya'da önceden 6 taburu bulunmaktaydı.⁴⁵⁸ Erikbeli, Vakfikebir Tonya üzerinden sahil kesimini Kürtün'e bağlayan geçiş noktasıdır. Türk kuvvetleri bu geçiş noktasını tutmak istemişler ancak başarılı olamamışlardır. Böylece Ruslar Kürtün'e adım atmışlardır. Erikbeli'ndeki Rus kuvvetlerinin bir kısmı Kürtün'de kalırken, diğer kısmı Ardasa'daki Rus kuvvetleriyle birleşme imkânı elde etmiştir. Bundan sonra Rus kuvvetleri Ardasa'ya bağlı Manastır (Demirkapı)'dan hareket etmişler ve Araköy'e gelmişler; burada büyük bir karargâh kurmuşlardır. Araköy'de Kürtün kuvvetleriyle birleşip Harıt (Demirciler) ve Çayırçukur üzerinden Kabaktepe'yi işgal etmeyi planlamışlardır.

23 Temmuz'da 127'nci Rus Tümeni Lazistan Cephesinin 18'inci Tümeninin sağ kanadını sıkıştırarak Ardasa - Soryana - Avise hattına atmıştır. 24 Temmuz'da ise aynı Rus tümeni 18'inci Tümenin sağ kanadını Soryana'dan Avliyana'ya sürmüştür. Kürtün'de Çifteköy'e taarruz eden 2 Rus taburu, Türk birliklerince kayıplar verdirilerek geri püskürtülmüştür.⁴⁵⁹

1.12. Rusların Tirebolu'ya Ulaşması, Kürtün'deki Faaliyetleri

23 Temmuz 1916'da sahil kesiminde Rusların 123'üncü Tümeninin cepheden taarruzuna, muhripler sahilden destek verip ateş açmışlardır. Bunun üzerine kuşatılma tehlikesi ile karşı karşıya kalan Sahil Müfrezesi Sis Dağı - Çavuşludere hattına çekilmek zorunda kalmıştır.⁴⁶⁰ Esasında topladığı 500 kadar er ile Sis

⁴⁵⁷Çakmak, a.g.e., s.212, Çakmak Erikbeli'ndeki kuvvetlerin 18'inci Tümene bağlı olduğunu belirtir, **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.349 ise buradaki birliğin Sahil grubuna bağlı olduğunu yazar. Burada bir istihkâm bölüğünden oluşan müfreze, Sahil Grubu'ndayken 27 Temmuz 1916 günü Lazistan Cephesi emrine (18'inci Tümene) verilmiştir.

⁴⁵⁸**Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.349

⁴⁵⁹Çakmak, a.g.e., s.212

⁴⁶⁰Çakmak, a.g.e., s.212

Dağı'nda tutunamayacağını anlayan Müfreze Komutanı hem zaman kazanmak hem de asker kaçaklarını geri toplayabilmek için birliğini Harşit Çayı'nın batısına çekeceğini bildirmiştir. Ancak Ordu Komutanlığı, Harşit Çayı'nın gerisine çekilme işlemine izin vermemiştir. Sis Dağı - Çavuşludere batı hattında bulunan Sahil Grubunun artçı kuvvetleri Akhisar Deresi batı sırtlarında yer almıştır. Sahil Grubu, sağ kanadını Harşit Çayı sahil kesiminden vadi boyunca Kürtün Cayra'ya uzatarak Lazistan Cephesi ile irtibat sağlamayı planlamıştır. Lazistan Cephesinin sol kanadı Rus taarruzu sonucunda Avliyana - Erikli güneyine çekilmek zorunda kalmıştır.⁴⁶¹

25 Temmuz 1916 tarihinde Rusların Erzincan'ı işgali gerçekleşmiştir. Bundan sonra Karadeniz'de 3'üncü Ordu ile Rus Ordusu arasındaki harekât alanı Harşit Vadisi boyunca ve Gümüşhane - Kelkit - Erzincan çizgisinin batısı olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁶² Rus Ordusu Kemah boğazına dayanmıştır.

3'üncü Ordu Komutanlığı Alucra - Şebinkarahisar istikametinin kapatılmasının önemini 3'üncü Mıntıka Komutanı Fevzi Paşa'ya bildirmiştir. Bunun üzerine Fevzi Paşa, hem Sahil Grubu ile arasındaki açıklığı ve hem Alucra - Şebinkarahisar istikametini kapamak üzere Lazistan Cephesinde Harşit Çayı üzerindeki Kürtün - Cayra'ya bir müfreze göndermeyi planlamıştır. Ancak kuvvet yetersizliği nedeniyle bu plan uygulanamamıştır. 27 Temmuz 1916'da Sahil Grubuna bağlı Trabzon Seyyar Jandarma Taburu ile bir istihkâm bölüğünden oluşan Erikli Müfrezesi Lazistan Cephesi Komutanlığı emrine verilmiştir. Bu müfreze Kürtün Cayra'dan Şebinkarahisar'a giden yolların kapatılması görevi emredilmiştir. 28 Temmuz'da Rus kuvvetleri henüz Sis Dağı - Şarlı hattından batıya geçmemişti. Sahil Grubu ise büyük kısmı ile Harşit Çayı batısındaki İnköy - Eymür hattına çekilmiştir.⁴⁶³

Görelle halkı o gün Tirebolu yönüne hareket etmiştir. Rus torpidoları Tirebolu'yu topa tutmuştur. Karaburun ile Tirebolu arasında yol kenarlarında ölümler, yaralılar, hastalar ve yüzlerce terk edilmiş çocuklara rastlanmıştır.⁴⁶⁴ 30 Temmuz 1916'da bir Rus Alayının Çavuşludere mevzilerine yaklaşmakta olduğu tespit edilmiştir. Görelle'de bir Rus deniz uçağı, yakıtı bittiği için zorunlu iniş nedeniyle 1

⁴⁶¹ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.349-356

⁴⁶² Bayur, a.g.e., s.65

⁴⁶³ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.362-366

⁴⁶⁴ Arslan, a.g.e., s.43

subay ve 1 erden oluşan 2 mürettebatıyla birlikte ele geçirilmiştir. Ele geçirilen Rus mürettebat ve bir süre sonra da uçak, kayıkla Tirebolu'ya getirilmiştir.⁴⁶⁵ Esir edilen pilotların ifadelerinden anlaşıldığına göre; Ruslar deniz ve kara kuvvetlerinin ortak harekâtıyla Samsun - Sinop'a kadar ilerlemeyi planlamışlardır. 31 Temmuz'da ise Türk birliklerince Çavuşludere'ye taarruz eden 123'üncü Rus Tümenine ateşle karşılık verilmiş ve harekâtı püskürtülmüştür.⁴⁶⁶

29 Temmuz 1916 tarihinde Harşit Cephesindeki birliklerin muharip er, makineli tüfek ve top sayısı şu şekildeydi:⁴⁶⁷

Birlik Adı	Muharip	Makineli Tüfek	Dağ Topu
Lazistan Cephesi	2790 Piyade Er	12	6
Sahil Grubu	760 Piyade Er	8	3
Toplam	3550 Piyade Er	20	9

Tablo 5: 29 Temmuz 1916'da Harşit Cephesindeki muharip er, makineli tüfek ve top sayısı

Sahil Grubu Komutanı, Rusların Şebinkarahisar ve güneyine giden ikmal yolunu ele geçirmek için Giresun'a çıkarma yapabileceği endişesi ile Tirebolu ve Giresun ambarlarındaki fazla silah ve cephaneyi Ordu kazasına taşımayı düşündüğünü 3'üncü Mıntika Komutanı Fevzi Paşa'ya iletmiştir. Daha önce Vakfikebir'den Tirebolu'ya kadar olan bütün ambarlardaki silah, cephaneye ve eşya Giresun ve Ordu'ya nakledilmişti.⁴⁶⁸

31 Temmuz 1916 günü Kürtün - Cayra civarındaki Lazistan ve Sahil Grubu Cepheleleri arasındaki Rus kuvvetlerinin önceki gün Kazıkbeli yayla istikametinde yürümekte olduğu göçmenler tarafından haber verilmiştir. Bu arada Rus 127'nci Piyade Tümeninin tamamının Lazistan Cephesi karşısında olduğu anlaşılmıştır.⁴⁶⁹ Buradaki Rus birliklerinin varlığından anlaşıldığına göre; Ruslar Alucra - Şebinkarahisar istikametine doğru yol alıp 3'üncü Ordunun karargâh merkezini ele geçirmeyi hedeflemişlerdir.

⁴⁶⁵ Ünalp, a.g.m., s.52

⁴⁶⁶ Çakmak, a.g.e., s.214

⁴⁶⁷ ATASE Arşivi, BDH, No. 4/3671, Kls. 2950, H-58, F. 1-329 ve 333.

⁴⁶⁸ Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.364

⁴⁶⁹ Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.371

Rusların sahil yönündeki saldırıları 2 Ağustos 1916'da Çavuşludere'de 40 ölü bırakarak geri çekilmelerine neden olmuştur. Ancak akşam vakitlerinde yapılan yeni bir taarruz hamlesiyle Türk Sahil Grubu Görele'ye çekilmek zorunda kalmıştır. Rusların cepheden ilerleyişi deniz muhriplerince desteklenmeye devam etmiştir. Nitekim Muhripler Tirebolu ve Giresun'u bombalamışlardır. 123'üncü Rus Tümeninin birlikleri 10 Ağustos 1916'da Çavuşludere batısına geri atılmıştır. Rus topçu ateşi 13 Ağustos'ta da sürmüştür. Diğer taraftan Rusların Ardasa'nın batısında Yedi dağlardaki birlikleri 12 Ağustos'ta yapılan baskınla geri püskürtülmüştür.⁴⁷⁰

Daha önce Fevzi Paşa komutasındaki 3'üncü Mıntıka, bulunulan bölge isimlerine uyarak *Çoruh, Hart, Lazistan Cepheleri* ile *Sahil Grubu* komutanlıklarına ayrılmıştı. Ancak bu bölgelerin Rusların eline geçmesi nedeniyle 3'üncü Ordu Komutanlığı, mıntıka komutanlıkları kalmakla beraber mıntıka cephelerini kısım komutanlıklarına ayırmayı uygun görmüştür. 14 Ağustos 1916 tarihinden geçerli olacak bu yeni sisteme göre; 2'nci Mıntıkada Kemah kolu *1'inci*, 9'uncu Kolordu *2'nci* ve 10'uncu Kolordu *3'üncü* kısmı teşkil ederken, 3'üncü Mıntıkadaki *Çoruh Cephesi 4'üncü*, *Hart Cephesi 5'inci*, *Lazistan Cephesi 6'nci* ve *Sahil Grubu 7'nci kısım* olarak belirlenmiştir.⁴⁷¹

19 Ağustos 1916'da Türk Sahil birlikleri 123'üncü Rus Tümenine karşı takibatta bulunmuşlar ve Görele'ye doğru ilerlemişlerdir. Türk Kuvvetleri 20 Ağustos'ta Görele'ye girip Ruslara kayıplar verdirerek geri püskürtülmelerini sağlamıştır. Aynı gün Lazistan Cephesinde Kürtün'e bağlı Güvende yaylası ve Çakmaktepe'de bulunan Rusların 127'nci Tümeni, 18'inci Tümen'in başarılı mücadelesi sonucunda bölgeden uzaklaştırılmıştır.⁴⁷² Güvende yaylası, Kabaktepe ve Çakmaktepe Harşit Çayı'nın batı yakasında bulunmaktadır. Rus kuvvetleri Kürtün Araköy'den hareket ederek Hart ve Çayırçukur üzerinden bu bölgelere ulaşmışlardır.

22 Ağustos'ta Şadı yaylaları Türk kuvvetlerince ele geçirilmiştir. Sahilde Çanakçı Deresi kanlı çarpışmaların en yoğun yaşandığı yerlerden biri olmuştur. 24 Ağustos'ta 2 düşman alayı Gedek Dağı'ndan Görele'ye inmek suretiyle Türk keşif

⁴⁷⁰ Çakmak, a.g.e., s.214

⁴⁷¹ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.381

⁴⁷² Çakmak, a.g.e., s.216

bölüklerini Çanakçı Deresi'ne sürmüştür. Bu alaylardan birisi 26 Ağustos'ta Çanakçı Deresi'ni geçip taarruzda bulunmuştur. Bir gün sonra Ordu birlikleri tarafından Çanakçı Deresi'ne geri sürülmüşler; Hamit - Danışman hattında Ruslara kayıplar verdirilmiştir. 28 Ağustos'ta ise kanlı çarpışmalar devam etmiş ve Ruslar Çanakçı Deresi doğu sırtlarına sürülmüşlerdir. 31 Ağustos'ta Görele Deresi'nin batısında kanlı boğuşmalar devam etmiştir.⁴⁷³

Guze'nin verdiği bilgiye göre; Ağustos 1916'da 3'üncü Ordu genelinde 13 bin asker kaçağı yakalanmıştır. İaşe bozuldukça asker kaçaklarında artış yaşanırken, iaşe düzeldikçe bu eylemlerde azalma görülmüştür. Fakat kötü bakım veya eksiklik sadece kaçak nedeni olarak kabul edilmemeliydi. Çoğunlukla memleketlerine yakın olanların birliklerini terk ettiği gözlemlenmiştir. Bunlar zarara uğrayacak düşüncesiyle köylerine dağılıp ailelerini gerilere göç ettirmek telaşındaydılar.⁴⁷⁴ Asker kaçaklarının ciddi boyutlara ulaşması nedeniyle onlara daha ağır cezaların verilmesinin zorunlu olduğunu düşünen 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa, Temmuz ayının sonlarında 3'üncü Mıntıka Komutanı Fevzi Paşa'dan, azlığına ya da çokluğuna bakılmaksızın birliklerini terk edenlerin, kendini askerlik yapamayacak duruma getirenlerin birlikleri önünde idam edilmesini istemiştir.⁴⁷⁵ Kaçanlardan yakalananların cezalandırılması için her taburda 1 Yüzbaşı, 1 Teğmen ve 1 Başçavuş'tan mahkeme heyeti oluşturulması kararlaştırılmıştır.⁴⁷⁶

Zamanı tam olarak bilinmemekle birlikte Harşit'e bağlı Kayabaşı - Ayıt yaylasında bu emir doğrultusunda bir infaz olayı gerçekleştirilmiştir. Anlatılanlara göre; burada bulunan Türk askerlerinin bir kısmı yakın çevreden olduğu için komutanlarından bir - iki günlük izin istemişlerdir. "Gidelim ailelerimizden haber alalım" dediklerinde, başlarındaki komutanları, "biz seferi zamandayız, hazarı (barış) zamanda değil, izin veremem" demiştir. Buna rağmen askerler o gece görev yerini terk etmişler ancak yayla yakınlarındaki Çakrak'ta jandarmalar tarafından yakalanıp Kayabaşı'na geri getirilmişlerdir. Burada birlikleri önünde yargılanan askerler, idam edilerek Ayıt'ta defnedilmiştir. 7 kişi olduğu belirtilen bu askerlerden 2'si Güce'nin

⁴⁷³ Çakmak, a.g.e., s.216-217

⁴⁷⁴ Guze, a.g.e., s.86-87

⁴⁷⁵ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.362

⁴⁷⁶ Şensözen, a.g.e., s.90

İlit, 2'si yine Güce'nin Kulpar köyüne (Giyimli Mahallesi) ve 2'si Tirebolu'nun Boynuyoğun köyüne mensuptur. 1 tanesinin nereden olduğunu bilinmemektedir.⁴⁷⁷

Lazistan Cephesinde Eylül başlarında Kürtün'ün batısında 18'inci Tümen, Rusların 489'uncu Alayından esirler almıştır. 34'üncü Tümen ise Ardasa - Avliyana taraflarında Rusların 506'ıncı Alayı ile mücadeleye girerek 50 ölü bıraktıırıp bir hayli de esir almıştır.⁴⁷⁸

Her ne kadar ani baskın ve karşı taarruzla birlikte Ruslara kayıplar verdiriliyorsa da bu başarılar mevzi başarılarından ileri gitmemiştir. Rusların Harşit Vadisi'ndeki ilerleyişleri peyderpey sürmüştür.

11 Eylül 1916'da 18'inci Tümenin hâkimiyet alanında kar yağışı gerçekleşmiştir. Bir gün sonra buradaki kar kalınlığı 1 metre olarak ölçülmüştür. Kar fırtınasından istifade edilerek Avliyana Deresi'nin batısından Rusların yaptığı baskın sonuçsuz bırakılmıştır.⁴⁷⁹

Ordunun yeni aldığı yer, şekil ve duruma göre yeni bir yapılanmaya gidileceğine dair talimat ve uygulama emri 13 Eylül 1916'da yayımlanmıştır. 23 Eylül'de tamamlanan yeni teşkilatlanma ile birlikte "*Kafkas Ordusu Teşkilatı*" oluşturulmuştur. Ayrıntısı Ordu teşkilatı bölümünde anlatılan yeni oluşumda 1'inci Kafkas Kolordu Komutanlığına Mirliva Yusuf İzzet Paşa getirilmiştir. Yusuf İzzet Paşa'nın emrinde 9, 10 ve 36'ncı Kafkas Piyade Tümenleri vardı. 2'nci Kafkas Kolordusu Komutanlığına da Mirliva Fevzi Paşa getirilmiştir. Onun emri altında ise 5, 11'inci Kafkas Tümeni, Sahil Grubu (daha sonra 37'nci Kafkas Tümeni olacak), 49'uncu Kafkas Tümen Komutanlıkları ile 2'nci Süvari Tugay Komutanlığı yer almıştır.⁴⁸⁰

1.13. Rusların Harşit'e Ulaşması

Rusların 127'nci Tümeni Kürtün - Cayra üzerinden Araköy'e ulaşmış ve ardından Harit köyünden Kabaktepe ve Güvende yayla bölgesine yerleşerek Harşit'e

⁴⁷⁷Kişisel Görüşme (Haziran 2012), İbrahim Kılıç, 1935 doğumlu, (1935-2014), Dandı Köyü, Doğankent/Giresun

⁴⁷⁸Çakmak, a.g.e., s.218

⁴⁷⁹Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, C.1, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., İstanbul 2002, s.427

⁴⁸⁰*Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı*, s.391

yaklaşmışlardı. Rusların sahildeki 123'üncü Tümenine bağlı birlikler ise Görele - Çanakçı yönünden Şadı köyü arkasındaki stratejik öneme sahip olan Kelkaya'yı (Keldaş) ve Sığırlık (Soğukpınar) üzerinden Çatak köyü istikametini ele geçirerek Harşit nahiyesine ulaşmayı planlamıştır.

Rus birlikleri Harşit nahiyesi civarında ilk kez 2 Eylül 1916'da görülmüştür. Kanyaş - Çatak hattından Türk keşif birliklerine taarruz faaliyetlerinde bulunan birlikler, Türk birliklerinin karşı koymasına ile geri püskürtülmüştür. Rus birliklerinin aynı gün Uluköy - Taşlıca köyüne bağlı İkiyaka mevkiine gelen bir keşif koluna da karşı konulmuştur. 16 Eylül 1916'da Görele'ye bağlı Cimide (Aydınlar) köyü ile Tirebolu'nun Danışman köyüne yapılan baskınla Rus birlikleri Çanakçı Deresi'nin doğusuna sürülmüştür. 18 Eylül'de Ruslar, Görele yönünde Sahil Grubunun sol tarafına baskın yapmış ancak bir sonuç elde edememiştir. O nedenle adı geçen yeri bombardıman etmişlerdir. 22 Eylül 1916'da Rus kuvvetleri Harşit nahiye merkezi olan Manastırbükü'nün kuzeydoğusundaki Türk birliklerine taarruz ederek siperlerini zapt etmiştir.⁴⁸¹ Adım adım ilerlemelerini sürdüren Rusların 25 Eylül 1916 tarihinde Manastırbükü'ne kadar indikleri görülmüştür. Sahil Cephesinin bir kolu olan bu cephede Manastırbükü'nün Kanyaş yakınlarında çarpışmalar olmuştur. Rusların 492'nci Alayından esir alınmıştır. Daha sonra Türk birliğince Ruslara Görele - Çanakçı yolundan çıktıkları Karadağ Çatak'ta baskınlar yapılmıştır.⁴⁸² 27 Eylül'de Harşit Çayı'nın yükselmesi nedeniyle geçit vermediği görülmüştür.⁴⁸³ 29 Eylül'de ise Gedek Dağı'nın güneyinde yer alan Şadı - Dereköy'de (Derindere) yoğun çarpışmalar meydana gelmiş ve bu çarpışmalar sonucunda Ruslar 50 kadar kayıp vermişlerdir.⁴⁸⁴ Şadı köyü Harşit Vadisi'nde en kanlı mücadelelerinin yaşandığı yerlerden biridir.

Ruslar, buldukları bölgelerde tahkimatını geliştirme ve barınak yapımını hızlı bir şekilde gerçekleştirmekteydiler. Geceleri cephenin ilerisini projeksiyonlar ile aydınlatmışlar ve bir baskına karşı çok uyanık davranmayı amaçlamışlardır.⁴⁸⁵ Ayrıca buldukları alanları tel örgüye alarak güvenliklerini artırma yoluna

⁴⁸¹ Hatemi, a.g.e., s.425-426-429

⁴⁸² Çakmak, a.g.e., s.219

⁴⁸³ Hatemi, a.g.e., s.430

⁴⁸⁴ Çakmak, a.g.e., s.219

⁴⁸⁵ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.393

gitmişlerdir. Kafkas Cephesinin genelinde gece baskınları ve sisli havaları tercih eden Ruslar, kendilerine de bu tür baskınlar yapılması ihtimalini düşünerek tedbir almışlardır.

3 Ekim 1916'dan itibaren küçük bir değişiklik yapılarak Sahil Grubunun "37'nci Kafkas Tümeni" adı altında teşkilatlanması yoluna gidilmiştir. 37'nci Kafkas Piyade Tümeni Harşit ve çevresinde 109, 110 ve 111'inci Alaylar olmak üzere 3 alayı ile konuşlanmıştır. Samsun bölgesinden getirilen Gürcü Lejyon Taburu da tümene bağlı 111'inci Kafkas Alayı bünyesinde teşkilatlanmıştır.⁴⁸⁶ Tümen Komutanı ise Hacı Hamdi Paşa'dır.

Aynı günün erken saatlerinde 1 Rus Alayı (5½ tabur), 37'nci Kafkas Tümeninin Harşit Çayı doğusundaki 6 bölük kadar ileri mevzi birliklerine Çatak ve Karadağ'da taarruzda bulunmuştur. Sol kanatta ise Çanakçı Deresi'nde tümene bağlı 1 takım esir olmuştur. Takım komutanı ile 3 er birliklerine dönebilmişlerdir. Esir olan takım sivil kıyafetliydi. Ruslar, bu takımın muvazzaf bir birlik olduğunu bildikleri halde, esirlerin ellerini bağlayarak sorgulamadan uluslararası sözleşmelere aykırı olarak kurşuna dizmişler; ölmeyenleri süngüleyerek şehit etmişlerdir.⁴⁸⁷ Ruslar aynı zamanda harekâtını denizden sürdürerek üç muhriple bombalama yapmışlardır. 4 Ekim 1916'da, ilerleyen Rus kuvvetlerine karşı Çatak'ta karşı taarruzda bulunularak onların geri püskürtülmeleri sağlanmıştır. 491'inci Alayından esirler alınmıştır. Harşit yakınlarındaki Kozköy'de ise Ruslar 50 askerini kaybederek geri çekilmek zorunda bırakılmışlardır. Sahil kesiminde muharebe üç gün devam etmiş; Ruslar adeta kilit noktasındaki Tirebolu'yu bombalamışlardır. Ancak tüm taarruzlarına rağmen 37'nci Kafkas Tümenini Harşit Çayı'nın batısına atmayı başaramamışlardır. Keşif taarruzlarının ve çarpışmaların bir hafta daha sürdüğü mücadelede 492'nci Alaydan esirler alınmıştır.⁴⁸⁸ 21 Ekim'e gelindiğinde Rus taarruzu karşısında Türk Kuvvetleri Harşit Çayı boyunca çekilip burada savunma hattı

⁴⁸⁶Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.394, ayrıca bkz. Harşit ve çevresinde Ordu Teşkilatı

⁴⁸⁷ATASE Arşivi, BDH, No. 4/3671, Kls. 2950, H-66, 1-113, 135,

⁴⁸⁸Çakmak, a.g.e., s.219

oluşturmuşlardır.⁴⁸⁹ Aynı günün gecesinde Harşit'e inen Rus keşif kolları geri püskürtülmüştür. Rus topçusu Tirebolu'da sahilin sol yanını aralıklarla dövmüştür.⁴⁹⁰

Rusların ilerleyişi halkın yeni bir göç dalgasına yol açmış ve halk kabileler halinde aç, susuz, perişan bir şekilde emniyetli kesimlere doğru sevk edilmiştir.⁴⁹¹

Bu arada 19 Ekim 1916'da 3'üncü Ordu Cephesi altı kısım komutanlığı şeklinde tertiplenmiştir. 2'nci Mıntıka (Bölge) 1, 2 ve 3'üncü Kısımlar, 3'üncü Mıntıka 4, 5 ve 6'ncı Kısımlardan oluşmuştur. 1'inci Mıntıka ise 2'nci Ordu emrinde yer almıştır.⁴⁹²

1.14. Harşit Genelinde Cereyan Eden Olaylar

23 Ekim 1916'da bütün cephelerde Ruslara karşı taarruzda bulunmuş ve Karadağ'ın güneyinde 489'uncu Alaydan esirler alınmıştır.⁴⁹³ 37'nci Kafkas Tümeninin sol kanadında ise 1 Türk askeri şehit olurken, 1 asker yaralanmıştır. 24 Ekim 1916'da Rusların gece saatlerinde Beşkilise güneyindeki Erikli'ye ateş baskısı olmuş; Harşit'in Kuzan Köyünün doğusundaki Şadı - Kelkaya'da keşif kolları arasındaki vuruşmada 489'uncu Alaydan bir esir alınmıştır. 28 Ekim 1916'da Tirebolu'nun Zengin (Dokuzkonak) köyü yönünde Rus birliklerince Türk askerlerine top ateşi yapılmıştır. 29 Ekim 1916'da sahil sol tarafında Rusların top atışları devam ederken Çatak güneyinden ilerleyen ve Elceğiz civarında bulunan 2 Rus keşif kolu kayıp verdirilerek uzaklaştırılmıştır. Kanyaş köyü yönüne taarruz yapılarak uzaklaştırılan Ruslar, takviyeli kuvvet ile tekrar taarruz girişiminde bulunmuşlardır. 30 Ekim 1916'da Şadı - Kelkaya yönündeki Türk keşif kolu Rusların bir tabur ile yaptığı taarruz sonucu geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak Şadı Köprüsü halen Türk birliklerinin elindeydi. Aynı gün Kanyaş yönünden tekrar taarruz eden Ruslar uzaklaştırılmıştır.⁴⁹⁴

2 Kasım 1916'da 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde tümen birliklerinin yaptığı baskınlar ve pusular sonuçsuz kalmıştır. Sahil sağ tarafından taarruz eden Rus

⁴⁸⁹ Yüksel, a.g.e., s.112, Bilgin, **Rus İşgalinde Trabzon Direnişi**, s.49, Ünalp, a.g.m., s.52

⁴⁹⁰ Hatemi, a.g.e., s.434-435

⁴⁹¹ Yüksel, a.g.e., s.108

⁴⁹² **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.396-397, ayrıca bkz. Harşit Çevresinde Ordu Teşkilatı

⁴⁹³ Çakmak, a.g.e., s.219

⁴⁹⁴ Hatemi, a.g.e., s.434-436

askerlerinden 2'si ölmüş ve Rus taarruzu geri püskürtülmüştür. 4 Kasım 1916'da Şadı'da karşılıklı keşifler olmuş; Kanyaş - Kuzan keşif kollarına top atışı yapan Ruslar, ayrıca makineli tüfekte takviye olmuş bölüklerle taarruz ederek Türk birliklerinin Kuzan - Kanyaş taraflarına geri çekilmelerine neden olmuştur. Bu sırada Türk birliğinden 2 asker şehit olurken, 3 asker yaralanmıştır. Aynı gün Rus birliklerince Kurugöl taraflarından Kürtün'ün Arpacık köyüne ateş açılmıştır. 6 Kasım 1916'da Kuzan ve Kanyaş köyü batı sırtlarındaki Türk keşif kollarına Rus birliklerince şiddetli piyade ve topçu ateşi açılmıştır. Çatak köyü civarındaki Rus ordugâhı Türk topçu ateşiyle dövülerek Rus birlikleri dağıtılmıştır.⁴⁹⁵

Ruslar, Harşit Cephesinde birliklerini aralıklarla takviye ederek taarruza geçip Türk kuvvetlerini geri çekilmeye zorlasa da, birliklerin karşı koymasıyla geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Diğer taraftan sürekli olarak Tirebolu ve 37'nci Kafkas Tümeni'nin sol kanadını döverek ısrarla hattı kırmaya çalışmışlardır.

Samsun'dan getirilen ve 111'inci Alay bünyesinde konuşlandırılan Gürcü Lejyon Taburu, 7 Kasım 1916'da Tirebolu'nun Karaahmetli Köyüne bir baskın yaparak makineli tüfekler ele geçirmiş ancak bu baskın Ruslar tarafından geri püskürtülmüştür. 10 Kasım 1916'da Ruslar, Kanyaş köyü taraflarındaki Türk keşif kollarına baskın düzenlemiş ancak bu baskın sonuçsuz kalmıştır. Ayrıca 37'nci Tümen'in merkezine ise top atışı yapmıştır.⁴⁹⁶ 2'nci Kafkas Kolordu Komutanı Mirliya Fevzi Paşa, 11 Kasım 1916'da karargâhı Alucra'dan hareket ederek Kazıkbeli yaylası yakınlarındaki Sümüklü köyüne gelmiştir. 12 Kasım günü Sümüklü'den ayrılan Fevzi Paşa, teftiş amaçlı olarak Yakacık tepesinde iki tümenin (11'inci ve 37'nci Kafkas Tümen) sınırı dâhilinde, Harşit yakınlarındaki Tepealan Hanları'na (Yaşmaklı Tepealan) ulaşmıştır. Bir gün sonra Tirebolu'nun Zengin köyü sırtlarındaki birlikleri teftiş ederek Tönger'de 111'inci Alayın karargâhına gitmiştir. 14 Kasım 1916'da 109'uncu Alay'ın karargâhının bulunduğu Tirebolu Çatalkaya'ya giderek mevzileri görmüş ve aynı gün 37'nci Kafkas Tümeninin Arpacık'ta bulunan karargâhını ziyaret etmiştir. Buradaki incelemelerinin ardından bir gün sonra aynı güzergâhı takip ederek Tepealan Hanları'na geri dönmüştür. 16 Kasım'da buradan

⁴⁹⁵ Hatemi, a.g.e., s.436-437

⁴⁹⁶ Çakmak, a.g.e., s.219; Hatemi, a.g.e., s.437-438

ayrılarak Sümüklü köyüne⁴⁹⁷ ve ardından kolordunun karargâhı olan Alucra'ya ulaşmıştır.

Gürcü Lejyon Taburu 17 Kasım 1916'da Harşit'in doğusuna bir baskın düzenleyerek Ruslara 20 kayıp verdirmiştir. Rusların, 60'ıncı Türk Taburunun soluna olan taarruzu geri püskürtülmüştür. Bu püskürtme esnasında Türk birliği ve Ruslar birer asker kaybı vermişlerdir. Bir gün sonra Harşit civarında bulunan 110'uncu Alayın sağına çıkan bir Türk keşif kolu, Kürtün - Uluköy'de Rusların 505'inci Alayına baskın yaparak birçok kayıp verdirmiştir. Bu arada Rusların Torul - Avliyana taraflarına piyade kuvveti sevk ettiği belirlenmiştir. Ruslar, 21 Kasım 1916'da Tirebolu'ya bağlı Arslancık köyü başına bir müddet top atışı gerçekleştirmişlerdir. 23 Kasım 1916'da birkaç top atarak atışları tekrarlamışlardır. Aynı gün Kürtün Güvendepazarı'na da Ruslarca tesirsiz 27 mermi atılmıştır. Örenkaya ile Karaahmetli arasında ve Harşit Çayı üzerinde Tirebolu'ya 8 km mesafede bulunan Bedrama Kalesi'ne 24 Kasım 1916'da Türk birliğince bir baskın icra edilerek Rusların 490'ıncı Alayından esir alınmıştır.⁴⁹⁸

Kürtün'e bağlı etrafa hâkim noktadaki Kabaktepe Rusların 127'nci Tümenine bağlı birliklerce işgal edilmişti. 29 Kasım 1916'da Acembol ve Kabaktepe taraflarından 37'nci Kafkas Tümenine bağlı 11'inci Kafkas Tümeninin 18'inci Alay ileri kıtalarının bir baskın yapan Rus birlikleri uzaklaştırılmış, bir gün sonra Arpacıktepe ilerisine sürülen Türk keşif kolu Kabaktepe'ye doğru Rus keşif kolunu geri püskürtmüştür. Yine Rusların Kürtün - Beşir köyüne ve Tirebolu Halaçlı köyü sırtlarına da atış yaptığı belirlenmiştir. 1 Aralık 1916'da Tirebolu Zengin köyü ve 109'uncu Alay civarına top atışı yapan Ruslar, diğer taraftan Harşit Sadaklı'da bazı haneleri ateşe vermiştir. Rusların bu hareketine karşılık olmak üzere ateş edilerek 3 Rus askeri öldürülmüş, birkaç Rus askeri de yaralanmıştır. Bir gün sonra Göndere ve Beşir köyü taraflarına top atışı yapan Rusların 60 kişilik başka bir kolu aynı gün Avliyana'nın güneydoğusundaki bir mangalık Türk keşif kolunu esir etmiştir. İstidam Deresi'ne inen Ruslardan 30 asker top ateşine tutulmuş ve 13 asker esir edilmiştir. Aynı gün Rusların Harşit yakınlarındaki Kanyaş'ta yaptıkları taarruzları da püskürtülmüştür. 5 Aralık 1916'da Ruslar 40 kişilik bir Rus keşif kolu ile 11'inci

⁴⁹⁷ Hatemi, a.g.e., s.438-439

⁴⁹⁸ Hatemi, a.g.e., s. 439-440; Çakmak, a.g.e., s.219

Kafkas Tümeninin Eğerbeli'ndeki ileri karakoluna baskın yapmışlar ancak bu baskın Tümenin geri birliklerince püskürtülmüştür. Avliyana'ya inen Rus kuvveti, sevk edilen Türk keşif kolunun ateşiyile geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ruslar, Harşit'in kuzeyindeki Gedek Dağı'ndan Harşit Merkeze de 15 mermi atmışlardır. 110'uncu Alayın keşif kolu ise Şadı köyünde bir baskın düzenlemiştir. 10 Aralık 1916'da Kanyaş ve 111'inci Alay Cephesinde karşılıklı ateş olmuştur. Ruslar, İkibaca yönüne göturdükleri bir topla Şadı Tepealan Yaylasının doğusundaki Türk kuvvetlerine topçu atışı yapmışlardır.⁴⁹⁹

Dikkat edilecek olursa bu dönemdeki harekâtların genelde keşif kolları tarafından icra edildikleri görülmektedir. İki taraf da birbirlerinin durumlarını izlemekle meşguldüler. Kuvvetlerin çoğu geride ihtiyati tedbir olarak konaklama yerlerinde yer almıştır.

Harekâtın keşif kolları tarafından yapılmasında kış mevsiminin yaklaşmasının da büyük rolü vardı. Zira Ekim ayında Türk ve Rus kıtaları kış durumuna geçirilmişlerdir. Kışın soğuğu bilhassa 2'nci ve 3'üncü Türk Ordularında kendini iyice hissettirmiştir.⁵⁰⁰ Rus kuvvetleri kışın soğuğuna yaşadıkları coğrafyanın etkisi ile daha alışkındı. Ayrıca kış için yeterli tedbirleri de almışlardı.

Bu arada bir Rus uçağı 12 Aralık 1916'da Kemah ve Refahiye'yi bombalamıştır.⁵⁰¹ Aynı gün Rus topçusu Gedek Dağı'ndan Şadı Tepealan yaylasına ve Uraz Halil'den Hızır İlyas tepesine tesirsiz mermi atışı yapmıştır. Diğer taraftan Karadağ'dan da Boynuyoğun'a atış gerçekleştirmişlerdir. Bedrama Kalesi'ne gelen Rus Heyet-i Erkânı, 109'uncu Alay'a bağlı birlikler tarafından atılan 112 mermi ile geriye çekilmek zorunda bırakılmıştır. Rus ileri gelenlerinin Bedrama'ya gelmesi bu bölgeye Rusların verdiği önemi göstermektedir. Bu belki de yeni ve farklı bir harekâtın olacağını işaretliydi. 25 Aralık 1916'da 109'uncu Alayın güneydoğu keşif kolu, Rusların ileri mevzilerini zapt etmiştir. Bir saatlik bir müsademedden sonra 1 Türk subayı kayıp olmak üzere 5 asker ölmüş, 9 yaralıyla birlikte olmak üzere 14 zayıat meydana gelmiştir. Bir gün sonra Tirebolu'da ele geçirilen bir Rus casusunun ifadelerinden, Rusların taarruza hazırlandıkları ve Tirebolu'ya donanma himayesinde

⁴⁹⁹ Hatemi, a.g.e., s.441- 444

⁵⁰⁰ Kurat, a.g.e., s.299

⁵⁰¹ Çakmak, a.g.e., s.220

asker dökcekleri bilgisine ulaşılmıştır.⁵⁰² Çünkü Rusların sürekli olarak Harşit Çayı ağzını ve sahili bombardımana tabi tutmasından bir sonuç çıkmamıştı.

1916 yılı sonlarında 3'üncü Ordunun Harşit ve çevresinde bulunan 2'nci Kafkas Kolordusunun başında Fevzi Paşa bulunurken kolordunun karargâhı Alucra'nın 20 km doğusundaki Gelvaris'teydi. Kolorduya bağlı 5'inci Kafkas Piyade Tümeni; Çatakkilise - 2150 rakımlı tepe - Aşağı Hozman - Canboğul Tepe - Galis Deresi hattını tutarken, tümenin komutanı Miralay Hüseyin Selahattin (Çolak) Bey'di. Tümenin karargâhı Dumanocağı'nda yer almıştır. 11'inci Kafkas Piyade Tümeni ise Galis Deresi - Eğer Gediği - Avliyana - İlecik - Çakmaklı - Zengin hattında yer alırken, tümen komutanı Yarbey Mehmet Zekeriya Bey'dir. Tümenin karargâhı Alucra'nın Zun köyündedir. 37'nci Kafkas Piyade Tümeni ise Tepealan - Şadı yaylaları - Harşit - Eymür - İnköy hattında olup tümen komutanı Hacı Hamdi Bey'dir. Bu tümenin karargâhı ise Espiye - Güce - Tirebolu arasındaki Arpacık köyünde yer almıştır.⁵⁰³

1.15. Harşit Cephesinde 1917 Yılı Gelişmeleri

1916 - 1917 yılı kışı 3'üncü Ordu Cephesinde iyice hissedilmişti. Tarafların faaliyeti daha ziyade kış ile mücadeleye dayanmakla beraber karşılıklı keşif faaliyetleri ve mevzii baskınları da yapılmaktaydı.⁵⁰⁴ Ocak ayının ilk günleri çok yoğun kar yağışına sahne olmuştur. Aşırı kar yağışları nedeniyle 3 Ocak 1917'de Galis Deresi'nde 23'üncü Alaydan 3 asker boğulmuştur. Kürtün Erikli'ye 200 Rus askeri gelmiştir. 4 Ocak'ta Rus askerleri Harşit yakınlarında bulunan 110'uncu Alay Cephesine bir süre top atışı yapmıştır. 5 Ocak'ta aynı yerde hafif topçu ateşi olmuştur. Bu arada 600 ila 800 arasında olduğu tahmin edilen Rus askerlerinin Tirebolu Avcılı köyünden hareket ettiği izlenmiştir. 6 Ocak 1917'de 12 gemiden mürekkep bir Rus donanmasının Espiye açıklarında batıdan doğuya doğru gittiği gözlemlenmiştir.⁵⁰⁵ Ruslar bu yolla sahilden sürekli baskı altına aldığı birliklerimizin sol kanadını kırmak dışında, sahilden iaşe ve lojistik destek alınmasını engellemeyi amaçlamışlardır.

⁵⁰² Hatemi, a.g.e., s.444-447

⁵⁰³ Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.403; Görgülü, a.g.e., s.118

⁵⁰⁴ Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.413

⁵⁰⁵ Çakmak, a.g.e., s.229

Aynı gün Espiye ve civarında 12 tifo vakasına rastlanmıştır. 100 Rus askeri Karaahmetli'nin güneyindeki dereye inmiştir. 98'inci Tabur karşısındaki 200 Rus askerinin Küçükkabaktepe'den Büyükkabaktepe'ye hareket ettiği ve gözden kaybolduğu görülmüştür. Bir Rus torpidosu ise Giresun ve Ayvasıl'a taciz ateşi açmıştır. 7 - 8 Ocak 1917'de 110'uncu Alay, 1'inci Taburu ile Şadı taraflarında Rus kuvvetlerine baskın yapılarak Rus siperleri zapt edilmiş ve 15 kayıp verdirilmiştir. Aynı Tabur, 9 Ocak 1917'de Törnük civarında 20 Rus askerinin bulunduğu bir haneyi abluka altına alarak bir hayli zayıat verdirmiştir.⁵⁰⁶

1915 yılında, Avni Paşa Lazistan ve Havalisi komutanı iken Almanların ısrarı ve Avni Paşa'nın yardımı ile teşekkül eden ve daha sonra 111'inci Alay bünyesinde konuşlandırılan Gürcü Lejyonu, şimdiye kadar gözle görünür faydalı bir faaliyet gösteremediğinden ve asker kaçaklarına yataklık yaptığından 9 Ocak 1917'de lağvedilmiştir.⁵⁰⁷ Bu Tabur, alayın Halaçlı - Arslancık hattını örtmekteydi.

Kış aylarının getirdiği soğuk ve açlık nedeniyle asker kaçağı olaylarında artış meydana gelince ordu kaçakları yakalamak için jandarma birliklerini görevlendirmiştir. Ayrıca bu konuda Harşit Cephesinde Topal Osman Ağa'dan da yararlanılmıştır. Osman Ağa Miralay Hacı Hamdi Bey'den aldığı emir doğrultusunda asker kaçaklarını yakalayıp orduya teslim etmiştir.⁵⁰⁸

Tarihler 10 Ocak 1917'yi gösterdiğinde Kanyaş kuzeyindeki Kuzan'a baskın yapan Türk keşif kolları, Rus ateşi ile karşılaşmıştır. Ruslar burada 10 haneyi yakmışlardır. Keşif kolu geri çekilmeye mecbur kalmıştır. Aynı gün 111'inci Alayın Tirebolu Köşeler köyündeki birliğine de Ruslarca topçu ateşi gerçekleştirilmiştir. İki gün sonra gece Dandı ve Harşit Köprüsü'ne ateş eden Ruslar bir haneyi ateşe vermişler; bu saldırıda 1 onbaşı ve 3 erin hafif yaralanmasına neden olmuşlardır. Ruslarca Tirebolu Çınarcık ve Kuzgun yönündeki keşif kollarına da taarruz yapılmış ve 2 Türk askeri şehit olmuştur. Kuzan'da ise pusuya düşürülen Ruslar 3 kayıp vererek firar etmişlerdir. Tirebolu Kovancık'ta daiki taraf arasında müsademe olmuştur. Sebattepe ile Canboğul arasındaki karşılıklı mücadelede ise 1 Türk askeri şehit olurken, Ruslar 2 ölü bırakmışlardır. Rus askerleri, 15 Ocak 1917'de Harşit

⁵⁰⁶ Hatemi, a.g.e., s.450

⁵⁰⁷ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.414; Çakmak, a.g.e., s.229

⁵⁰⁸ Beyoğlu a.g.e., s.33

nahiye merkezine atış yapmışlar; iki gün sonra gece 60 asker ile 60'ıncı Türk Taburunun ilerisindeki Çamlıtepe yolunda görülmüş ve 1 ölü, 2 yaralı bırakarak firar etmek zorunda kalmışlardır. Türk birliğinde ise 2 hafif yaralı olmuştur. Ayrıca Şadı köyü civarındaki 110'uncu Alayın keşif kolu, Ruslara baskın yaparak Rus topçusunu bertaraf etmiş ancak 1 şehit vermiştir. 110'uncu Alayın Tepealan Şadı yaylası civarındaki keşif koluna ise 60 kadar Rus askeri iki koldan baskın yapmıştır. Üç saatlik karşılıklı mücadele sonucunda Rus birlikleri geriye püskürtülmüştür. Burada alaydan 1 asker yaralanmıştır. Rusların kış mevsimidolayısıyla kamufle olmak için beyaz elbise giyerek mücadeleye giriştiği görülmektedir. 19 Ocak 1917'de Torul Avliyana güneyindeki Türk bölüklerine beyaz elbise ile baskın yapmak isteyen Rusların bu girişimleri engellenmiştir. 110'uncu Alay Cephesinde Şadı ve Kanyaş'taki keşif kollarına baskın yapan Ruslar, haneleri zapt ederek yakmışlar ancak Alayın takviye kuvvetleriyle eski mevzilerine geri atılmışlardır. Aynı zamanda Çatak köyündeki Türk keşif kollarına yaptıkları baskınlar da geri püskürtülmüştür.⁵⁰⁹

Şadı - Kanyaş yönüne yapılan baskına milis güçleri de destek vermiştir. Milis gücünde görev yapan ve Harşit'in eşraflarından olan "Yakupoğullarından Mehmet Çavuş ile "Tufan Ağa", Doymuş köyünden Şadı ve Kanyaş köylerine gözetleme yapmışlardır. Uygun zaman bulduklarında ise buralara baskınlar yapıp Ruslara zayıf verdimişlerdir. Şadı köyünden "Doma Şaban" olarak bilinen Şaban Pir de milis gücünde görev alanlardandır. Köy işgal olunca, buradan ayrılmak zorunda kalan Şaban Pir zaman zaman köye geçip haber toplamıştır. Bu haber alımlarından biri sırasında evlerde Ruslar'ın şarkı söylediğine tanık olunca gece saatlerinde evleri ateşe vermiş ve Doymuş köyü tarafına geçmiştir.⁵¹⁰

Diğer taraftan 37'nci Kafkas Piyade Tümeninin Rusların 123'üncü Tümenine yaptığı baskınları çok başarılıydı. 20 Ocak 1917'de 37'nci Kafkas Piyade Tümeninin karşısında Tirebolu Karaahmetli köyüne gelen 400 kişilik bir Rus taburu, piyade ve topçu desteği ile kanlı bir şekilde geriye atılmıştır. Çatak köyünün arkasındaki Karadağ'da bulunan Rusların ordugâhı da güçlü bir batarya ile dövülerek dağıtılmıştır.⁵¹¹ Bu arada 350 Rus askerinin Ardasa'dan Macera (Macara)'ya geldiği

⁵⁰⁹ Hatemi, a.g.e., s.451-453

⁵¹⁰ Kişisel Görüşme (24.09.2016), **Seyit Güvendi**,

⁵¹¹ Çakmak, a.g.e., s.229

bilgisi edinilmiştir. 28 Ocak 1917'de Ortacami tepesinin doğusundaki Rus birlikleri 109'uncu Alayın mevzilerine obüs topuyla ateş etmiştir. Ateş sonucunda bir baraka yıkılırken baraka altında kalan 1 Türk askeri şehit olmuş; 7 asker ise yaralanmıştır.⁵¹² 29 Ocak 1917'de Tirebolu'ya yoğun ablukayı sürdüren Ruslar, uçakları vasıtasıyla Tirebolu'yu bombalamışlar ve deniz nakliyatını önlemek için Giresun'daki 30 kadar takayı da etkisiz hale getirmişlerdir. 31 Ocak 1917'de Ruslar, 110'uncu Alay Cephesinde Harşit'in Kuzan ve Kanyaş'taki Türk keşif kollarına piyade ve makineli ateşi yapmışlar ve ayrıca topçularıyla bu ateşi desteklemişlerdir. Ocak ayı içerisinde 37'nci Tümen'in yaptığı baskınlardan bunalan Rusların 123'üncü Tümeni çareyi Harşit ormanlarını yakmakta arıyordu. Çünkü çevreyi çok iyi bilen yerli halk sık ormanlardan yararlanarak Ruslara ağır kayıplar verdirmişti.⁵¹³ Yerli halk aynı zamanda mevzideki Türk askerlerine kılavuzluk etmek, iase ve su temininde de büyük görevler üstlenmiştir.

Rusların özellikle Tirebolu'da Harşit Çayı'nın denize döküldüğü alanda doğu batı yönünde devamlı bir seyir halinde oldukları, zaman zaman deniz kuvvetleri vasıtasıyla torpidolarından atış yaptıkları, obüs toplarıyla alanı dövdükleri görülmektedir. Rusların aylardır bu harekâtlarıyla istenilen sonucu alamamaları; kısacası Harşit ve Tirebolu'nun bu güçlü mukavemeti Rusların endişelerini artırmıştır.

Diğer taraftan Rusların Harşit'teki Kanyaş, Kuzan ve Tirebolu Sekü köylerinde bulunan Türk keşif kollarına 1 Şubat 1917'da yaptıkları taarruzları bertaraf edilmiştir. Çatak'ta bulunan Rus barakaları tam isabetle vurulmuş ve buradaki Rus askerleri buldukları yeri terk etmek zorunda kalmışlardır. Bir gün sonra 110'uncu Alayın 1 Taburundan 25 Türk askeri Şadı köyü güneyine baskın yaparak 10 Rus askerini öldürüp, 3 askeri de esir etmiştir. 492'nci Rus Alayı 40 askerden geriye kalanları ile birlikte zeminliklerini bırakıp kaçmak zorunda kalmıştır. 5 Şubat 1917'de 111'inci Alay tarafından Tirebolu Ortacamiköyü yukarısına düzenlenen baskın sonuçsuz kalmıştır. Rusların Harşit Şadı köyünde bulunan 110'uncu Alay'ın keşif koluna yaptığı gece baskını ise herhangi bir tesir yaratmamıştır. Bir gün sonra Rusların Kuzan doğusu ve güneyinden Harşit'e yapmak istediği iki baskın etkisiz

⁵¹² Hatemi, a.g.e., s.453

⁵¹³ Çakmak, a.g.e., s.229; Hatemi, a.g.e., s.455

hale getirilmiştir. Bu arada Rus topçusu Tirebolu'nun Zengin - Dol hattını tesirsiz şekilde dövmüştür. 7 Şubat 1917'de Karaahmetli köyüne Türk birliğince yapılan baskın bir sonuç vermemiştir.⁵¹⁴

1 Şubat 1917'de Almanların denizaltı savaşını ilan etmeleri üzerine ABD, Almanya ile olan ilişkilerini kesmiştir. Bu durum Rus Cephelerinde sevinçle karşılanmıştır. Ruslar bu nedenle 7 Şubat 1917'de bütün cephelerde gösterilerde bulunmuşlardır. Bu tür olumsuz propagandalara Türk birliklerince şiddetli ateşle karşılık verilmiş; Rus birliklerinin amaçlarına ulaşması engellenmiştir.⁵¹⁵

8 Şubat 1917'de Rusların, 111'inci Alayın Göldüzü kuzeydoğusuna yaptığı baskın, şiddetli karşılık verilerek geri püskürtülmüştür. Bir gün sonra Tirebolu Ortacami tepesine yaklaşan ve Kuzgun'a taarruz eden Rus birlikleri de geri gitmek zorunda bırakılmıştır. Bu esnada Kuzgun'da 3 Türk askeri yaralanmıştır. Sekü'de tahkimat yapan Rus askerleri de piyade ateşiyle dağıtılmıştır. 110'uncu Alay'ın 2'nci Taburunun hâkimiyetindeki Harşit'te 80 Rus askerinin yaptığı baskın da bertaraf edilmiştir. Ruslar aynı günün gecesini 10 Şubat'a bağlayan gecede Ketençukur'da iki defa baskın girişiminde bulunmuşlar ve 7 ölü bırakarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. 11 Şubat 1917'de 110'uncu Alayın bulunduğu Harşit'te mahallenin güneydoğusundaki köprünün doğu yönüne baskın yapan Rus birlikleri geri çekilmek zorunda bırakılmıştır. 14 Şubat 1917'de Rusların Avcılı köyünden 109'uncu Alay Cephesine toplarıyla desteklenerek yapmak istedikleri baskın girişimi herhangi bir sonuç verememiştir. 15 Şubat 1917'de Rus birliklerinin Kuzgun'daki köprünün ayaklarını tamir etmeye çalıştığı görülmektedir.⁵¹⁶ Rusların köprüyü hazır hale getirerek bu yolla Harşit Çayı'nın karşısına geçmeyi planladıkları anlaşılmaktadır.

Ruslar, 18 Şubat 1917'de Kürtün'ün Akçalköyü güneydoğusundan mitralyözlerle Sarıbabaköyü istikametine ateş etmişlerdir. 109'uncu Alay Cephesinde ise obüs ve dağ toplarıyla atış gerçekleştirmişler ve alaydan 2 askerin

⁵¹⁴ Hatemi, a.g.e., s.455-456

⁵¹⁵ Çakmak, a.g.e., s.230

⁵¹⁶ Hatemi, a.g.e., s.457-458

yaralanmasına neden olmuşlardır. İki gün sonra Bedrama Kalesi güneyinde yaptıkları tahkimat da mitralyöz ateşiyle dağıtılmıştır.⁵¹⁷

20 Şubat 1917'de Rus topçuları 37'nci Tümen'in kanatlarını top ateşine tutmuştur. Bedrama Kalesi güneyinde tahkimat yapan Rus askerleri mitralyöz ateşiyle dağıtılmıştır. Bir gün sonra Rus topçuları 37'nci Tümen'in merkez ve sol kanadına yeniden ateş açmıştır. 109'uncu Alay sol kanadına hücum etmek isteyen bir Rus Muhribi baş tarafına isabet eden bir mermi ile Trabzon tarafına doğru gitmek durumunda kalmıştır. Güvende yaylasının 3,5 km kuzeydoğusunda bulunan Türk postalarına baskın yapmak isteyen Rus birlikleri de geri çekilmek zorunda bırakılmıştır. 22 Şubat 1917'de 109'uncu Alayın Tirebolu Ortacamiköyü aşağısındaki Rus siperlerine yaptığı baskın kolu şiddetli bir şekilde karşılık bulunca alaydan 6 asker kayıp verilmiş ve 6 asker de yaralı olarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. 23 Şubat 1917'de Kürtün'e bağlı Küçükkabaktepe, Tirebolu Sekü ve Kovancık köyleri ilerlerine yapılan baskın harekâtı Rus ateşiyle karşılık bulmuştur. Rusların Çınarcık'a yaptığı taarruz da püskürtülmüştür. Kanyaş'a yapılan Rus baskınında 1 Türk askeri şehit olmuştur. Kürtün'de Beşir köyüne odun almak için giden 50 Türk askeri pusuya düşürülerek 6'sı (4'ü ağır yaralı, 2'si sağlam) Ruslara esir düşmüştür. Harşit'te 110'uncu Alayın 1'inci Taburunun bir keşif kolu Şadı köyü güneyindeki 15 kişiden oluşan bir Rus keşif koluna baskın yaparak zayıf vermiştir. Ölen bir Rus askerinin apoletinden 492'nci Alaya mensup olduğu anlaşılmıştır.⁵¹⁸

Rusların ayrı ayrı kollarla yaptıkları baskınlarda aydınlatma fişekleriyle gerideki kollarını topladıkları görülmüş ve buralar Türk birliklerince ateş altına alınmıştır.⁵¹⁹

Yılın belirli dönemlerinde yükselen Harşit Çayı 24 Şubat 1917'de yeniden yükselmiş ve bu nedenle 37'nci Kafkas Tümeni merkez ve sol kanadının baskın müfrezeleri Harşit'i geçemeyerek geri dönmek zorunda kalmıştır. 25 / 26 Şubat 1917'de Uluköy - Elceğiz güneyindeki Türk postalarına baskın yapmak isteyen 50 Rus askeri geri çekilmek zorunda bırakılmıştır. Şadı köyü ve Göldüzü güneyleri ile

⁵¹⁷ Hatemi, a.g.e., s.459

⁵¹⁸ Hatemi, a.g.e., s.459-460

⁵¹⁹ Çakmak, a.g.e., s.230

Tirebolu Halkovalı batısına Türk birliklerince yapılan baskınlar, Rus askerinin ateşle karşılık vermesiyle sonuçsuz kalmış, birlikler geri çekilmiştir. Bu sırada 109'uncu Alay'dan 4 asker yaralanmıştır.⁵²⁰

27 Şubat 1917'de Bedrama Kalesi taraflarına yapılan Türk baskını Rus ateşi tarafından karşılanmış ve bir sonuç elde edilememiştir. 2 Mart 1917'de Rus kuvvetleri, 37'nci Kafkas Tümeninin 109, 110 ve 111'inci Alay Cephelerine pek tesiri olmayan topçu ateşi gerçekleştirmiştir. Bir gün sonra Karaahmetli köyünde 1 Rus mekkâre koluna mitralyöz ateşiyle yapılan saldırıda 2 kişi yaralanmış ve 3 mekkâre telef olmuştur. Ketençukuru ve Kuzgun'daki Türk keşif kollarına Ruslarca tesirsiz ateş baskını yapılmıştır. 4 - 5 Mart 1917'de 2'nci Kafkas Kolordu bölgesinde kar yağışı devam etmiştir. Bu arada 40 kişilik Rus askeri birliği Şadı köyübatısındaki 12 askerden oluşan Türk keşif koluna bir baskın yaptıysa da baskın geri püskürtülmüştür. Aynı gece Rus birlikleri Sekü köyü güneyindeki 6 askerden oluşan Türk keşif koluna 1 bölük ve makineli tüfekle taarruzda bulunmuş ve bunun üzerine Türk keşif kolu diğer postaların yardımıyla Harşit kenarına çekilmek zorunda kalmıştır. 1 takımla yeniden takviye olan Rus kuvvetleri eski mevzileri geri almıştır. Toplam iki baskında 1 Türk askeri yaralanmış, 2 asker de kaybolmuştur.⁵²¹

İkibaca batısındaki 20 kişilik bir Rus keşif kolunun Harşit Çayı'nı geçme girişimleri 110'uncu Alayın keşif kollarının ateşiyle engellenmiştir. 6 - 8 Mart 1917'de ise Şadı, Çımarcık, Kuzgun ve Ketençukuru'nda gece yarısı evveli ve sonrasında tekrarlanan Rus baskınları geri püskürtülmüştür. Kuzgun'daki Türk keşif kolu Harşit Çayı'nın batısına çekilmiştir.⁵²² 37'nci Kafkas Tümeninin alaylarına mensup Türk birlikleri ara ara Harşit Çayı batısına çekilirken hiçbir surette Rus birlikleri, postaları ve keşif kollarının Harşit Çayı'nın batısına geçmesine müsaade edilmemiştir. Çünkü Harşit Çayı 3'üncü Ordunun kırmızı çizgisiydi.

8 Mart 1917 günü Ordu teşkilatında değişikliğe gidilmiştir. "*Kafkas Ordular Grubu*" kurularak 2'nci Ordu ile 3'üncü Ordu bu grup komutanlığının emrine verilmiştir. Kafkas Orduları Grup Komutanlığına 2'nci Ordu Komutanı Ahmet İzzet

⁵²⁰ Hatemi, a.g.e., s.460- 461

⁵²¹ Hatemi, a.g.e., s.461- 463

⁵²² Hatemi, a.g.e., s.463

Paşa getirilmiştir.⁵²³ Bu değişiklik ve atama 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa tarafından iyimser karşılanmamıştır. Çünkü Vehip Paşa kendisiyle aynı statüdeki bir kişinin bir anda kendisine komutan olmasını içine sindirememiştir. Teşkilat değişikliği sonrası Vehip Paşa yine 3'üncü Ordu komutanıydı ve birlikleri Tirebolu - Kemah hattına yerleştirilmişti.

1.16. Rus İhtilali ve Çarlık Rejiminin Yıkılması

Çok çetin geçen 1916 - 1917 kışı her iki tarafı da olumsuz etkilemiştir. Demiryollarından epey uzaklaşan Rus birliklerinin lojistik desteği yeterince yapılamamıştır.⁵²⁴ Rus kaynakları açlık, sefalet ve donma yüzünden 100 binden fazla zayıf (hasta-ölü) verildiğini belirtmişlerdir. İnsan kaynakları bol olan Rusya bile artık bu zayıflarını karşılayamayacak durumdaydı.⁵²⁵ Maddi ve manevi yönden iyice yıpranan Ruslarda yönetimin başında bulunan Çarlık rejimi de iyice zayıflamıştır. Rejim, siviller ve askerlerin nazarında itibarını kaybetmişti. Devletin başında bulunanlar bencil duygularla hareket etmişler, yalnızca kendi hesaplarına çalışmışlar ve böylece görevlerini kötüye kullanmışlardır. Rus halkı yönetimin teşkilatsız yapısı nedeniyle bolluk içinde açlık ve sefalet çekmekteydi. Bu nedenle Sosyalistler, işçiler, köylüler ve askerler arasında bu konularda ortak ve geçerli bir propaganda sahnelenmiştir.⁵²⁶

8 Mart 1917'de St. Petersburg sokaklarında halkın ve işlerini bırakan işçilerin idare aleyhine grevleri ve gösterileri başlamıştır. Hükümet kuvvetleri ile göstericiler arasında çarpışma yaşanmış ve çarpışmalar iki gün devam etmiştir. Çarlık idaresi aleyhine, karşıt görüşlü bütün gruplar birleşmiştir. 10 Mart 1917 tarihinde tam bir ihtilal havası meydana gelmiş ve 12 Mart 1917'de Petersburg'da "*İşçi ve Askerin Sovyeti*" yönetimi kurulmuştur.⁵²⁷ Böylece Çarlık rejimi yıkılarak "*Geçici Sovyet Kerensky Hükümeti*" yönetimi ele geçirmiştir.

Rus ihtilali Türk medyasında ancak 1917 Mart'ının 20'lerine doğru yer bulmuştur. Dönemin gazetelerinden *İkdam*, *Tasvir-i Efkâr*, *Vakit* ve *Tanin*

⁵²³ Çakmak, a.g.e., s.230; *Kafkas Cephesinde 3'üncü Ordu Harekâtı*, s.414

⁵²⁴ Bilgin, *Rus İşgalinde Trabzon Direnişi*, s.103

⁵²⁵ *Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı*, s.413

⁵²⁶ Karal, a.g.e., s.503-504

⁵²⁷ *Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı*, s.422

gazetelerinde ihtilal ile ilgili haberler geçmesine rağmen doğru dürüst bilgi verilmemişti. Fakat şu durum apaçık görülüyordu: Çarlık Rusya'sında büyük bir çatlak meydana gelmiş ve buna ait haberler Türkiye'de Rum ve Ermeniler hariç herkeste büyük bir ümit ve sevinç uyandırmıştı.⁵²⁸

Ordunun yapısını da etkileyen ihtilal sonucunda Aleksandr Kerensky yönetimi Kafkas Orduları Komutanı Grandük Nikola'yı görevinden alarak yerine General Yudenic'i atamıştır. Ancak bir süre sonra General Yudenic'in ihtilalci olmadığı için görevden alınmasıyla yerine Perjevalski Ordu Komutanı olmuştur.⁵²⁹

1.17. Harşit Cephesindeki Keşif ve Baskın Harekâtı ve Rus İhtilalinin Cepheye Etkileri

Rus İhtilali'nin ardından 3'üncü Ordunun genelinde Rus erlerinin siperlerinden çıkarak beyaz bayraklarla dolaştıkları görülmüştür. Erler, barış ve cumhuriyet lehine tezahüratta bulunmuşlar ve barış istediklerini belirtmişlerdir. Rus erlerinin savaş istemediklerini, barış istediklerini her fırsatta dile getirmelerine rağmen Kafkas Ordusunun emir komuta heyeti savaşta kararlı oldukları için mevzi muharebeleri ve topçu ateşi devam etmiştir. Ayrıca Rus donanmasının sahildeki saldırıları da devam sürmekteydi.⁵³⁰

Rusya'da ihtilal yaşanırken Harşit Cephesinde keşif faaliyetleri devam etmiştir. 8 - 9 Mart 1917'de 98'inci Taburdan Uluköy istikametine çıkan keşif kolu, Harşit Köprüsü başında Rusların keşif koluyla müsademe etmiş ve Taşlıca (Şıhlı) - İkibaca istikametine çıkarılan keşif kolunun yardımıyla Rus birlikleri geri çekilmek zorunda bırakılmıştır. 9 Mart 1917 günü sabahın ilk saatlerinde 2 Rus torpidosu Giresun'u, 2 torpido 37'nci Kafkas Tümeninin sol kanadını ve diğer 2'si de Tirebolu'yu bombardıman etmiştir. Bir gün sonra Harşit Çayı'nın yükselmesi nedeniyle Çınarcık ve Ketençukuru'ndaki Türk keşif kolları batı sahiline alınmıştır. Aynı gün Ruslar Harşit Çayı ağzındaki adacıktan sahile kadar 6 dağ topu ve 1 obüs topuyla şiddetli bombardıman ve makineli tüfekle piyade atışı yapmışlardır. Avcılı köyünden 60 Rus askeri ve sahilden bir diğer Rus keşif kolu Harşit'i geçmeye teşebbüs etmişse de

⁵²⁸ Kurat, a.g.e., s.320

⁵²⁹ Çakmak, a.g.e., s.231

⁵³⁰ **Kafkas Cephesinde 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.422

Türk birliklerince geri çekilmek zorunda bırakılmıştır. Bu esnada 2 Türk askeri yaralanmıştır.⁵³¹

11 - 12 Mart 1917'de Harşit üzerindeki ahşap köprüler söktürüldüğünden Kanyaş civarındaki Türk keşif kolu Harşit Çayı'nın batısına alınmıştır. 15 Mart 1917 günü Rusların bir bölüğünün Halkovalı çarşısında talim ettiği görülerek topçu ateşiyle dağıtılması sağlanmıştır. Halkovalı çarşısı hizasına gelen 1 Rus torpidosu köprü için gerekli bir takım ayak, kereste ve edevatı buraya nakletmiştir. Rusların bu yolla Harşit Çayı üzerinde köprü yapma girişimleri olduğu anlaşılmaktadır. Rus birliklerinin 15 - 16 Mart 1917'de Sekü köyü doğusundaki Türk keşif koluna 40 askerle ve Harşit doğusundaki keşif koluna 80 askerle yaptığı taarruz geri püskürtülmüştür. Bu esnada 2 Türk askeri şehit olmuştur. Ruslar bu arada zaman zaman yaptıkları propagandalara bir yenisini daha ekleyerek Sekü'de Bağdat ve Kermanşah'ın sükûtuna dair beyannameler atmışlardır.⁵³² Bu beyannamelerle Türk tarafını barışa zorladıkları açıkça görülmektedir. Bağdat kısa bir süre üzere önce Türk Ordusu tarafından tahliye edilmişti.

17 Mart 1917 günü 2'nci Kafkas Kolordu Komutanı Fevzi Paşa, teftiş amaçlı olarak 46'ncı Taburu denetleyip Tirebolu İnköy'e gelmiştir. Aynı gün Ruslar, Kürtün Sarıbaba köyü doğusundaki Türk ileri karakoluna baskın yapmışlardır. Yapılan baskın geri püskürtülmüştür. Bir gün sonra Sekü köyü doğusundaki Türk birliği de Rus baskınına uğramış ancak o da geri püskürtülmüştür. Beşir köyü civarında iki tarafın keşif kolları arasında mücadele yaşanmıştır. Rusların pususuna uğrayan silahsız Türk askerinden 8'i kayıp olurken, 1 asker yaralanmıştır.⁵³³

3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa, 18 Mart 1917 günü rahatsızlığını ileri sürerek ordudan ayrılmış ve Almanya'ya gitmiştir. 18 Mart 1917'den 18 Temmuz 1917'ye kadar 4 ay süreyle 3'üncü Ordu Komutanlığına 2'nci Kafkas Kolordu Komutanı Fevzi Paşa vekâlet etmiştir. Fevzi Paşa'nın yerine ise 5'inci Kafkas Piyade Tümen Komutanı Hüseyin Selahattin Adil görevlendirilmiştir.⁵³⁴

⁵³¹ Hatemi, a.g.e., s. 464

⁵³² Hatemi, a.g.e., s. 464- 466

⁵³³ Hatemi, a.g.e., s. 466

⁵³⁴ **Kafkas Cephesinde 3'üncü Ordu Harekâtı**, s. 415; Çakmak, a.g.e., s.230

Ruslar, 19 - 20 Mart 1917'de 3 makineli ve bomba topu himayesinde Kanyaş, Manastır ve Kuzan köyü yönlerinden kuvvetli piyade sevk ederek Harşit civarındaki daimi köprü'nün doğusunda bulunan Türk keşif kollarına taarruz edince, Türk birlikleri Harşit Çayı batısına çekilmek zorunda kalmıştır. Bu çarpışmada birlikten 1 asker yaralanmıştır. Rusların taarruzu sürünce karşıya geçmelerinin engellenmesi amacıyla köprü Türk birliklerince tahrip edilmiş ve bu esnada kaçan Ruslar takip edilerek ateş edilmiştir. Bu arada Uluköy'den gelen 40 Rus askeri Güvendepazarı'nın 4 km kuzeydoğusundaki tepede bulunan Türk postalarına baskın yapmış, ancak baskın etkisiz hale getirilmiştir. 21 Mart 1917'de ise Rus birlikleri Dol, Arslancık köyü, Takırlı sırtları ve Harşit Çayı ağzındaki adaya top atışı gerçekleştirmiştir. Ruslar gece Harşit Köprüsü batısına top ateşi ile baskın yapmıştır. Saat 3.45 sularında 2 Rus uçağı Tirebolu ile Ortacami köyü aşağısı arasında bir süre uçarak keşif yapmıştır.⁵³⁵

22 - 23 Mart 1917'de Harşit'i geçen 37'nci Kafkas Tümen birlikleri Ruslara baskın düzenlemiş ve bu baskında 2 asker yanmış, 3 şehit, 2 yaralı ve 4 kayıp verilmiştir. Ruslar, Gedek Dağı batısından Harşit güneyine Çorak Köprüsü kuzeyine ateş etmiştir. Şadı köyü kuzey sırtlarına da 3 mitralyözle saldırı gerçekleştirmiştir. 23 Mart 1917'de Rusların 109'uncu Alayın cephesini topçu ateşine alması nedeniyle 1 asker şehit olurken, 1 asker de yaralanmıştır. Bir gün sonra Tirebolu Halkovalı çarşısına gelen 1 Rus bölüğü 109'uncu Alayın topçu ateşi ile dağıtılmıştır. 25 Mart 1917'de saat 03.20 sularında 1 Rus uçağı Espiye ve Gelevera Deresi güneyine doğru keşifte bulunmuştur. 1 Rus torpidosu 37'nci Tümenin sol kanadına ateş açmıştır. Güvende yaylası doğusundaki Türk birlikleri, Akçal köyü güneybatısındaki Rus birlikleri ile karşılaşmış ve karşılıklı ateş edilmiştir. Rus topçusu Ambartaşı, Dol yakınları, Çorak - Doymuş köyü, Tönger ve Takırlı sırtlarına da pek etkili olmayan ateş gerçekleştirmiştir. 109'uncu Alay Cephesinde Rusların "*on güne kadar barış olacak*" diyerek bağırımları dikkat çekmiştir.⁵³⁶ Zira Rusların zaman zaman yaptıkları propaganda faaliyetlerinden birini daha devreye soktukları görülmektedir. Böylece Rusya'daki ihtilalin etkisi cephede iyiden iyiye hissedilmeye başlamıştır.

⁵³⁵ Hatemi, a.g.e., s. 467

⁵³⁶ Hatemi, a.g.e., s. 467-469

Rus birliklerinin 26 Mart 1917'de Sekü köyünde tahkimat yaptıkları görülüp üzerlerine ateş edilerek dağıtılmaları sağlanmıştır. Kuzgun tarafından Harşit'e ilerleyen Rus birliklerine ise ateş edilerek 2 kayıp verdirilmiştir. Rus topçusu Oyraca ve Sekü köyü doğusundaki Türk keşif kollarına ateş açmıştır. Bir gün sonra 37'nci Tümenin merkez ve sol tarafı yine düşman ateşine maruz kalmıştır. Rus birlikleri bir gün sonra tümene bomba, mitralyöz ve piyade ateşi gerçekleştirerek 1 subayın şehit olmasına, 1'inin de yaralanmasına neden olmuşlardır. 29 - 30 Mart 1917'de 1 Rus bölüğü Sekü Köprüsü doğusundaki Türk keşif koluna bir baskın düzenlemiş, bu baskın şiddetli bir şekilde karşılık bulmuş ve Ruslar geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Burada 1 Rus askeri esir edilmiş; Türk keşif kolundan 1 asker ise yaralanmıştır.⁵³⁷ Denizden Rus torpidosunun bombardımanı da devam etmiştir. 30 Mart'ta Rus torpidoları ile uçakları Giresun'u bombardıman etmişler ve deniz uçak hangarlarını tahrip etmişlerdir.⁵³⁸

31 Mart - 1 Nisan 1917'de Uluköy Köprüsü güneyinde 40 kişiden oluşan Rus postasına Türk birliklerince baskın yapılmıştır. 2 Nisan 1917 günü Kabaktepe'den Aralıcak'a yürüyen bir Rus keşif koluna ateş edilerek geri çekilmeleri sağlanmıştır. Aynı gün 200 kişilik büyük bir Rus birliğinin Bedrama Kalesi'nin güneyine doğru yürüdüğü görülmüş ve bu birlik Türk topçu ateşiyle dağıtılmıştır. Ruslar, Harşit Köyü güneyine de top atışı yapmışlardır. 3 Nisan 1917'de Galis Deresi güneyindeki Türk kuvvetlerine 60 kadar Rus askerinin yaptığı baskın, Türk birlikleri tarafından yapılan bomba ve piyade atışları ile sonuçsuz bırakılmıştır. Ruslar, Kuzgun köyünde 12 haneyi ateşe vermişlerdir. Kuzgun tarafından Şabankale ve Zengin'e ateş eden Rusların bu ateşine Zengin ve Şabankale'deki toplar ile karşılık verilmiştir. 4 Nisan'da Kösel ve Arslancık köyü sırtlarını döven Rus toplarının etkisi sonucu 1 asker yaralanmıştır. Ruslar aynı zamanda Tirebolu Takırlı ve İnköy doğusuna da ateş etmişlerdir.⁵³⁹

Bu arada Alman denizaltılarının 12 Mart'ta 1 ve 19 Mart'ta 3 Amerikan gemisini batırması Amerika'da soğuk düş etkisi yaratmıştı. Denizaltı savaşlarının başladığı tarihten itibaren iki ay içinde 686 tarafsız gemi batırılmış ve 226 Amerikan

⁵³⁷ Hatemi, a.g.e., s. 470

⁵³⁸ Çakmak, a.g.e., s. 231

⁵³⁹ Hatemi, a.g.e., s. 471

vatandaşı hayatını kaybetmişti. Amerika Başkanı Wilson 2 Nisan'da kongreye başvurarak Almanya'dan bunun hesabının sorulmasını istemiş ve 6 Nisan 1917'de Amerika Almanya'ya savaş ilan etmiştir.⁵⁴⁰ Amerika'nın savaşa girmesi Ruslarca sevinçle karşılanmıştır. Bu sebeple Rusya'da savaşın erken biteceği kanaati hâsıl olmuştur. Bunun yankıları Harşit Cephesinde de görülmüştür. Ruslar bir taraftan “*yakında barış olacak*” diye bağırırken diğer taraftan da sahilde bombardımana devam etmişler; baskın ve taarruzlardan geri durmamışlardır.

Nisan 1917'de iki tarafın baskın ve şiddeti devam etmesine rağmen eski şiddetini ve önemini yitirmiştir.⁵⁴¹ 7 Nisan 1917 günü Ruslar Kürtün'ün Akçal köyünden Kargakaya kuzeydoğusundaki Türk keşif koluna baskın düzenlemiş ancak baskın sonuçsuz kalmıştır. Bu sebeple Beşir köyü ile Akçal köyü istikametine sevk olunan Türk keşif kolu Beşir köyünde 60 Rus askeri ile karşılaşmış, sağ ve soldan aldığı takviye kuvvetlerle Ruslar geri püskürtülmüştür. Bu sırada Rusların 489'uncu Alayından 3 asker ölmüş ve 10 asker yaralanmıştır. Rus topçusu Güvendepazarı'nın 3 km kuzeyini top ateşine tutmuştur. Ayrıca diğer Rus birlikleri Arslancık köyü, Tönger, Takırlı ve Tirebolu'yu dövmüştür. 1 Rus askeri gemisi Karaburun açıklarından kuzeye doğru seyir etmiştir. Rus birlikleri bir gün sonra Güvendepazarı kuzeydoğusundaki Türk mevzilerine bir hayli ateş etmiştir. 9 Nisan 1917'de Rusların Harşit güneyine, Şabankale'ye top atışları gerçekleşmiş; 10 Nisan 1917'de aynı yerlere ve Doymuş köyü batı sırtlarına ateş etmişlerdir.⁵⁴²

Bu arada Rusya'da Aleksandr Kerensky yönetimindeki Geçici Hükümet cephelede savaşa devam etme taraftarıydı. Ancak işçi ve asker kesimi aynı şeyi düşünmüyor; kurmuş oldukları komiteyle toprak kazancına dayanmayan, savaş tazminatını içermeyen genel bir barış ilanından yanaydılar. Almanlar, geçici hükümetle anlaşmazlıktan yararlanmayı düşünerek barış yanlısı Lenin ve arkadaşlarının 10 Nisan'da Almanya üzerinden Rusya'ya geçişini sağlamışlardır.⁵⁴³ Bundan sonra Rusya'da Lenin önderliğindeki grupların geçici Kerensky Hükümetine karşı tavırları artarak devam etmiştir.

⁵⁴⁰ Bayur, a.g.e., s. 595-597

⁵⁴¹ Çakmak, a.g.e., s. 231

⁵⁴² Hatemi, a.g.e., s. 472-473

⁵⁴³ Karal, a.g.e., s. 504

11 - 12 Nisan 1917'de Kürtün'de Aralıcak'ın 4 km kuzeydoğusundaki Türk keşif koluna ateş eden Rus 489'uncu Alayına mensup birlikler geri püskürtülmüş ve bu esnada alaydan 1 subay ölü olarak ele geçirilmiştir. Bu arada Rus topçusunun Şabankale, Zengin ve İnköy'e top atışları devam etmiştir. 1 Rus savaş gemisi, 1 nakliye gemisi ile birlikte Karaburun'a gelmiş ve üzerinden 1 uçak uçurmuştur. Uçak, Espiye ve Adabük semalarında denizden muhrip desteğinde keşif uçuşu yapmış, daha sonra geri gitmiştir. 12 - 13 Nisan 1917'de Türk keşif kollarınca Aralıcak'ın 4 km kuzeydoğusunda atılan pusuya, 40 askerden oluşan bir Rus baskın müfrezesi yaklaşmış ancak ateşle karşılık verilerek geri çekilmişlerdir. Bu baskın müfrezesinin önceki gün kaybettikleri Rus subayının naaşını almak için geldikleri düşünülmektedir. Rus topçusunun Harşit güneyine, İnköy ve Takırlı sırtlarına ateşi bir müddet devam etmiştir. 1 Rus uçağı 1 torpidonun refakatinde Tirebolu ve Espiye semalarında dolaşarak keşif uçuşu yapmıştır.⁵⁴⁴ Rus uçağının 37'nci Tümenin Güce - Tirebolu - Espiye üçgeni arasında yer alan Arpacık'taki ana karargâhının olduğu alanları keşfederek hedefe koymak istediği açıkça görülmektedir.

Rus topçusu 14 Nisan 1917'de Dandı köyü, Eymür, Garigen, Dol ve 111'inci Alayın Cephelerine ve akşam vakitlerine yakın Zengin'e sık sık ateş açmıştır. Bir gün sonra 37'nci Tümen ve 5'inci Tümen Cephelerinde Rus askerleri, müzik eşliğinde silah atışı yaparak eğlenmişlerdir. Rus askerlerinin bazılarının kırmızı ve beyaz bayraklarla dolaştıkları görülmüştür. 16 Nisan 1917'de Rus topçusunun Eymür, Tönger, Dol, Köşeler, Halaçlı köyü sırtlarına, Güvende yaylası ve Sarıbaba köyüne tesirsiz atışları olmuştur. 17 Nisan 1917'de Rus askerlerince Eymür köyünün güneyine ve 109'uncu Alayın Tirebolu yakınlarındaki mevzilerine topçu ateşi gerçekleştirilmiştir. 109'uncu Alay tarafından Rus topçusuna ve Halkovalı çarşısı ve Badalatı karakoluna etkili top atışı yapılmıştır. Rusların Arslancık, Köşeler, Halaçlı, Takırlı, İnköy'e atışları devam etmiştir. 20 Nisan 1917'de ise Bedrama Kalesi civarında görülen Rus birlikleri makineli ateş ile dağıtılmıştır. 109'uncu Alaya yaptıkları atışta alaydan 2 asker yaralanmıştır. 21 Nisan 1917'de Rusların sahildeki bombardımanının hedefi Giresun ve Ordu olmuştur. Önce Giresun'a gelen 2 torpido ile silahlı posta gemisi tahta fabrikasını, yeni kışlayı, debbağhane ve gazhaneyi,

⁵⁴⁴ Hatemi, a.g.e., s. 504

banka, telgrafhane ve uçak hangarını bombardıman etmiştir. Daha sonra Ordu'da hükümet ve menzil dairesi, askeri misafirhane bunlardan nasibini almıştır.⁵⁴⁵

Sadıklı'dan Harşit'e inme girişiminde bulunan 40 kişiden oluşan Rus birliği 24 Nisan 1917 günü geri çekilmeye mecbur bırakılmıştır. Ruslar, bir gün sonra Avcılı'dan bir takım askeri ve projektör ışığıyla iki kez Harşit'i geçmeye teşebbüste bulunmuş olsalar da bunlara müsaade edilmemiş ve geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Sahilde Karaburun'dan Tirebolu'ya bir muhrip desteğinde gelen uçak daha sonra geri gitmiştir. Ertesi gün projektör desteği ile Avcılı köyünden Harşit Çayı'nı iki kez geçmeye çalışan bir Rus takımı uzaklaştırılmıştır. 26 Nisan 1917 günü Kabaktepe'ye giden Türk baskın kolu Rusların baskın koluyla bir saat çarpışmış ve daha sonra geri çekilmiştir. Bu sırada 1 subay, 1 er şehit olmuş, 4 er yaralanmış, 1 er ise kaybolmuştur. Çorak Deresi doğusundaki keşif kolu ise bir mitralyöz ve 150 askerden oluşan Rus birliğine karşı koymuşsa da daha sonra takviyeli kuvvet ile tekrar taarruz eden Ruslara karşı Türk müfrezesi Harşit Çayı batısına alınarak Rusların geçişini engellemek için köprü tahrip edilmiştir.⁵⁴⁶

Ruslar, 27 Nisan 1917 gecesinde Harşit Çayı ağzında kurulan seddi gece projektörler yardımıyla topçu, mitralyöz ve piyade ateşi ile imha ederek geçmeye çaba sarf etmişlerdir. Bu eylem ertesi gün de devam etmiştir. 2 Mayıs'ta Şadı köyü kuzeyinden Harşit Çayı'na yaklaşan 30 Rus askeri 10 ölü bırakarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Rus birliği 1 ve 2 Mayıs'ta projektörlerle 111'inci ve 109'uncu Alay mevzilerine aydınlatma yapmış ve iki taraf arasında topçu ateşi olmuştur. Karaahmetli köyü kuzeyinde görülen Rus mekkâreleri de topçu ateşiyle dağıtılmıştır. 109'uncu Alaya bağlı Türk Topçusu Halkovalı karşısındaki Rus projektörlerine de ateş etmiş ve iki tam isabet sağlamıştır. Öğleden önce saat 10.00'da 1 Rus torpidosunun Harşit Çayı ağzındaki adaya mermi atışları olmuştur. 3 Mayıs 1917 günü 37'nci Kafkas Tümeninin merkez batısında Rusların "*Türkler ve Almanlarla Anlaşma (barış) yapacağız*" diye bağırdıkları duyulmuştur. Öğleden sonra saat 3.00 sularında 3 Rus uçağı 37'nci Tümenin sol tarafındaki mevziler üzerinde uçuş gerçekleştirmiş ve daha sonra Karaburun'a geri dönmüştür. Bu uçakları 2 torpido takip etmekteydi. Bir gün sonra 3 Rus uçağı 37'nci Tümenin sol taraflarında iki defa

⁵⁴⁵ Çakmak, a.g.e., s.231; Hatemi, a.g.e., s. 474-476

⁵⁴⁶ Hatemi, a.g.e., s. 477

uçuş gerçekleştirmiş, bu sırada 2 Rus torpidosu Harşit Çayı ağzının hemen karşısında beklemiştir. Rusların Görele ve Trabzon'da bir deniz uçak müfrezesi olup Espiye, Tirebolu ve Harşit Çayı üzerindeki keşif uçuşları ve mevzilere bombalamayı bu müfreze sayesinde gerçekleştirmiştir.⁵⁴⁷ Harşit Çayı'nın denize döküldüğü yerdeki adanın stratejik açıdan ne kadar önemli olduğu açıktır. Buranın Rusların eline geçmesi demek, hattın kırılmasındaki önemli kilit noktalardan birinin aşılması anlamına gelmektedir.

8 Mayıs 1917'de gece saat 3.00'te baskın yapmak için 20 kişiden oluşan bir Rus birliği Uluköy istikametine sevk edilen Türk keşif kolu ile bir müddet çatışmış ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. 1 Rus uçağı Harşit Çayı üzerinde uçuş gerçekleştirmiştir. 1 muhrip ise sahil boyunca Ordu Perşembe'de Yason, Çeşmeönü ve Eskiperşembe'yi bombardıman edip doğuya gitmiştir. Güvende Kabaktepe'de ise bir Rus Yüzbaşı anlaşma talebinde bulunmuştur. İstenirse iki tarafın komutanlarını karşılıklı görüştürebileceğini bildirmiştir.⁵⁴⁸

Mayıs ayı genelde aynı yerlerde aynı olayların tekrarına sahne olmuştur. 37'nci Kafkas Tümenin'in merkez ve kanatları yine ateşe maruz kalırken Harşit, Dandı, Eymür, Tönger, Arslancık, Zengin, Köşeler, Halaçlı, Çatalkaya, İnköy, Takırlı, Söğüteli, Sarıbaba, Beşir, Güvende, Aralıcak, Akçal ve Doymuş'a ateş eden Rus birliklerine aynı şekilde karşılık verilmiştir.⁵⁴⁹

17 Mayıs 1917 günü 1 Rus uçağı Harşit Vadisi ve Tirebolu semalarında uçarak daha sonra Karaburun'a geri dönmüştür. 20 Mayıs 1917'de 30 kadar Rus piyadesi Kabaktepe tarafından bir baskın başlatmışsa da bu baskın başarısız olmuştur. 22 Mayıs 1917'de Bedrama Kalesi civarındaki Rus mitralyözünü Takırlı taraflarına ateş ederek 2 Türk askerini yaralamıştır. Bu arada Türkleri denizden sıkıştırmak isteyen Ruslar 25 Mayıs'ta Sinop'u bombardımana tabi tutmuşlar; Çarşamba yakınlarındaki bir karakolu yakarak eşkıyaları alıp kaçırmışlardır. Sinop, Samsun, Ordu ve Ünye ise 29 Mayıs'ta bombardıman edilerek kayıkların bir kısmı tahrip edilmiştir.⁵⁵⁰

⁵⁴⁷ Hatemi, a.g.e., s. 478-479; Çakmak, a.g.e., s.297

⁵⁴⁸ Hatemi, a.g.e., s. 480

⁵⁴⁹ Hatemi, a.g.e., s. 479-485

⁵⁵⁰ Hatemi, a.g.e., s. 479-484

3 - 4 Haziran 1917'de Küçükkabaktepe'den ilerleyen 1 Rus keşif kolu uzaklaştırılmıştır. Rus topçuları Torul - Avliyana, Ziyarettepe ve 111'inci Alayın mevzilerine ateş açmıştır. Rus topçuları 6 Haziran günü ise Dol, Arslancık, Çatalkaya, İnköy ve Tirebolu'yu ateş altına almıştır. Bir gün sonra ise Avliyana yönünde, Güvendepazarı'nda, Garigen Hanı'nın kuzeyinde ve Arslancık sırtlarında Rus topçu ateşi görülmüştür. Bu ateş sırasında 1 Türk onbaşı şehit olmuştur. 7 - 8 Haziran 1917 günü Rusların topçu ateşinin adresi Aralıcak kuzeydoğusu, Takırlı ve İnköy olmuştur. Bu arada Rus muhripleri Vona'ya saldırıp 1 takayı batırmışlar ancak sahil nöbetçileri tarafından alınan emniyet tedbirleriyle Rus donanması istediği sonuca ulaşamamıştır.⁵⁵¹

10 Haziran 1917'de Büyükkabaktepe'deki Rus topçusu gizlendiği yerden açığa çıkıp ateşe başladığı sırada Türk birliklerince karşılık verilmiş, nevale ve cephanesi infilak ettirilmiştir. Rus topçusunun Dikme, Aralıcak, Güvendepazarı, Eymür ve İnköy taraflarına topçu ateşi olmuştur. 13 Haziran günü Rus topçusu Arslancık, Çatalkaya ve Tirebolu'ya ateş etmiştir. Tirebolu'da çıkan yangından dolayı 150 hane yanmıştır. 14 - 15 Haziran 1917 günü ise Ruslar, Takırlı civarını piyade yaylım ateşine tutmuştur. Bu arada 1 Rus deniz uçağı Karaburun taraflarında görülmüş ve Görele'ye geri dönmüştür. 17 Haziran 1917 günü 1 Rus uçağı 30'uncu Tabur ve Karatepe üzerinde uçuş gerçekleştirip İnköy'e iki adet bomba atmıştır. Bu uçağa topçu atışları ile karşılık verilmiştir. Bir gün sonra bir Rus uçağının Tirebolu yönüne gelip tekrar Karaburun'a döndüğü izlenmiştir. Aynı zamanda 1 torpido da Harşit Çayı ağzına gelip Karaburun'a geri gitmiştir.⁵⁵² Rusların Tirebolu ve Harşit Çayı ağzındaki direnci kırmak için lojistik desteklerini Karaburun ve Görele taraflarından sağladıkları anlaşılmaktadır.

20 - 21 Haziran 2017 günü 50 kişiden oluşan bir Rus keşif kolu Sekü köyünün doğusundaki Türk keşif koluna taarruz etmiş ancak bu hareket sonuçsuz kalmıştır. 22 - 23 Haziran 2017 gecesinde Ruslar, projektörlerle etrafı aydınlatarak 111'inci Alay'ın olduğu alanlara mitralyöz ve top ateşi etmişlerdir. 26 Haziran 1917'de 1 Rus deniz uçağı Espiye'ye gidip Karaburun'a tekrar geri dönmüştür. 109'uncu Alay tarafından Ruslara 150 mermi sarf edilmek suretiyle bir baskın yapılmıştır. Ruslar

⁵⁵¹ Çakmak, a.g.e., s.230-234; Hatemi, a.g.e., s.482-486

⁵⁵² Hatemi, a.g.e., s. 487-490

buna 400 mermi ile karşılık vermiştir. 28 Haziran'da ise 2 muhrip Samsun taraflarından gelip Gülekçe, Tirebolu ve 109'uncu Alayın mevzileri ile Harşit Çayı ağzını kara toplarıyla bombalamıştır. Bu saldırı sonucunda alaydan 1 şehit olurken, 1 subay, üç asker yaralanmıştır. Rus topçusu Dandı köyü, Şabankale, Zengin ve 109'uncu Alay mevzilerine bir hayli mermi atmıştır. 29 - 30 Haziran günü Bedrama Kalesi'nin doğusunda Rus postalarına piyade ve mitralyöz ateşi ile bir baskın yapılmıştır. Ruslar bu baskına karşılık vermişler; ancak dağılmak zorunda kalmışlardır.⁵⁵³

30 Haziran 1917'de ilginç bir olay meydana gelmiştir. Çift motorlu bir Rus uçağı Kelkit'e inmesi gerekirken yanlışlıkla Alucra'ya inince uçağı el konularak pilotları esir edilmiştir. Türk uçak pilotlarından Vecihi Bey (Hürkuş), en yeni modeldeki bu uçağı birkaç gün sonra uçurarak 3'üncü Ordunun karargâh merkezi olan Suşehri'ne indirmeyi başarmıştır.⁵⁵⁴

Rusya'da Temmuz 1917 başlarında Bolşeviklerin geçici Kerensky Hükümetine karşı baskıları artmıştır. Bolşeviklerin ilk kıpırdanmaları Hükümet güçleri tarafından zorla bastırılmıştır. Lenin ise tutuklanmaktan kurtulmak için gizlenmek mecburiyetinde kalmıştır.⁵⁵⁵ Durum Türk ordusu tarafından da dikkatle izlenmiştir. 3'üncü Ordu Komutanlığı olası bir Rus taarruzuna karşı gerekli önlemleri almış ve izinler kaldırılmıştır. Ayrıca izinde bulunan subaylara kıtalarına dönmeleri emredilmiştir.⁵⁵⁶

1 Temmuz 1917'de Rus topçuları Halaçlı köyü ve Takırlı'yı dövmüştür. Bir gün sonra Arslancık köyü, Zengin ve İnköy'e ateş açmıştır. 3 Temmuz 1917'de Şabankale ve Arslancık tekrar ateşe maruz kalmıştır. 5 Temmuz'da Rus topçusunun Artebel'e açtığı ateş bertaraf edilmiştir. Aynı gün Rus topçusu Eymür köyüne tesirsiz ateş gerçekleştirmiştir. 6 Temmuz 1917'de Eymür'de yine ateş sesleri duyulmuş, Avliya taraflarında da Rus topçusunun ateşi görülmüştür. 9 Temmuz 1917'de İnköy ve 109'uncu Alayın karargâh merkezi olan Çatalkaya'ya ateş açmıştır. Giresun'un doğusunda Aksu ağzı açıklarında Rus savaş gemisiyle bir motoru yaklaşıp motor

⁵⁵³ Hatemi, a.g.e., s. 492-493

⁵⁵⁴ Çakmak, a.g.e., s.234

⁵⁵⁵ Kurat, a.g.e., s.324

⁵⁵⁶ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.413

doğuya, gemi kuzeybatıya seyretmiştir. Aynı gün Ruslar Avliyana batısına, Doymuş, Eymür ve Arslancık köyleri ile 109'uncu Alayın mevzilerine ateşe devam etmiştir. 11 Temmuz 1917'de Rus topçuları Halaçlı ve İnköy'e atış yapmıştır. Ruslar 11 - 12 Temmuz 1917'de 37'nci Kafkas Tümeninin mevzilerine piyade ve makineli tüfeklerle ateş açmışlardır. Rus topçu birlikleri Dandı, Şabankale, Zengin, Tönger ve 109'uncu Alayın mevzilerini de ateş altına almıştır. 17 - 18 Temmuz 1917'de Rus keşif kolları Sekü köyünün doğusundaki Türk keşif kollarına gece baskını düzenleyerek Türk keşif kollarını köprünün batısına çekilmeye mecbur bırakmışlardır. Bu esnada Türk keşif kollarından 5 asker esir düşerken, 1 asker de şehit olmuştur.⁵⁵⁷

Bu arada 3'üncü Ordu Komutanı iken 17 Mart 1917'de hastalığını ileri sürerek görevinden ayrılıp Almanya'ya giden Vehip Paşa dört aylık aradan sonra 18 Temmuz 1917'de Suşehri'ne gelerek görevinin başına geri dönmüştür. Vekâlet görevini yürüten Fevzi Paşa ise tayini dolayısıyla asaleten yürüttüğü 2'nci Kafkas Kolordu Komutanlığından ayrılarak yeni görev yeri olan Diyarbakır'a hareket etmiştir.⁵⁵⁸

18 Temmuz 1917'de 1 Türk uçağı Kelkit'i, 1 Türk uçağı da Erzincan'daki hangarları bombalamıştır. Rusların 1 uçağı da Kemah'ı bombardıman etmiştir.⁵⁵⁹ 19 Temmuz 1917 günü Uluköy istikametinden gelen 1 Rus müfrezesi uzaklaştırılmıştır. Sahilde ise 1 torpido, kayıkları bombardıman etmiş ve yakmıştır. Üç gün sonra (22 Temmuz 1917) 2 Rus torpidosu kara toplarıyla müşterek bir şekilde Harşit Çayı ağzındaki alanı bombardımana tabi tutmuş ve 3 mitralyözle 200 piyadesi de hücum etmişlerdir. Ancak başarılı olamayarak geri çekilmişlerdir. Akşam vakitlerinde ise Ruslar taarruzu yineleyerek alana girip 26 askeri esir etmişler ancak ateş altına alınarak geri çekilmişlerdir.⁵⁶⁰

109'uncu Alayın lağım birlikleri Harşit Çayı ağzındaki alanın önemine binaen buraya lağım tertibatı döşemiştir. 22 Temmuz olayında Rusların Harşit Çayı ağzındaki alana taarruzunda burayı korumak için hazırlanmış lağım mıntıkasında

⁵⁵⁷ Hatemi, a.g.e., s. 497-498

⁵⁵⁸ Çakmak, a.g.e., s. 234

⁵⁵⁹ Çakmak, a.g.e., s. 234

⁵⁶⁰ Hatemi, a.g.e., s. 498-499

lağımın hiçbirini patlamamıştır. Rus kuvvetinin lağım mıntikasından birer kol düzeninde geçmesinde lağımın arasındaki boşluktan istifade ettikleri düşünülmüştür. 109'uncu Alayın 2'nci Tabur Mıntikasında lağımın birisini yöreden bir çocuk açarak içindeki dinamitlerden iki parça çıkarmış ve lağım yine de ateş almamıştır. Bu bir faciayı önlemiştir. Ancak lağımın hâlihazırda faaliyette bulunmadıkları düşüncesi oluşmuştur. Lağımın patlamama gerekçelerini incelemek için İstihkâm Bölüğüne mensup Mülazım Hayri Efendi görevlendirilmiştir.⁵⁶¹

Rusların 24 Temmuz 1917 günü 5'inci Tümenin sağ tarafına ve Ardasa'nın batısına yaptığı baskınları neticesiz bir şekilde geri püskürtülmüştür. Bir gün sonra Güvendepazarı doğusuna yaptıkları baskınlar da sonuçsuz kalmış ve zayıat verdirilerek oradan uzaklaştırılmıştır. 28 Temmuz 1917'de Harşit Cephesinde karşılıklı topçu ateşi olmuştur. 29 Temmuz 1917'de 11'inci Kafkas Tümenin soluna yaklaşan Rus keşif kolu uzaklaştırılmıştır. 31 Temmuz 1917'de Ruslar, Kürtün'de Aralıcak'ın kuzeydoğusuna yaptıkları baskınla Türk mevzilerine girmişler ancak Türk birliklerinin karşı taarruzu ile bölgeden uzaklaştırılmışlardır.⁵⁶²

1.18. Rus Propagandası

Savaş içerisinde propaganda, birliklerin morali, motivasyonu ve karşı tarafın maneviyatını bozması açısından bir savaş stratejisi olarak bilinmektedir. Kafkas Cephesinde Ruslar bu stratejiyi fırsat bulduklarında uygulamaya çalışmışlardır. Ruslar bu amaçla ele geçirdikleri yerlerde beyanname yayınlayarak veya alanlara beyanname atarak propaganda yapmışlardır. Türk tarafı da zaman zaman yayımlıkları beyanname ile propaganda yapmıştır. Rus tarafını teslimine çağırması; Rusya içerisindeki ayrılıkçı akımları ve ayaklanmaları destekler nitelikte bildiriler göndermiştir.

18 Nisan 1916'da Trabzon'un işgali sonrasında Trabzon Valiliğine getirilen Alman asıllı Şvartz burada bir yazılı beyanname yayınlayarak; Rus kanunları karşısında herkesin eşit olduğunu ve hangi milletten olursa olsun hiçbir kimsenin başkasına saldırma - sataşma hakkı olmadığını belirtmiştir.⁵⁶³ 19 - 20 Temmuz

⁵⁶¹ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6252, Kls. 5514-5-4, Dos. 190, F.4

⁵⁶² Hatemi, a.g.e., s. 499-500

⁵⁶³ Kurat, a.g.e., s.293

1916'da Gümüşhane'nin işgali sırasında da burada benzer bildiri yayınlanarak bundan sonra Rus yasalarının uygulanacağı, yasalar karşısında din ve milliyet farkı gözetmeden herkesin eşit muamele göreceği, kimsenin mal ve can kaygısına düşmeden evine ve işinin başına dönmesi istenmiştir.⁵⁶⁴ Ancak bu sözlerin hepsi birer propagandadan ibarettir. Ruslar bu yolla işgal ettikleri yerlerdeki Türk ve Müslüman halkın tepkisini en aza indirmek ve işgallerini haklı göstermek gayreti içerisinde olmuşlardır. Buralarda Ermeni ve Rumların, Türk ve Müslümanlara karşı şımarıkça hareketleri ve zulümlerine göz yummuşlardır.

1 Şubat 1917'de ABD'nin Almanya ile olan ilişkilerini kesmesi Rus Cephelerinde sevinçle karşılanmıştır. Ruslar bu nedenle 7 Şubat 1917'de bütün cephelerde gösterilerde bulunmuşlardır.⁵⁶⁵ 16 Mart 1917'de ise Sekü Köyünde Bağdat ve Kermaşah'ın düştüğüne dair beyannameler atmışlardır.⁵⁶⁶ Rusların diğer cephelerde elde edilen başarıları genelde 3'üncü Ordu, özelde Harşit Cephesinde koz olarak kullandığı görülmektedir. Zaman zaman gösterilerde bulunarak ve bunu Türk tarafına duyurarak hem Türk tarafını tahrik etmeye hem de bu yolla manevi üstünlük sağlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Rus birlikleri, Rus ihtilalinin ardından Harşit Cephesinde de zaman zaman "yakında barış olacak" gibi ifadelerle yer vererek Türk tarafının savaşı bırakmasını hedeflemişlerdir.

Türk Genel Karargâhından 24 Nisan 1917'de Ruslara verilmek üzere gönderilen beyannameye Ruslar, 2'nci Kafkas Kolordusunun 13'üncü Alay Cephesine beyanname bırakarak karşılık vermişlerdir. Kolordunun İstihbarat Subaylığı tarafından 8 Mayıs 1917 tarihli olarak genel karargâha ulaştırılan Rus beyannamesinde şu ifadeler yer almaktadır: "*Bizden daha fazla milliyetçi olduğunuzu yazıyor ve bize türlü türlü vaatlerde bulunuyorsunuz. Bilmem nerelerde gerinizde yatak, yemek ve sıcak köşecikler varmış. Anlaşılan burada yediğiniz ot ve ekmek yerine verilen 100 adet findıktan başka bir şey göremiyorsunuz. Bizim burada mevzide bile sıcak kalınacak yerler, sıcak elbise ve ayakkabımız vardır. Sıcak yemek günde iki kere verilir. Daha iyisine ihtiyacımız yoktur. Silahla gelerseniz şehirlere, silahsız gelerseniz köylere gönderilirsiniz diyorsunuz. Anlaşıyor ki, tüfегünüz de*

⁵⁶⁴ San, a.g.e., s.28

⁵⁶⁵ Çakmak, a.g.e., s.230

⁵⁶⁶ Hatemi, a.g.e., s. 466

*kalmamış. Ancak rica ederiz onu da bizden beklemeyiniz. Size rica ederiz; istediğiniz zaman silahsız olarak geliniz. Hepinizi şehirlere göndeririz. Orada tam bir uygarlıktan yararlanırsınız.*⁵⁶⁷

Ruslar, 1'inci Kafkas Kolordusu Cephesine 6 - 7 Mayıs 1917'de bıraktıkları beyannamede savaşın bütün sorumluluğunu saltanata yüklemektedirler. Bu nedenle saltanatın ortadan kaldırılmasını, silahların susturulmasını istemişlerdir.⁵⁶⁸

Ruslar tarafından Harşit Cephe ilerisinde 2150 rakımlı tepe yöresindeki dayanak noktası güneyine atılan bir beyanname, 12 Haziran 1917'de 3'üncü Ordu İstihbarat Subayı tarafından Genel Karargâh İstihbarat Şube Müdürlüğüne gönderilmiştir. Beyannamede şu ifadeler yer almıştır: *“Bize göndermiş olduğunuz ayaklandırma ve kışkırtma yapraklarında, hükümetinizin türlü yalanlarıyla manevi kuvveti güya takviye etmek arzusunda bulunduğu açıktan açığa görülüyor. Bu fiilin gerçek dışı olanı şu şekildedir ki; güya İstanbul'dan ordular gelip, sizin değiştireceğiniz yalanı ile avutulmaktasınız ve şimdiye kadar da gelmelerini bekliyorsunuz. Fakat biz sizlere hakikati söyleyebiliriz ki, vaat olunmuş ordular hiçbir zaman gelip, sizleri değiştirmeyecektir. Boşuna beklememenizi hatırlatırız. Zaten memleketiniz elden çıkmıştır. Kurtulmasına da hiçbir vakit imkân yoktur. Bizim İnkılaptan istifade ümidinizi kesiniz. Rusya'da herkes için hürriyet ilan olunmuştur ve bu hürriyetten dolayı size yük gibi gelmemesini arzu ediyoruz. Aksine siz, kendi siperlerinizi terk edip arzu ile bize gelmelisiniz. Çünkü hükümetiniz vatanınıza ve ulusunuza hıyanet etmiştir. Bizde herkese gerekli gerçek bir hürriyet bulacaksınız.*⁵⁶⁹

2 Ağustos 1917'de Sekü köyü kuzeyinden Harşit suyuna ilerleyen ve Türk postaları tarafından ateş altına alınan Rus askerlerinin terk ettiği üç Arapça ve bir Rusça beyannamede yeni bir Rus propagandasına rastlanmıştır. Ele geçirilen bu beyannameler 37'nci Kafkas Tümeni karargâhına getirilerek incelenmiş ve içeriğinde Almanların İslamiyet aleyhindeki propagandalarından bahisler bulunmuştur. Beyannameler daha sonra kolorduya gönderilmiştir.⁵⁷⁰ Bu beyannameler Almanlarla

⁵⁶⁷ ATASE Arşivi, BDH, Kls. 3437, Dos. 157/23, F.7-11

⁵⁶⁸ ATASE Arşivi, BDH, Kls. 368, Dos. 645/1465, F.4-1

⁵⁶⁹ ATASE Arşivi, BDH, Kls. 298, Dos. 1215, F.64-1

⁵⁷⁰ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6236, Kls. 5087-H1-1-5, Dos. 394 (H-6), F.1-5

işbirliği yapan Türklerin manevi hassasiyetinden yararlanmayı amaç edinmiştir. Almanların İslam dinini kötülediğinden kasıtlı Almanlarla Türklerin arasının açılmasını hedefledikleri anlaşılmaktadır.

Rusların attıkları beyannamelerde yiyecek konusunu da çokça gündeme getirdiği görülmektedir. Ruslar tarafından 4 Eylül 1917’de 2’nci Kafkas Kolordu Cephesine atılan bir beyannamede; Türklerin açlık çekmekte olduğu, Türk tarafında şeker ve et bulunmadığı, ekmeğin de yenemeyecek derecede kötü durumda olduğu, hâlbuki kendilerinde sıcak yemek, et, jambon, şeker ve çayın bolca bulunduğu belirtilerek Türk askerlerini ilticaya davet etmişlerdir.⁵⁷¹ Başka bir Rus beyannamesinde; kendilerine on yıl yetecek kadar yiyecek stokları bulunduğunu, bu nedenle Türk tarafından kendilerine sığınanların çok mutlu olacaklarını belirtmişlerdir.⁵⁷² Diğer Rus beyannamelerinde; *“üç gündür sıra ile arkadaşlarınız işaret edip bizim tarafa kaçıp geliyorlar.”*⁵⁷³ *“Yıllardır devam eden savaş yüzünden Osmanlı şehirlerinde yeterince yiyecek kalmamıştır. Osmanlı askerlerinin aileleriyle birlikte çoluk - çocukları aç susuz bir şekilde yaşamaktadır.”*⁵⁷⁴ ifadelerine yer verilerek Türk tarafının moralini bozarak sığınma ve teslimi zorladıkları görülmektedir.

1.19. Günlük Raporlar Eşliğinde Savaşın Seyri

Savaş içerisinde birliklerin birbirleriyle iletişim halinde olması ve emir komuta zinciri, savaş stratejisi açısından çok önemlidir. Harşit Cephesinde yaşanan olaylar, komutanlar tarafından gün gün rapor edilirken; ast üste bilgi vermiş, üst ise emri altındaki kıtalara harekâtın nasıl ve ne şekilde olacağı ile ilgili talimatlar göndermiştir. Bilginin niteliği ve gerekliliğine göre, Bölük Komutanı, Tabur Komutanlığına, Tabur Komutanı Alay Komutanlığına, Alay Komutanı Tümen Komutanlığına, Tümen Komutanı Kolordu Komutanlığına, Kolordu Komutanlığı 3’üncü Ordu Komutanlığına, 3’üncü Ordu Komutanı ise Başkomutanlık Vekâletine bilgileri arz etmiştir. Emirler de bilginin niteliği ve gerekliliğine göre aynı silsile yoluyla yukarıdan en aşağıdaki birliklere kadar ulaştırılmıştır. Bir gün içerisinde

⁵⁷¹ATASE Arşivi, BDH, Kls. 404, Dos. 189/1592, F.19-1

⁵⁷²ATASE Arşivi, BDH, Kls. 368, Dos. 645/1467, F.4-1

⁵⁷³ATASE Arşivi, BDH, Kls. 404, Dos. 189/1592, F.7-12

⁵⁷⁴ATASE Arşivi, BDH, Kls. 404, Dos. 189/1592, F.21-1

sabah ve akşam raporları yayınlanmıştır. Sabah yayınlanıp da kesin olmayan bazı bilgiler akşam raporlarında zeyilname düzenlenerek düzeltilmiştir. Aşağıdaki raporlar 2'nci Kafkas Kolordusuna bağlı 37'nci Kafkas Tümeni ve 11'inci Kafkas Tümeninin kolordu ve emri altlarındaki alaylarla emir - bilgi akışını göstermektedir.

1.19.1. Ağustos 1917 Raporları

1917'nin Ağustos ayının ilk günlerinde 37'nci Kafkas Tümeni emrindeki birlikler devamlı olarak mevzilerin tahkimi ile meşgul olmuşlardır. Tümen genelindeki kıtalar perşembe ve cuma günlerini genel bakım ve temizlikle geçirmişlerdir. Tümen mıntikasındaki yollar genellikle dik, sarp dağ yollarıydı. Yollar mekkâre geçişleri için uygun şekilde tamir edilmiştir. Yollar kuru ve harekete müsaitti.⁵⁷⁵

2 Ağustos 1917 tarihli sabah raporlarına göre; 110'uncu Alayın Harşit çevresindeki mevzisinde hafif piyade ateşi edilmiş, diğer cephe kısımlarında sessizlik hüküm sürmüştür. Akşam raporunda; 110'uncu Alay Cephesinde aynı surette piyade ateşi olmuştur. Rus topçusu hafif şekilde alay mevzilerine ateş etmiş ve alayın sol tarafı karşısında aynı şekilde Rus birliklerinin nakliyatı görülmüştür. Sekü köyünün kuzeyinden Harşit suyuna ilerleyen 10 Rus askeri, Türk postaları tarafından ateş altına alınmış ve burada Rusların bıraktığı üç Arapça, bir Rusça beyanname ele geçirilmiştir. 11'inci Kafkas Tümeni cephesinde önemli bir olaya rastlanmamıştır. Tirebolu ile Çamburnu arasındaki Koltuk mevzisinde inşası lüzumlu görülen topçu ve makineli tüfek mevzilerinin arazi üzerine konulması ve tahkimatı için kıta komutanları görevlendirilmiştir. İlgili yerlerin komutanlara gösterilmesi için Tümen İkinci Erkan-ı Harbiyesiyle, Topçu Komutanı ve Makineli Tüfek Bölük Komutanı memur edilmiştir.⁵⁷⁶

3 Ağustos 1917 tarihli sabah raporuna göre; Karaburun'dan gelen çift satırlı 1 Rus uçağı 109'uncu ve 111'inci Alay mevzileri üzerinden 110'uncu Alay 3'üncü Tabur Cephesine gitmiş ve Espiye üzerlerinde de uçuş gerçekleştirerek geldiği istikamete geri dönmüştür. İcra edilen makineli tüfek ateşiyle Güce'deki kudretli dağ topu takımının attığı 1 mermi yeterli etki gösterememiştir. Akşam raporuna göre;

⁵⁷⁵ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6236, Kls. 5087-H3-1-2, Dos. 397 (H-1), F.1-2

⁵⁷⁶ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6236, Kls. 5087-H1-1-5, Dos. 394 (H-6), F.1-5

cephede yeni bir şey görülmemiştir. Rus topçusu aralıklarla alay mevzilerine ateş açmış ve Rus sağ tarafının gerisinde aynı şekilde Rus birliklerinin nakliyatı görülmüştür. Akşam saat 9.00 sularında Ortacami köyü sırtlarındaki 2 Rus obüsü 111'inci Alayın sol tarafına 60 mermi atmış ve 1 makineli tüfek mevzi yolu tahrip edilmiştir. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde ise aralıklı topçu ateşinden başka önemli bir olay olmamıştır.⁵⁷⁷

4 Ağustos 1917 tarihli sabah raporuna göre; 110'uncu Alay mevzilerinde aralıklı piyade ateşi olmuştur. Yalak civarındaki Rus obüsü 109'uncu Alayın 3'üncü Tabur mevzilerine birkaç mermi atmış ve dere kenarında bulunan nöbetçiler sabahleyin geri çekilirken Rus piyade ve makineli tüfek ateşine maruz kalmıştır. Bu esnada taburdan 1 asker yaralanmış ve bir süre sonra şehit olmuştur. 1 Rus uçağı Karaburun'dan Harşit Çayı ağzına gelmiş ve keşiften bir müddet sonra geri dönmüştür. Akşam raporuna göre; Cephede önemli bir durum söz konusu değildir. Tümenin sol tarafında 2 Rus torpidosunun hareketi görülmüş fakat herhangi bir zararları dokunmamıştır. Saat 7.00 sıralarında 5 parçadan oluşan Rus filosunun Karaburun hizasına geri geldiğinin görüldüğü 109'uncu Alaydan haber verilmişse de karanlık bastığı için iyice anlaşılamamıştır. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde topçu ateşi olmuş ve başka önemli bir durum yaşanmamıştır.⁵⁷⁸

109'uncu Alay Komutanı Ali Rıza Bey, 5 Ağustos 1917'de emrindeki 3'üncü Tabur Komutanlığına gönderdiği emirde; bir süre önce Harşit Çayı ağzında Rusların yapmış olduğu teşebbüste ada önünde bulunan mevcut lağımlardan hiçbirinin patlamaması üzerine lağımların fenni muayenesi için İstihkâm Bölüğünden Mülazım Hayri Efendi'nin görevlendirildiğini belirtmiştir. Hayri Efendi ada civarının tahkimi için verilen proje dâhilinde ve unutulması muhtemel hususları da ilave ederek tahkimatın fenni bir tarzda devam ederek yapılmasına nezaret edecekti. Alay Komutanı Ali Rıza Bey, gerek asker ve gerekse malzeme hususunda askerin azami surette çalıştırılmasını emretmiştir. Bunun için 3'üncü Tabura 2'nci Taburdan da yardım edeceklerin olduğunu, birlikte iş başına hareket edilmesini ve az zamanda ada civarının tahkimatının iyi dereceye ulaştırılmasını istemiştir. Ayrıca bilhassa mevcut tel örgülerinin tamir ve ıslah edilmesini, iyi halde bulunmayan mevzilerin

⁵⁷⁷ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6236, Kls. 5087-H1-1-6, Dos. 394 (H-6), F.1-6

⁵⁷⁸ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H1-1-7, Dos. 394 (H-6), F.1-7

noksanlıklarının ve meydana gelen tahribatın derhal ikmal, tamir ve ıslahının aynı suretle dikkate alınmasının lazım geldiğini ifade etmiştir.⁵⁷⁹

109'uncu Alay Komutanı Ali Rıza Bey, Tirebolu Çatalkaya'dan 7 Ağustos 1917'de 37'nci Kafkas Tümeni Komutanlığına gönderdiği şifreli yazıda ise; Rus mintikasına yapılacak ya da yapılması muhtemel baskının ayrıntılarını bildirmiştir. *“Ruslara karşı hüsn-i intikam ile dolu olan mefkûremiz, son zamanlardaki teşebbüsleriyle kuvvetlendirilmiş ve artırılmış olan Ruslara karşı bütün gün ve hatta gece çare aramak ile meşgul bulunmamızı neticelendirmiştir. 109'uncu Alayın mintikası karşısındaki Rus vaziyeti malum üst komutanlardan oluşmaktadır. Rusların mevzileri tam olarak tel engelleriyle çevrilmiş olduğu gibi Halkovalı çarşısı ilerisindeki ve Kuşkaya'daki projektörleriyle mintika kısımlarının hemen her noktasını aydınlatmaktadır. Daha önce de arz edildiği gibi Ruslar bil mukabele lağım tertibatı dahi yapmışlardır. Birkaç defalar bizzat Rus mevzilerini ileri hatlardan saatlerce inceledim. Gerek beraberimde, gerekse tabur ve itimat edilen bölük komutanları ve bazı subayları bu hususun gizlice keşfine memur etmiştim. Bu incelemeler neticesinde mintikanın hangi bir noktasında olursa olsun icra edilecek bir kuvvetin başarıyla neticeleneceği ihtimali pek az görünmektedir. Rus nöbetçileri tel örgü haricine çıkmamakta ancak 15-20 kişiden oluşan kolları karanlık gecelerde ve gayr-i muayyen zamanlarda tel örgüsü ilerisinde dolaşmaktadır ki bu da ayak seslerinden hissedilmektedir. Kayık ile Badaaltı sahiline baskın yapmak mümkün ise de bilhassa baskını yapanların tekrar üstün neticelerini tanzim etmede idare zorlukları nedeniyle Harşit Çayı'na kadar geri dönmeleri tehlikesi vardır. Bütün bu düşüncelere binaen emir buyurulduğu takdirde ne pahalıya mal olursa olsun herhangi bir noktaya baskın yaptırılacaktır.*

Takdim ettiğim harap köprü ve civarının (Y, 7) ile gösterilen krokisinin evvelce mevcut yol (Y) noktasına kadar uzanan adı geçen mahallinde 8 - 10 kişilik basit bir siper vücuda getirilmiş olup iz burada kaybolmaktadır. Ruslar karanlık gecelerde (Y) noktasındaki sipere azami bir mangalık kuvveti göndermekle köprü tarafını muhafaza ve temin ettirmekte oldukları anlaşılıyor. Gündüzleri siper içlerinde kimse bulunmadığı gibi aydınlık gecelerde dahi yapılan gözetleme ve gizlice silah

⁵⁷⁹ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6252, Kls. 5514-5-4-1, Dos. 190, F.4-1

atışlarımıza mukabele edilmemiştir. (Y) noktasına Kuşkaya yönünden inmek mümkün değildir. Sahilden gelen yol dahi (K) noktasına kadar gelerek kaybolmaktadır ki (B ile K) arasında irtibat işaretle ve yahut seyretmek suretiyle temin edilmektedir. (B) noktası civarı fundalıktır. 15 askerlik bir kuvvetle karanlık gecenin sabahına yakın (Rus mangası çekildikten sonra) (E) noktasından geçerek (B) siperini ve civarındaki fundalıkları işgal etmek, gündüz adı geçen mahalde geçirdikten sonra ertesi gece gelecek Rus kuvvetiyle mümkün olduğu kadar silah kullanmayarak onları yakalamak gerekir. Bu sırada 1'inci Tabur mevzilerimizden dahi ateşle himaye ve yardım edilerek 15 askerimizin muvaffakiyetini kolaylaştırma ve çekilmelerini temin etmek mümkün görülmektedir. Bu mevzu daha ziyade dikkatli keşif ile gizlice yaptırılmaktadır. Mevzilerin diğer kısımlarında dahi aynı surette incelemeler yapılmakta olduğundan uygun bir şekilde intikam alma ve esir yakalamakla ilgili başka çare yolu bilindiği takdirde hemen olayın esasını bildirmeyi arz eylerim efendim”⁵⁸⁰ demiştir. Gönderilen bu yazı Rusların Harşit Çayı ağzındaki lağım mıntikasına yaptığı taarruzun intikamının alınması için yapılacak çalışmayı ve planı içermektedir.

Arpacık'ta bulunan 37'nci Kafkas Tümeni Erkan-ı Harbiyesinden Ruhi Talat Bey tarafından 8 Ağustos 1917'de 109'uncu Kafkas Alay Komutanlığına gönderilen bir emirde; “Ruslar 5'inci Tümen Cephesinde Tellidere güneyindeki ormanı ve Talha köyünü yakmaya başlamış. Rusların maksadı ve niyeti hakkında malumat elde etmek için uygun yerlerden baskın yapılması ve esir alınması 5'inci Tümençe tedbir için gerekli görülmüştür. 37'nci Kafkas Tümeni Cephesinde Rusların hal ve hareketlerinin muvazaf subaylar tarafından gözetleme ve keşfedilmesi, bunun sonucunda elde edilecek malumatın bildirilmesi kolordunun 7 Ağustos 1917 tarih ve 547 numaralı şifreli emri ile gerekmektedir. Taburlarda, makineli tüfek ve topçu takımlarında birer gözetleme subayı seçilerek Rusların hareketlerinin sürekli olarak gözetlenmesi ve mühim malumatın derhal bildirilmesi istenmiştir”⁵⁸¹ denilmektedir.

9 Ağustos 1917 tarihli sabah raporuna göre; 110'uncu Alay Cephesinde hafif piyade ateşi olmuştur. Ruslar Bedrama Kalesi ve Turancık sırtlarındaki projektörleriyle 111'inci Alayın 3'üncü Tabur mevzilerini aydınlatarak gözetleme

⁵⁸⁰ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6252, Kls. 5514-5-12, Dos. 190, F.12

⁵⁸¹ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6252, Kls. 5514-5-12-2, Dos. 190, F.12-2

yapmıştır. Akşam raporunda; nöbetçiler arasında piyade ateşi olmuştur. 110 ve 111'inci Alay Cephelerinde Ruslar tesirsiz topçu ateşi etmişlerdir. 109'uncu Alay Cephesinde arkasında dört mavna⁵⁸² bağlı olan 1 Rus motoru Badaaltı karakoluna gelmiş; 3 mavnayı orada bırakarak biriyle Halkovalı çarşısına gelmiş ve orada yüklerini boşaltmıştır. Muhtelif renkte elbiseli 50 kadar Rus askerinin Karaburun'dan Halkovalı çarşısına doğru geldikleri görülmüştür. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde karşılıklı hafif piyade ateşi olmuştur. Tümene bağlı 18'inci Alay Cephesine Ruslar Kürtün'ün Akçalköy doğusundaki topuyla birkaç mermi atmıştır. Ayrıca 33'üncü Alay ve 34'üncü Alay Cephelerinde Rusların mekkâreleri ile erzak taşındığı tespit edilmiştir. Güce'de tümen emrinde bulunan Hücüm Bölüğünde yirmi dört saat zarfında vukuat olmamıştır. Gebekilise'den Tümen Topçu Komutanlığına gelen telefonla 5'inci Tümen emrinden Ardıç - Çakrak - Gebekilise hattını takip ederek 37'nci Tümen emrine gelmekte olan 1 Şınayder Dağ Topu Takımının 60 numaralı topunun dürbün taşıyıcısı eğrilmiş ve cüzi kırılmış olduğu gibi ön kundak menteşesi de kırılmış ve sürgü kolu ezilmiştir. 47 numaralı topun dürbün taşıyıcısı ve cüzi kırılmış, kalkan mesnet kolu eğrilmiş, namlu semeri ezilmiş, çatal menteşeleri kırılmış ve 1 hayvan ölmüştür. Takım Komutanı Gebekilise'de emir beklemiştir.⁵⁸³

11 Ağustos 1917 tarihli sabah raporuna göre; 110'uncu Alay Cephesinde aralıklarla piyade ateşi olmuştur. 10 Ağustos'ta öğleden sonra saat 5.00 sularında Oyraca köyü batısındaki alaya ait top, Kozköy doğusundaki Rus topçusuna 6 mermi atmıştır. Ruslar Kestanebeli'nden ve Kozköy'den birer topuyla 15 mermi atarak mukabele etmişlerdir. Akşam raporu: 110'uncu Alay Cephesinde Rus toplarından birisi Eymür köyü sırtlarındaki alayın makineli tüfek mevzisine 25 tesirsiz mermi atmıştır. Rusların Kanyaş'taki çadırlarına Garigen (Karayeğin) doğusundaki Türk topçusu 34 mermi atarak bu küçük ordugâhı dağıtmıştır. Ruslar Kanyaş köyü kuzeydoğusundan, Kozbükü doğusundan ve Kestanebeli'nden birer topla karşılık vererek 70 mermi atmışlardır. Bu suretle alaydan 3 askeri misketle yaralamışlardır. 111'inci Alay Cephesinde Karaahmetli köyü kuzeyindeki Rus toplarından birisi sabah saat 9.00 sıralarında Arslancık ve Köseler köyü sırtlarına yine tesirsiz birkaç mermi atmıştır. 109'uncu Alay Cephesinde Ortacami hareketlerindeki 2 Rus obüsü

⁵⁸² Mavna; gemilerden kıyılarına yük götürüp getiren tekne.

⁵⁸³ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6236, Kls. 5087-H1-1-12, Dos. 394 (H-6), F.1-12

Çatalkaya civarına birkaç tesirsiz mermi atmıştır. 50 kadar Rus askerinin Halkovalı çarşısına geldiği görülmüştür. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesine zayıf düşen topçu hareketi olmuş ve Rusların 40 - 50 kişilik bir kuvvetle yapmak istediği baskın geri püskürtülmüştür. Rus keşif kolu ile 11'inci Kafkas Tümen keşif kolları arasındaki çarpışmada Rus keşif kolu geriye çekilmiş, karşılıklı piyade ve bomba ateşi olmuştur.⁵⁸⁴

11 Ağustos 1917'de 110'uncu Alay Komutanlığından gelen raporda, esir olan 2 Türk askeri ile yaralı olan asker hakkında lazım olan araştırmaların sonuçları bildirilmiştir. 1 onbaşı, 2 asker ile nöbet değişimi yapılmış ve geri gelecekleri esnada sisten istifade ederek dereyi geçmiş olan 20 Rus askerinin taarruzuna uğramışlar ve onbaşı ile asker teslim olmuşlarsa da Nuri adındaki diğer asker birkaç fişek atmıştır. Ruslar bunu üç yerinden süngülemiş ise de yaralı olarak dere kenarından geri dönmeyi başarmıştır. Nuri'nin attığı birkaç tüfek atışı rutin nöbetçi ateşi zannedilmiş, askerlerin esaretinden ancak bir saat sonra ikinci nöbet değişimi zamanı bilgi alınabilmiştir. Gece 110'uncu Alay tarafından Şadı köyü Mezarlığına baskın yapılacağı bildirilmiştir. Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi Vekilinden postaların esir oldukları mevki sorulmuş ve olay ayrıntılı olarak Kolordu Erkan-ı Harbiyesine Tümenin 1'inci Erkan-ı Harbisi tarafından yazılmıştır.⁵⁸⁵

5'inci Kafkas Tümeninden 37'nci Kafkas Tümeni emrine gelen Şınayder Dağ Topu Takımının 12 Ağustos 1917 günü bitiminde hazır bulunacak tarzda hareketi emredilmiş ve her iki topta oluşan arızaların zamanı ve sebepleri sorulmuştur. 110'uncu Alay 2'nci Tabur Makineli Tüfek Yüzbaşısı Hulusi Efendi'nin Tümen Makineli Tüfek Bölüğünden 20 acemi ve 20 usta olmak üzere 40 asker alınarak 18 Ağustos 1917'de Alucra'da bulunacak şekilde hareketi 110'uncu Alaya ve Tümen Makineli Tüfek Bölüğüne emredilmiştir. ⁵⁸⁶ Harşit Cephesindeki ağır silahlar, top ve makineli tüfek gibi silah ve malzemelerin tamir ihtiyaçları 2'nci Kafkas Kolordusunun merkezi olan Alucra'da tamir edilmekteydi.

Bu sırada Kırım İslam Kongresinin tekrarının tatbiki dolayısıyla Rusya cephe savaşlarında ve gerilerde bulunan Kırımlı Müslüman askerlerin celplerine başlanmış

⁵⁸⁴ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6236, Kls. 5087-H1-1-15, Dos. 394 (H-6), F.1-52

⁵⁸⁵ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6236, Kls. 5087-H1-1-15, Dos. 394 (H-6), F.1-52

⁵⁸⁶ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6236, Kls. 5087-H1-1-15, Dos. 394 (H-6), F.1-52

olduğu sağlam delillere dayanılarak 2'nci Kolordudan bildirilmiştir.⁵⁸⁷ Bilindiği gibi Rus saflarında, Rus boyunduruğunda yaşayan Müslüman askerler de görev almıştır.

109'uncu Kafkas Alay Komutanı Ali Rıza Bey, 13 Ağustos 1917'de Tirebolu Çatalkaya'dan emri altındaki Kıta Komutanlıklarına gönderdiği emirde, Harşit Çayı'nı geçme gibi bir teşebbüste bulunması muhtemel Ruslara karşı alınacak tedbirlerde kesin bir dil kullanmıştır:

“Rusların bugünkü teşebbüsleri öncekilere nazaran sonuçsuz kalmıştır. Kıtalarından Rusların hareket ve hakiki vazifeleri hakkında kesin malumat alınamamıştır. Karanlık basmadan bizim kıtaların ve gerekse Rus kıtalarının vaziyeti tespit edilerek rapor verilecektir. İşbu raporda gecelik alınan tertibat dahi bahsedilecektir. 3'üncü Tabur Komutanlığı, münferit adanın (Harşit Çayı ağzındaki yer-Kentepe) genel durumu ve orada bulunan kuvvetimizin halini bildirecektir. Gerekirse münferit adayı takviye edecektir. Bu hususta 2'nci Taburun tahkimat için elinde bulunan kuvveti akşam tahkimatta çalıştırılmayarak bu kuvvetten istifade edilecektir. Adada her surette itimadına güvenilir fedakâr ve cesur subay bulundurulacaktır. Makineli tüfekler geçit noktalarına ve bilhassa Rusların yaklaşması muhtemel olan istikametlerde gün batımından evvel tespit ettirilecektir. Şınayder bataryası toplarını bunun gibi önemli istikametlerde ve geçit mahallerine gün batımından evvel tespit ederek gece karanlıkta icap ettikçe hemen ateş edecektir.”⁵⁸⁸ Rusların gece baskını yaptıkları, projektör yardımıyla etraflarını aydınlattıkları bilindiğinden 109'uncu Alay Komutanlığı, bu tür tedbirleri gün batımından evvel almak istemiştir.

Alay Komutanı Ali Rıza Bey, aynı emrin devamında Harşit Savunmasının manasına uygun olarak şunları belirtmiştir: *“Çok şiddetli yağmur sebebiyle Harşit Çayı'nın yükselme ve alçalmasında değişiklik olmuş mudur? Rus piyadesinden Harşit Çayı'nı geçmek teşebbüsünde bulunacak Ruslar için çayın tuğyanı (azgınlaşması) önemli tesir yapar. Rus piyadesinden Harşit Çayı'nı geçen var mıdır? Var ise esir etmek imkânı ve bir daha bu gibi harekâta teşebbüs edememesi için gereken tarzda hareket etmek lazımdır. Bu gece her türlü mezalim ve yorgunluğa*

⁵⁸⁷ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6236, Kls. 5087-H1-1-15, Dos. 394 (H-6), F.1-52

⁵⁸⁸ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6232, Kls. 5514-1-2, Dos. 344, F.2

*rağmen bütün subaylar ve askerler vazifeleri başında açığız ve teyakkuz halinde bulunacak, emniyet tertibatı her zamankinden daha fazla artırılacaktır. Rusların en ufak teşebbüsleri en büyük şiddetle def edilmelidir. Bu hususta bütün subaylar ve askerlerin azim, metanet ve fedakârca hareket edecekleri tabidir.*⁵⁸⁹

109'uncu Alay Komutanı Ali Rıza Bey, aynı gün (13 Ağustos 1917) 37'nci Kafkas Tümen Komutanlığına, alayı etrafında yaşanan olayları nakletmiştir. Buna göre; Rusların biri torpido, diğeri silahlı nakliye gemisi olmak üzere 2 gemisi saat 3.15 civarında Harşit Çayı ağzında durarak adayı ve 3'üncü Tabur mevzilerini bombardıman etmiştir. Saat 4.55 sularında ikinci 1 Rus torpidosu da batıdan gelerek ateşe iştirak etmiştir. Yalak civarındaki 2 obüs, Halkovalı gerisindeki 2 dağ topu, Kayadibi civarındaki 2 dağ topu ve Ortacami'deki 2 obüs ateşe iştirak etmiştir. Topçu ateşleri saat 5.10'a kadar aralıklarla devam etmiştir. Saat 5.45'te silahlı nakliye gemisi ve 2 torpido batıdan Karaburun doğusuna gitmiştir.⁵⁹⁰

Rus topçu ateşleri esnasında Kuşkaya'ya kadar olan piyade siperlerinden ve Halkovalı önündeki 2 makineli tüfek de ateşe iştirak etmiştir. Bu esnada 40 - 50 kadar Rus piyadesi Halkovalı çarşısı önündeki siperlerden çıkarak Harşit Çayı'na 150 m uzaklıktaki fundalıklar içerisine çekilmiştir. Rus topçuları mevzi dışına atılmıştır. Piyadelerin harekâtı görülünce ateş altına alınmıştır. Alayın piyade ve makineli tüfeklerinin şiddetli ateşlerine maruz kalan Rus piyadelerinin deniz tarafındaki fundalıklara kaçtıkları görülmüştür. Türk Topçusu, piyade ve makineli tüfekleri adı geçen sahayı şiddetli bir şekilde ateş altına almıştır. Bu sırada gelen yağmur ve yoğun sisten dolayı denize doğru kaçan Rus piyadesi gözlemlenememiştir. Harşit Çayı ağzındaki adanın Müdafaa Komutanı Milis Mülazım Yusuf Efendi hafifçe yaralanmış ise de görevi başından ayrılmamıştır. Bunların dışında adadaki askerlerden herhangi bir zayıat yoktur. 3'üncü Taburun asıl mevzilerindeki bölüklerden 1 şehit, 2 yaralı ve 2'nci Taburun Çiftetepeler'de bulunan takımından 1 asker yaralanmıştır. Bu arada Şınayder Bataryası 122 mermi, 3'üncü Tabur Makineli Tüfek Takımıyla birlikte 15 sandığa yakın piyade malzemesi sarf etmiştir. Makineli Tüfek Takımının bir tüfeğinin fişek desteği sevk kılavuzu

⁵⁸⁹ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6232, Kls. 5514-1-2, Dos. 344, F.2

⁵⁹⁰ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6232, Kls. 5514-1-4, Dos. 344, F.4

kırılmış ve tamir edilmiş ise de kesinti yapmaktaydı. 1'inci Taburun Çiftetepeler'de bulunan piyade ve makineli tüfeği de ateşe iştirak etmiştir.⁵⁹¹

37'nci Kafkas Tümeni Komutanı Hacı Hamdi Bey, 14 Ağustos 1917'de tümen karargâhının bulunduğu Arpacık'tan 109'uncu Alay Komutanlığına gönderdiği yazıda 109'uncu Alayın harekât alanı ile ilgili bazı bilgiler ve emirler vermiştir. Buna göre; 109'uncu Alayın mıntıkasında bulunan Hızır İlyas tepesinden sahile inen sırtların, Kiliseburnu batısındaki haritada ismi bulunmayan Mindeval Burnu'nun sona ermesi nedeniyle arazinin teşkilatı ile uygun bir şekilde düzenlenmesi için 109'uncu Alay Mıntıkası, adı geçen Mindeval Burnu'na kadar genişletilmiştir. Bu burun alaya aittir. Espiye Mıntıkası sağ tarafı adı geçen burundan başlayarak Uzuncakum'a kadar devam edecektir. Bu mıntıkada bulunan Depo Taburuna ait postaların görevleri 109'uncu Alay tarafından teslim alınacak ve Depo Taburunun takımı daha batıya taşınarak bu suretle meydana gelebilecek değişikliklerin tümene bildirilmesi istenmiştir.⁵⁹²

15 Ağustos 1917'de 109, 110 ve 111'inci Alay Komutanlıklarıyla yine Kiliseburnu'ndan Uzuncakum'a kadar uzanan tümen harekât mıntıkasına dâhil sahil kesiminde, müdafaa ve gözetlemeye memur Espiye Mıntıkası Komutanlığından alınan raporlara göre; 110'uncu Alay Cephesinde aralıklarla karşılıklı piyade ateşi olmuştur. 37'nci Tümen Cephesinde akşam vakitlerinde sessizlik hâkimdir. Akşam raporuna göre; Tümen genelinde 110'uncu Alay mevzilerinde aralıklarla karşılıklı piyade ateşi olmuştur. Rus topçusu, alay mevzilerine aralıklarla ve hafif şekilde ateş etmiştir. Rusların her zamanki gibi Karaburun'dan sağ tarafı gerisine karadan ve denizden tatbikatta bulunduğu izlenmiştir. Tümen sağ tarafında bulunan 33'üncü Kafkas Alayı Cephesinde genel olarak önemli bir olay olmamıştır. Bu arada Harşit suyunun derinliği 110'uncu Alay Cephesinde ortalama 1.70, 109'uncu ve 111'inci Alay Cephesinde 1 metre olarak ölçülmüştür. Harşit Çayı'nın bazı alanlarında derinliği hayli fazla olan göller mevcuttur.⁵⁹³

Harşit Çayı kenarlarında özellikle Harşit Çayı'nın denize dökülen ağız taraflarında kumluk ve sulak alanlar, siper ve mevzi yapılmasını zorlaştırmıştır.

⁵⁹¹ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6232, Kls. 5514-1-4, Dos. 344, F.4

⁵⁹² ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6232, Kls. 5514-1-9, Dos. 344, F.9

⁵⁹³ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6236, Kls. 5087-H3-1-1, Dos. 397 (H-1), F.1-1

Nitekim bu konuda İstihkâm Subayı Sabri Efendi 16 Ağustos 1917'de 109'uncu Alay Komutanlığına konuyu arz etmiştir. Sabri Efendi, Harşit Çayı ağzındaki ada ilerisinde 1 metre derinliğinde ve 68 metre uzunluğunda 8 mangalık siper ve aynı mevkide 1 metre derinliğinde ve 12 metre uzunluğunda yol açtırıldığını ifade etmiştir. Sonrasında siperlerin 50, 60 cm kazıldıkça içinden su çıktığını, zeminin kumluk olması ve yağmur yağması nedeniyle içlerinin bir süre sonra dolarak kaybolduğunu belirtmiştir. Bu sebeple ne yapılması gerektiği ile ilgili Alay Komutanlığından görüş istemiştir. Sabri Efendi ayrıca alay sahasındaki lağımlarda herhangi bir problem olmadığını ancak 3'üncü Taburun ilerisinde püskürtme lağımlarından 9'uncu gurubun bozuk olması nedeniyle tamiriyle meşgul olduğunu bildirmiştir. Alay Komutanı Ali Rıza Bey, siperlerle ilgili konunun çözümü için İstihkâm Subayı Sabri Bey'i karargâha çağırmıştır.⁵⁹⁴ Bu arada Ruslar 3'üncü Tabur cephesine Halkovalı'daki toplarıyla saat 1.45 sularında 7 adet mermi atmıştır.⁵⁹⁵

18 Temmuz 1917'de 2'nci Kafkas Kolordusu Komutanlığı görevinden ayrılarak Diyarbakır'a giden Fevzi Çakmak'ın yerine Kolordu Komutanlığına vekil olarak tayin edilen ve bu görevde kısa süre kalan Hüseyin Selahattin Bey, emri altındaki 5'inci Kafkas Tümeninin harcadığı askeri malzemeyi 3'üncü Ordu Komutanlığı ve Tabur Müfettişliğine bildirmiştir. 18 Ağustos 1917 tarihli yazıda; 5'inci Kafkas Tümeninin 46 küçük çaplı mavzer, 52 kasatura, 11.235 mavzer fişeği, iki rovelver, 6 rovelver fişeği, 16 el humbarası, firariler üzerinde kayıp 35.186 mavzer ve 3.880 makineli fişeği, 17 sahra, 87 seri dağ topu, 24 kudretli dağ topumermisi, 11 aydınlatma fişeği ve 8 el humbarasının sarf edildiğini belirtmiştir.⁵⁹⁶ Asker kaçakları üzerinde kayıp olan 35.186 mavzer fişeği ve 3.880 makineli tüfek fişeği kaçakların sayıları açısından bir fikir verebilir. Ancak bir asker kaçağında bir hayli fişek olabileceği unutulmamalıdır.

Bu arada Ruslar, 109'uncu Alay Cephesinde projektörlerle aydınlatma yaparak 26 Ağustos'ta⁵⁹⁷ ve 27 Ağustos'ta bombalama faaliyetinde bulunmuşlardır.⁵⁹⁸

⁵⁹⁴ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6232, Kls. 5514-1-11, Dos. 344, F.11

⁵⁹⁵ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6252, Kls. 5514-4-4-4, Dos. 193, F.4-4

⁵⁹⁶ ATASE Arşivi, BDH, No. 4/3669, Kls. 2779-46-8-6, Dos. 103, F.8-6

⁵⁹⁷ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6252, Kls. 5514-4-4, Dos. 193, F.4

⁵⁹⁸ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6252, Kls. 5514-4-4-3, Dos. 193, F.4-3

28 Ağustos 1917 tarihli sabah raporuna göre; 110'uncu Alay Cephesinde rutin piyade ateşi olmuştur. 109'uncu Alay Cephesinde Ruslar muhtelif saatlerde projektörlerle gözetlemede bulunmuşlar ve 6 aydınlatma fişeği kullanmışlardır. 110'uncu Alay Cephesinde Şadı köyü civarında düzenlenen baskın hakkında henüz bilgi alınamamıştır. Bu baskın müfrezesinden başka 15 askerlik bir pusu kolu da buraya sevk edilmiştir. Akşam raporuna göre; 110'uncu Alay Cephesinde Kestanebeli ve Kuzgun köyüdoğusunda Ruslar birer topla Zengin köyü batısı ve Vedul sırtlarına 68 mermi atmışlardır. Kuzgun köyünden ateş eden 2 Rus makineli tüfeği, Şabankale'deki Türk topçusuna 27 mermi atmıştır. 111'inci Alay Cephesinde 1 Rus makineli tüfeği 2'nci Tabur mevzilerine aralıklarla ateş açmıştır. 109'uncu Alay harekât sahasında Rusların Halkovalı çarşısındaki 2 dağ topunun biri Harşit Çayı ağzındaki adaya ve İnköy sırtlarına birkaç mermi atmıştır. 3 Rus motoru ile 1 yelkenli kayığın Karaburun'dan Badaaltı karakoluna geldiği ve 12 nakliye arabası ve 30 kadar ahalinin Halkovalı çarşısına yük getirdikleri tespit edilmiştir. 110'uncu Alay Cephesinde Şadı köyü civarındaki baskından haber alınmış, iki kol ile icra edilen baskında muvaffakiyet sağlanamamış ve alay müfrezeleri yarım saatlik çarpışmadan sonra geri çekilmeye mecbur olmuştur. Müfrezeden 1 asker bu esnada yaralanmıştır. Aynı alay cephesinde Ruslar, düzenlenen pusuya düşmemiştir.⁵⁹⁹

2'nci Kafkas Kolordu Komutanı Hüseyin Selahattin Bey'in 4'üncü Kolordu Komutanlığına, Yakup Şevki Paşa'nın da 2'nci Kafkas Kolordu Komutanlığına tayini çıkmış ve Paşa'nın gelmesine kadar vekâleten bu görevin yürütüleceği 28 Ağustos 1917 tarihli kolordudan gelen telgrafta belirtilmiştir.⁶⁰⁰ 28 Ağustos 1917'de trenle yola çıkan Yakup Şevki Paşa, çok güç şartlar altında yolculuğunu tamamlayarak 2'nci Kafkas Kolordusunun karargâhı olan Alucra'ya ulaşmıştır. Yakup Şevki Paşa görevlendirildiği stratejik bölgelerde üstüne düşen görevi hakkıyla yerine getirdiği düşünüldüğü için 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa'nın ısrarı ile bu göreve tayin edilmiştir.⁶⁰¹

29 Ağustos 1917 tarihli sabah raporuna göre; Ruslar gece muhtelif saatlerde Halkovalı çarşısı civarındaki projektörüyle 109'uncu Alayın 3'üncü Tabur

⁵⁹⁹ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H3-1-35, Dos. 397 (H-1), F.1-5

⁶⁰⁰ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H3-1-35, Dos. 397 (H-1), F.1-5

⁶⁰¹Yel, a.g.e., s.31

mevzilerine aydınlatma fişekleri atmışlardır. Taburdan 1 asker nöbetçi ateşlerinden dolayı yaralanmıştır. 1 yelkenli Harşit Çayı ağzının 5 mil kadar açığında batıdan doğuya doğru seyir halinde iken görülmüştür. 110'uncu Alay Cephesinde aralıklarla piyade ateşi olmuştur. Rusların Harşit - Sadaklı ve Kozköy doğusundaki topçuları birer topla evvele Dandı, ondan sonra da Garigen doğusunda Macartepe'deki alay topçusuna 200 kadar mermi atmıştır. Buna Macartepe'deki Türk topçusu 62 şarapnel atarak karşılık vermiştir. Kuzgun köyüdoğusundaki Rus topçusu Şabankale'nin doğu sırtlarına 20 mermi atarak bazı siperlerin küçük bölümünü tahrip etmiştir. 111'inci Alay Cephesinde Arslancık köyü yakınlarında Göldüzü doğusundaki Rusların 2 topu 2'nci Tabur mevzilerine 10 ve Karaahmetli köyündeki 2 topu da 3'üncü Tabur mevzilerine 30 kadar mermi atmıştır. 109'uncu Alay Cephesinde öğleden önce 11.30 sıralarında Rusların 1 motoruyla 3 kayığı ve daha sonra 1 motoruyla 2 kayığı Badaaltı'na gelerek yüklerini boşaltmıştır. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde durumda bir değişiklik olmayıp Rusların hafif topçusu harekette bulunmuştur. Cepenin bazı kısımlarında Ruslar devamlı topçu ateşi yapmışlar ve bazen bir miktar piyade gösterisinde bulunmuşlardır. Rusların mevcut harekâtının ciddi bir mahiyete sahip olup olmadığının anlaşılması ve gösteriş derecesindeki teşebbüslere karşı bütün araçların ve tertibatların ortaya çıkarılmasına özen gösterilmesi kolordu emri uyarınca alaylara tebliğ edilmiştir.⁶⁰² Buradan hareketle savaş meydanındaki güç gösterisinin Rusların yeni bir provokasyonu olduğu anlaşılmaktadır.

30 Ağustos 1917 tarihli sabah raporuna göre; 110'uncu alay cephesinde aralıklarla karşılıklı piyade ateşi olmuştur. 111'inci Alay Cephesinde sessizlik hâkimdir. 109'uncu Alay Cephesinde ise Rusların projektörlerle aydınlatması devam etmiştir. Akşam raporuna göre; 110'uncu Alay Cephesinde Kozköy doğusundaki Rus topçusu tek topuyla Dandı köyü civarına 20 mermi atmıştır. 111'inci Alay Cephesinde Göldüzü doğusundaki Rus topçusu 2 topuyla Arslancık sırtlarına ve Ortacami civarındaki 2 obüs ve 2 dağ topuyla Köseler sırtlarına 25'i geçen mermi atmıştır. 109'uncu Alay Cephesinde 1 Rus dağ topu Harşit Çayı ağzındaki adaya birkaç mermi atmıştır. Ruslar saat 2.20'den itibaren 2 dağ topu ve 1 obüs topuyla 3'üncü Tabur mevzilerine ateş açmışlardır. Akşama yakın vakitte 1 motor, arkasında 2 kayıkla birlikte Karaburun'dan Badaaltı karakoluna gelerek yüklerini boşaltmıştır.

⁶⁰²ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H3-1-35, Dos. 397 (H-1), F.1-5

1 Rus torpidosu saat 2.15 sularında Karaburun açıklarında gözükererek Harşit Çayı ağzı hizasına gelmiş ve 10 mil açıktaki batıdan doğuya geçmekte olan 1 kayığı görerek hemen kuzey istikametine doğru gitmiş; kayığa yaklaşarak arkasına bağladıktan sonra doğuya doğru götürmüştür. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde Rusların top atışları olmuştur. Bu faaliyete Türk topçusu tarafından karşılık verilmiş ve bu esnada bir Türk askeri yaralanmıştır.⁶⁰³

1.19.2. Eylül 1917 Raporları

1 Eylül 1917 tarihli sabah raporu: 110'uncu Alay Cephesinde hafif piyade ateşi olmuştur. 109'uncu Alayda Ruslar 3'üncü Tabur Cephesine aydınlatma fişegi atmışlar; hafif makineli tüfek ateşi etmişlerdir. Harşit Çayı ağzından 10 mil açıktaki bir yelkenli kayık batıdan doğuya doğru geçmiştir. 110'uncu Alay Cephesinde Rusların 1 topu Dandı köyü kuzeyine 15 mermi atmıştır. 109'uncu Alay Cephesinde ise Halkovalı ve Kayadibi'nden birer dağ topuyla Harşit Çayı ağzındaki alana birkaç mermi atmıştır. Rusların Kuzgun köyü ve güneyindeki ordugâhına Şbankale'deki Türk topçusu 16 mermi atmış; Ruslar buna Kestanebeli ve Kuzgun doğusundaki toplarıyla 80 mermi atarak karşılık vermiştir. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde vaziyette bir değişiklik olmamıştır. Cephede Rusların topçu faaliyeti olmuştur. Uluköy'ün güneybatısındaki Türk postasını basmak isteyen Rus kuvvetine karşılık verilerek geri püskürtülmeleri sağlanmıştır. Rus baskın müfrezelerinin bir kısım kuvvetleriyle cepheden yaklaşarak dikkati üzerlerine çektikten sonra kanatlardan sevk ettikleri diğer bir kısım kuvvetleriyle Türk postalarının gerisinden hücum ederek maksatlarına ulaşmak gayretinde oldukları anlaşılmış ve ona göre tedbirler alınması gerektiği kolordudan emredilmiştir.⁶⁰⁴

Giresun ve Havalisi Komutanlığına Tümen Depo Taburundan 40 askerin gönderilmesi 2'nci Kafkas Kolordusu tarafından emredilmiştir. Bu emre verilen cevapta; Tümen Depo Taburunun sahil gözetleme ve müdafaası gibi önemli bir görev üstlendiği, tümenin kabile ihtiyacı içindeyken 40 muharip askerin gönderilmesinin tümenin muharebe kuvvetinin adedini azaltacağından gönderilmemesi için ordu nezdinde girişimde bulunulması kolordudan arz edilmiştir. Kolordu Komutanlığı ise

⁶⁰³ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H3-1-37, Dos. 397 (H-1), F.1-37

⁶⁰⁴ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-1, Dos. 394 (H-7), F.1-1

adı geçen 40 askerin derhal Giresun ve Havalisi Komutanlığı emrine gönderilmesini emretmiştir.⁶⁰⁵

2 Eylül 1917 tarihli sabah raporuna göre; Rusların dağ topraklarından birinin ateşiyle Harşit Çayı ağzındaki adada 109'uncu Alaya ait 1 asker yaralanmıştır. Gece saat 1.00 sularında 11'inci Kafkas Tümeni ile hudut olan Aliğa Deresi civarından geçmek isteyen 30 Rum, üzerlerine ateş edilip dağıtılmıştır. Konu ile ilgili araştırma başlatılmıştır. Görele'den 1 nakliye gemisinin Karaburun hizasına kadar gelerek geri döndüğü görülmüştür. Sonra 1 motor ile 2 kayık Görele istikametinden Karaburun'a kadar gelmiş ise de çarpışma nedeniyle yaşanamayarak geri çekilmiştir. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde önemli bir değişiklik olmamıştır. Rusların Beşkilise civarına bekçi tayin edip bir müddetten beri Türk askerini taciz eden topçusuna, Türk topçuları tarafından ateş açılmıştır. Topçular, Rus zeminliklerini (barınakları) tahrip etmiştir. Bu tahrip sonrasında Rusların yaralılarını taşıdıkları görülmüştür. Türk askerlerinin döşediği bir lağımın patlamasıyla Rus kuvvetlerinin bir bölümünün lağım tarlalarına düştüğü anlaşılmıştır. Türk birliklerine baskın yapmak isteyen 25 kişilik Rus kuvveti Türk ateşiyle geri püskürtülmüştür.⁶⁰⁶

37'nci Kafkas Tümeni adına verilen 4 makineli tüfeği getirmek için görevlendirilen Yüzbaşı Hulusi Efendi Espiye'ye gelmiştir. Tüfeklerin teçhizatının cinsi ve miktarlarının acilen tutanakla tespit ve tayin ettirilmesi ve gerekirse temizletilmesi Tümen Topçu Komutanlığına emredilmiştir. Kaç hayvan ile askerler geldiği Hulusi Efendi'den sorulmuş ve kendisinden 4 makineli tüfek ve 36 hayvanla geldiği cevabı alınmıştır. 109'uncu Alay'dan tertibatın dağınık olması münasebetiyle bunun sebebi ve bu manada görülen hususların bildirilmesi istenmiştir. Alaydan gelen cevapta; Alayın 1'inci Tabur İhtiyat Bölüğünün bir kısmının manga manga mevzideki bölüklere verilmesinin Harşit'in tümen noktasından geçit verdiği bu zamanda nöbetçiler hattının azalmasına yönelik olduğu bildirilmiştir. Çiftetepeler'de bulunan bölüğün mevcudu 69 olduğundan ve bu kuvvetin geceleri tamamen emniyet tertibatına tahsis edilmesi dolayısıyla bulunan merkezde bir tek askerin bile yer almadığı ifade edilmiştir. Harşit Çayı ağzındaki adada bulunan takımlar Gayrettepesi'ndeki bölüğe mensuptu. Bu takımın emniyetini elde etmek için emrine

⁶⁰⁵ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-1, Dos. 394 (H-7), F.1-1

⁶⁰⁶ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H4-1-2, Dos. 397 (H-1), F.1-2

1 manga verilmiştir. Ruslar tarafından adadaki herhangi bir takıma gelebilecek baskına karşı asıl mevzi ile ada arasında geceleri 1 takım ikame edilmiştir. Tirebolu'daki bölüğün 1 takımının kasabanın doğusunda, 1 takımının batısında ve 1 takımının da Kiliseburnu'nda bulundurulduğu bildirilmiştir.⁶⁰⁷

Ordu Komutanı Paşa, Şabankale'de gömme olarak birçok silah ve teçhizatı barındıracak şekilde bir mevzi yapılmasını emretmiştir. Ayrıca bu mevzinin Rus ateşine karşı korunmak ve buldukları yerden görevlerini yapacak şekilde düzenlenmesini istemiştir. Emir üzerine hafriyata başlanılmış ise de kayalık olduğundan çalışma devam ettirilememiştir. Uygun görülürse lağım açmak suretiyle adı geçen mevzinin yapılması için bir iki istihkâm askeriyle, yeterli miktardaki barutun verilmesi 110'uncu Alay Komutanlığından 37'nci Kafkas Tümenine bildirilmiştir. Bunun üzerine Tümen Komutanlığı 109'uncu Alay Komutanlığından bahsi geçen asker ve barutun verilmesini istemiştir. Tümen sol tarafında yapılan lağımlardan bir kısmı Tümen İstihkâm Bölüğüne muayene ettirilmiştir. Muayene sonucunda fitillerinin bağlanmakta ve dinamitlerinin ateş almakta olduğu görülmüştür. Ayrıca genel durumlarının da incelettirilmekte olduğu, bu manada ayrıntılı raporun tutulup takdim edildiği kolorduya bildirilmiştir. Diğer taraftan tümen deposundan 40 askerin Giresun ve Havalisi Komutanlığına sevki ve onaylanmış künye defterinin depo taburuna iadesi yapılmıştır.⁶⁰⁸ Şaban Kalesi'nin bulunduğu alan kayalıktır. Ana gövdedeki taşların bir bölümü oyuk olarak kalmıştır. Bu oyukların Rus topçularının atışları sonrası oluştuğu bilinmektedir.

Ruslar, gece saat 6.30 sularında Tirebolu Çatalkaya sağında 2'nci Bölük mevzilerine mitralyözle ateş etmiştir. Aynı zamanda Ortacami yukarısındaki obüs toplarıyla 2'nci ve 4'üncü Bölük mevzilerine 6 mermi atmıştır.⁶⁰⁹ 3 Eylül 1917'de gece muhtelif saatlerde Ruslar, projektörüyle ve fişekleriyle aydınlatma yapmışlar ve aralıklarla piyade ateşinde bulunmuşlardır.⁶¹⁰

4 Eylül 1917 tarihli sabah raporuna göre; 109'uncu ve 110'uncu Alay Cephelerinde topçu faaliyeti olmuştur. Saat 1.30 sularında Ruslara ait 1 motor ile 2

⁶⁰⁷ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H4-1-2, Dos. 397 (H-1), F.1-2

⁶⁰⁸ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H4-1-2, Dos. 397 (H-1), F.1-2

⁶⁰⁹ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6252, Kls. 5514-4-12, Dos. 193, F.12

⁶¹⁰ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6252, Kls. 5514-4-23, Dos. 193, F.23

kayığın Karaburun'dan Badaaltı Karakoluna gelerek yüklerini boşalttığı görülmüştür. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde hafif topçu faaliyeti olmuştur. Tümenin 10 Mart 1917 tarih ve 454 numaralı emrine göre; Aliğa Deresi'nin 11'inci Kafkas Tümenine ait olduğu açıkça belirtildiği halde şimdiye kadar 110'uncu Alay 1'inci Tabur Komutanlığı tarafından temin edilmekte olduğu bildirilerek; bu nedenle ilgili yerin devri için gerekenlere tebligat çıkarılması 110'uncu Alay Komutanlığından istenmiştir.⁶¹¹

Giresun ve Havalisi Komutanlığı emrine verilen 40 askerin hareket ettiği Depo Taburu Komutanlığından bildirilmiştir. Topuklu Dağı'ndan Akçakilise batısındaki Manastır Deresi'ni takiben Kızıllar'da, Yağlıdere'ye sınır olan yolun yüklü mekkâreye müsait olmamasından dolayı tamiri ve ıslahı için kaç işçi ile ne kadar günde tamamlanacağını bildirilmesi hususu Tümen İstihkâm Bölüğü Komutanlığına emredilmiştir. Harşit Çayı ağzındaki adanın tahkimi dolayısıyla yol yapımının 1.60 metre derinleştirilmesi ve siperlerin boy siperi haline getirilmesi gerekmektedir. Bunun için Tirebolu'da bulunan demir ve tahta malzemeden istifade edilmesi; siperlerin boy siperi haline getirilmesi mümkün olmayan yerlerde bırakılmayarak diz siperi haline getirilmesi; ayrıca adanın tahkimatının ayrıntılı krokisinin gönderilmesi 37'nci Tümen Komutanlığı tarafından emri altındaki 109'uncu Alaydan talep edilmiştir.⁶¹²

6 Eylül 1917 tarihli sabah raporları: 110'uncu Alay Cephesinde hafif piyade ateşi olmuştur. Ruslar, 109'uncu ve 111'inci Alay mevzilerini bir müddet projektörle aydınlatmışlar ve gözetleme yapmışlardır. Rusların 40 kadar piyadesinden oluşan bir kuvveti gece saat 3.00 sıralarında Eymür'ün güneydoğusundaki Türk postasına baskın yapmak istemiş ise de bu baskın harekâtı geri püskürtülmüştür. Ruslar, püskürtme hareketini engellemek için Türk ileri karakollarına bir süre piyade ve topçu ateşi yapmışlardır. 109'uncu Alay Cephesinde Rusların obüs ve dağ topçularının faaliyetleri görülmüştür. 11'inci Kafkas Tümen Cephesinde Rusların

⁶¹¹ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-5, Dos. 394 (H-7), F.1-5

⁶¹²ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-5, Dos. 394 (H-7), F.1-5

hafif topçu hareketleri olmuş ve 7 Rus süvarisinin 2880 rakımlı tepeye geldiği tespit edilmiştir.⁶¹³

Harşit Cephesinde hastanenin cepheye göre çok geride kalması ve Sıhhiye Bölüklerinin de sağ taraftaki hasta ve yaralılar için lüzumlu olması nedeniyle yardım etmesi mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle Sıhhiye Bölüğünün Güce ve Tirebolu mevkihlerinde eşit oranda iki kısım halinde tesis edilmesi, Garigen Hanları civarında bir kademe tesis edilmesi ve Seyyar Hastanenin de Espiye civarına nakli kolordu tarafından emredilmiştir. Bu emre karşılık 37'nci Kafkas Tümeni tarafından tümen mıntikasındaki arazinin Teşkilat-ı Mahsusa ve tümenin devamlı bulunduğu şartlar göz önüne alındığında seyyar hastane ve sıhhiye bölüğünün yerlerinin amaca uygun olduğu için yerlerinde kalması ve teftişlerde de durumun gözetilmesi kolordudan rica edilmiştir.⁶¹⁴

Başkomutanlık Vekâletince Rus Cephesinin gerisinde Rus Ordusu hakkında bilgi verecek memurlar görevlendirilmiştir. Bunların gönderecekleri muhbirlerin onbeş günde bir defa ve sıra ile değiştirilmek üzere parolaları mevcuttu. Bu parolaların muharip subaylara gizlice tebliği ile birliklere sığınacak bu gibi şahısların müdür gibi kabul edilmesi kolordudan tebliğ edilmiştir. Her ihtimale karşı Espiye'nin bombardımana maruz kalması hasebiyle Karaerik ambarına üç günlük erzakın nakledilmesi, Armelit ambarına on günlük erzakın toplanması ve muharebe zamanında nakliyatın temini için yeterli miktarda hayvanın toplanması Giresun Nokta Komutanlığına tebliğ edilmiştir.⁶¹⁵

109'uncu Alay bünyesindeki bölüklerinin dağınık olması sebebiyle askerlerin toplanması vesaire hakkında Alay Komutanının yazısına cevap verilmiştir. Buna göre; 37'nci Kafkas Tümeni sol tarafındaki taburun solundaki bölükten Harşit Çayı ağzındaki adaya gelebilecek gece teşebbüsüne karşı alan, İhtiyat Bölüğünden 1 takımla takviye edilmiştir. Bundan dolayı Gayrettepe'de bulunan bölük kuvveti azalmıştır. Bu itibarla İhtiyat Bölüğünden 1 takımın Gayrettepe ve adada bulunan bölüğün emrine verilmesi ve bu bölüğün 4 takımlı olmasının daha uygun olduğu belirtilmiştir. 1'inci Taburun İhtiyat Bölüğü de 1 takımını Çiftetepeler'e göndermiş

⁶¹³ATASE Arşivi, DBH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-7, Dos. 394 (H-7), F.1-7

⁶¹⁴ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-7, Dos. 394 (H-7), F.1-7

⁶¹⁵ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-7, Dos. 394 (H-7), F.1-7

olduğundan bu bölüğün 4 takımlı olması ve Tirebolu'daki bölüğün bir takımının Kiliseburnu'nda kalarak sorunun çözülebileceği 109'uncu Alay Komutanlığına bildirilmiştir.⁶¹⁶

11'inci ve 37'nci Kafkas Tümeni arasındaki hatta bulunan ve 110'uncu Alay hâkimiyetindeki Aliğa Deresi'nin 9 Kasım 1916 tarihli gerek kolordu ve gerek bizzat 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa'nın emirleriyle 11'inci Kafkas Tümenine ait olduğu Tümen Komutanlığı tarafından tekrar hatırlatılmıştır.⁶¹⁷

8 Eylül 1917 tarihli sabah raporu: Rus Alayı 109'uncu Alay Cephesini aydınlatmış ve gözetleme yaparak 6 aydınlatma fişegi atmıştır. 110'uncu Alay Cephesinde hafif piyade ateşi olmuştur. Akşam raporu: sağ kanattaki siperlerde piyade ateşi olmuştur. Ruslar, 109'uncu ve 111'inci Alay Cephelerine hafif topçu ateşi yapmışlardır. Rusların Ortacami sırtlarındaki 2 dağ topu saat 2.45 sularından saat 4.00'a kadar 109'uncu Alay sağ kanadında Takırlı civarındaki bölük civarına 101 tesirsiz mermi atmıştır. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde sessizlik hâkimdir. Sıhhiye Bölüğü ve Seyyar Hastanenin bundan önceki emir gereğince yerlerinin değiştirilmesi kolordu tarafından tekrar emredilmiştir. Biri 26'ncı ve diğeri 110'uncu Alaydan 2 asker esaretten kurtularak tümen birliklerine katılmıştır. 11'inci Kafkas Tümeni ile 37'nci Kafkas Tümeni arasında bulunan Aliğa Deresi'nin korunmasının 18'inci Alaya emredildiği 11'inci Kafkas Tümen Komutanlığından bildirilmiştir. Adı geçen derenin 18'inci Alaya ait olması sebebiyle gerekli tertibatın verilmesi 110'uncu Alay Komutanlığına emredilmiştir.⁶¹⁸ 11'inci Kafkas Tümeninin 18'inci Alay Cephesinde Güvende Kabaktepeler'de Türk birlikleri tarafından Ruslara bir baskın düzenlenmiştir. Baskında başarı elde edilmiş ancak Milli Savunma Bakanlığının *Şehitler* adlı eserindeki verilere göre; Artvin'in Yusufeli İlçesi nüfusuna kayıtlı Teğmen Ziya Efendi, Mersin'in Silifke ilçesi nüfusuna kayıtlı Yedek Subay Osman Nuri Efendi, Kastamonu'nun Tosya İlçesi nüfusuna kayıtlı Teğmen Mehmet Efendi, Bursa'nın İznik ilçesi nüfusuna kayıtlı Er Hüseyin Efendi ve Tokat'ın

⁶¹⁶ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-7, Dos. 394 (H-7), F.1-7

⁶¹⁷ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-7, Dos. 394 (H-7), F.1-7

⁶¹⁸ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-9, Dos. 394 (H-7), F.1-9

Reşadiye ilçesi nüfusuna kayıtlı Er Esat Efendi şehit düşmüştür.⁶¹⁹ Baskın sırasında ismi tespit edilemeyen şehitler olduğu da bilinmektedir.

109'uncu Alay emrindeki Süvari Birliğine mensup Şımayder Bataryasından 32 numaralı topun tamiri için Alucra'ya sevk edilmesine dair 109'uncu Alay Komutanlığına emir verilmiştir. Giresun ile 37'nci Kafkas Tümeni arasında top ve araba geçmeye müsait yol inşası hakkında 3'üncü Ordu emrinin 2'nci Kafkas Kolordusuna tebliğ edileceği bildirilmiştir. Ayrıca Tirebolu Kaymakamı ile Keşap Müdürlüğüne de bu hususta gerekli emirlerin verilmesi istirham edilmiştir.⁶²⁰ 37'nci Kafkas Tümeninin silah ve teçhizat giderleri Giresun Nokta Komutanlığı aracılığıyla karşılandığından top ve arabaya geçmeye müsait yol inşası bu nedenle gerekli görülmüştür.

9 Eylül 1917 tarihli sabah raporuna göre; 110'uncu Alay Cephesinde Rusların 30 kişilik bir baskın kolu top ve makineli tüfek himayesinde 3'üncü Tabur mevzilerine baskın yapmak istemişse de karşılık verilen ateşle geri püskürtülmüştür. Ruslar her zamanki gibi projektörle 109'uncu Alay Cephesini aydınlatma ve gözetleme yapmışlardır. Akşam raporu: 110'uncu Alay Cephesinde karşılıklı seyrek piyade ateşi olmuştur. Harşit'te Sadaklı'nın güneydoğusuna gönderilen pusu müfrezesi Ruslara rastlamadan geri dönmüştür. Hava muhalefeti nedeniyle tümen mıntikasındaki dereler yükselmiş; Harşit Çayı 1 ila 3 metre arasında değişen derinliğe ulaşmıştır. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde Rusların 25 kişilik bir baskın kolunun teşebbüsleri bertaraf edilmiştir. Ruslarla karşılıklı hafif piyade ateşi ve Rusların topçu atışları olmuştur. Arslancık köyü başı ile Güce Sapancı arasındaki yukarı hattın batısında 37'nci Tümen tarafından inşası düşünülen yolun güzergâhının 1 zabıta tarafından keşif ettirilerek ne kadar zamanda kaç işçi ile yolun yapılacağıının bildirilmesi Hücüm Bölüğünden emredilmiştir. Bu arada 110'uncu Alayın Komutanlığı görevini yürüten Mehmet Nihat Bey'in görevinden ayrılması nedeniyle komutanlık görevi Hüseyin Avni (Alparslan) Bey'dedir.⁶²¹

⁶¹⁹ Şehitlerimiz, **Osmanlı Rus Osmanlı Yunan Trablusgarp Balkan Birinci Dünya İstiklal Kore Kıbrıs İç Güvenlik**, MSB Yay.,C. I-V., Ankara 1988 (Bundan sonra Şehitlerimiz diye belirtilecektir.)

⁶²⁰ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-9, Dos. 394 (H-7), F.1-9

⁶²¹ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-12, Dos. 394 (H-7), F.1-12

11 Eylül 1917 tarihli sabah raporu; 37'nci Kafkas Tümeni Cephesinde gece sükûnetle geçmiştir; yalnız 110'uncu Alay Cephesinde hafif piyade ateşi olmuştur. Akşam raporuna göre; Rusların 3 obüsü ve 2 dağ topuyla 109'uncu Alay Cephesine topçu ateşi olmuştur. Rusların nakliyata devam ettiği tespit edilmiş ve 1 yelkenli kayık Badaaltı karakoluna yükünü boşaltmıştır. Badaaltı karakoluna 30 Rus piyadesinin geldiği 109'uncu Alaydan izlenmiştir. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde hafif piyade ve topçu ateşi olmuştur. Rusların yaptığı baskında 2 Türk askeri şehit olmuş, 2 asker de yaralanmıştır. Topçu ateşinde de 1 asker yaralanmıştır. Bu arada Rusların mekkâre ile nakliyat sevkiyatı devam etmiştir.⁶²²

Arsıncık köyü başı ile Sapancı arasındaki yol, Hücüm Bölüğünden 1 subay tarafından keşfettirilmiştir. Buranın 105 işçi ile takriben bir ayda bitirileceği adı geçen Bölük Komutanlığından bildirilmiştir. Topçu muharebe şebekelerinin ıslahı ve topçu komutanlıklarıyla batarya komutanlarının gözetleme mevzilerinde bir telefon merkezi kurulması istenmiştir. Topçu Grup Komutanlarının dahi telefonla Alaylara bağlanması gerekli olduğu belirtilmiştir. 110'uncu Alayın 3'üncü Tabur Makineli Tüfek takımından 8368 numaralı tüfeğin tamir için Alucra'ya sevk edilmesi, 110'uncu Alay Komutanlığına emredilmiştir. Bu arada Harşit Çayı'nın su derinliği 53 cm ile 1.80 m arasında değişiklik göstermiştir.⁶²³

12 Eylül 1917 tarihli sabah raporu: 37'nci Kafkas Tümeni Cephesinde gece sakin geçmiştir. Gündüz ise Ruslar, Kestanebeli'ndeki ve Kuzgun doğusundaki mevzilerinden birer topla Devül sırtlarındaki Türk mevzilerine 30 kadar mermi atarak 1 askerin yaralanmasına neden olmuşlardır. Ketençukuru civarında görülen 30 kadar Rus piyadesi makineli tüfek ateşiyle dağıtılmıştır. Karaburun'dan gelen 1 Rus motoru ile 2 kayık Badaaltı karakoluna gelerek yüklerini boşaltmıştır. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde Ruslar Kabaktepe yakınlarında 18'inci Alaya baskın harekâtında bulunmuşlardır. Bu baskın sonucunda alaydan 1 çavuş yaralanırken, 1 onbaşı şehit olmuş; 1'i onbaşı olmak üzere 2 asker de esir edilmiştir. Cezre batısında Rusların diğer bir baskın kolu geri püskürtülmüştür. Rusların topçu ateşi devam etmiştir.⁶²⁴

⁶²²ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H4-1-10, Dos. 397 (H-1), F.1-10

⁶²³ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H4-1-10, Dos. 397 (H-1), F.1-10

⁶²⁴ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-13, Dos. 394 (H-7), F.1-13

Arslancık köyü başı ile Güce başı arasındaki hat olan Yalak'ın batı kısmında yol inşası Musa Kazım Efendi'ye verilmiştir. Sıhhiye Bölüğünün eskisi gibi Adabük'te kalarak Tirebolu, Güce ve Garigen'de kademeler bulundurulması ve seyyar hastanenin de en son Yolağzı'ndan doğuya geçirilmemesi istenmiştir. 37'nci Tümen emrine yeniden 4 makineli tüfeğin katılması üzerine yeni bir teşkilat oluşturulmuştur. Şimdiye kadar Güce'de tümen emrinde bulunan 6 tüfekli Tümen Makineli Tüfek Bölüğünün üç eşit kısma ayrılması kararlaştırılmıştır. 1'inci takımı 110'uncu Alay Makineli Tüfek Bölüğünün, 3'üncü Takımı 109'uncu Alayın Makineli Tüfek Bölüğünün esaslarını oluşturmuştur. 2'nci Takım ise hala 2 tüfekli bulunan 111'inci Alayın 3'üncü Taburu Makineli Tüfek Takımı olup 4 tüfekli bir bölük haline getirilmiştir. Yeni 4 tüfekli Bölüğün Komutanının Yüzbaşı Nazım Efendi tarafından yürütülmesi ve 111'inci Alay emrine girmesi tebliğ edilmiştir.⁶²⁵

13 Eylül 1917 tarihli sabah raporu: gece Rusların projektörle aydınlatma ve gözetlemede bulunduğu belirtilmiştir. Ruslar, gündüz vakitlerinde Halkovalı çarşısındaki 2 dağ topundan biriyle saat 8.30 sularında Çatalkaya'nın kuzeyine 2 mermi, yine aynı top ve Yalak'taki obüslerinden biriyle 11.00 sularında İnköy kuzeyine 30 mermi atarak birkaç siper parçasını tahrip etmişlerdir. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde Rusların hafif topçu atışları olmuştur. Aynı cephenin gerisine erzak nakliyatı sağladıkları tespit edilmiştir. 110'uncu Alay sağ kanadını oluşturan Aliğa Deresi'ne dair 1'inci Taburun Komutanlığına tebligatta bulunulmuştur. 98'inci Taburun tertibatını görmeye ve irtibat almaya gönderilen 1 subayın her gün buradan geceyi bulmadan haber alabileceği belirtilmiştir. Aliğa Deresi'nin 11'inci Kafkas Tümenine ait olması sebebiyle Tepealan Şadı yaylalarının yakınlarındaki Merekgözü ile Kurbantepe arasında bulunan bölük postalarının Aliğa Deresi ağzına kadar sürülerek buradaki posta yerlerinin teslim alınması için gerekenlere tebligatta bulunulması 110'uncu Alay Komutanlığından istenmiştir.⁶²⁶

37'nci Kafkas Tümeni karargâhının gerideki kıtaları ile içerden haberleşmesini temin etmek için tümen karargâhı Arpacık, Kızıldere, Ağıllık, Madeni, Karaerik ve Yağlıdere üzerinden Bayramşah'a kablo ile bir hat inşa edilmesi ve Bayramşah'a konacak numarator ile Espiye ve Hacı Mahmutlu'ya bağlanması Tümen Takım

⁶²⁵ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-13, Dos. 394 (H-7), F.1-13

⁶²⁶ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-14, Dos. 394 (H-7), F.1-14

Komutanlığına emredilmiştir. Seyyar hastane ve sıhhiye bölümü kolordu emri gereğince ileriye alınmıştır. Fakat seyyar hastanenin savaş sırasında deniz tarafı kapatılmış durumdaydı. Bir gün zarfında mekkârelerin Giresun'a kadar gidip geri gelmesinin mümkün olmaması nedeniyle menzil hastanesinin harp hattına biraz yaklaştırılması veya muharebe zamanlarında Yolağzında bir kol ve sevk istasyonunun açılması için menzile gerekli emirlerin verilmesi kolordudan istenmiştir.⁶²⁷

14 Eylül 1917 tarihli sabah raporlarına göre; 110'uncu Alay cephesinde karşılıklı mevzi ateşi gerçekleştirilmiştir. Gündüz ise Ruslar 110'uncu ve 109'uncu Alay Cephelerinde topçu ateşi gerçekleştirmişlerdir. Yağmur nedeniyle Harşit Çayı biraz yükselmiş; Espiye üzerindeki Gelevera Deresi ise taşmıştır. 11'inci Kafkas Tümen Cephesinde yaklaşmaya çalışan Rus kuvveti geri püskürtülmüştür. Rusların Uluköy ile Şıhlı köyü (Taşlıca) arasında münferit süvarilerinin erzak nakliyatı yaptığı tespit edilmiştir. Harşit Çayı ağzındaki ada hakkında tahkimat yapılması ve meselede gevşekliği görülenler var ise isimlerinin bildirilmesi kolordudan emredilmiştir. Olayın baskın tarzında meydana gelmesinden dolayı Tabur ve Alay Komutanları yeni tedbirler alınmasına fırsat bulamamışlardır. Ancak topçu ateşiyle bu netice engellenseydi, Tabur ve Alay Komutanının yeni bir çare oluşturulmasına imkân bulacakları kanaatine varılmıştır.⁶²⁸

110'uncu Alay sağ kanadındaki 1'inci Taburdan irtibat almak üzere 98'inci Taburun sol kanadındaki posta mevkisine gönderilen subay, burada 98'inci Taburu bulamamıştır. Önemli olan kanatlardaki hazırlıkların bizzat yerinde incelenmesi için belirtilen günde 110'uncu Alay Komutanıyla birleşmek üzere 18'inci Alay Komutanının sol kanada gönderilmesi 11'inci Kafkas Tümeninden rica edilmiştir. Bu durum 110'uncu Alay Komutanlığına da tebliğ edilmiştir.⁶²⁹

Başkomutanlık Vekâleti, Ruslar içinde elde edilen muhbirlerin tamamının Müslüman olduğunu, bunların topladıkları bilgileri Lazistan yani Sahil Mıntıkası yoluyla bildirecekleri 2'nci Kafkas Kolordusu tarafından bildirilmiş ve 37'nci Kafkas Tümeni tarafından bünyesindeki alaylara tebliğ edilmiştir. Tümen karargâhındaki

⁶²⁷ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-14, Dos. 394 (H-7), F.1-14

⁶²⁸ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-15, Dos. 394 (H-7), F.1-15

⁶²⁹ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-15, Dos. 394 (H-7), F.1-15

yönetici kadrolara ve müesseselere kadrodan fazla kimsenin istihdam edilmemesi emredilmiştir. 37'nci Kafkas Tümeninin harp düzeni hariç olmak üzere Espiye Mıntıkası işçi grupları, Espiye tüfek tamirhanesi nal, mih ve balta imalathanesi gibi tesisleri bulunuyordu.⁶³⁰

Bu arada Rusya'nın içindeki karışıklıklar had safhaya varmıştı. İhtilalci gruplar arasında derin mücadeleler sürüyordu. Aleksandr Kerensky, 14 Eylül 1917'de Cumhuriyeti ilan etmişse de bu durum Rusya'nın iç karışıklığını önlemeye yetmemiştir. Yönetimin otoritesi sıfırlanmış, ordudaki disiplin kalkmış, köylüler zenginlerin çiftliklerini yağmalamaya başlamışlardı.⁶³¹ Birçok cephede savaşan Rus askerleri artık bıkkınlıktan, yorgunluktan ve devletin içindeki zafiyetten dolayı savaştan kaçıyor; silah bırakıyorlardı.

16 Eylül 1917 tarihli sabah raporuna göre; 110'uncu Alay Cephesinde aralıklarla karşılıklı piyade ateşi yapılmıştır. Diğer alaylarda gece sakin geçmiştir. Akşam raporuna göre de durumda pek bir değişiklik olmamıştır. Hava sabahtan beri yağmurlu ve sislidir. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde ise Rusların hafif topçu hareketi olmuştur. Mekkâre ile nakliyat yaptıkları görülmüştür. Türk birliklerince Serpuşki ve Erikli'ye pusu kurulmuştur. 12 kişiden oluşan Rus müfrezesi pusuya düşürülerek 3 Rus askeri yaralanmış ve 1'i sağlam olarak ele geçirilmiştir.⁶³²

110'uncu Alay Cephesinde, 37'nci Kafkas Tümen Bataryası Avusturya Dağ Topu Takımınının 285 numaralı topunda meydana gelen arıza nedeniyle tamir edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle topun Alucra'ya sevki için 110'uncu Alay ve Topçu Taburu Komutanlıklarına emir verilmiştir. Diğer taraftan Giresun'dan tümence inşası kararlaştırılmış top yolunun tümene ait kısmının bir an önce yapılması istenmiştir. Ayrıca gözetleme ile keşif yapılması, önemli noktalara dürbünlü gözlemciler yerleştirilmesi ve bunların sonucunun bildirilmesi de istenenler arasında yer almıştır.⁶³³ Bakıldığında artık savaşın, karşılıklı muharebelerin, hatta keşif kolu faaliyetlerinin bile durma noktasına geldiği söylemek mümkündür.

⁶³⁰ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-15, Dos. 394 (H-7), F.1-15

⁶³¹ Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.423

⁶³² ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-17, Dos. 394 (H-7), F.1-17

⁶³³ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-17, Dos. 394 (H-7), F.1-17

26 Eylül 1917 tarihli sabah raporuna göre; 110'uncu Alay cephesinde hafif piyade ateşi olmuştur. Ruslar her zamanki gibi 109'uncu Alay cephesinde projektörle aydınlatmada bulunmuşlardır. Akşam raporuna göre; Tümen Cephesinde tam bir sessizlik hâkimdi. 11'inci Kafkas Tümen Cephesinde de durum aynıydı. Cezre Grubu Cephesinde kar yağmıştır. Bu arada Gelevera ve Harşit Çayı yükselmiş, Harşit Çayı'nın su seviyesi 1 m ile 1.70 m arasında değişkenlik göstermiştir.⁶³⁴

Diğer taraftan asker kaçağı olaylarının çoğalmasından dolayı kaçakları önlemek için her tabur, alay ve tümen mıntikasında konak, ordugâh ve nizam karakollarının oluşturulması istenmiştir.⁶³⁵

Topçu mevzilerinde yapılan siperlerin hangisinin düzeltilmesine ihtiyaç olduğu ve daha neler yapılması gerektiği konusunda bilgi istenmiştir. Ayrıca topçu mevzilerinde birer esaslı ve birer de manzara krokisi bulundurulması, top atışlarında liste tutulması ve gecenin herhangi bir zamanında atış yapılabilmesi için tertibatın nelerden ibaret olduğu kıtalara bildirilmiştir.⁶³⁶

27 Eylül 1917 tarihli sabah raporuna göre; 110'uncu Alayda her zamanki gibi hafif piyade ateşi olmuştur. 109'uncu ve 111'inci Alay Cephelerinde gece sakin geçmiştir. Akşam raporuna göre ise; Rusların 111'inci ve 109'uncu Alay Cephelerinde topçu faaliyetleri görülmüştür. Bu faaliyette 111'inci Alayın 2'nci Taburunun 3'üncü Bölüğünden Mülazım Arif Ağa yaralanmıştır. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde Rusların 2 keşif kolu geri püskürtülmüştür. Ayrıca Rusların yine mekkâre ile nakliyat yaptıkları belirlenmiştir.⁶³⁷

28 Eylül 1917 tarihli sabah raporuna göre; 110'uncu Alay cephesinde yine karşılıklı piyade ateşi hüküm sürerken, Rusların 109'uncu Alay cephesinde projektörle gözetleme ve aydınlatması devam etmiştir. Akşam raporuna göre; 111'inci Alay Cephesinde sessizlik hüküm sürmüştür. 109 ve 110'uncu Alay Cephelerinde Rusların hafif topçu faaliyetleri görülmüştür. Öğleden sonra saat 2.00 sıralarında Karaburun'dan 1 kayık Badaaltı karakoluna giderek yüklerini boşaltıp geri gitmiştir. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde hafif Rus topçu faaliyeti

⁶³⁴ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H4-1-27, Dos. 397 (H-1), F.1-27

⁶³⁵ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H4-1-27, Dos. 397 (H-1), F.1-27

⁶³⁶ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H4-1-27, Dos. 397 (H-1), F.1-27

⁶³⁷ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H4-1-28, Dos. 397 (H-1), F.1-28

görülürken Rusların mekkâre ile nakliyatları devam etmiştir. Harşit Çayı'nın su seviyesi 70 cm ile 1.50 metre arasında değişiklik göstermektedir.⁶³⁸

Rusya'nın iç meselesinin cephede sessizliğin neden olduğu görülmektedir. Çünkü Rus askerleri barış söylemlerini sıkça tekrar eder olmuşlardı. Bu da onların savaş yorgunlukları, bıkkınlıkları ve bir an önce memleketlerine dönmeleri arzusunu içermektedir.

Rusya'da geçici hükümetin başında bulunan Aleksandr Kerensky ise gücünü iyice kaybetmiştir. Eylül ayı sonlarında çoğunluk Bolşevik Partisi etrafında toplanmıştır. Asker, işçi, köylü Sovyeti oluşmuş ve bu durum Geçici Hükümeti gölgede bırakmıştır. Esasında barış söylemleri Türk medyasında da yer almaya başlamıştı. *Tasvir-i Efkar* gazetesinin 28 Eylül 1917 tarihli sayısında Sovyet nihayet sulh yapacak mı? sorusuna yer verilmiştir. Geçici Hükümetin savaşçı siyasetine karşı Lenin ilhaksız ve tazminatsız barışı savunuyordu.⁶³⁹ İlhaksız ve tazminatsız barış söylemleri Türk cephelerinde heyecan uyandırmıştır.

1.19.3. Ekim 1917 Raporları

1 Ekim 1917 tarihine gelindiğinde Harşit Cephesinde sükûnet devam etmiştir. Akşamdan beri şiddetli yağmur yağıyordu. Dereler yağmur nedeniyle yükselmiş, bu durum muharebeyi sekteye uğratmıştır. Devam eden yağmur nedeniyle Gelevera üzerindeki köprülerin geneli söktürülmüştür. Yollar fena halde bozulmuş; Kızıldere geçit vermeyecek hale gelmiştir. Ayrıca köprülerin bir kısmı su tarafından götürüldüğü için ulaşım işleri sekteye uğramıştır.⁶⁴⁰

2 Ekim 1917 tarihinde sabah vakti sessizliğin devam ettiği cephede akşam raporuna göre; 110'uncu Alay Cephesinde 100 kadar Rus piyadesinin Kanyaş köyünün doğusundan doğuya doğru giderek gözden kayboldukları gözlemlenmiştir. Telefon hatlarında meydana gelen arıza nedeniyle 109'uncu Alay Cephesi ve Espiye'den ilk başta haber alınamamıştır. Bir süre sonra gelen haberde 109'uncu Alay Cephesinde Rusların Yalak civarından obüsüyle ve Halkovalı çarşısında 1 dağ topu ile İnköy sırtlarına 15 tesirsiz mermi attığı bildirilmiştir. Rusların 1 kayık ve

⁶³⁸ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H4-1-29, Dos. 397 (H-1), F.1-29

⁶³⁹ Kurat, a.g.e., s. 325

⁶⁴⁰ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H5-1-1, Dos. 394 (H-8), F.1-1

mekkâre ile erzak nakliyatına devam ettiği görülmüştür. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde de sakinlik yer yer sürmüştür. Burada Ruslar Gayrettepe'ye 6 mermi atmıştır.⁶⁴¹

Bilindiği üzere 3'üncü Ordunun karargâh merkezi Suşehri'nde bulunuyordu. 37'nci Kafkas Tümeninden Suşehri'ne sevk edilmek üzere Giresun noktasına gönderilen makineli tüfeklerin beraberinde bulunan 4 hayvanın işleri bitince geriye getirilmesi istenmiştir. Geri dönüşte eğer yetmezse başka araçların da temin edilerek Tamdere ambarında bulunan tümene ait eşyaların bir kısmının Giresun'a nakledilmesi Giresun Menzil Nokta Komutanlığından emredilmiştir.⁶⁴²

Gelevera Deresi'nin yükselmesi nedeniyle dere üzerinde bulunan köprülerin büyük bir kısmı söktürülmüştü. Gelevera'nın doğu ile batısı arasında her türlü ulaşımın bu köprülerle sağlanması nedeniyle ulaşım sekteye uğramış hatta Yağlıdere üzerinde Hacı Mahmutlu kuzeyindeki seyyar hastanenin ulaşımını sağlayan köprü de yıkılmıştı. O nedenle bu köprülerden birinin yeniden inşası için 2'nci Kafkas Kolordusu emrinde bulunan İstihkâm Bölüğünün görevlendirilmesi istenmiştir. Şayet bu kabul olmazsa adı geçen bölüğün Mülazım Ali Efendi Komutasındaki 20 kişilik bir müfrezesinin gönderilmesine izin verilmesi kolordudan istirahat edilmiştir. Bu arada yağmur kesilmekle beraber aralıklarla devam etmiş, derelerdeki taşkınlık da sürmüştür.⁶⁴³

6 Ekim 1917 tarihli sabah raporuna göre; 110'uncu Alayın 2'nci Tabur Cephesinde Ruslar Kanyaş'tan 5 Ekim'de saat 10.00 sıralarında Dandı'ya piyade ve 2 makineli tüfeğiyle bir müddet ateş etmiştir. Ayrıca Sadaklı ile Kozköy doğusundaki toplarıyla da 8 mermi atmıştır. Alayın diğer Tabur Cephelerinde ise aralıklarla piyade ateşi olmuştur. Gece sakin geçmiştir. Akşam raporuna göre; 109'uncu Alay Cephesinde saat 5.30 sularında 1 kayığın Karaburun'dan gelerek Badaaltı Karakoluna yanaştığı görülmüştür. Ruslar obüsleriyle 37 mermi atışı gerçekleştirmişlerdir. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde 50 kadar Rus piyadesiyle

⁶⁴¹ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H5-1-2, Dos. 394 (H-8), F.1-2

⁶⁴² ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H5-1-2, Dos. 394 (H-8), F.1-2

⁶⁴³ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H5-1-2, Dos. 394 (H-8), F.1-2

15 kadar mekkârelerinin Gümüşhane istikametinden Bülbüloğlu Hanlarına geldiği gözlemlenmiştir.⁶⁴⁴

Tirebolu Mursal köyünde bulunan 3'üncü Tabur Makineli Tüfek Bölüğü Güce'ye gelmiştir. 1'inci Tabur Makineli Tüfek Takımı da Zengin köyü başına giderek tabur emrine girmiştir. Orada bulunan 110'uncu Alay 3'üncü Tabur Makineli Tüfek Takımı mevzilerini teslim almıştır. Bu arada bir süre önce azgınlaşan Harşit Çayı eski haline geri dönmekteydi. Köprü halen yapılamamış, yollar kurumaya başlamıştır.⁶⁴⁵

Harşit Cephesinde durum analizi yapılırken çok ayrıntılı bilgiler istendiğine de rastlanmıştır. Bunlardan biri şu şekildedir: *“harp raporlarında Rusların topçu ateşlerinden bahis edilirken yalnız falan mevkiideki topçusu şu kadar mermi atmıştır kaydıyla yetinilmeyerek Rusların topçusunun nereden, ne cins ve ne miktarda topla nereye, hangi maksatla, kaç mermi attığının belirtilmesi alaya ve muntıkaya emredilmiştir”*⁶⁴⁶ ifadesine yer verilmiştir. Buradan daha planlı bir harekât için çalışma yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

7 Ekim 1917 tarihli sabah raporu; Cephelerde genelde sükûnet hâkim olmakla birlikte 111'inci Alay Cephesinde Ruslar 40 askerle Devul Mıntıkasındaki bölüğün bir çifte nöbetçisine baskın yapmışlardır. Rusların bu hareketi piyade ve topçularının desteğinde 3 mitralyözle gerçekleştirilmiştir. Ancak 111'inci Alayın karşı ateşiyle Rus kuvvetleri bölgeden uzaklaştırılmıştır. Akşam raporuna göre; Rus topçusunun hafif faaliyeti olmuştur. 109'uncu Alay Cephesinde 4 Rus kayığıyla 1 motorun Badaaltı'na gelerek yüklerini boşalttıkları izlenmiştir. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde, her piyade alayında 3'ü taburlara ve 1'i alaya katılmak üzere 6'sı tüfekli, 4 makineli tüfek bölüğü bulundurulması kararı alınmıştır. Bu nedenle tüfekler peyderpey geldikçe önce taburların makineli tüfeklerinin dörder tüfeği, sonra alay bölüklerinin altışar ve en nihayetinde taburların makineli tüfek bölüklerinin altışar tüfeğe tamamlanacaktı. Bayramşah ile 37'nci Kafkas Tümen karargâh merkezi olan

⁶⁴⁴ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H5-1-8, Dos. 394 (H-8), F.1-8

⁶⁴⁵ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H5-1-8, Dos. 394 (H-8), F.1-8

⁶⁴⁶ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H5-1-8, Dos. 394 (H-8), F.1-8

Arpacık arasındaki telefon hattı tesis edilmiş ve haberleşmeye başlanmıştır. Bu arada Harşit suyunda herhangi bir değişiklik olmayıp yollar eski haline dönmüştür.⁶⁴⁷

8 Ekim 1917 tarihli raporlara göre; 109'uncu Alay Cephesinde 4 çift hayvan koşulu, 1 Rus arabasının (top olması muhtemel) ve onu takiben 4 çift eleği diğer larabanın Karaburun'dan Halkovalı çarşısı gerisindeki hatta toplandıkları ve muhtelif saatlerde 3 Rus motoruyla 2 kayığın da Karaburun'dan gelerek Badaaltı'na yanaştığı tespit edilmiştir. 11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde, Rus topçusunun hafif faaliyeti ve aynı zamandamekkâre ile nakliyat yaptıkları görülmüştür.⁶⁴⁸

Armelit ile mevzi arasında inşası kararlaştırılan araba yolunun güzergâhını tespit etmek ve inşaata nezaret etmek üzere bir İstihkâm Subayı ile işçilere Postabaşılık etmek üzere uygun miktarda askerlerin gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bunlar aynı zamanda harap olan köprülerin inşa ve ikmaline başlayacaklardı. 109'uncu Alayın 1'inci Taburunun Halaçlı köyü ile Küçük Kavraz arasındaki 2 bölüğü cepheyi 111'inci Alayın 3'üncü Taburundan ve 2'nci Tabur da Çakıllı deresine kadar olan mevzileri olaysız şekilde teslim almıştır. Alay Makineli Tüfek Bölüğünü oluşturan takım Kavraz ağzı güneyinde 111'inci Alay Makineli Tüfek Takımının mevzilerini teslim almıştır. Depo Taburundan da 44 mevcutlu bir bölüğün fenerden Mindaval Burnu'na kadar olan kısmının teslimi 109'uncu Alay Komutanlığı tarafından bildirilmiştir.⁶⁴⁹

37'nci Kafkas Tümeni Dağ Topu Bataryası ile Kudretli Dağ Topu Takımı Güce'den ayrılarak Çeğel köyünün Mursal Mahallesi'ne nakledilmiştir. Güce'de yalnız Hücum Bölüğü bırakılmıştır. Tümen ihtiyatı için Güce'ye bir tabur gönderilmesi ve bunların konak yerlerinin uygun şekilde taksim edilmesi 109 ve 111'inci Alay Topçularıyla, Hücum Bölüğüne emredilmiştir.⁶⁵⁰

9 Ekim 1917 tarihli raporlara göre; Rusların 109'uncu Alay Cephesinde topçu faaliyetleri olmuştur. Akşama yakın vakitte birkaç kayık doğudan Badaaltı Karakoluna gelmiştir. Saat 1.00 sularında 60 kadar yüklü başıbozuğun Halkovalı çarşısı girişine geldiği belirlenmiştir. Ketençukuru civarında tahkimat yapmış 60

⁶⁴⁷ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H5-1-9, Dos. 394 (H-8), F.1-9

⁶⁴⁸ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H5-1-10, Dos. 394 (H-8), F.1-10

⁶⁴⁹ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H5-1-10, Dos. 394 (H-8), F.1-10

⁶⁵⁰ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H5-1-10, Dos. 394 (H-8), F.1-10

kadar Rus piyadesi, Şabankale'deki Türk topçusu ile Zengin'in kuzeybatısındaki Türk topçusu tarafından ateş altına alınarak dağıtılmıştır. Buna karşılık 5 top ile 70 mermi atan Rus piyadesi 1 çavuşun yaralanmasına neden olmuştur.⁶⁵¹

11'inci Kafkas Tümeni Cephesinde Ruslar bir müddet ateş baskını yapmışlar ancak sonunda 10 kişilik bir Rus baskın müfrezesi geri püskürtülmüştür. Her zamanki gibi Rusların mekkâre ile nakliyat yaptıkları kaydedilmiştir.⁶⁵²

Ayrıntılı bilgi istenmeye devam edilmiştir. Buna göre; bundan böyle Rus topçusunun atış sonuçları yazılırken kaç top attığının ilave edilmesi ve Göldüzü doğusundaki Rus topçusunun bulunduğu burnun Güzelburun olarak adlandırılması 111'inci Alaya emredilmiştir.⁶⁵³ Bu arada 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa 22 Ekim 1917'de Mirlivalıktan Ferikliğe terfi etmiştir.⁶⁵⁴

26 Ekim 1917 tarihli rapora göre; 110'uncu Alay Cephesinde gün sakin geçmiştir. 111'inci Alay Cephesinde saat 08.50 sularında Ruslar Kuzgun'un doğusundaki tek topuyla Zengin'in kuzeybatısına, Güzelburun'daki toplarından biri ile de Tönger civarına 9 mermi atmıştır. 109'uncu Alay Cephesinde Ruslar Halkovalı güneyi ve Ortacami sırtlarındaki obüs topları, Ortacami yukarısındaki 2 Japon topu, Kayadibi'ndeki 2 dağ topu, Yalak civarındaki obüs toplarından biri ve Halkovalı çarşısı gerisindeki 2 dağ toplarıyla birlikte küçük aralıklarla Küçük Kavraz güneyindeki 1'inci Tabur siperlerine, Çatalkaya civarına, Takırlı'nın iki kilometre kuzeyindeki tepelere ve 37'nci Kafkas Tümen, merkezine 132 mermi atmıştır. Bu ateşlerin tamamı rahatsız etmek amacıyla Türk askerlerinin bulunması muhtemel olan yerlerine atılmıştır. Öğleden önce Saat 11.00 sıralarında Rusların Karaburun'dan Halkovalı çarşısı gerisine 20 kadar atlı birliğinin ve müteakiben başlarında 1 subay olmak üzere manga manga ve büyük aralıklarla silahlı 250 kadar askerinin geldiği gözlemlenmiştir. Saat 1.30 sıralarında 10 kadar yüklü mekkâre ile 20 kadar başıbozuğun Halkovalı çarşısı gerisine geldikleri tespit edilmiştir. Akşama yakın vakitte yelkenli kayığın ve bir süre sonra da diğer bir yelkenli kayığın doğudan Karaburun batısına gelerek yüklerini boşalttıkları 109'uncu Alayın sol kanadından

⁶⁵¹ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H8-1-12, Dos. 394 (H-8), F.1-12

⁶⁵²ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H8-1-12, Dos. 394 (H-8), F.1-12

⁶⁵³ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H8-1-12, Dos. 394 (H-8), F.1-12

⁶⁵⁴I. Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.II, s.490; Nizamoğlu, a.g.t., s.295

izlenmiştir.⁶⁵⁵ Saat 4.30 sularında 150 kadar tahmin edilen Rus piyadesinin Ortacami sırtlarından Bedrama Kalesi civarına geldiği belirlenmiştir. Kısa süre sonra karanlık basmıştır. Bu kuvvetin yarısının elbisesi beyaz ve açık renkteydi. Bunların Halkovalı çarşısına gelen Rus kuvveti olması muhtemeldir.⁶⁵⁶ Buradan Rus kuvvetlerinin kısa uygun olarak arazide kamufle olmak için beyaz rengi tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu arada 110'uncu Alayın 1'inci Taburunun 4'üncü Bölüğünde bir asker bölüğe ekmek götürürken piyade mermisiyle ayağından yaralanmıştır.⁶⁵⁷

37'nci Tümen Komutanı Hacı Hamdi Bey, Arpacık'tan aynı gün (26 Ekim) Keşap Müdürlüğüne verdiği emirde; topların nakline yardımcı olmak için halkın götürülmesinden başka Yolağzı'ndan Armelit'e çıkan yolun bozuk yerlerinin, bilhassa Yolağzı Deresi civarlarının ve güzergâhlarındaki diğer noktaların da hızlı bir suretle araba geçişine müsait olacak şekilde tamir edilmesini istemiştir.⁶⁵⁸ Aynı gün 2'nci Kafkas Kolordu Komutanlığını bilgilendirmiştir. Buna göre bazı yerlerde topların insan ve hayvan gücüyle ortaklaşa çekildiğini, Giresun kazası dâhilinden tedarik edilen topların çekilmesine yardımcı olunduğunu ve yolların bozuk kısımlarının onarılmasına mümkün mertebe gayret edildiğini ifade etmiştir.⁶⁵⁹

Bu arada ordu içerisinde Ruslarla yakın bir zamanda barış yapılabileceği ile ilgili sözler dolaşmaya başlamıştır. 2'nci Kafkas Kolordusu Komutanı Mirliya Yakup Şevki Paşa kendi taraflarınca barışa teşebbüs edilmediğini ancak Ruslar tarafından talep geldiği takdirde müzakere yapmak üzere 37'nci Tümen ile 11'inci tümen cephelelerinde kapı karakolunun nerede tesis edilebileceği hakkında ilgili tümen komutanlarından fikir ve düşüncelerini bildirmelerini istemiştir. Aynı gün Arpacık'tan 37'nci Kafkas Tümen Komutanı Miralay Hacı Hamdi Bey imzasıyla çıkan cevap yazısında, 37'nci Kafkas Tümeni Cephesinde olabilecek barış görüşmeleri için en uygun yerin 109'uncu Alayın sol kanadında bulunan Harşit Çayı ağzındaki ada civarı olduğu bildirilmiştir.⁶⁶⁰

⁶⁵⁵ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H-1-42, Dos. 394 (H-8), F.1-42, No. 6/6236, Kls. 5087-H-1-36, Dos. 394 (H-8), F.1-36

⁶⁵⁶ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H-1-41, Dos. 394 (H-8), F.1-41

⁶⁵⁷ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H-1-40, Dos. 394 (H-8), F.1-40

⁶⁵⁸ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H-5-37, Dos. 394 (H-8), F.1-37

⁶⁵⁹ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H-5-1-50, Dos. 394 (H-8), F.1-50

⁶⁶⁰ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H-5-1-46, Dos. 394 (H-8), F.1-46

Bu arada Rusların müttefikleri olan İngilizlerin Irak ve Filistin’de gösterdikleri başarılarına rağmen Rusya’da genel durum çok bozulmuş, ülke genelinde ümitsizlik hâkim olmuştu.⁶⁶¹ Orduyu cephede tutmak artık imkânsız gibiydi. Askerler komutanlarının emrine itaat etmekten çok uzaktaydılar.⁶⁶²

İngilizlerin Sina Cephesindeki taarruzları nedeniyle Rusların da Harşit Cephesi karşısında küçük ya da büyük teşebbüslerde bulunması ihtimal olarak görülmüştür. Bu sebeple 4 Kasım 1917’de 37’nci Kafkas Tümen Komutanlığı bünyesindeki alaylara gönderdiği emirde, Rusların her türlü teşebbüslerine karşı her an hazır ve teyakkuz halinde bulunulmasını, özellikle gece baskınlarına süratle ve şiddetle karşılık verilmesi ve başarılı sonuçlar elde etmek için her türlü tedbirlerin alınmasını istemiştir.⁶⁶³

1.20. Rusya’da Geçici Kerensky Hükümetinin Devrilmesi ve Bolşevikliğin Hâkimiyeti

Rusya’da Mart ayında baş gösteren Rus ihtilalinin ardından bu sefer de ihtilalci gruplar arasında yeni bir mücadele ortaya çıkmıştır. Başa geçen Geçici Hükümetteki Aleksandr Kerensky beklentilere cevap verememişti. Genel durum bozulmuş, halka olumlu yansıyan hiçbir şey olmamıştı. Orduda disiplin kaybolmuş ve dağılma baş göstermişti. Ayrıca Aleksandr Kerensky Hükümetinin cephelerde savaşı devam ettirme yanlısı olması, halkta ve orduda karşılık bulamamıştı. Açlık ve sefalet hat safhaya ulaşmıştı. Nisan 1917’de Almanya üzerinden Rusya’ya geçen Lenin’in ilhaksız ve tazminatsız barışı, halk ve askerde büyük yankı uyandırmıştı. Lenin önderliğindeki Sovyet’in, geçici yönetimi devirme girişimleri ise başarısızlıklar sonuçlanmış, Lenin bir süre ortalıkta gözükmemişti.⁶⁶⁴

Eylül ayı içerisinde Bolşevikler Petrograd Sovyet’inde çoğunluğu ele geçirmişler, bir süre sonra da Moskova’da güç kazanmışlardı. Bolşeviklerin güç kazanmasını kabul eden Kerensky 20 Ekim 1917’de her ne kadar Geçici Cumhuriyet Meclisini kursa da o gün Lenin, saklandığı yerden çıkarak Bolşeviklerin yönetimi ele almasının zamanının geldiğini söylemiştir. Lenin’in idare ettiği Komünist

⁶⁶¹ Çakmak, a.g.e., s.237

⁶⁶² Kafkas Cephesinde 3’üncü Ordu Harekâtı, s.422

⁶⁶³ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6252, Kls. 5514-5-44, Dos. 190, F.44

⁶⁶⁴ Kafkas Cephesinde 3’üncü Ordu Harekâtı, s.423

Bolşevikler Partisi 7 - 8 Kasım 1917 gecesi yaptıkları hükümet darbesiyle Kerensky idaresindeki Geçici Hükümeti devirerek yönetimi ele geçirmiştir. İhtilalin yapıldığı gün (8 Kasım) Petrograd'da Lenin tarafından Sovyetlerin Kongresi toplanarak bildiri okunmuştur.⁶⁶⁵ Bu kongre tarafından sulh kararı kabul edilmiştir. Lenin tarafından bizzat oluşturulan bu bildiri de, savaş halinde bulunan bütün devletlerle arazi ilhakı ve tazminat talebinde bulunmaksızın barış yapılması isteniyordu. Bu durum ilgili devletlere bildirilmiştir. Özellikle “ilhaksız ve tazminatsız” barış teklifi Türk tarafında memnuniyetle karşılanmıştır.⁶⁶⁶ Kafkas Cephesi ve Harşit'te savaşan Türk birlikleri de uzun süren savaşın bir an önce bitmesi taraftarıydı.

1.21. Kabaktepeler'e Taarruz Harekâtı (7 - 8 Kasım 1917)

Rusya içerisinde darbe olduğu sıralarda Harşit Cephesinde de önemli bir harekât meydana gelmiştir. Kürtün'ün Güvende yaylası sınırları içerisinde yer alan ve zirvesi 2308 rakımlı olan Kabaktepeler etrafa hâkim konumu ile stratejik bir öneme sahiptir. Harşit Vadisi'nin doğu yakasını elinde bulunduran Ruslar, vadinin batı yakasına geçmek için Araköy üzerinden Harit ve Çayırçukur köylerini izleyerek Kabaktepe'ye ve Güvende Kapısına ulaşmayı hedeflemişlerdi. Güvende yaylasının güneydoğu yönünde bulunan Kabaktepe'yi işgal etmek için harekete geçen Rus birlikleri nihayetinde bu hâkim tepeyi ele geçirerek karargâh kurmuşlar ve karargâhlarının etrafını tel ile çevirmişlerdi.

Rusların 127'nci Tümenine bağlı birlikler Kabaktepe taraflarında Türklerin 11'inci Kafkas Tümeninin tam karşısında yer almışlardır. Kabaktepe'ye yerleştikten sonra yüksek olduğu için buradan etraftaki Türk birliklerine ateş açıyorlardı. Burada zaman zaman Türk ve Rus birlikleri arasında karşılıklı mücadele yaşanmıştır. Rusların 11'inci Kafkas Tümenine yaptığı baskınların çoğunluğunu Kabaktepe'deki karargâhtan yönettiği bilinmektedir.⁶⁶⁷

⁶⁶⁵ Bayur, a.g.e., s.89-92

⁶⁶⁶ Kurat, a.g.e., s.327-328

⁶⁶⁷ Hatemi, a.g.e., s.441

Rus Ordusunun askerlik usullerine göre; Rus birlikleri her zaman en hâkim noktayı seçip orada kalmayı uygun bulmuşlar ve karşılarındaki kuvvetler çekilse de o hâkim noktadan ileri gitmemeyi tercih etmişlerdir.⁶⁶⁸

Kabaktepeler’de 8 Eylül 1917’de tarihindeki baskında 11’inci Kafkas Tümenine bağlı 18’inci Alaydan verilen şehitler ordu erkânında büyük etki yaratmıştır. Zira bu baskın esnasında içinde subayların da olduğu birçok asker şehitler olmuştu.⁶⁶⁹ Rusların 9 Eylül 1917’de 25 kişilik bir kol ile baskını başarısızlıkla sonuçlanmış⁶⁷⁰, ardından 11 Eylül⁶⁷¹ ve 12 Eylül 1917 tarihli belgelere göre yaptığı baskınlarda da şehitler verilmişti.⁶⁷² Rusların Kabaktepe’de artan baskın faaliyetleri ve verilen şehitlerin bir karşılığı olmalıydı ve bu durum 3’üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa’nın burayla ilgili plan yapmasını gerektirmiştir.

Kabaktepe ilgili en kanlı mücadelelerden biri 12 Kasım 1917 tarihli arşiv belgesinde yer almaktadır. Burada yer alan bilgiler şu şekildedir:

3’üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa Eylül 1917 başlarında cephede teftiş ve incelemelerde bulunmak amacıyla 2’nci Kafkas Kolordu karargâhına gelerek 11’inci Kafkas Tümen Cephesindeki Rusların Kabaktepeler ve Kuzugöl hattından geri atılmasını ve bu suretle Rusların Harşit ve Habre Derelerinin doğusuna sürülmesi hususunu sözlü olarak emir ve tebliğ etmiştir. 14 Eylül 1917’de ise şifreli bir telgraf ile emir vermiştir. Bu emir üzerine 2’nci Kafkas Kolordu Komutanlığı tarafından 11’inci Kafkas Tümen Komutanlığına bu taarruz için hazırlanacak kuvvet, araçlar ve plan ile taarruzun nasıl yapılacağı ile ilgili bilahare emir verileceği bildirilmiştir. 11’inci Kafkas Tümen Komutanlığından gelen cevapta yapılacak harekât için 3’üncü Ordu Komutanlığından dolgun mevcutlu bir Piyade Alayı, İki Makineli Tüfek Bölüğü, dört batarya ve bir İstihkâm Bölüğü talep edilmiştir. 10’uncu Kafkas Tümeninden gönderilen bin küsur muharip mevcutlu 30’uncu Kafkas Alayı ve on

⁶⁶⁸ Şensözen, a.g.e., s.77

⁶⁶⁹ Şehitlerimiz, C.1-V; 7 Türk askerinden oluşan küçük baskın birliğinin gece yarısı Kabaktepe’ye baskın yaptıkları, tepe etrafındaki çevrili telleri kesmeye çalıştıkları, Türk Ordusunun saldırıya geçtiğini düşünen Rusların geri çekilmeye ve kaçmaya başladıkları anlatılır. Ruslar, arazinin kayalık ve sarp olmasından dolayı büyük kayıplar vermişlerdir. Baskın esnasında askerlerin şehit oldukları belirtilmektedir. Şehit oldukları tepeye defnedilen askerlerin mezarları köylüler tarafından korunmuştur. 1985 yılında ise şehitlik halinde düzenlenmiştir. 2007 yılında “Kabaktepe Şehitliği” olarak restore edilmiştir. (<http://www.kurtun.gov.tr/turizm>, erişim Tarihi: 20.08.2018)

⁶⁷⁰ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-12, Dos. 394 (H-7), F.1-12

⁶⁷¹ ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H4-1-10, Dos. 397 (H-1), F.1-10

⁶⁷² ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-13, Dos. 394 (H-7), F.1-13

makineli tüfek, 3 Kasım'da ve bir Kudretli Dağ topu Bataryası da 5 Kasım'da Alucra'nın Zun köyündeki karargâha ulaşarak 11'inci Tümen Komutanlığının emrine girmiştir. Bu sırada 2'nci Kafkas Kolordu Komutanı Yakup Şevki Paşa Başkomutan Vekili Enver Paşa ve 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa ile birlikte Giresun ve Espiye Mıntıkasında teftişte olduklarından (Espiye ve Tirebolu'da 37'nci Tümeni teftiş ettiler), 11'inci Kafkas Tümeni tarafından 6 - 7 Kasım'da yapılması teklif edilen taarruzun bir gün ertelenmesi emredilmiştir. 7 Kasım'da Yakup Şevki Paşa Kolordu karargâhına geldikten sonra taarruzun nasıl yapılacağı hakkında 11'inci Kafkas Tümenine gerekli görülen bazı emirler vermiştir.⁶⁷³

7 - 8 Kasım 1917 tarihinde verilen emir üzerine harekete geçen 11'inci Kafkas Tümeni birlikleri Kabaktepeler'e taarruz harekâtında bulunmuştur. Bu taarruz ile birlikte Rusların mevzileri ele geçirilmiştir. Bu harekât sırasında Ruslardan 1 subay, 4 asker esir edilmiştir; iki top, iki makineli tüfek, iki sandık top mermisi ve dört sandık piyade fişegi, 200 el bombası, çok miktarda tahkimat aletleri, eşya, gıda maddeleri ele geçirilmiştir. Ruslardan ele geçirilen top ve makineli tüfekler Alucra silah tamirhanesinde muayene edilerek tüfeklerin kullanılabilir olduğu belirlenmiştir. Topların da 7,62 çapında olarak kamalarının zedelenmiş olduğu ve irtifa' mengenisinin (yukarı kaldırmak için kullanılan demir aleti) kırılmış olduğu anlaşıl原因 olarak orduya bilgi verilmiştir. Kabaktepeler'le Kuzugöl tepesinde Rusların 489'uncu Alayının 4'üncü Taburu bulunuyordu. Bu alayın sağ kanadında (kuzeyinde) 492 ve sol kanadında ise 508'inci Alay olduğu anlaşılmıştır. Bu harekât sırasında Türk birliğinden 3 subay, 12 asker şehit olmuş; 1 subay ve 50 asker de yaralanmıştır. Rusların Kabaktepeler ve Kuzugöl hattından atılması, Harşit ve Habre Dereleri doğusuna sürülmesi için başlattığı harekât 23 Kasım 1917'de son bulmuştur.⁶⁷⁴

Bu sırada 11'inci Kafkas Tümeni Komutanlığını Yarbay Mehmet Zekeriya Bey yapmıştır.⁶⁷⁵ Ordunun Kabaktepeler'deki başarıları Rusları çok kızdırmıştır. Ardasa'da birçok Müslüman ahali, Rumların teşviki ile casuslukla itham edilerek

⁶⁷³ ATASE Arşivi, BDH, Kls. 3955, Dos. 76, F.1-24, 1-25

⁶⁷⁴ ATASE Arşivi, BDH, Kls. 3955, Dos. 76, F.1-24, 1-25

⁶⁷⁵ Görgülü, a.g.e., s.122

ölümle cezalandırılmıştır.⁶⁷⁶ Kanlı çarpışmalara sahne olan Kabaktepe harekâtı ile Rusların Harşit Cephesindeki etkinliğine önemli ölçüde darbe vurulmuştur.

1.22. Cephelerde Sükûnetin Hâkim Olması

31 Ekim 1917'de Başkomutan Vekili Enver Paşa, 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa ile birlikte 2'nci Kafkas Kolordusunun karargâhı olan Alucra'ya gelmişti. Ardından yukarıda belirtildiği gibi Giresun'a ve oradan Espiye ve Tirebolu'da 37'nci Kafkas Tümenini teftişe çıkmışlardır. Enver Paşa, bu teftişler neticesinde son duruma bakıp nasıl bir harekât tarzı izleneceğini karar vermek düşüncesindeydi. Kolordu Komutanı Yakup Şevki Paşa ise kolorduyu düzene sokmak için çabalarken cephede sükûnet hâkimdi.⁶⁷⁷

Rusya'da Aleksandr Kerensky yönetimindeki geçici Hükümetin darbe ile devrilmesinin ardından bütün cephelerde sakinlik hâkim olmaya başlamıştır. Savaştan bıkan, yorulan Rus askerleri cepheleri terk ediyordu. 3'üncü Ordu Cephesinde de durum çok farklı değildi. Yıllardır süren savaşın getirdiği maddi ve manevi zorluklar artık savaşın bir an önce bitmesinin gerekli olduğunu düşündürmüştür. Rusya'daki hükümet darbesi Türk halkını da ziyadesiyle memnun etmişti.⁶⁷⁸

Yönetime hâkim olan Bolşevikler ilk iş olarak Çarlık rejiminin yaptığı gizli antlaşmaları açığa çıkararak Almanya ile barış girişimlerine başlamışlardır. Bolşevik Hükümeti gizli anlaşmaların emperyalizmin bir parçası olduğunu, devam etmekte olan savaşın bu emperyalizme hizmet ettiğini işçilere, köylülere, halka açıklamışlar ve onların savaşa karşı koymalarını sağlamışlardır.⁶⁷⁹

Rusya'da 15 Kasım 1917 tarihinde yayınlanan yeni bir beyannameye göre; Rusya'da yaşayan halkların kendi kaderlerini kendilerinin tayin edebileceği yani hür olacakları, isterlerse Rusya'dan büsbütün ayrılacakları belirtiliyordu. Böylece halkın yarından fazlasını oluşturan Rus olmayan halklar da hürriyet ve istiklal hakkına

⁶⁷⁶ Ahmet Refik, *Kafkas Yollarında İki Komite İki Kıtıl*, Temel Yay., İstanbul 1998, s.44

⁶⁷⁷ Yel, a.g.e., s.32-33

⁶⁷⁸ Kurat, a.g.e., s.328

⁶⁷⁹ *Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı*, s.423

sahip oluyordu.⁶⁸⁰ Bu durum halk ve ordu içerisindeki askerler arasında “yaşayın hürriyet, barış” sloganlarıyla karşılanmıştır.

Rus siperlerinden zaman zaman yükselen ve “Çanakkale’yi, Boğazları istemiyoruz. Harbe son verin” pankartları Türklerle dostluk kurmak istediklerini göstermekteydi.⁶⁸¹ Rus Ordusunda erler generallerin uniformalarını bile sökmeye başlamışlardı. Nasihat için gelen İngiliz ve Fransız subaylarına hakaret ediyorlardı.⁶⁸²

Harşit Cephesinde silah sesleri susmuştu. Geri çekilmek, memleketlerine dönmek için hazırlıklara girişen Rus birlikleri kısa süre sonra yapılması öngörülen barış müzakerelerini beklemeye başlamışlardır. Ancak Türk birliklerince her türlü tedbirlerin alınmasına devam edilmiştir. Bu tedbirler askeri mühimmat, cephane, mevzilerin iyileştirilmesi, yol çalışmaları olduğu gibi askerin kış ayına iyice hazırlanmasını da içermektedir. Çünkü kış iyice kendisini hissettirmeye başlamıştır.

37’nci Kafkas Tümen Komutanı Miralay Hacı Hamdi Bey, 14 Aralık 1917’de 109’uncu Alay Komutanlığına gönderdiği emirde kış mevsimi dolayısıyla alınması gereken tedbirleri kati surette dile getirmiştir. Burada şu ifadeler yer vermiştir:

“Kış geldi. Donma olayları başladı. Gelecekte şiddetini daha da artırması beklenen bu kış mevsiminde verilecek zayıat korkutmaktadır. Bu sebeple elim zayıatın tekrarlanmasına meydan vermemek için her türlü tedbirleri alarak, mümkün olduğu kadar vukuatın önünü almaya çalışmak her rütbede bulunan subay ve üstler için aynı derecede öneme sahiptir. Bundan böyle tek bir askerin ihmal ve dikkatsizlik yüzünden olabileceği düşünülen donma olayları artık kabul edilmeyecektir. Donma vukuatı olan her kıtada kanunlar çerçevesinde hızlı tahkikat yapılarak durumun acilen bildirilmesi ve bundan sonra da vukua gelecek olanların da ayrıntılı olarak bildirilmesini talep ederim.

Donmanın nerede, ne vakit ve ne tarzda meydana geldiği ve donan askerlerin mevcuduyla, ne hizmetle, nereye hareket ettiği açıkça belirtilecek. Bundan sonra donmaya sebep veren olumsuz etkiler, şiddetli havaların ve donma esnasında

⁶⁸⁰ Kurat, a.g.e., s.329-330

⁶⁸¹ Kurat, .g.e., s.464

⁶⁸² Sabahattin Özel, a.g.e., s.9; Refik, a.g.e., s.45

arkadaşları tarafından yapılan yardımların derecesi ve bilhassa kafile komutanının bu husustaki tedbirleri ve mesaisinin neden ibaret olduğu da açıkça zikredilecektir.

Donan askerin sıhhi durumunun ve bünyesinin ne derece olduğu ve donmadan önce herhangi bir hastalık sebebiyle tabibe ve üstlerine gidip gitmediği de bildirilecektir. Hiçbir yere katiyen tek başına asker gönderilmeyecek ve her ne suretle hareket ederse etsin mutlaka üzerinde bir günlük ekmeği bulunacaktır.”⁶⁸³

⁶⁸³ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6252, Kls. 5515, Dos. 191, F.2

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUSLARIN GERİ ÇEKİLİŞİ, SAVAŞIN SONA ERMESİ VE SAVAŞIN ETKİLERİ

1. ERZİNCAN MÜTAREKESİ (18 ARALIK 1917)

Rusların Aralık ayı başlarında bütün cephelerde fiilen müzakerelere başlamasına rağmen Türk tarafıyla ilgili herhangi bir girişimi olmamıştır. Ancak Lenin Hükümetinin Doğu Cephesindeki Komutanlıklara sulh yapılması ile ilgili verdiği emir üzerine Enver Paşa da Kasım ayı sonlarında 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa'yı Rus Başkomutanlığı ile mütareke yapılması için görevlendirmiştir. Vehip Paşa'ya yapılacak mütarekenin esaslarını ana hatlarıyla çizerek bildirmiştir. Buna göre; Rus kuvvetleri, Rus hududu gerisine çekilecek, Türk Ordusu takip yapmayacak, ancak bölgede idare, asayiş ve genel emniyetin temini için Türk Hükümet memurları ile yeterli jandarma müfrezeleri, tedricen Rusların tahliye ettikleri bölgeye girecektir.⁶⁸⁴

Bunun üzerine Vehip Paşa hazırladığı mütareke görüşmelerine başlama teklif mektubunu 1'inci Kafkas Kolordusu Komutanı imzasıyla yanında 2 atlı askerle birlikte Teğmen Kahraman Bey ile 25 Kasım sabahı Erzincan'da Rusların 1'inci Kafkas Kolordusu Komutanı General Liyahof'a göndermiştir. Rus ileri hatlarından otomobil ile Erzincan'a götürülen Teğmen Kahraman General Liyahof tarafından iyi karşılanmış; hatta akşam yemeğini bile birlikte yemişlerdir. Diğer taraftan ise henüz mütareke görüşmeleri başlamadığı için, başlasa bile nasıl sonuçlanacağını bilinemediği için hiçbir askeri kıtaların cepheden ayrılmamasını istemiştir. Kaldı ki mütareke kabul olup Ruslar eski sınırlara çekilseler de onların bıraktığı yerleri Ermenilerin dolduracağı muhakkaktı. Bu nedenle mevsimin zorlukları ve olumsuz bütün şartlara rağmen cephede kalınması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁸⁵ Vehip Paşa Ateşkes ile ilgili bütün gelişmelerden Enver Paşa'yı haberdar etmiş, diğer taraftan da Türk heyetine bütün teferruatıyla lazım gelen talimatı vermiştir.⁶⁸⁶

⁶⁸⁴Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.423-424

⁶⁸⁵Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.425

⁶⁸⁶Nizamoğlu, a.g.t., s.297

7 Aralık 1917'de Rus tarafından beklenen cevap gelmiştir. Rus tarafı Kafkasların bütün cephelerinde savaşın durdurulmasını ama aynı zamanda barış anlaşması yapıncaya kadar tarafların işgal ettikleri bölgelerde kalmalarını istemekte ve bu şartlarda mütareke çalışmalarına katılmayı kabul etmekteydi.⁶⁸⁷

Bu şartlar dâhilinde Türk heyeti ile Rus heyeti Erzincan'da bir araya gelmiştir. Türk heyetini 3'üncü Ordu Kurmay Başkanı Miralay Ömer Lütfi Bey başkanlığında, 3'üncü Ordu Harekât Şube Müdürü Binbaşı Hüsrev Bey ve Ordu Tercümanı Yüzbaşı Yakup Bey temsil ederken, Rus heyetini Kafkas Ordusu Kurmay Başkanı General Majör Vişinsky, 156'ıncı Elizovet Piyade Alay Kumandanı ve bir er, Doçent V. Tevzaya ve Kafkas Ordusu Karargâhı Tercümanı Yüzbaşı Vedrinsky temsil etmiştir.⁶⁸⁸

16 Aralık 1917'de Başkomutanlık Vekâleti Kafkas Ordular Grubunu kaldırarak bu görevlerin 3'üncü Ordu Komutanlığınca yapılacağını bildirmiştir. Böylece Türk - Rus mütareke görüşmeleri 3'üncü Ordu tarafından yürütülmüştür.⁶⁸⁹ Karşılıklı görüşmeler, 18 Aralık 1917 tarihinde yapılan ikili anlaşma ile sonuçlanmıştır. 14 maddeden oluşan bu anlaşma ile 29 Ekim 1914 tarihinde başlayan Türk - Rus savaşı resmen sona ermiştir.

Sulh yapıncaya kadar geçerli olacak bu mütarekeye göre; karşılıklı olarak düşmanca harekâtın, keşif ve taarruzların durdurulması, herhangi bir askeri ve stratejik yer değişikliğinin yapılmaması, sınır hattı tespitinin yapılması, tarafların en ileri hatları arasında kalan tarafsız bölgeye (tampon bölge) asker ve yerli halkın girmemesi, tarafsız bölgeye geçen asker çağındaki bütün erkeklerin esir kabul edilmesi, anlaşmazlıkların karşılıklı görüşme yoluyla halledilmesi, Kürtlerin bu anlaşmaya uymaları için Osmanlı yönetimince gayret gösterilmesi, harp halindeki devletlerle Karadeniz'de mütareke yapılması, harp gemilerinin sahile 10 verst (10,6 km) den daha yakın olarak yanaşmaması, hava harekâtlarında da aynı mesafenin korunması gibi kararlar alınmıştır.⁶⁹⁰ İki ordu arasındaki tampon bölge

⁶⁸⁷ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.425

⁶⁸⁸ Kurat, a.g.e., s.332-333

⁶⁸⁹ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.425

⁶⁹⁰ Kurat, a.g.e., s.333-334, **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.426-427

Karadeniz'den başlayarak Tunceli'deki Kırandah Dağı ve Munzur'a kadar ara bölgeyi oluşturuyordu.⁶⁹¹

Böylece bir süreden beri cephelerde devam eden sükûnet büsbütün bir şekilde yerleşmiştir. Yüzlerce silahsız Rus askeri artık Türk cephelerine çay içmeye gelerek dostluk kurmak istemiştir. Ancak kış mevsiminin kendini iyiden iyiye hissettirmesi nedeniyle iaşe sıkıntıları baş göstermiş ve durum Türk tarafında endişe ile karşılanmıştır. Silvan'da iken 1'inci Kafkas Kolordu karargâhına görevlendirilen ve Refahiye'ye gelen Kazım Karabekir Paşa Rus mütareke heyetini çay içmeye davet edip onlarla görüşüyordu. Rus dostluğuna ihtiyatla yaklaşan Kazım Paşa, bu görüşmelerle onların ruh hallerini analiz edip onlardan malumat almaya çalışmıştır. Onların ruh hallerinin pek bitkin olduğunu gördüğünü belirtmiştir.⁶⁹²

Esasında Erzincan Mütarekesi merkezdeki Sovyet Hükümeti ile değil merkezin tanımadığı *Mavera-i Kafkas Konfederasyonu* ile yapılmıştır. Merkez Sovyet hükümeti bu sıralarda her ne kadar barış siyasetini şiddetle takip etse de Kafkas Cephesinin bir süre daha muhafaza edilmesini, Ermeni halkının kendini idare edebilecek seviyeye gelene kadar Rus askerlerinin cepheyi terk etmemelerini arzu etmiştir. Türklerin buraları işgal etmelerinin önüne geçilmesini istediği açıktır. Fakat Rus askerleri bu arzuya uymayarak cepheyi tamamen bırakmıştır.⁶⁹³ Rus kuvvetleri mütarekeden sonra büyük gruplar halinde Güney Kafkasya'ya doğru geri dönüşe başlamışlar, Rus Kafkas Komutanlığı ise bu grupların çekiliş esnasında iaşeleri, nakilleri ve konaklamalarıyla ilgili tedbirler almaktaydı. İstifa eden General Prejevalski'nin yerine "Başkomutan" sıfatıyla değil, "Güney Kafkasya askerlik işleri komiserlik işleri komiserlik müşaviri" olarak *General Liyetinski* atanmıştır.⁶⁹⁴ Bu durum Rusların Kafkas Cephesindeki askeri gücünün etkinliğini kaybettiği anlamını taşımaktadır.

Erzincan Antlaşması, Türk - Rus mücadelesini sona erdirmiş olmakla beraber yeni bir tehdidin ortaya çıkmasına neden olmuştur. O da Ermeni tehdidi idi. Yüzyıllarca Osmanlı içerisinde yaşayan Ermeniler, savaş boyunca Ruslara kılavuzluk

⁶⁹¹ Çakmak, a.g.e., s.237, **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.427

⁶⁹² Kazım Karabekir, **Kazım Karabekir'in Kaleminden Doğunun Kurtuluşu**, Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Araştırma Geliştirme ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Erzurum 1990, s.15-50

⁶⁹³ Kurat, a.g.e., s.333

⁶⁹⁴ Nizamoğlu, a.g.t., s.300

ederek Rusların Kafkas Cephesinde kolayca ilerlemelerine öncülük etmişlerdi. Şimdi ise Rusların cepheden ayrılması Ermeniler tarafından pek de hoş karşılanmamıştır. Ermeniler, Doğu Anadolu'yu da içine alan Büyük Ermenistan hayalinin gerçekleşmesi için bundan sonraki süreçte Rusların bıraktığı silah ve mühimmatları ele geçirmek suretiyle Türklere karşı katliam hareketlerine girişmeye teşebbüs etmişlerdir.

2. HARŞİT CEPHESİNDE SON DURUM VE BİRLİKLER ARASINDAKİ İLETİŞİM

2.1. Harşit Cephesinde Son Durum

3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa yapılacak anlaşma ne surette sonuçlanırsa sonuçlansın askerlerin cephelerini terk etmemesini istemişti. Çünkü Ruslar cepheden ayrılırlar bile onların bıraktıkları yerlerde Ermenilerin⁶⁹⁵ Türklere karşı büyük bir kıyıma başlayacakları açıkça görülebiliyordu. Bu talimat gereği ordunun diğer cephelerinde olduğu gibi Harşit Cephesinde de birlikler mevcut yerlerini korumuşlar; günlük çalışmalarına ve hazırlıklarına devam etmişlerdir.

37'nci Kafkas Tümen Komutanı ve tümene bağlı 109, 110 ve 111'inci Alay Komutanları, Ruslarla temasa geçilmesinin yasak olduğunu ve karşı taraftan gelebilecek görüşme teşebbüslerine karşı hiçbir Rus askerinin Harşit Çayı'nın batısına geçmesine fırsat vermemek adına karşı durulacağını bildirmişlerdir. Ayrıca güvenlik, talim ve terbiye, keşif ve emniyet konularında hiçbir surette ihmalde bulunulmayacağını belirtmişlerdir.⁶⁹⁶

2.2. Harşit Cephesinde Birlikler Arasındaki İletişim

Harşit Cephesinde birlikler arasındaki iletişim ve haberleşme farklı yollarla gerçekleştirilmiştir. Bunlar; karargâh, mevzi gibi yerlere ham tevekler çekilerek, belirli yerlerine çan ve kelek asılmak suretiyle çıkan ses yöntemiyle, gözetleme kuleleri arasındaki belirli işaret ve ışıklarla, posta yoluyla ve son zamanlarda Arpacık'a çekilen telefon hattıyla iletişim ve haberleşme sağlanmıştır.

⁶⁹⁵ Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, s.425

⁶⁹⁶ F. Rezzan Ünalp, "Harşit Savunması ve Rus İşgaline Karşı Yürütülen Mücadelede Önemli Yeri Olan Komutanlar", **Harşit Vadisi**, İstanbul 2017, s.262

21 Aralık 1917 tarihli belgeye göre; 37'nci Kafkas Tümeni Komutanlığı tarafından Alay Komutanlıklarına gönderilen emirde, 37'nci Tümene bağlı kıtaların tümen karargâhı ve 2'nci Kolordu ile haberleşmelerinin hangi tarzda olacağı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Buna göre;

37'nci Tümen karargâhından mutlaka her gün saat öğleden önce 10.00'da iki posta hareket edecek; birisi Güce'ye diğeri Espiye'ye gidecektir. Postanın ulaşmasını müteakip Güce'den gecikmeksizin Hücüm Bölüğünün postası hareket edecektir. Hücüm Bölüğünden günde üç posta hareket edecektir. Birisi 110'uncu Alay evrakını sevke memur olup Garigen'de (Karayeğen) 111'inci Alayın 3'üncü Tabur karargâhına, diğeri 109'uncu ve 111'inci Alay evraklarını sevke memur olup 111'inci Alay üzerinden 109'uncu Alay karargâhına ve Çeğel Mursalı Mahaltesinde Tümen Dağ Topu Bataryası Komutanlığına gidecektir. 111'inci Alayın 3'üncü Taburuna ve 109'uncu Alaya giden postalar ertesi günü sabahleyin Garigen'den 110'uncu Alay postasını, 109'uncu Alaydan adı geçen alay postasını ve yolda da 111'inci Alay postasını alarak Güce'ye gelecektir. Burada adı geçen yere giden postaya teslim edilerek tümene gönderilecektir. Garigen'den o gün zarfında gelecek 110'uncu Alay evrakı da Tümen karargâhının Güce'de bekleyen postasına teslimle karargâha sevk edilecektir.⁶⁹⁷

Her gün Espiye Tümen postasının gelmesini müteakip derhal Depo Taburundan üç posta hareket ettirilecek ve birisi Doğancı'ya, diğeri Sıhhiye Bölüğüne sevk edilecektir. Bunlar Espiye içindeki ve civarındaki kıtalar ve müesseselere dağıtarak evrakı teslim edecektir. Üçüncüsü de batıya hareket ederek Andoz'daki Seyyar Hastaneye uğrayıp adı geçen hastanenin ve ondan sonra Armelit'teki Süvari Bölüğünün evrakını ulaştıracaktır. Bu postalardan Sıhhiye Bölüğüne giden, adı geçen bölüğün postasını alarak o gün Espiye'ye geri dönecek ve Espiye içi ve civarındaki evrakı dağıttıktan sonra tabura geri dönecektir. Armelit'e giden posta ertesi sabahleyin Süvari Bölüğünün evrakını alarak Espiye'ye geri dönecektir. Karargâhtan Espiye'ye giden posta öğle vakitlerinde Depo Taburundan toplanmış olan evrakla karargâha geri gelecektir. 109'uncu ve 111'inci Alaydan her gün sabahleyin birer posta hareket ederek öğle vaktinde Güce'ye gelecek ve her gün

⁶⁹⁷ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6252, Kls. 5514, Dos. 190, F.81

sabahleyin Sıhhiye Bölüğü Seyyar Hastanesine ve Süvari Bölüğünden birer posta hareket ederek öğle vakitlerinde Espiye'ye varacaktır. Güce'ye ve Espiye'ye ulaşan evrak o gün karargâha gelecek ve karargâh postalarına teslim edilerek gönderilecektir. 110'uncu Alay postası o gün öğlende alaydan hareketle akşamdan evvel Garigen'e gelecek ve buradan ertesi sabah hareket edecek. Posta öğlende Güce'ye ulaşır orada 109'uncu ve 110'uncu Alaydan gelecek evrakla birleşecek. Buradan Hücüm Bölüğü postasıyla ve diğer alay evrakıyla birlikte karargâha gönderilecektir.⁶⁹⁸

Önemli ve çok acil evrak istisna olmak üzere kıtaların doğruca hususi posta ile tümene evrak göndermeleri uygun ve gerekli ise de genel hususlar yukarıdaki açıklamalara göre sevk edilecektir. Bu işlerin görülmesi için Güce'de Hücüm Bölüğü Komutanı nezaretinde güvenilir okuryazar bir çavuş komutasında 12 askerlik, 111'inci Alayın 3'üncü Tabur karargâhında tabur yaveri nezaretinde 8 askerlik, Espiye Depo Taburunda yaverin nezaretinde de 12 askerlik birer haberleşme postası bulunacaktır. Tümen karargâhı ile kolordu karargâhı arasındaki haberleşme için sonradan hususi postalar hareket edecektir. Her gün sabah saat 7.00'de tümen karargâhından hususi bir posta hareket ederek doğruca Garigen'de 111'inci Alayın 3'üncü Tabur merkezine ulaşacak ve evrakı teslim edecektir. Adı geçen tabur evrakı teslim alır almaz derhal hususi bir posta ile 110'uncu Alay karargâhına hareket edecek ve akşamdan evvel evrakı Alay karargâhına teslim etmiş olacaktır. Ertesi gün Alay karargâhından hareket edecek olan posta sabahleyin erkenden yola çıkarak 110'uncu Alayın 3'üncü Taburuna teslim edecek ve bu tabur merkezinde 11'inci Kafkas Tümeninden gelmiş ve geri gidecek olan posta veya süvari varsa evrak süvariye teslim edilecektir. Süvari postası, gecikmeden derhal taburdan çıkarılacak diğer posta ile 98'inci Tabura sevk ve teslim olacaktır.⁶⁹⁹

Bilakis Kolordudan gelerek 110'uncu Alayın 3'üncü taburuna teslim olacak evrak, derhal 110'uncu Alay ve 111'inci Alayın 3'üncü Taburu yoluyla doğruca ve Güce'ye uğramadan tümen karargâhına ulaştırılacaktır. Geri gelmek için hazır postalardan istifade edilecek posta hususi posta ile gönderilecektir. Gerek Tümen kıtaları ve gerek Kolordu postaları mutlaka ikişer posta ile ve zaruri halde önemli

⁶⁹⁸ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6252, Kls. 5514, Dos. 190, F.81

⁶⁹⁹ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6252, Kls. 5514, Dos. 190, F.81

olmayan evrakın sevkine de güvenilir askerlerden olmak şartıyla müstesna olarak tek askerle gönderilecek ve geri dönmeden evvel postaların sahiplerine ulaştırılması temin edilecektir.⁷⁰⁰

Çok önemli ve acil evrak tümen ve alay emir subaylarıyla sevk edilecektir. Evrakın teslimi mutlaka numara imza ile olacaktır. Bunun için hususi defter yapılmalı, teftiş ve takip edilmelidir. Evrakın yollarda ıslanıp yırtılmaması için önlemler alınacaktır. Yukarıda belirtilen merkezlerden başka kıtaların haberleşmesi için basit merkezle irtibat kurması doğru ise de bunun için asker kullanılmamalıdır. Evrak sevk eden postalara da belge verilecektir.⁷⁰¹

37'nci Kafkas Tümen karargâhının gerideki birlikleriyle içeriden haberleşmesini temin etmek için Arpacık, Kızıldere, Ağılık, Madeni, Karaerik ve Yağlıdere üzerinden Bayramşah'a kablo ile bir hat inşa edilmesi ve Bayramşah'a konacak numarator ile Espiye ve Hacı Mahmutlu'ya bağlanması kararlaştırılmıştır.⁷⁰²

Bu arada Erzincan Mütarekesinden sonra her ne kadar Rus yetkilileriyle görüşülmemesi istenmişse de 109'uncu Alay Komutan Vekilinin 37'nci Kafkas Tümen Komutanlığına gönderdiği bildiri; Küpeli Deresi'nin Harşit'e yakın olduğu yerde Rusça ve Gürcüce'ye hâkim 5 askerle birlikte Alayın 1'inci Tabur 2'nci Bölük Komutanı Nafiz Bey ile 3'üncü Tabur Makineli Tüfek Komutanının Rus yetkilileriyle 28 Aralık 1917'de görüşmede buldukları ifade edilmiştir. Bu görüşmede en büyük projektörün Trabzon'a, Rus Ordusunun ağırlıklarının Görele'ye nakledileceği, obüslerin ise Trabzon'a gönderileceği öğrenilmiştir.⁷⁰³

37'nci Kafkas Tümen Komutanı Hacı Hamdi Bey, 1 Ocak 1918 tarihinde tümen karargâh merkezi Arpacık'tan 109'uncu Alay Komutanlığına gönderdiği emirde Osmanlı - Rus subaylarından oluşan komisyonun toplantılarının ne şekilde olacağını açıklamıştır. Buna göre; 5'inci Kafkas Tümeninden oluşan komisyonun Rus Cephesi gerisinde yer alan Kelkit'te, 37'nci Kafkas Tümeninden oluşan komisyonun ise Espiye'de Başkomutan Vekilinin kaldığı misafirhanede Rus

⁷⁰⁰ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6252, Kls. 5514, Dos. 190, F.81

⁷⁰¹ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6252, Kls. 5514, Dos. 190, F.81

⁷⁰² ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-14, Dos. 394 (H-7), F.1-14

⁷⁰³ Ünalp, a.g.m., s.262

komisyonlarıyla görüşeceklerini bildirmiştir. Rus üyelerinin Rus Cephesindeki amirleriyle doğrudan doğruya görüşmelerini sağlamak amacıyla Espiye sahilindeki eski telgraf direkleriyle Tirebolu'ya ve oradan da Harşit Çayı kenarına bir telefon hattının tesis edilmesini istemiştir. Bu hattın emrin yayınlandığı tarihten bir gün sonra tamamlanması da özellikle emredilmiştir.⁷⁰⁴

2.3. 37'nci Kafkas Tümeni Komutanı Miralay Hacı Hamdi Bey'in Görevinden Ayrılması

37'nci Kafkas Tümeni Komutanı Miralay Hacı Hamdi Bey, Nisan 1916'da atandığı Lazistan ve Havalisi Komutanlığını 7 Eylül 1916'da Sahil Grubu ve bir süre sonra 37'nci Kafkas Tümeni Komutanı olarak sürdürmüştür.⁷⁰⁵ Trabzonlu olan Hacı Hamdi Bey coğrafyaya pek yabancı değildi. Harşit ve çevresinin arazi koşulları tipik Doğu Karadeniz coğrafyasıdır. Hamdi Bey, Trabzon'un işgali üzerine Harşit Cephesinde birliğini kurarak Tirebolu'ya yerleşmiştir. Ocak 1918'e kadar Harşit Savunmasının adından en çok söz ettiren komutanlarından biri olmuştur. Harşit Savunmasının bitişi ve Rusların geri çekilişinin hızlandığı bir döneme kadar burada kalmasına rağmen ileri harekâtın başlayacağı ve 37'nci Kafkas Tümeninin bu ileri harekâta çok önemli görevler üstleneceği bir sırada görev yeri değiştirilmiştir. Bu değişim, kendisi hakkında bazı düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Genelkurmay verilerine göre Kafkas Cephesindeki komutanların bir yer ya da bölgedeki görev sürelerine bakıldığında bu değişikliği normal karşılamak gerekir.

Ancak Hacı Hamdi Bey hakkında bilinen bir gerçek vardır. Karakteri ve uygulamaları sebebiyle çeşitli suç ve şikâyetlere maruz kalmıştır. Hacı Hamdi Bey bu durumu özgeçmişinde şu şekilde ifade etmiştir: *“Kolordu Komutanı Yakup Şevki Paşa ile aramızda vukua gelen fikir mücadelesi neticesinde hakkımda vaki olan devamlı şikâyetler üzerine 37'nci Fırka namını alan bu kumandanlıktan karargâhı Erzincan'da olan 36'ncı Fırka Kumandanlığına nakledilmiş, bu fırkanın tabi olduğu diğer bir kolordu kumandanı ile gene aynı şekilde vaki olan münakaşa neticesi*

⁷⁰⁴ Ünalp, a.g.m., s.262-263

⁷⁰⁵ Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.II, s.553-554

Gümrü ilerisindeki Karakilise mevkiinde iken bu kumandanlıktan azledilerek karargâhı Batum'da olan ordu karargâhına celbedilmiş idim”⁷⁰⁶

11 Ocak 1918’de 37’nci Kafkas Piyade Tümen Komutanlığına Kurmay Miralay Kazım Bey (Özalp) getirmiştir.⁷⁰⁷ Miralay Hacı Hamdi Bey ise Harşit’ten ayrılarak 17 Ocak 1918’de Erzincan’da 36’ncı Kafkas Tümeni Komutanlığı görevini üstlenmiştir.⁷⁰⁸ Göreve 20 Şubat 1918 tarihinden itibaren başlamıştır.⁷⁰⁹ Esasında Kazım Bey ile Hacı Hamdi Bey’in karşılıklı görev yerleri değiştirilmiştir. Çünkü daha önce 36’ncı Kafkas Tümen Komutanlığını Kazım Bey yürütüyordu.

3. TÜRK İLERİ HAREKÂTININ BAŞLAMASI

3.1. İleri Harekâtın Gereçekçeleri

1917 yılının Aralık ayında Kafkas Cephesinde Rus askeri varlığı epeyce düşmüştü. 200 bin kişi cepheden ayrılırken 40 bin kişilik bir askeri kuvvet cephede bulunuyordu.⁷¹⁰ Bunlar da bir an önce cepheden ayrılmanın gayreti içinde olmuşlardır.

Stefanos Yerosimos’a göre; Rus kuvvetlerinin Anadolu içlerindeki nüfuz sahası; Kafkas Cephesinde Trabzon’un batısından, Erzincan - Kemah yolundan, Dersim ve Murat Nehri’nin güneyindeki Van Gölü ve Başkale’ye uzanan bir hat boyunca yayılmıştı.⁷¹¹ Burada Trabzon’un batısından kasıt, Harşit Çayı’nın Tirebolu’ya döküldüğü alandan Kemah’a kadar olan hattır.

Rusların cephelerde çözülmesi Erzincan Antlaşması’ndan sonra hızlanmıştır. Ruslar silahlarını, toplarını yol boylarında bırakmaya başlamışlardır. Malzeme ve mühimmat depoları olduğu gibi bırakılıyordu. Trenlere, binek hayvanlarına ve mekkârelere binenler cepheleri terk ediyorlardı. Silahlı bir göçü andıran bu gelişmeler sonrasında cephedeki silah ve teçhizatları ele geçirmeye çalışan Ermeni ve Gürcü birlikleri Ruslardan kalan boşluğu doldurmaya çalışmışlardır.⁷¹² Rus

⁷⁰⁶ Hacıfettahoğlu, “Erkan-ı Harp Miralayı Hacı Hamdi Bey”, *Karadeniz*

⁷⁰⁷ *Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, C.III, s.267

⁷⁰⁸ *Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, C.II, s.554

⁷⁰⁹ Görgülü, a.g.e., s.124

⁷¹⁰ *Kafkas Cephesi 3’üncü Ordu Harekâtı*, s.427

⁷¹¹ Stefanos Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri, Ekim Devriminden Milli Mücadeleye*, İstanbul 1979, s.12

⁷¹² Kazım Karabekir, a.g.e., s.53

Ordusunda çok miktarda Ermeni ve Gürcü birlikleri mevcuttu. Rus makamları siyasi amaçlar etrafında bunlardan oluşan birlikleri desteklemişlerdir. Kısa zamanda meydana getirilen birlikler Ermeni ve Rus subaylarının komutasında Rus silahları ile donatılarak işgal sahasında aktif görev almaya başlamışlardır. Bu durum memleket dâhilinde endişe verici bir hal almıştır. Ruslar 11 Ocak 1918’de Ermenilere verdikleri destekleri resmi hale getirerek bir beyanname yayınlamak suretiyle Ermenilerin haklarını koruma altına almaya çalışmışlardır. Bu beyanname ile Sovyet Hükümeti’nin Türkiye ile Rusya arasında imzalanacak Brest Litovsk Barış Antlaşması’nda Ermeni meselesine nasıl çözüm bulunacağını açıkça tespit etmiştir.⁷¹³ Ermeni ve Gürcülere İtilaf Devletleri de destek sağlamaktaydı.⁷¹⁴

Rusların cephelerden çekilmeleri kesinleşince Ermenilerin katliamları duyulmaya başlamıştır. Enver Paşa Türklerin kaldığı baskı ve zulümden haberdar olmasına rağmen mütareke şartlarını ihlal etmemek için Vehip Paşa’dan Rus Başkomutanlığı nezdinde girişimde bulunmasını istemiştir.⁷¹⁵ Vehip Paşa Rus Ordu Komutanı Odişelitze ile iletişime geçerek olayların önlenmesini istemiştir. Ancak Odişelitze’nin Güney Kafkasya Hükümeti ve Ermeniler üzerinde bir yaptırım gücü yoktu.⁷¹⁶

Beş Ermeni Taburu Van’da toplanıp teşkilatlanmış ve her tarafta Müslümanlara tecavüz ve zulümleri artmaya başlamıştır.⁷¹⁷ Rus askerlerinin terk ettikleri Erzurum’da “*Ermeni Asker İttihadı*” adlı bir komite kurularak bölgeye el konulmuştur.⁷¹⁸ Ermeniler 1915’te yaşanan tehcir olayını ve ardından yaşandığını iddia ettikleri katliamın öcünü almak bahanesiyle Rus işgal sahasındaki Müslüman halka katliama giriştiler. Ayrıca Rusların bölgeden ayrılmasını fırsat bilen Kürtlerin, Ermeni ve Hristiyan köylerine baskınlar yaptıklarını iddia etmekteydiler.⁷¹⁹

Ermeni Taşnak Komitesi, Tigranyun önderliğinde 400 atlı birlik ile Trabzon’a gelmiş ve Rumlarla anlaşarak Türkleri katletmek için hazırlıklara girişmişlerdir.⁷²⁰

⁷¹³ Kurat, a.g.e., s.331-337

⁷¹⁴ **Kafkas Cephesi 3’üncü Ordu Harekâtı**, s.428

⁷¹⁵ Yel, a.g.e., s.37

⁷¹⁶ Nizamoğlu, a.g.t., s.302

⁷¹⁷ Çakmak, a.g.e., s.237

⁷¹⁸ Bayur, a.g.e., s.181

⁷¹⁹ Kurat a.g.e., s.461

⁷²⁰ Sabahattin Özel; a.g.e., s.10

Vehip Paşa bütün bu yaşananları protesto etmek için Rus ve Gürcü makamlarına mektup yazmış ve acilen müdahale edilmesini istemiştir. Vehip Paşa 22 Ocak 1918 tarihli ilk mektubunda Ermeni katliamlarının hemen durdurulmasını talep etmiştir.⁷²¹ Aynı içerikte bir yazıyı 29 Ocak 1918'de Rus Kafkas Orduları Komutanı General Prejevalski'ye göndermiştir. Vehip Paşa bütün bunlarda Erzincan'daki katliamlardan örnekler vermiştir. Vehip Paşa'ya göre; olaylar sadece Erzincan'la sınırlı kalmamış, Rus askerlerine ait elbiseleri giyen Ermeniler 7 Ocak 1918 tarihinde Fol Kasabasında (Vakfikebir) 50'ye yakın kadın ve erkeği Trabzon tarafına götürmüşler; kasabada Rumların desteği ile açılan ateş sonucu 4 kişi ölmüştür. Kızılağaç köyünde elleri ve kolları bağlanarak öldürülen 2 kişinin cesedine rastlanmıştır. Ayrıca yine Rus askeri elbisesi giyen Ermeni ve Rumlar Beşikdüzü'nde Nefs-i Şarlı, Akkilise ve Eynesil'de halkı katletmişler, mal ve eşyalarını yağmalamışlardır. 50 kişilik bir Ermeni çetesi ise Ardasa'ya baskın yaparak kasabayı yağmalamışlar, çarşığı da yakmışlardır. Vehip Paşa'nın mektuplarına Rus Ordu Komutanı tarafından 6 Şubat 1918 tarihli telgraf ile cevap verilmiştir. Telgrafta 15 - 16 Ocak'ta Erzincan'da Müslümanların ihtilal çıkaracağı ile ilgili dedikodular üzerine evlerde arama yapılmak istendiğini, ancak aramaya karşı çıkan Müslüman halkla asker arasında çatışma çıktığını belirtmiştir.⁷²² 6 Şubat'ta Türk Ordu birimlerinden alınan haber gereği artan Ermeni zulmü karşısında Rus Başkomutanlığının artık olaylara muktedir olmadığı anlaşılmıştır.⁷²³

Harekâta geçilmesindeki bir diğer unsur ise Sibiry'a'daki esir kampından kaçarak Ordu Komutanı Vehip Paşa'yı ziyaret eden Süvari Teğmen Hüsamet'in vermiş olduğu bilgilerdir. Teğmen Hüsamet'in Bey, bütün Kafkasya Müslümanlarının Türk ordusunun gelmesini beklediğini, Rus askerlerinin buldukları mevzileri terk ederek silahlarını sattıklarını, Rusların çekildiği bölgelerde Ermeni Taşnak Komitesinin Müslüman halkı tamamen imha etmeyi planladığını belirtmiştir.⁷²⁴ Teğmen Hüsamet'in vermiş olduğu bilgiler artık ileri harekâtın kaçınılmaz olduğunu göstermiştir.

⁷²¹ Kurat, a.g.e., s.465

⁷²² Nizamoglu, a.g.t., s.303-304

⁷²³ Kazım Karabekir, a.g.e., s.6

⁷²⁴ Yel, a.g.e., s.37-38

3.2. İleri Harekâtın Başlaması ve Bölgelerin İşgalden Kurtarılması

3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa, 23 Ocak 1918'de emri altındaki kolordulara gönderdiği talimatta işgal altındaki yerlerin kurtarılması için ileri harekâtın başlayabileceğini, bu nedenle gerekli hazırlıkların yapılmasını emretmiştir.⁷²⁵ Bu harekâta 2'nci ve 3'üncü Ordunun birlikte hareket etmesi planlanmıştır. Vehip Paşa kolordulara gönderdiği 29 Ocak 1918 tarihli emrinde ise; *“Ruslarla mütareke ahkâmının hattı fasıl kısmı, çekilmeleri nedeniyle bozulmuştur”* ifadelerini kullanmış ve ancak yine de mütareke şartlarına uyularak Rus askerlerine düşmanca harekette bulunulmamasını istemiştir.⁷²⁶ Vehip Paşa, Başkomutanlık Vekâletine gönderdiği 1 Şubat 1918 tarihli şifrede, şu ana kadar alınan bilgilere göre Erzincan'da Rus askerlerinin kalmadığını, Bayburt'taki askerlerin geri çekildiğini, burada *“Arşak”* adında bir komutanın idaresinde bir Ermeni Taburunun olduğunu, Gümüşhane ve Ardasa'dan da Rusların çekildiğini, Trabzon'daki Rusların da nakil işlemlerinin sürdüğünü belirtmiştir. Erzurum'dan ise bilgi alamadığını ifade etmiştir.⁷²⁷

Kelkit'te hiç Rus kalmaması ve Rus Kolordu Komutanının da buradan ayrılması nedeniyle 5 Şubat 1918'de Kelkit geri alınmıştır.⁷²⁸ Harekât sırasında ciddi bir Ermeni kuvvetiyle karşılaşılmamış ancak hava şartları nedeniyle birçok kayıp verilmiştir. Diğer taraftan kolordu açlıktan bitkin düştüğü sırada Kelkit'teki erzak depoları askerleri kendine getirmiş ve açlıktan ölmekten kurtarmıştır.⁷²⁹ Ruslar Köse yakınlarında içi yiyeceklerle dolu ambarları satmayı teklif etmiş, Yakup Şevki Paşa, Vehip Paşa'nın onayı ile 1500 altın karşılığında ambarları satın almıştır.⁷³⁰

Yapılan plan çerçevesinde ileri harekâtın 3 kolorduyla birlikte olması öngörülmüştür. Sağ kanatta Ali İhsan Paşa'nın 4'üncü Kolordusu Van - Beyazıt yönünden, Kazım Karabekir Paşa Komutasındaki 1'inci Kafkas Kolordusu Erzincan - Erzurum ve Sarıkamış istikametinden, Yakup Şevki Paşa Komutasındaki 2'nci Kafkas Kolordusu ise sol kanattan denize kadar olan kısımda Harşit'ten başlayarak

⁷²⁵ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.440

⁷²⁶ Kazım Karabekir, a.g.e., s.6

⁷²⁷ Nizamoğlu, a.g.t., s.313

⁷²⁸ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.443-444

⁷²⁹ Yel, a.g.e., s.39

⁷³⁰ **ATASE Arşivi**, BDH, No:, 5/2743, Kls. 3955, H.81, F. 1-21, 1-25

Trabzon - Bayburt istikametinde harekâta katılacaktı. 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa Suşehri'nde bulunuyordu.⁷³¹ Bu sırada 1'inci Kafkas Kolordusu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın emrindeki 9'uncu Kafkas Tümeni Komutanlığını Miralay Rüştü Bey, 10'uncu Kafkas Tümeni Komutanlığını Yarbey Kadri Bey, 36'ncı Kafkas Tümen Komutanlığını Yarbey Cavit Bey, (20 Şubat 1918 tarihinden itibaren Miralay Hacı Hamdi Bey) yürütmüştür. Yakup Şevki Paşa Komutasındaki 2'nci Kafkas Kolordusuna bağlı 5'inci Kafkas Tümen Komutanlığına Yarbey Alaaddin (Koval) Bey, 11'inci Kafkas Tümen Komutanlığına Yarbey Cavit (Erdelhun) Bey ve 37'nci Kafkas Tümen Komutanlığını Miralay Kazım Fikri Bey komuta etmiştir.⁷³²

37'nci Kafkas Tümeninin yeni Komutanı Miralay Kazım Fikri Bey, 7 Şubat 1918'de emrindeki alaylara gönderdiği emirde tüm alayların Tirebolu'da toplanmasını istemiştir. Bu sırada 109'uncu Alayın Komutanlığını Binbaşı Ali Rıza (Benli), 110'uncu Alayın Komutanlığını Binbaşı Hüseyin Avni (Alparslan) ve 111'inci Alayın Komutanlığını Yarbey Ali Rıza Bey yürütüyordu. Aynı emirde 8 Şubat 1918 günü akşamına kadar hazırlıkların tamamlanmasını, hemen harekât olması durumuna göre de hazırlık yapılmasını istemiştir.⁷³³

Rus Ordu Komutanlığı Türklerin çok güçsüz ve maneviyatının bozuk olması hasebiyle yaz gelmeden ilerleyemeyeceği inancındaydı. Ermeniler Rus topçu subaylarına ihtiyaç duymakta olduğundan bu subaylardan ayrılıp gidenleri ölümle tehdit etmişlerdir.⁷³⁴ Türk ordusu esasında planladığı bu ileri harekâtle savaşın başındaki eski idealine geri dönmüştür. 1877 sınırlarına kadar ilerlemek ve Azerbaycan'a ulaşmayı yeniden hedef olarak belirlemiştir.⁷³⁵ Bundan sonra ordunun ileri harekâtı işgal edilen yerleri hâkimiyet altına almak ve Ermeni zulmünden halkı kurtarmak üzerine olacaktı.

İleri harekâtın başlayacağı sırada Harşit ve çevresinin bağlı bulunduğu 2'nci Kolordunun karargâhı Alucra'ydı. Kolordunun 5'inci ve 11'inci Tümenleri Şiran'ın

⁷³¹ Kazım Karabekir, a.g.e., s.54

⁷³² Görgülü, a.g.e., s.124

⁷³³ Ünalp, a.g.m., s.263

⁷³⁴ Bayur, a.g.e., s.183

⁷³⁵ Bilgin, **Rus İşgalinde Trabzon Direnişi**, s.104

doğusundan Canboğultepe, Nezir Dağı ve Sekmantepe hattında yer almıştır. 37'nci Kafkas Tümeni ise Harşit Çayı'nın batısından Tirebolu'ya kadar uzanan hattaydı.⁷³⁶

3'üncü Ordu Komutanlığı harekât emrini 9 Şubat 1918'de yayınlamıştır.⁷³⁷ Vehip Paşa, Enver Paşa'dan aldığı emir doğrultusunda 12 Şubat 1918'de ileri harekâtı başlatmıştır. O gün Ordu Erzincan Mütarekesi ile belirlenmiş olan sınır çizgisini aşarak Erzincan istikametinde ilerlemeye başlamıştır.⁷³⁸ 2'nci Kafkas Kolordusunun 5'inci Kafkas Tümeni Kelkit –Pulur - Bayburt, 11'inci Kafkas Tümeni Gümüşhane - Bayburt, 37'nci Kafkas Tümeni ise sahil boyundan hareket edecekti.⁷³⁹ 1'inci Kafkas Kolordusu Tirebolu - Kemah hattının Kemah kolundan başlayarak⁷⁴⁰ 13 Şubat'ta Erzincan'a girmiştir. Erzincan'da bol miktarda yiyecek, 4.016 tüfek, 3 top, 25 bomba topu, 1 makineli tüfek, 321 sandık cephane, çok sayıda malzeme ve dolu ambarlar ele geçirilmiştir.⁷⁴¹ Rusların o kadar uğraşmalarına rağmen Harşit Çayı'nın yamaçlarındaki üstün başarıları ile geçit vermeyen 2'nci Kafkas Kolordusunun Tirebolu'da bulunan 37'nci Kafkas Piyade Tümeni ise 109, 110 ve 111'inci Alayları ile diğer birliklerini de harekete geçirerek 12 Şubat'ta Giresun'a çıkarılan 123'üncü Alayın katılımı ile Trabzon yönünde harekete geçmiştir. 13 Şubat'ta Görele ve Çanakçı kurtarılırken, 14 Şubat'ta Vakfikebir kasabaları ele geçirilmiştir. 18 Şubat'ta ise 37'nci Kafkas Tümen birlikleri Polathane'ye (Akçaabat) girmiştir.⁷⁴² Rusların çekilmesiyle 15 Şubat'ta Maçka da işgalden kurtulan yerler arasında yer almıştır.

Rusların çekilmesi Giresun ve Tirebolu'da, işgalden kurtulan Görele, Eynesil⁷⁴³ ve diğer yerlerde büyük sevinçle karşılanmıştır. Ruslar Görele'de hayvanlarının hepsini, ağırlıklarının (savaş malzemelerinin) bir kısmını bırakmak zorunda kalmışlardır. Rus askerlerinin bir kısmı inşa ettikleri karayolu ile geri

⁷³⁶ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.441

⁷³⁷ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.444

⁷³⁸ Kurat, a.g.e., s.466

⁷³⁹ Yel, a.g.e., s.39

⁷⁴⁰ Kazım Karabekir, a.g.e., s.66

⁷⁴¹ **Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, s.446

⁷⁴² Sabahattin Özel, a.g.e., s.12; Görele'nin kurtuluşunu 14 Şubat, Vakfikebir'in kurtuluşunu 15 Şubat olarak belirtmiştir. Akçaabat'ın kurtuluş tarihini Harp matbuat karargâhının günlük gazetelerde çıkan resmi tebliğlerine dayanarak 18 Şubat olarak vermiştir. Mahmut Goloğlu a.g.e., s.234 ve Muzaffer Lermioğlu, Akçaabat Tarihi, 1949, s.305'te Akçaabat'ın kurtuluşunu 17 Şubat olarak vermişlerdir.

⁷⁴³ Yüksel, a.g.e., s.121

dönerken diğerleri de Görele'ye gelen gemiler vasıtasıyla taşınmışlardır.⁷⁴⁴ Trabzon'dan çekilirken ise yol yapımı ve inşaatında kullandıkları yüzbinlerce kazma, kürek, el arabası, taş kırma makinelerini denize dökmek zorunda kalmışlardır.⁷⁴⁵

Harşit Vadisi boyunca Ruslar artık hiç kalmamış gibiydi. Ardasa ve Gümüşhane'de Ermeni ve Rum varlığı biliniyordu. 15 Şubat'ta 11'inci Kafkas Tümeni tarafından Ardasa (Torul) ve Gümüşhane işgalden kurtarılmıştır. 5 Şubat'ta ele geçirilen Kelkit'te 17 Şubat'ta resmen hâkimiyet sağlanmıştır.⁷⁴⁶ 20 Şubat'ta ise Bayburt 2'nci Kafkas Kolordusuna bağlı 5'inci Kafkas Tümeni tarafından alınmıştır. Bayburt'un geri alınmasıyla burada 100 bin kg civarında gıda maddesi, birkaç istihkâm ve telgraf malzemeleriyle birçok eşya ve otomobil malzemeleri ele geçirilmiştir. İaşe sıkıntısı geçen ordu birlikleri bu sayede büyük ölçüde rahatlamıştır. İşgalden, baskı ve zulümden kurtulan alanlarda harekât boyunca yanmış ve yakılmış harabeler, yakılmış ve işkenceye maruz kalmış insan cesetlerine rastlanmıştır.⁷⁴⁷

2'nci Kafkas Kolordusuna bağlı 37'nci Kafkas Piyade Tümeninin sahil bölgesinden hızlı bir şekilde ilerleyişi sürmüştür. Vehip Paşa Trabzon'un savaş yapılmadan bir an önce ele geçirilmesini istemiştir. Bu sırada Trabzon ve çevresinde Rusların 5'inci Türkistan Avcı Tümeni bulunuyordu. Bunların hava şartları nedeniyle deniz yoluyla geri dönüşü tamamlanmamıştı. Vehip Paşa 37'nci Kafkas Tümen Komutanının Trabzon'daki Rus komutana mektup yazmasını ve Rus kuvvetlerinin şehirden ayrılmasıyla birlikte Türk kuvvetlerinin şehre gireceğinden, Rusların Değirmendere taraflarına çekilmesini, Türk kuvvetlerinin de Soğuksu taraflarına yerleşeceğini bildirmiştir.⁷⁴⁸ Ruslara Trabzon'u terk etmeleri için beş günlük süre verilmiştir. Ruslar bu uyarı üzerine çalışmalarını artırmış ancak Ermeni Yüzbaşı Bedros, çeteleriyle Türk mahallelerine baskın düzenlemek istemiş, başarısız olunca Erzurum'daki komiteye katılmak için Maçka Rumlarının yardımıyla Zigana Dağı'nı aşmışsa da Ardasa halkının karşı koyması üzerine pek çok ölü ve yaralı vererek Trabzon'a dönmek zorunda kalmıştır. Bedros çetesinden geri

⁷⁴⁴ Arslan, a.g.e., s.44

⁷⁴⁵ Tarakçıoğlu, a.g.e., s.23

⁷⁴⁶ San, a.g.e., s.29

⁷⁴⁷ Yel, a.g.e., s.39-40; Fevzi Çakmak, Bayburt'un 19 Şubat 1918 günü alındığını belirtmiştir. Çakmak, a.g.e., s.238

⁷⁴⁸ Nizamoğlu, a.g.t., s.317

dönebilen 61 çete üyesi, Rus ordu mensubu olarak vapura binip Trabzon'dan ayrılmıştır. Nihayet 24 Şubat 1918'de Türk birlikleri Trabzon'a girmiştir. 37'nci Kafkas Tümeni Trabzon'a girerken Türk donanması da denizden eşlik ederek kurtarma harekâtına katılmıştır. Böylece iki yıl gibi bir süre Rus işgalinde kalan Trabzon da kurtarılmış oluyordu. Bu arada Ruslar şehirden ayrılırken daha önceden planladıkları şekilde Değirmendere'de bulunan cephaneliklerini patlatmışlardır.⁷⁴⁹

Şehrin kurtarılmasının ardından buraya karadan yürüyerek ve kayıklarla gelen Trabzonlular ilk iş olarak toprağı öpüp, sevinç gözyaşları dökmüşlerdir.⁷⁵⁰ Trabzon'da Rus işgalinin ardından geriye büyük bir tahribat kalmıştır. Her yer, her köşe, sokaklar, evler, türbeler tahrip edilmiş, mezarlıklar kırılmış, camiler ahıra çevrilmiş, çıplak minareleri, mihrapları ve minberleri yıkılmış, duvarlara ahlaka sığmayan resimler çizilmiş, yazılar yazılmıştır. Sokaklar teneke, eşya, elbise, çizme, Rus kalpakları, araba tekerlekleri, hayvan ölüleri, kiremit yığınlarıyla dolmuştur. Evlerin ahşap kısımları sökülüştür.⁷⁵¹

İlerlemelerini sürdüren 3'üncü Orduya bağlı 1'inci ve 2'nci Kafkas Kolorduları 26 Şubat 1918 tarihinde Of - Aşkale - Yeniköy hattına ulaşmıştır.⁷⁵² Doğuya doğru kaçışan çeteler kol halinde takip edilmiş ve Of 28 Şubat günü özgürlüğüne kavuşmuştur.⁷⁵³ 2 Mart 1918 tarihinde Rize işgalden kurtarılmış, Rus birlikleri ise tamamen Batum istikametine nakledilmiştir.⁷⁵⁴ Sağ kanattan hareket eden 4'üncü Kolordu ise Van gölü güneyindeki müfrezesini takviye ederek biraz gecikmeli olarak Malazgirt -Hınıs hattını ele geçirmiştir.⁷⁵⁵

Rusya'da Bolşevik İhtilaliyle Çarlık yönetiminin yıkılması ve Bolşeviklerin yönetime gelmesinin ardından barış görüşmeleri başlamış ve devam ediyordu. Nihayet Brest Litovsk Barış Antlaşması, 3 Mart 1918 tarihinde Rusya, Alman İmparatorluğu, Avusturya - Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ve

⁷⁴⁹ Sabahattin Özel, a.g.e., s.13-14, Goloğlu, a.g.e., s.237, Tarakçıoğlu, a.g.e., s.20

⁷⁵⁰ Tarakçıoğlu, a.g.e., s.20

⁷⁵¹ Refik, a.g.e., s.23-24

⁷⁵² ATASE Arşivi, BDH, No. 5/5649, Kls. 3941, H-15, F. 1-27

⁷⁵³ Sabahattin Özel, a.g.e., s.14

⁷⁵⁴ Nizamoğlu, a.g.t., s.318

⁷⁵⁵ Çakmak, a.g.e., s.238

Bulgaristan Krallığı arasında imzalanmıştır. Türk heyetinde imzaları İbrahim Hakkı ve Zeki Paşa atmıştır.⁷⁵⁶

Enver Paşa görüşmeler sırasında 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı sonunda Rusya'ya bırakılmış olan Kars, Ardahan ve Batum'un geri iadesi konusunda Osmanlı Devleti'ne gerekli desteğin verilmesini istemiştir. Enver Paşa'ya göre bu istek sınırların genişlemesi ya da toprak kazanmak değil, tüm halkı Müslüman olan ve 1877 - 1878 savaşı sonunda Ruslarca Türklere ait olduğu kabul edilen ancak savaş tazminatının ödenmesine karşılık elde tutulan bu yerlerin genel savaştaki zarar ve ziyanlara karşılık geri verilmesini ve teslim olunmasını istemiştir. Brest Litovsk Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren 4. Maddesine göre Rusya işgal ettiği doğu vilayetlerinin boşaltılması ve *Elviye-i Selase* denilen Kars, Ardahan ve Batum'dan vakit geçirilmeksizin çekilmeyi kabul etmiştir.⁷⁵⁷

Böylece Osmanlı Devleti 40 yıl sonra eski topraklarına (1877-1878 sınırlarına) geri dönmüş oluyordu. Ancak Ermeniler buna rağmen karşı koymaya çalışmakta ve Müslüman ahaliyi katletmeye devam etmekteydiler. Vehip Paşa Ermeni liderlerine bir beyanname yazılarak onların uyarılmasını istemiştir. Bunun üzerine 1'inci Kafkas Kolordusu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, 7 Mart'ta Erzurum'daki Ermeni liderlerine gönderdiği yazıda; Rusya ile barış antlaşması yapıldığını, Rusların 93 harbi ve dâhilinde işgal ettikleri yerlerden çekildiklerini, birçok Türk askeri birliklerinin Batum'a çıktığını ve Kars üzerine yürüneceğini belirtmiştir. Rusların tahliye ettikleri yerleri teslim almak üzere kolordunun Erzurum yakınlarında toplandığını, bu harekât esnasında karşılıklarına çıkabilecek her silahlı saldırının isyan hareketi olarak değerlendirileceğini ve en ağır cezanın uygulanacağını bildirmiştir.⁷⁵⁸ Ancak bu sözler Ermeni camiasında pek tesir yapmamıştır. Bunun üzerine 10 Mart 1918'de 1'inci Kafkas Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, 2'nci Kafkas Kolordusunun yardımını beklemeden Erzurum'a harekât kararı vermiş ve toplam 5 bin kişilik bir kuvvetle 11 Mart'ta taarruzda bulunmuştur. Kazım Karabekir, Yakup Şevki Paşa'yı beklemeden erken hareket etmesini şu sözlerle açıklamaktadır: "*Zira geçtiğim yerlerde hayat kalmadığını görüyordum. Karargâhımın bulunduğu Ilca*

⁷⁵⁶ Kurat, a.g.e., s.341-384

⁷⁵⁷ Karal, a.g.e., s.524-525

⁷⁵⁸ Bayur, a.g.e., s.185

Köyünde cenazeler, insanın aklını oynatacak bir halde idi. Bütün çocuklar süngülenmiş, ihtiyarlar, kadınlar samanlıklara doldurulup yakılmış gençler balta ile parçalanmıştı. Çivilere asılmış ciğer ve kalpler görülüyordu. Bütün bu acıklı manzaralar Erzurum'a atılmaya ve oradaki birliklere imdada bizi mahkûm etmişti."⁷⁵⁹

Kazım Karabekir'e bağlı birlikler Erzurum'a yaklaşınca Ermeniler kentin dışındaki açıklıkta savaşa girişmişlerdir. 11 Mart'ta kente doğru kaçışmaya başlamışlar, kaçarken önüne gelen yerlerde yangın çıkarmışlar ve halkı katletmeye devam etmişlerdir. Kentin içinde ufak çaplı çatışmadan sonra 12 Mart'ta Erzurum esaretten kurtarılmıştır.⁷⁶⁰ 16 Mart'ta Köprüköy ve Tortum özgürlüğe kavuşmuştur.⁷⁶¹

Vehip Paşa 21 Mart 1918 günü Harbiye Nezaretine gönderdiği raporda Erzurum ve Erzincan'daki durumu şu şekilde rapor etmektedir: *Erzurum ve Erzincan'da sağlam bina hemen hemen kalmamış gibidir. Halktan eli silah tutabilecek olanlar yol yapımına götürülerek katledilmiştir. Bilhassa Rusların geri çekilmesinden sonra halkın geri kalanı katliama maruz kalmış, kuyulara atılmış, evlere doldurularak yakılmış, kılıçtan geçirilmiştir. Bazı cesetlerin işkenceyle öldürüldüğü o kadar açıktır ki; ciğerleri çıkarılan, karınları deşilen kadın ve kızlar tecavüze uğramıştır. Sağ kalanların büyük kısmı ise yaşadıkları fecaatin tesiriyle çıldırmış gibidir. Erzincan'da toplam 1500, Erzurum'da ise 3000 ceset bulunmuştur.*⁷⁶²

25 Mart'ta 2'nci Kafkas Kolordusunun 5'inci Tümeni tarafından Oltu ele geçirilmiş, 4'üncü Kolordu ise Adilcevaz ve Malazgirt'e, 12'nci Tümen ise Varto'ya ulaşmıştır. Bu gelişmeler olurken 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa 26 Mart 1918'de cephede yeni bir düzenleme yapmıştır. 1'inci Kafkas Kolordusu 5, 9 ve 36'ncı Kafkas Tümenlerinin oluşumuyla bir grup haline getirilerek Yakup Şevki Paşa emrine verilmiştir. 11'inci Kafkas Tümeni ihtiyat kuvveti olarak bırakılmıştır. 10'uncu Kafkas Tümeni, o sırada Hopa'da bulunan 37'nci Kafkas Tümeni ile

⁷⁵⁹ Yel, a.g.e., s.43

⁷⁶⁰ Bayur, a.g.e., s.186

⁷⁶¹ Çakmak, a.g.e., s.238

⁷⁶² Yel, a.g.e., s.44

birleştirilerek 6'ncı Kolordunun emrine verilmiştir. Kolordunun karargâhı daha sonra Romanya'dan Batum'a getirilmiştir. Sonra sırasıyla Sarıkamış ve Van'ın ardından 37'nci Kafkas Piyade Tümeni, 3'üncü Tümen ve 123'üncü Alay ile birlikte milislerin desteği sonucu 14 Nisan'da Batum, 25 Nisan'da ise Kars Türk topraklarına katılmıştır. 26 Nisan günü grup karargâhı Kars'a gelmiş ve Mayıs ayı boyunca Arpaçay'a kadar olan yerler ele geçirilerek eski sınırlara kadar ulaşılmıştır.⁷⁶³

Böylece 4'üncü Kolordu tarafından Van'dan, 1'inci Kafkas Kolordusu tarafından Erzincan - Kemah'tan, 2'nci Kafkas Kolordusu tarafından Ardasa - Gümüşhane - Bayburt istikametinden ve solda Harşit'ten başlayan harekât ile Anadolu, Rus ve Ermenilerden kurtulmuş, hatta Enver Paşa'nın savaş öncesi hayalini kurduğu Kafkasya için Azerbaycan yönünde harekât kararı alınmıştır.

4. SAĞLIK HİZMETLERİ

4.1. Hastaneler

Genelde Kafkasya Cephesi ve özelde Harşit Cephesinde, I. Dünya Savaşı içerisinde sağlık alanında bir takım tedbirler alınmıştır. Ordu, Giresun, Gümüşhane ve Trabzon'da Menzil Hastaneler oluşturulurken, saha içerisinde de Seyyar Hastaneler görev yapmıştır. Ancak 18 Nisan 1916'dan itibaren Trabzon'un, 19 Temmuz 1916'dan sonra ise Gümüşhane'nin Rus işgaline uğraması nedeniyle bu hastanelerden yararlanma imkânı kalmamıştır. Bu nedenle Harşit Cephesi için Giresun ve Ordu Menzil Hastaneleri önem kazanmıştır.

Cephenin Sıhhiye bölümünde her kolordu içerisinde üç seyyar hastane, her tûmende bir sıhhiye bölüğü oluşturulmuştur.⁷⁶⁴ Savaşın gidişatına göre hastanelerin yerleri değiştirilerek genelde cephe gerisinde tutulmaya çalışılmıştır.

4.2. Sıhhiye Hizmetleri

Savaşın başlarında Sıhhiye malzemesinin azlığı önemli bir sorun oluşturmuştur. İlaç ve aletler Avrupa'dan geliyordu; yatak ve hastane malzemesi de

⁷⁶³ Çakmak, a.g.e., s.238-239

⁷⁶⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, **I. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesinde Sağlık Hizmetleri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yay., Ankara 2011, s.12 (Bundan sonra Doğu Cephesinde Sağlık Hizmetleri olarak anılacaktır.)

bölgeden temin edilmeye çalışılmıştır. Doktorların sayısı oldukça azdı.⁷⁶⁵ Cepheye sağlık personeli ihtiyacının karşılanması amacıyla 1 Ağustos 1914 tarih ve 1097 Sayılı kanun ile 20 - 45 yaşları arasındaki sivil doktor, eczacı ve diş hekimlerinin ordu emrine alınması kararlaştırılmıştır. Yedek subayların yanı sıra emekli doktorlar da ordu bünyesinde görev almıştır. Seferberliğin ilanıyla 3'üncü Ordunun sıhhiye malzeme ihtiyacının karşılanması amacıyla İstanbul'dan gelen malzemeler deniz yoluyla Samsun ve Trabzon'a sevk edilmiştir. Savaş başladıktan sonra ise sevkiyat Ulukışla'ya kadar trenle ve oradan da cepheye arabalarla ve hayvan sırtlarında gerçekleştirilmiştir.⁷⁶⁶

Kafkas Cephesinin zor coğrafi şartları, iklimi, yokluk ve beslenme yetersizliği, yeterince giyinememiş ve korunaklı hale getirilememiş askerler üzerinde büyük etkiler bırakmıştır. Birçok hastalığın mikrobiyolojisi ortalıkta kol gezmekteydi. Hastalıklar sadece askerlerde değil yerli halkta da çok acılar bırakmıştır. 1915 yılı içerisinde tifo ve tifüs salgını baş göstermiştir. Bu salgın hastalıklar askerlerden halka da bulaşarak büyük ölümlere neden olmuştur. O dönemin 3'üncü Ordu Komutanı Hafız Hakkı Paşa da tifüse yakalanarak Erzurum'da hayatını kaybetmiştir.⁷⁶⁷

Savaş boyunca görülen bulaşıcı hastalıklar lekeli tifo, hummayı racia, tifo (karahumma), dizanteri, kolera, çiçek, donuk (incimad), tetanos, yılanlık, sıtma ve frengi gibi hastalıklardı.⁷⁶⁸

Lekeli tifo askerlerin uzun sefer yolculuğu nedeniyle yeterince temizlenememesi ve köylerde halkla teması sonucu bit salgını ile baş göstermiştir. Bu hastalık kış aylarında daha da artmıştır.⁷⁶⁹ Bitle geçen diğer hastalık türü ise hummayı raciydi. Bu hastalık savaşın ilk yıllarında sık görülse de Ekim 1916'da artarak Kasım - Aralık aylarında yüksek seviyeye ulaşmıştır.⁷⁷⁰ Bu iki hastalığın özellikle tedavisinde bit mücadelesi önem kazanmış ve Etüv yöntemi

⁷⁶⁵ Guze, a.g.e., s.10

⁷⁶⁶ **Doğu Cephesinde Sağlık Hizmetleri**, s.13

⁷⁶⁷ Faik Tonguç, **I. Dünya Savaşı'nda Bir Yedek Subayın Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 1999, s.30-33

⁷⁶⁸ Tefik Sağlam, **Büyük Harpte 3'üncü Orduda Sıhhi Hizmet**, Askeri Matbaa, İstanbul 1941, s.78

⁷⁶⁹ **Doğu Cephesinde Sağlık Hizmetleri**, s.18

⁷⁷⁰ Sağlam, a.g.e., s.21-23

uygulanmıştır.⁷⁷¹ Etüv yöntemi için hastanelerde birim oluşturulmuştur. Cephe kendi yöntemlerini de uygulayanlar vardı. Doğu Cephesinde yedek subay olan Faik Tonguç anılarında bitle mücadelede uyguladığı kendi yöntemini şöyle belirtmektedir:⁷⁷²

“Her tarafımızı sarmış olan haşarat, dayanılmaz bir hal alıyor, ayıklamak ile bitmiyordu. Dolaklarımı içinde taşıdığım kaşığın sapını ateşle kızdırarak elbiselerin dikiş yerlerine sıvanmış olan bit yumurtalarını yok etmeye çalışıyordum.”

Savaşın ilk yıllarında görülen tifonun (karahumma) 1916 yılına gelindiğinde etkisi azaltılmıştır. Bu hastalığın ortaya çıkmasında ise sağlık şartlarının yetersizliği ve yeterince bakım yapılamaması etkili rol oynamıştır.⁷⁷³ Ordu bölgesindeki zayıflara sebep olan hastalıklardan biri de dizanteri idi. Şiddetli karın ağrısı ile ortaya çıkan ve kanlı ishale neden olan hastalığın nedeni hijyen eksikliği, lağım suları, parazit gibi unsurlardı. Kolera salgını 3’üncü Ordu Bölgesi ve Harşit Vadisi’nde görülen hastalıklardan biridir. Bayburt, Trabzon ve Gümüşhane’de bu konuyla ilgili tedbirler alınmıştır. Bakterilerin ince bağırsakla parazitlenmesiyle ortaya çıkmıştır. 1916 Haziran aylarında sahil şeridinde rastlanmış, Temmuz ayında Gümüşhane, Kelkit, Şiran gibi yerlere sirayet etmiştir.⁷⁷⁴ Cephe gerisinde olmasına rağmen Espiye ve çevre köyleri halkı da kolera salgını yüzünden epey sarsılmıştır.⁷⁷⁵

Diğer bir hastalık türü çiçektir. Baş ağrısı, ürperme, bulantı, kusma, hızlı ateş belirti olarak ortaya çıkmış ve kol, bacak ve gövdede lekelerle kendini tam olarak belli eden bir hastalıktır.⁷⁷⁶ Doğu Cephesinde etkili olan hastalık türlerinden biri de iklim şartlarına bağlı olarak ortaya çıkan donuk (incimad) hastalığıdır. Kış aylarının çok zor geçtiği coğrafyayla beraber Harşit Vadisi’nde denize yakın olan yerlerde bile bu hastalığın görülmesi orduyu bir takım önlemler almaya itmiştir. Harşit Cephesinde 37’nci Kafkas Tümen Komutanı Miralay Hacı Hamdi Bey 14 Aralık 1917 tarihinde 109’uncu Alay Komutanlığına gönderdiği emirde kış vakti dolayısıyla alınması gereken tedbirleri kati surette dile getirerek donma vakalarının

⁷⁷¹ Etüv: Eşya ve elbisedeki bit, pire, mikrop gibi parazitleri kızgın buharla öldürmekte kullanılan kazan, Çakmak, a.g.e., s.315

⁷⁷² Tonguç, a.g.e., s.48

⁷⁷³ Sağlam, a.g.e., s.100

⁷⁷⁴ **Doğu Cephesinde Sağlık Hizmetleri**, s.28-29

⁷⁷⁵ Yüksel, a.g.e., s.119

⁷⁷⁶ **Doğu Cephesinde Sağlık Hizmetleri**, s.31-32

görüldüğünü, bu konuda alınması gereken tedbirleri sıralamıştır.⁷⁷⁷ Ordu Cephesinde görülen tetanos hastalığı da donuk sebebiyle meydana gelmiştir.⁷⁷⁸ Soğuk ve bakımsızlık nedeniyle deride meydana gelen çatlaklarla oluşan ve ölüme bile neden olan yılancık hastalığı, yaraların mikroplanması sonucu ortaya çıkan frengi, köpeklerde ısırılma yoluyla bulaşan kuduz hastalığı da ordu cephesinde görülen diğer hastalıklardı.⁷⁷⁹ Harşit Vadisi'nde kolera, tifüs, kızamık ve çiçek gibi salgın hastalıklar özellikle çocukları vurmuş ve çocuklardan çok sayıda kişi hayatını kaybetmiştir. Bunun bir örneği Çatak köyündedir.⁷⁸⁰

Sihhiye teşkilatının savaş içerisinde ikinci derecede bir durum olarak zannedilmesi, bu teşkilatın cephede yeterince sağlanamamasına neden olmuştur. Doktor meselesi de yeterince çözülememiştir.⁷⁸¹

Savaş, göç ve işgal gibi olaylarla Karadeniz sahillerinde artış gösteren sıtma, frengi gibi bulaşıcı hastalıkları önlemek için Dr. Tevfik Sağlam tarafından Bafra ile Hopa arasında bir sıhhi teşkilat kurularak faaliyete geçirilmiştir. Her kazada “*Bulaşıcı Hastalıklar Mıntika Tabipliği*” oluşturulmuştur. 3'üncü Ordu Komutanlığı emri altındaki 9, 10 ve 11'inci kolordulardan seyyar hastanelerin 100'er yataklı ve sıhhiye bölüklerinin 16'şar yataklı olarak düzenlenmesini istemiştir. Ayrıca seyyar hastane nakil araçlarının 50'şer, sıhhiye bölükleri nakil araçlarının ise 40'ar yük hayvanına çıkarılmasını emretmiştir. 16 Şubat 1916 tarihli bilgiye göre; Vakfikebir'de 10 yataklı bir hastane ve sargı yeri, Görele ve Tirebolu'da 30 yataklı hastane ile 20 yataklı salgın hastalıklar tecrithanesi ve Gureba Hastanesi bulunduğu 3'üncü Ordu Sıhhiye Riyasetine bildirilmiştir. Gümüşhane'de de 250 yataklı bir hastane bulunuyordu.⁷⁸² 500 kapasiteli Samsun hastanesinin yanında yine Samsun'da bir frengi hastanesi mevcuttu. Ordu'da 400 ve Giresun'da ise 500 yataklı hastane bulunuyordu. 1917 yılında Samsun'da 750, Ordu'da 750, Giresun'da 500 ve Şebinkarahisar'da 500 yataklı menzil hastaneleri yer almıştır.⁷⁸³

⁷⁷⁷ ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6252, Kls. 5515, Dos. 191, F.2

⁷⁷⁸ Sağlam, a.g.e., s.35

⁷⁷⁹ Doğu Cephesinde Sağlık Hizmetleri, s. 37- 39

⁷⁸⁰ Kişisel Görüşme (20.09.2016), Ali Mehmet Bayram

⁷⁸¹ Çakmak, a.g.e., s.315

⁷⁸² Doğu Cephesinde Sağlık Hizmetleri, s. 41- 44

⁷⁸³ Sağlam,a.g.e., s. 40-46

Hastaneler oluşturulurken kışla, okul, depo gibi büyük binalar ile birçok küçük evin kullanılması sağlanmıştır. Temizlik sorununun sağlığı tehdit etmesi nedeniyle hastanelerde temizlik kısımları oluşturulmuştur. Hastalar temizlenirken elbiseleri buğu sandıklarında dezenfekte edilmiştir.⁷⁸⁴

Harşit Cephesinde 37'nci Kafkas Tümeni genelinde tümene bağlı kıtalar perşembe ve cuma günlerini kişisel bakım ve temizlikle geçirmişlerdir.⁷⁸⁵ Birçok sağlık sorununun ve bulaşıcı hastalığın temelinde temizlik ve bakım problemi olması bunu zorunlu kılmıştır.

Ordu bünyesinde oluşturulan sıhhiye bölükleri ve seyyar hastaneler cephe askerlere anlık müdahalede bulunmuştur. Seyyar hastaneler cephe gerilerinde oluşturulmuştur. Harşit Cephesinde 6 Eylül 1917 tarihli belgeye göre; hastanenin cepheye göre çok geride kalması ve sıhhiye bölüklerinin de sağ tarafta hasta ve yaralıları için gerekmesi üzerine yardım edemeyeceğinden, sıhhiye bölüğünün Güce ve Tirebolu mevkilerinde hemen eşit oranda iki kısım halinde tesis edilmesi ve seyyar hastanenin de Espiye civarına nakli kararlaştırılmıştır.⁷⁸⁶ 12 Eylül 1917 tarihli bir belgeye göre; Sıhhiye Bölüğünün Adabük'te olması, Tirebolu Güce ve Garigen'de kademeler bulundurulması ve Seyyar Hastanenin de en son Yolağzı'ndan doğuya geçirilmemesi istenmiştir.⁷⁸⁷ 21 Aralık 1917 tarihli belgeye göre ise; Espiye Andoz'da 37'nci Kafkas Tümenine bağlı olarak 27'nci Seyyar Hastane hizmet veriyordu.⁷⁸⁸

Ordu Cephesinde salgın hastalıkların sadece askerlerde değil halk arasında da yaygınlaşması ordunun halkın sağlığı ile de ilgilenmesine ve tedbirler almasına neden olmuştur. Çünkü halk ile temas halinde olan askerler yeniden hastalığa yakalanabiliyordu. Bu sebeple 7 Ocak 1917'de ordu cephesinde bulaşıcı hastalıklarla mücadele görevi 3'üncü Ordu Sıhhiye Riyasetine devredilmiştir.⁷⁸⁹

Harşit Cephesinde yaralanan ve şehit olan askerlerin bazılarının ölüm yerleri olarak hastaneler gösterilmektedir. Cephe yaralanan ya da hasta olan askerlerin

⁷⁸⁴Doğu Cephesinde Sağlık Hizmetleri, s. 50

⁷⁸⁵ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6236, Kls. 5087-H3-1-2, Dos. 397 (H-1), F.1-2

⁷⁸⁶ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-7, Dos. 394 (H-7), F.1-7

⁷⁸⁷ATASE Arşivi, BDH, No. 6/6236, Kls. 5087-H2-1-13, Dos. 394 (H-7), F.1-13

⁷⁸⁸ATASE Arşivi, BDH, No. 7/6252, Kls. 5514, Dos. 190, F.81

⁷⁸⁹Doğu Cephesinde Sağlık Hizmetleri, s. 82

sıhhiye bölüğü ve seyyar hastanelerde tedavileri mümkün görülmediğinde menzil hastanelerine sevki sağlanmıştır. Giresun Menzil Hastanesi bu konuda en çok kaydın olduğu hastanelerden biridir.

5. ŞEHİTLİKLER VE ŞEHİTLERİMİZ

5.1. Şehitliklerimiz

Harşit Cephesinde 1916 yılının ortalarından itibaren 1917 yılı sonlarına kadar devam eden Türk - Rus mücadelesi sırasında birçok asker ve milis güçler şehit düşmüştür. Şehit olan Türk askerlerinin bazıları buldukları bölgede defnedilmiştir. Bazıları ise yaralanarak sıhhiye bölükleri, seyyar hastaneler ve kaldırıldıkları menzil hastanelerinde hayatlarını kaybetmişlerdir.

Buldukları bölgede defnedilen şehitlerle ilgili olarak şu ana kadar vadi içerisinde resmi şehitlik anlamında Kürtün'ün Güvende yaylası Kabaktepe Şehitliği dışında resmi bir şehitlik bulunmamaktadır. Kabaktepe Şehitliği 1985 yılında yöre halkı tarafından tespit edilerek etrafları korunaklı hale getirilmiştir. Resmi kurumlar kanalıyla restorasyon işlemleri 2007 yılında tamamlanmış ve 31 Ağustos 2007 tarihinde resmi törenle ziyaretçilere açılmıştır. Kabristanların restorasyonunda Bayburt taşı kullanılmış olup; şehitlik Kürtün ilçe merkezine 28 km uzaklıktadır.⁷⁹⁰ Birçok kez mücadelenin yaşandığı Kabaktepe'de resmi olarak 8 Eylül 1917 tarihindeki baskın sırasında şehit olan 7 askere ait şehitlik bulunmaktadır.

Bunun dışında vadi içerisinde gezintiye çıkıldığında kalıntılara yer yer rastlanan şehit mezarları mevcuttur. Bunlardan Tirebolu Dokuz Konak Köyü ile Güce sınırındaki Giyimli Mahallesi arasında yer alan Şaban Kalesi'nde tespiti yapılan şehitlerden bir kısmı yerel imkânlarla şehitlik olarak düzenlenmiş ve mezar taşlarına "meçhul asker" ifadeleri yazılmıştır. Burada 2010 yılında tespit edilen 15 şehit mezarlığının 6'sının yapımıyla çalışmalara başlanmıştır. Küçük taşlardan oluşan mezar kalıntılarının tam tespiti için buraya o dönemi yaşayan ya da yaşayanı görenler getirilmiştir. Şu an binlerce insan burayı ziyarete gelmektedir.

⁷⁹⁰ Kürtün Kaymakamlığı, ([http:// www.kurtun.gov.tr/turizm](http://www.kurtun.gov.tr/turizm), erişim Tarihi: 20.08.2018)

Harşit (Doğankent)'e bağlı Yeniköy'de de yerel imkânlarla Ordulu Osman adında bir askere ait şehit mezarı yapılmıştır.

Tirebolu'ya bağlı olarak; İnköy'de (İstiklal Mahallesi) Ahmet Köse'ye ait fındık bahçesinde şehit askerlerin varlığı bilinmektedir. Köseler köyü Yukarı Mezarlığında, Halaçlı köyü deresi ağzında, Dokuzkonak köyü içinde bir fındık bahçesinde, Eymür köyü merkezinde, Sekü köyü Harmancık Mahallesinde, Ataköy köyü (Gargaköy)'de, Boynuyoğun -Şenyuva Garigen bölgesinde şehitler mevcuttur. Güce İlçesi sınırları içerisinde; Şaban Kalesi, Kemaliye ve Tevekli'de şehitler bulunmaktadır. Doğankent sınırları içerisinde; Oyraca köyü Yusufu Mahallesi'nde, Harşit merkezde, Yeşiltepe Mahallesi'ndeki Yanıkkaya mevkiinde, Süttaş Mahallesi (Dandı) üst kesimlerinde ve Nişane'de, Yeniköy Yerlice mevkiinde, Doymuş köyünde, Çatak köyünde, Kanyaş köyü (ev arkası), Şadı (Çatalağaç) köyü ve Kelkaya (Keldaş) mevkiinde şehitler olduğu bilinmektedir. Kürtün'e bağlı olarak; Üçtaş köyü Akköy'de, Taşlıca (Şıhlı) köyü Kızıllı Dağı'nda, Süme Mahallesi'nden yukarıdaki Erikbeli Arpaköy Deresi'nin birleştiği Dereağzı mevkiinde, Süme Mahallesi ile Kadırğa yaylası arasındaki Kesikbaş mevkiilerinde askerlerimize ve milis güçlere ait şehit mezarlıklarının bulunduğu bilinmektedir.

Harşit savunmasının hâkim tepelerini oluşturan yaylalarda da şehit mezarlarına rastlanmaktadır. Güvendepazarı, Güvende yaylasının güneydoğu yönünde Kabaktepe'nin önünde Kırkatlı, Güvende yaylasının güney batı yönünde Kavraz Vadisi üzerindeki Abadan yaylasında, Güvende yaylasının kuzeyindeki Masur yaylasında, Kurbantepesi'nde, Güvende yaylasının güney batı yönündeki Turnatepesi'nde, Yunustepe (Dikmece) Şehitliği, Şadı Tepealan Ocağ yanında, Kayabaşı yaylasında, Ayıt yaylasında, Kürtün ilçesi Karadere köyü Sarıç dağ etrafında, Kürtün ilçesi Söğüteli köyü tepesindeki düzlükteki Akdoğan şehitliği, Güvende Kazıkbeli arasında Beşir köyünde, Araköy köyü Boz Armut mevkiinde, Kazıkbeli arkasındaki Kurugöl'de, Torul'da Avliyana (Gümüştüğ), Altınpınar Şehitliği, Torul Musalla Deresi ve çevresinde şehit mezarları olduğu belirtilmektedir. Kazıkbeli yayla içerisinde meçhul asker olarak düzenlenen şehitlik de vardır.

Güvende ile Kabaktepe yolu üzerinde "Meçhul asker" adı altında 1999 yılında yapıldığı belirlenen mezarın taşında şu yazılar mevcuttur:

*“Türkiye vatanımız
 Mekânımız Kabaktepe
 Nasıl gösterdik gününü
 Vahşi yüzlü Ermeni’ye
 Biz Türkoğlu Türküz
 Bükülmez bileğimiz
 Canlar feda olsun
 Mühim değil yeter ki
 Yaşasın Türkiye’imiz”*

5.2. Şehitlerimiz

Harşit Cephesi harp sahası olarak kanlı boğuşmaların yeridir. Buradaki savunmada şehit olan askerlerimiz büyük bir mücadele içinde devletin ve milletin bekası için canlarını vermişlerdir. Türk - Rus mücadelesinin yanı sıra bulaşıcı ve adi hastalıklar ile kış mevsimi nedeniyle donuktan dolayı da şehitler olduğu bilinmektedir.

Şehit olan askerlerin listeleri oluşturulurken Milli Savunma Bakanlığının yayınladığı “Şehitlerimiz” adlı eserden yararlanılmıştır. Buradaki kaynakta şehit askerlerin tespiti yapılırken şehit olduğu yer, bağlı bulunduğu kolordu, tümen (firka), alay ve şehit olduğu tarihler göz önünde bulundurulmuştur. Giresun ve Ordu Menzil Hastanelerinde şehit olan askerlerden Harşit Cephesinde şehit olanların tespiti yapılırken bağlı olduğu kolordu, tümen, alaya ve özel birliğine bakılmıştır. Ancak bunların dışında hiçbir kanıtı bulunmayan askerlerin listeye yazılması söz konusu olmamıştır. Milis güçler ve yerli halktan şehit olanların tespiti yapılamamıştır.

Harşit Cephesinde şehit olan askerlerin memleketlerine bakıldığında Giresun, Ordu ve Trabzon illeri ağırlıklı olarak ön plana çıkmaktadır. Harşit Vadisi’nden uzaklaştıkça şehit asker sayısının azalması cephenin memlekete yakın uzaklığı ile paralellik göstermektedir. Buradan anlaşıldığına göre askerler cephede görevlendirilirken yakın illerden olması göz önünde tutulmuştur. Bu da doğrudan cepheye ulaşım ile ilgili bir durumdur. Şehit olanların büyük çoğunluğu rütbesiz er statüsündeki askerlerden oluşmaktadır.

Şehit askerlerin yaşları incelendiğinde askerlerin sadece askerlik çağında olan muvazzaf kişilerden değil, savaş nedeniyle seferberliğin ilan edildiğinden büyük yaşlardaki kişilerden de oluştuğu gözlemlenmektedir. Öyle ki 45 yaşında er statüsünde şehit askerlere rastlanmıştır. En fazla şehit yaşı 20 ila 30 yaş aralığındadır. Bu rakam % 50'yi geçmiştir. İkinci yaş aralığı 30 ila 40 yaş arasındaki şehit askerlerden oluşmaktadır. 40 yaş üstü şehit sayısı üçüncü sırada gelirken 20 yaş altı şehit sayısı en az olan yaş aralığıdır. Cephede yaşı büyük tecrübeli askerlerden yararlanıldığı açıkça görülmektedir.

Harşit Cephe hattında gönüllülerden oluşan milis kuvvetler ve yerli halk da büyük mücadeleler sergilemiştir. Milis güçler ve yerli halk mücadele safhasında arazinin tanınması ve yerel imkânlar açısından diğer askerlere büyük kolaylıklar sağlamıştır. Onlardan da şehit olanlar olmuştur.

Aşağıdaki tabloda yer alan şehit askerlerin doğum tarihleri Rumi takvime, şehit tarihleri ise miladi takvime göre düzenlenmiştir. Tablo içerisinde bazı alanlar konu ile ilgili herhangi bir bilgi olmadığından boş bırakılmıştır.

Harşit Savunması Şehitleri⁷⁹¹

Sıra no	Birlik					Doğum yılı	İli	İlçesi	Bucacı	Köyü	Ölüm Tarihi	Ölüm Yeri	Özel birlik
	Ordu	Kolordu	Tümen (Fırka)	Alay	Tabur								
1	3	-	-	-	1	1308	Amasya	Merkez	Akdağ	Yeşilyenice b.	13.07.1917	Arpacık civarında	-
2	3	2	37	111	3	1312	Amasya	Merzifon	-	-	6.3.1917	Giresun Menzil Hastanesi	-
3	3	2	11	18	2	1297	Artvin	Hopa	-	-	13.2.1917	Harşit hattı müdafasında ileri hatta	Kafkas Kumandanlığı 3. Takım
4	3	2	11	18	-	1304	Artvin	Yusufuli	-	-	8.9.1917	Güvende Kabaktepe'de	Kafkas Hücum Bölüğü
5	3	2	37	109	-	1294	Bayburt	Merkez	Maden	Helvaköy	16.11.1916		Karargâh
6	3	2	-	3	2	1304	Düzce	-	Merkez	Doğanlı	8.1.1917	Giresun Menzil Hastanesi	Teşkilat
7	3	2	37	109	2	1295	Düzce	-	-	-	2.7.1916	Harşit doğusunda Cimide'de	Kafkas Alayı

⁷⁹¹Şehitlerimiz, C.I-V.

8	-	-	11	18	88	2	Muhacir Korucu	Hüseyin	Hüseyin	Hüseyin	Er	1309	Bursa	İznik	Merkez	-	8.9.1917	Güvende Kabaktepe 'de	-
9	3	2	37	110	1	2	-	İbrahim	İbrahim	Salih	-	1309	Bursa	İznik	Merkez	Mustafalı	29.11.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
10	3	2	37	109	0	1	Şenlik oğulları	Hüseyin	Hüseyin	Memiş	Er	1294	Çanakkale	Merkez	İntepe	Ovacık	2.9.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
11	3	2	-	-	-	-	-	Halil	Halil	İbrahim	Er	1314	Çorum	Mecitözü	-	-	28.9.1916	Canboğul sırtlarında	-
12	3	-	37	111	-	-	Körkız oğulları	Ali	Ali	Süleyman	Er	1309	Erzincan	-	-	-	7.2.1918	Meydan Harbi	-
13	3	2	37	109	1	-	Derviş oğulları	Ali	Ali	Hasan	Er	1312	Giresun	-	-	-	16.11.1917	Kemalci Baskınında	-
14	3	2	37	109	1	2	-	Ali	Ali	Hüseyin	Er	1312	Giresun	-	-	-	18.9.1917	2. Kafkas Kolordu 37. Sıhhiye Bölüğünde	-
15	3	2	37	109	3	9	Bektaş oğulları	Ali	Ali	Süleyman	Er	1313	Giresun	-	-	-	13.8.1917	Harşit'te	2. Kafkas

16	3	2	-	-	-	-	-	Yetim oğulları	Ali Osman	Emin	Er	1387	Giresun	-	-	22.7.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
17	3	2	37	109	3	-	Aşık oğulları	Hüseyin	Mehmet	Er	1310	Giresun	-	-	8.7.1917	Harşit'te	2. Kafkas	
18	-	-	37	109	3	9	Molla Ayvaz oğulları	İbrahim	Ali	-	1310	Giresun	-	-	7.12.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-	
19	3	2	-	109	2	5	Gümüştaneli oğulları	Osman	Mustafa	Er	1312	Giresun	-	-	22.4.1917	Esirhanede	-	
20	3	2	37	109	3	9		Şükrü	Şakir	Er	1311	Giresun	-	-	16.11.1916	Harşit'te	-	
21	3	2	-	-	-	1	Hasanustaoğulları	Yusuf	Mustafa	Onbaşı	-	Giresun	-	-	6.9.1917	Giresun Menzil Hastanesi	-	
22	3	2	-	-	-	-	Hati oğulları	Aziz	Mehmet	Er	1313	Giresun	Alucra	-	24.7.1917	Rus bombardımanında	Ordu Menzil Hastanesinden	
23	3	2	37	-	2	10	-	İsmail	İsmail	Er	-	Giresun	Alucra	Gökçebel	9.12.1916	Harşit'te	Teşkilat-1 Mahsusa	
24	3	-	-	-	-	-	Cafer oğulları	Ali	Recep	Er	1313	Giresun	Bulancak	Merkez	Küçükdere	3.6.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Sevkiyat efradından
25	3	2	37	-	-	-	Yankayıldım oğulları	Hasan	Mehmet	Er	1315	Giresun	Bulancak	Merkez	Yasılbahçe	8.12.1916	Harşit'te	Teşkilat-1 Mahsusa

26																			2. Kafkas 37. Sıhhiye Bölüğünde	-
27	3	2	37	110	1	1	1	Molla oğulları	Hüseyin	Osman	Er	1312	Giresun	Bulancak	Merkez	Şeyhmusa	6.3.1917	Giresun Menzil Hastanesi	-	
28	3	2	-	-	-	-	Alasaç oğulları	Mehmet	Derviş	Er	1295	Giresun	Bulancak	Kovanlık	Aydınlar	9.10.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-		
29	3	-	-	-	-	-	Şeyhler oğulları	Mustafa	İbrahim	Er	1310	Giresun	Bulancak	Merkez	Kuşluhan	12.8.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-		
30	3	-	-	-	-	-	-	Osman	Ali	Er	1312	Giresun	Bulancak	Kovanlık	Kayabaşı	12.8.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-		
31	3	-	-	-	-	-	Mehmet oğulları	Osman	Salih	Er	1285	Giresun	Bulancak	Kovanlık	Yeniköy	13.6.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Tirebolu Sabit Jandarma efradı		
32	3	2	37	-	-	-	-	Süleyman	Ali Osman	-	1300	Giresun	Bulancak	Merkez	Yaslıbağçe	25.2.1917	Giresun Menzil Hastanesi	Sevkiyat efradın- dan		
33	3	2	37	-	-	-	Yusuf oğulları	Şakir	Abdullah	Er	1303	Giresun	Bulancak	Merkez	Talıpli	26.7.1916	37. Tümen 27. Seyyar hastanesi	Teşkilat		
34	3	-	-	-	-	-	Camcı oğulları	Hüseyin	Hasan	Er	1312	Giresun	Dereci	Merkez	Eğriambar	14.6.1616	Giresun Menzil Hastanesi	Mürettep Seyyar Jandarma		

35	3	2	37	-	3	9	Keçi oğulları	Ali	Ali	Er	1315	Giresun	Görece	Merkez	Karakeş	21.7.1916	Harşit'te	Teşkilat- Mahsusa
36	3	-	-	-	-	-	Alahüseyin oğulları	Emin	Mehmet	-	1313	Giresun	Görece	Merkez	Sofulu	10.4.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
37	3	-	-	-	3	3	Melek oğulları	İbrahim	Halil	-	1300	Giresun	Görece	Merkez	Kırıklı	16.6.1916	Giresun Menzil Hastanesi	7. Kısm Hudut Taburu
38	3	-	-	-	-	-	Dolakak oğulları	Mehmet	Hüseyin	Er	1287	Giresun	Görece	-	-	1.8.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Giresun Sevkiyat
39	3	2	37	109	3	11	Süleyman kethüda oğulları	Mehmet	Ali	Onbaşı	1303	Giresun	Görece	-	-	12.10.1916	Harşit'te	-
40	3	-	-	-	-	-	Dolafak zadelere	Mehmet sadık	Hüseyin Efendi	-	1287	Giresun	Görece	Merkez	Karakeş	1.8.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Giresun Sevkiyat
41	3	-	-	-	4	-	Çolak oğulları	Mehmet	Ali Osman	Er	1306	Giresun	Keşap	Merkez	Tepeköy	7.6.1916	Danışman köyü	-
42	3	2	37	109	2	7	-	Şamil	Mehmet	Er	1306	Giresun	Keşap	Merkez	Karadere	4.11.1916	Tirebolu İnköy	-
43	3	2	37	109	2	8	Körali Oğulları	Ali	İsmail	Er	1290	Giresun	Merkez	Merkez	Lapa	1.2.1917	Meydan Harbi	-
44	3	2	37	110	1	3	Tatar oğulları	Hüseyin	Ali	Er	1305	Giresun	Merkez	Merkez	Çukurköy	21.3.1917	Üçtaş	Kafkas

45	3	2	37	111	3	1	Durak oğulları	Salim	Yusuf	Er	1294	Giresun	Merkez	Merkez	Yağmurca	16.5.1917	Meydan Harbi	Kafkas
46	3	2	37	109	2	3	-	Süleyman	Ali	-	-	Giresun	Merkez	Merkez	Lapa	10.10.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
47	3	2	37	111	-	-	Yemeni oğulları	Tahir	Abdullah	Er	1308	Giresun	Piraziz	Merkez	Bozat	21.8.1917	Meydan Harbi	-
48	3	2	37	-	3	11	Davulcu oğulları	Yusuf	Abdullah	Er	1314	Giresun	Piraziz	Merkez	Bozat	9.12.1916	Harşit'te	Teşkilat- Mahsusa
49	3	2	37	109	2	6	Şeyh oğulları	Ahmet	Mehmet	Er	1302	Giresun	Tirebolu	-	-	13.5.1917	37. Tümen Sıhhiye Bölüğü	-
50	3	2	37	111	-	-	Küçükali oğulları	Ali	Bilal	Er	1308	Giresun	Tirebolu	-	-	27.10.1917	2. Kolordu Kafkas Seyyar Hastanesi	Topçu
51	3	2	37	109	1	1	Ahmet oğulları	Ali	Süleyman	Er	1302	Giresun	Tirebolu	Merkez	Köseler	3.4.1917	Harşit Çayı kenarında	-
52	3	2	37	109	1	2	Balıkçı oğulları	Ali	Temel	Er	1313	Giresun	Tirebolu	-	-	13.10.1916	Harşit'te	-
53	3	3	37	111	1	1	Ömer yazıcı oğulları	Aziz	Emin	Er	1291	Giresun	Tirebolu	Merkez	Ortacami	20.7.1916	Görelle Kuşçulu'da	-

54	3	2	37	109	1	1	Aziz oğulları	Halil	Ali	Er	1299	Giresun	Tirebolu	Merkez	Kösel	5.8.1917	Harşit'te	-
55	3	2	37	-	3	4	Hamza oğulları	Halil	İbrahim	Er	1298	Giresun	Tirebolu	-	-	12.9.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
56	3	2	37	109	1	1	Kurt oğulları	Hasan	Osman	Er	1298	Giresun	Tirebolu	Merkez	Kuzgun	25.3.1917	Harşit'te	Kafkas
57	3	-	37	111	1	1	Burhin oğulları	Hürşit	Emin	Er	1312	Giresun	Tirebolu	-	-	20.7.1916	Görelle Kuşçulu'nda	-
58	3	-	37	109	1	1	Musa oğulları	Kasım	Ali	Er	1306	Giresun	Tirebolu	-	-	2.7.1916	Kızılalı Dağı'nda	-
59	3	-	37	109	1	1	Haridli oğulları	Mehmet	Ahmet	Er	1309	Giresun	Tirebolu	-	-	2.7.1916	Kızılalı Dağı'nda	-
60	3	2	37	-	1	2	Bektaş oğulları	Mustafa	Süleyman	Er	1287	Giresun	Tirebolu	-	-	5.12.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
61	3	2	37	109	1	2	Faklı oğulları	Ramiz	Yusuf	Er	1295	Giresun	Tirebolu	-	-	21.4.1917	Harşit'te	-
62	3	2	37	109	3	1	-	Temel	Halil	Er	1301	Giresun	Tirebolu	-	-	22.11.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
63	3	2	37	-	-	-	Osman kızıl oğulları	Yusuf	Mehmet	Er	1315	Giresun	Tirebolu	Merkez	Arageriş	23.3.1917	Harşit'te	Hücum Taburu
64	3	2	37	-	2	10	Macarali oğlu	İbrahim	Hasan	Er	1301	Giresun	Yağlıdere	Merkez	Koçlu	8.12.1916	Harşit'te	Teşkilat-ı Mahsusa

65	3	2	37	110	1	1	Uzunali oğulları	Osman	Tufan	Er	1315	Gümüşhane	-	-	-	25.6.1917	Ordu Menzil Hastanesi	-
66	3	2	37	-	3	1	Halim oğulları	Şükrü	Halim	Er	1293	Gümüşhane	-	-	-	23.8.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Teşkilat
67	3	2	37	110	1	1	-	Salih	Mustafa	Er	1312	Gümüşhane	Merkez	Merkez	Ayşarbeyli	18.7.1917	Harşit'te	Kafkas
68	3	-	-	-	3	10	Kurt oğulları	Hasan	Mustafa	Er	-	Gümüşhane	Torul	Merkez	Güzeloluk	15.6.1916	Harşit'te	Teşkilat- Mahsusa
69	3	-	-	127	1	2	-	Ramazan	Mahmut	Çavuş	-	Isparta	-	-	-	7.6.1916	Çanakçı	-
70	3	2	11	18	102	2	-	Osman Nuri Efendi	Mustafa	Yedek Subay	1304	İçel (Mersin)	Silifke	-	-	8.9.1917	Güvende Kabaktepe ,de	Kafkasya Taburu
71	3	-	-	-	-	-	Uzun Hamza oğulları	Ömer	İbrahim	Er	1304	K.maraş	Elbistan	-	-	6.9.1917	Giresun Menzil Hastanesi	İkisü Sıhhiye İstasyon Hademe Efradı
72	3	2	11	18	102	2	-	Mehmet Efendi	Ahmet	Teğmen	1297	Kastamonu	Tosya	-	-	8.9.1917	Güvende Kabaktepe ,de	Kaskas Alayı
73	3	2	37	111	-	-	Ali oğulları	Mustafa	Hacı Mahmut	Er	1313	Kayseri	-	-	-	28.11.1917	-	-
74	3	2	37	-	1	1	İncesulu oğulları	Ali	Kahraman	Er	1309	Kayseri	Bünyan	Merkez	Büyüktuz Hisar b.	3.3.1917	Harşit Çayı kenarında	-
75	3	2	37	110	3	3	İlyas oğulları	İlyas	Yusuf	Er	1314	Kayseri	Develi	Merkez	Kızık	10.12.1916	Keşif Kolunda iken	-

76	3	2	37	-	-	-	-	-	Kelömer oğulları	Mehmet	Mahmut	Er	1295	Kırkkale	-	-	-	37. Tümen Sıhhiye Bölüğü	Sıhhiye Bölüğü
77	3	2	37	110	3	1	Bal oğulları	Mehmet	Ahmet	Ahmet	Er	1313	Kırkkale	Delice	Merkez	Karaköseli	4.11.1916	37. Tümen Sıhhiye Bölüğü	-
78	3	2	37	110	2	1	İmam oğulları	Salih	Mehmet	Mehmet	Çavuş	1307	Kütahya	Simav	-	-	17.3.1917	Giresun menzil hastanesi	-
79	3	-	-	127	1	4	-	Ramazan	Hasan	Hasan	Er	-	Muğla	Fethiye	-	-	27.6.1916	Çanakçı	-
80	3	-	-	-	-	-	Emir mehmet oğulları	Mustafa	Mehmet	Mehmet	Er	-	Nevşehir	Ürgüp	-	-	23.6.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Teşkilat-ı Mahsusa efradın-dan
81	3	-	-	-	1	3	Şarlılı oğulları	Ahmet	Hasan	Hasan	-	1308	Ordu	-	-	-	3.5.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Teşkilat-ı Mahsusa Efradı
82	3	2	37	110	2	2	Hacı oğulları	Ahmet	Ali	Ali	Er	1293	Ordu	-	-	-	15.1.1917	Harp Meydanı	Kafkas
83	3	2	37	110	2	3	-	Ahmet	Emin	Emin	Er	1295	Ordu	-	-	-	9.11.1916	Dandı'da	-
84	3	2	-	-	-	3	Çakır oğulları	Ahmet Hamdi	Şakir	Baş-çavuş	Baş-çavuş	1305	Ordu	-	-	-	22.7.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Hudut Taburu
85	3	2	37	111	3	3	Harvathlı oğulları	Ali	Mehmet	Mehmet	Er	1299	Ordu	-	-	-	3.2.1917	Tirebolu Halaçlı köyünün doğusunda	-

86	3	2	37	109	1	1	Ahmet Kadı oğulları	Emin	Mustafa	Er	1284	Ordu	-	-	-	25.1.1917	Harşit'te	Kafkas
87	3	2	37	109	3	11	Köse oğulları	Mehmet	Salih	Onbaşı	1299	Ordu	-	-	-	12.10.1916	Harşit'te	-
88	3	2	37	110	2	2	Köse oğulları	Mustafa	Osman	Er	-	Ordu	-	-	-	15.3.1917	Dandı'da	-
89	3	2	37	110	-	1	Davut oğulları	Osman	Salih	Er	1290	Ordu	-	-	-	10.2.1917	İleri Keşif Kolunda	-
90	3	-	-	-	-	1	Çengel oğulları	Raşit	Süleyman	-	1309	Ordu	-	-	-	15.6.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Hudut Taburu
91	3	-	-	-	-	-	Bektaş oğulları	Kamil	Mehmet	Er	1300	Ordu	-	-	-	15.6.1917	Giresun Menzil Hastanesi	-
92	3	2	37	-	-	-	Sadı oğulları	Şerif	Osman	Er	1306	Ordu	-	-	-	3.7.1917	Tirebolu'nun Yağlıdere köyünde	Kaskas Süvari Jandarma
93	3	2	37	111	1	-	-	Tevfik	Salih	Er	1300	Ordu	-	-	-	17.9.1917	Ordu 20 Nolu Menzil Hastanesi	-
94	3	2	37	110	2	3	-	Ahmet	Mehmet	Er	1297	Ordu	Akkuş	-	-	1.11.1916	Dandı'da	-
95	3	2	37	110	2	3	Karahalil oğulları	Ahmet	Mehmet	Er	1297	Ordu	Akkuş	-	-	1.12.1916	Meydan Harbi	-
96	3	2	37	111	1	4	Cin oğulları	Ömer	Salih	Er	-	Ordu	Akkuş	-	-	15.5.1916	Meydan Harbi	-

97	3	2	37	111	2	3	Demirci oğulları	Yakup	Durmuş	Er	-	Ordu	Akkuş	-	Kızılelma	16.2.1917	Giresun Menzil Hastanesi	-
98	3	2	37	110	1	1	Mehmet beyoğlu	Ahmet	Ali	Er	1298	Ordu	Aybastı	-	Özyurt	23.1.1917	Harşit'te Yanıktepe'de	Hücum Taburu
99	3	2	37	110	7	4	Usta Ahmet oğulları	Ahmet	Ali	Er	1294	Ordu	Fatsa	-	--	5.6.1917	Ordu 20 Nolu Menzil Hastanesi	-
100	3	-	-	111	1	2	-	Arif	Salih	Er	-	Ordu	Fatsa	-	Kaleönü	28.5.1916	Karaburun'da	-
101	3	2	37	110	3	4	Salim oğulları	Davut	Hüseyin	Er	1290	Ordu	Fatsa	-	--	22.8.1917	Ordu 20 Nolu Menzil Hastanesi	-
102	3	2	37	110	3	3	Kabel oğulları	Hüseyin	Şakir	Er	1310	Ordu	Fatsa	-	Aşağıtepe	5.9.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
103	3	2	37	110	3	3	Çiti oğulları	Hüseyin	Şakir	Er	1310	Ordu	Fatsa	-	Aşağıtepe	26.9.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
104	3	2	37	111	1		Seki Mehmet oğulları	Mehmet	Abdulkadir	Er	1295	Ordu	Fatsa	Bolaman	-	26.7.1916	Tirebolu İnköy	-
105	3	2	37	110	3		Mihman oğulları	Veli	Dursun	Er	1300	Ordu	Fatsa	-	Çötel	19.5.1917	Dumulbaş	Kafkas

106	3	2	37	111	2	1	Bayraktar oğulları	Yusuf	Ahmet	Er	1309	Ordu	Fatsa	-	-	16.1.1917	2.Kolordu Kafkas 27. Seyyar Hastanesi	-
107	3	2	37	111	1		Hatip Mehmet oğulları	Ahmet	Abdullah	Er	1306	Ordu	Gölköy	-	Karahasan	27.11.1916	Harp Meydanı	-
108	3	2	37	111	2	2	Tosyalı oğulları	Faik	Mehmet	Er	1310	Ordu	Gölköy	-	Özlü	9.5.1917	2.Kolordu Kafkas 27. Seyyar Hastanesi	-
109	3	2	37	110	2	-	Köse oğulları	Mustafa	Osman	Er	1307	Ordu	Gölköy	-	Bayıralan	0.0.1917	Harşit'te	-
110	3	2	37	110	2	-	-	Osman	Osman	Er	1297	Ordu	Gölköy	-	-	12.6.1917	Mevzide	-
111	3	2	37	109	1	2	Himmet oğulları	Hasan	Mustafa	Er	1311	Ordu	Kabadüz	-	Karaağaç	13.10.1916	Veli baba Tepesi'nde	-
112	3	2	37	110	2	-	Molla İsmail oğulları	Ali	Yakup	Er	1314	Ordu	Merkez	-	Osmaniye	3.7.1917	Boynubüyük Eşkaya Müsademe -sinde	-
113	3	2	37	110	3	10	Çolak Karaali oğlu	İbrahim	Süleyman	Er	1314	Ordu	Merkez	Uzunisa	Karacaören	2.7.1917	Harşit'te	Teşkilat-ı Mahsusa
114	3	2	37	110	2	10	Gebeşoğlu	İbrahim	Süleyman	Er	1308	Ordu	Merkez	Uzunisa	Çavuşlar	16.7.1917	Sükker Grubu	Kafkas
115	3	2	37	109	2		Sefa oğulları	Hüseyin	Hüseyin	Er	1301	Ordu	Perşembe	-	-	11.9.1917	Tirebolu İnköy	-

116	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Er	1290	Ordu	Perşembe	Yumurta- taş	-	-	22.6.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Giresun Seyyar Jandarma
117	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	1290	Ordu	Perşembe	Yumurta- taş	-	-	22.5.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Sevkiyat Kayıkcı efradın- dan
118	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Er	-	Ordu	Perşembe	-	-	-	27.6.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
119	3	2	37	110	2	4	-	-	-	-	-	Er	1312	Ordu	Ulubey	-	-	9.5.1917	Zimağ	-	
120	3	2	37	109	2	6	-	-	-	-	-	Er	1313	Ordu	Ulubey	-	-	25.9.1917	Tirebolu İnköy	-	
121	3	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	Çavuş	1292	Ordu	Ünye	-	-	3.6.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Teşkilat-ı Mahsusa	
122	3	2	37	109	2	6	-	-	-	-	-	Er	1302	Ordu	Ünye	-	-	16.10.1917	Giresun Menzil Hastanesi	-	
123	3	2	37	110	2	4	-	-	-	-	-	Er	1292	Ordu	Ünye	-	-	14.7.1917	Dandı'da	Kafkas	
124	3	2	37	110	2	1	-	-	-	-	-	Er	1287	Ordu	Ünye	-	-	6.6.1917	İleri Harekâta	Kafkas	
125	3	2	37	109	3	1	-	-	-	-	-	Er	1308	Rize	-	-	-	28.6.1917	Giresun Menzil Hastanesi	-	

126	3	-	-	-	-	-	-	-	-	Er	1307	Rize	Ardeşen	-	-	9.5.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
127	3	2	11	18	98	4	Çelik oğulları	Osman Şevki	Hüseyin Efendi	-	-	Sakarya	Sapanca	-	-	3.1.1917	-	-
128	3	-	-	-	-	3	-	Ahmet	Ahmet	-	1301	Sakarya	-	-	-	12.6.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Hudut Taburu
129	3	2	37	109	3	10	Acep oğulları	İbrahim	Mustafa	Er	1301	Samsun	-	-	-	16.11.1916	Harşit'te	-
130	3	2	37	109	3	10	Yüzükçü oğulları	Mehmet	Ahmet	Onbaşı	1292	Samsun	Alaçam	-	Alidede bölgesi	16.11.1916	Harşit'te	-
131	3	2	37	110	2	1	Akınca oğulları	Şükrü	İsmail	Çavuş	1304	Samsun	Alaçam	-	Taşkelik	8.9.1916	Kestanebeli altında	-
132	3	2	-	52	3	3	Bıçakçı oğulları	Kasım	Ahmet	Er	1297	Samsun	Asarcık	Merkez	Hisariye	26.11.1916	Kabaktepe Muharebesinde	-
133	3	2	37	110	2	1	İkiz oğulları	Yahya	Hüseyin	Er	1286	Samsun	Bafra	Boğazkaya	Akalan	-	-	-
134	3	2	37	110	2	3	-	Ahmet	Mehmet	Er	1291	Samsun	Çarşamba	-	-	17.2.1917	Eymür'de	-
135	3	-	-	-	1	1	Cin rüyacı oğulları	Ahmet	Süleyman	Er	1309	Samsun	Çarşamba	-	-	2.5.1916	Kızılalı Dağı'nda	Teşkilat-ı Mahsusa

136	3	2	37	111	3	2	Çerkez oğulları	Mustafa	Dursun	Er	1314	Samsun	Çarşamba	-	-	9.2.1917	-	-
137	3	2	37	110	2	2	Mehmet oğulları	Osman	Mehmet	Er	1293	Samsun	Çarşamba	-	-	17.7.1917	Eymür'de	-
138	3	2	37	111	3	1	Coşkun oğulları	Süleyman	Osman	Er	1291	Samsun	Çarşamba	-	Karakaya	27.3.1917	2.Kolordu Kafkas 27. Seyyar Hastanesin -de	-
139	3	2	37	111	2	-	Ali Adem oğulları	Hasan	Habip	Er	1313	Sinop	Ayancık	-	-	11.11.1916	Tirebolu Halaçlı Köyü	-
140	3	2	37	111	3	3	Hetel oğulları	Hüseyin	Arif	Er	1313	Sinop	Boyabat	-	-	6.10.1917	20 nolu Ordu Menzil Hastanesi	-
141	3	2	37	110	3	9	Aliğa oğulları	Mehmet	Mehmet	Er	1302	Sinop	Gerze	Merkez	Görsöktü	21.7.1916	Harşit'te	-
142	3	2	37	111	2	-	Halilimam oğulları	Hasan	Recep	Er	1313	Sinop	Türkeli	Merkez	Yeşiloba	11.11.1916	Hastanede	-
143	3	2	11	33	99	-	Mollalı oğulları	Mevlüt	Hasan	Er	1306	Sivas	Koyul-hisar	-	-	10.11.1917	Canboğul Taaruzun-da	-
144	3	-	-	54	3	-	-	Şaban	İbrahim	Er	1300	Sivas	Koyul-hisar	Merkez	Akseki	21.8.1916	Torul Artebel Deresi'nde	-
145	3	2	-	-	-	-	-	Osman	Ahmet	Er	1311	Sivas	Şarkışla	Ortaköy	Çilekliyurt	11.3.1917	Giresun Menzil Hastanesi	-

146	3	2	37	109	-	-	-	Kara Mehmet oğulları	İbrahim Halil	Onbaşı	1297	Sivas	Yıldızeli	-	-	13.10.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
147	3	2	11	18	102	-	-	Uzun Ömer	Esat Abdullah	Er	1308	Tokat	Reşadiye	Merkez	Çakırlı	8.9.1917	Güvende Kabaktepe'de	-
148	3	-	-	-	-	1	-	Kürt oğulları	Ahmet Rasim	Er	1313	Trabzon	-	-	-	27.7.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Ziya Bey Taburundan
149	3	2	37	111	-	-	-	Çavuş oğulları	Ali Abdullah	Onbaşı	1305	Trabzon	-	-	-	13.2.1917	Meydan Harbi	-
150	3	2	37	-	3	1	-	Semai oğulları	Hakkı İsmail	Çavuş	1303	Trabzon	Akçaabat	-	-	7.7.1916	Harşit'te	Teşkilat-1 Mahsusa
151	3	-	37	111	-	-	-	Batıl oğulları	Osman Ahmet	Er	1294	Trabzon	Akçaabat	-	-	19.6.1916	Meydan Harbi	-
152	3	2	37	110	1	4	-	Emir oğulları	Sadık Mehmet	Onbaşı	1296	Trabzon	Akçaabat	Merkez	Sarıca	5.9.1917	Giresun Menzil Hastanesi	-
153	3	-	-	-	-	-	-	Baki oğulları	İsmail Numan	-	1292	Trabzon	Akçaabat	-	-	15.3.1917	Giresun Menzil Hastanesi	Trabzon İnşaat Efradı
154	3	-	-	-	-	2	-	Resul oğulları	Ali Süleyman	Er	1312	Trabzon	Akçaabat	-	-	15.05.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Hudut Taburu
155	3	-	-	-	2	2	-	Kara Halil oğulları	Halil Yakup	Er	1302	Trabzon	Beşikdüzü	-	-	4.5.1916	Giresun menzil Hastanesi	-

156	3	-	-	-	2	2	Topal oğulları	Hasan	Ahmet	Er	1310	Trabzon	Beşikdüzü	-	-	14.4.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Teşkilat-1 Mahsusa
157	3	2	37	109	3	3	Kös oğulları	Ahmet	Ali	Er	1311	Trabzon	Çarşıbaşı	Merkez	Samsun	21.7.1916	Harşit'te	-
158	3	2	37	110	2	3	Kedi oğulları	Ahmet	Ali	Er	1313	Trabzon	Çarşıbaşı	Merkez	Samsun	21.9.1916	Harşit'te	-
159	3	2	37	109	3	-	Topal oğulları	Ahmet	Mustafa	Er	1313	Trabzon	Of	-	-	7.5.1917	2. Kolordu 37. Tümen Sıhhiye Bölüğü	-
160	3	2	37	109	3	-	Bekir oğulları	Ahmet	Mustafa	Er	1313	Trabzon	Of	-	-	7.5.1917	Cephede	-
161	3	-	-	-	-	-	Sağır Keleş	Davut	Halit	Er	1309	Trabzon	Of	Merkez	Uğurlu	2.7.1916	Kızılalı Dağı	-
162	3	-	37	111	-	-	Hacı Bostan oğulları	Mehmet	Mustafa	Er	1293	Trabzon	Of	-	-	9.6.1916	Görelle Muharebesinde	-
163	3	-	-	-	1	2	Hacı keleş oğulları	Mehmet	Halil	Onbaşı	1309	Trabzon	Of	Merkez	Erenköy	2.7.1916	Kızılalı Dağı'nda	Teşkilat-1 Mahsusa
164	3	-	-	-	-	-	Çıkık oğulları	Mustafa	Mahmut	Er	1299	Trabzon	Of	-	-	12.6.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Teşkilat-1 Mahsusa Efradın-dan
165	3	2	37	111	3	2	Yakup oğulları	Ahmet	Yusuf	Er	1311	Trabzon	Sürmene	-	-	10.2.1917	Küpelî'nin kuzeyinde	-

166	3	2	37	1111	-	-	Koku oğulları	Harun	Mehmet	Er	1315	Trabzon	Sürmene	-	-	9.6.1916	Görelle Muharebesinde	-
167	3	-	-	-	-	4	Esir oğulları	Hasan	Ali	Er	1305	Trabzon	Sürmene	-	-	22.8.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
168	3	-	-	-	-	3	Kara Dursun oğulları	Ahmet	Salih	-	1313	Trabzon	Vakfikebir	-	-	11.5.1916	Giresun Menzil Hastanesi	Müstakil Tabur
169	3	-	37	109	1	1	Ladif oğulları	Hüseyin	Abdullah	Er	1307	Trabzon	Vakfikebir	-	-	3.9.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
170	3	-	37	111	1	2	Mustafa oğlu	İbrahim	Ali	Er	1301	Trabzon	Vakfikebir	-	-	25.5.1916	Karaburun'da	-
171	3	-	37	-	-	-	Abid oğulları	Mehmet	Osman	Er	1312	Trabzon	Vakfikebir	-	-	7.6.1916	Danişman köyü	Teşkilat-1 Mahsusa
172	3	2	37	111	1	-	Kahrama noğulları	Mehmet	Osman	Onbaşı	1293	Trabzon	Vakfikebir	Merkez	Sekmenli	26.11.1916	Harşit Göldüzü mahallinde	-
173	3	2	37	109	-	9	Halil oğulları	Mustafa	Emin	Er	1311	Trabzon	Yomra	-	-	22.3.1917	Giresun Menzil Hastanesi	-
174	3	-	-	-	-	-	Kocaman oğulları	Osman	Ali	Er	1313	Trabzon	Yomra	Merkez	Gülyurdu	22.5.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
175	3	2	37	111	1	1	-	İsmail	Hasan	Er	1308	Yozgat	Akdağ Madeni	-	-	12.3.1917	Tirebolu Karakaya	-

176	3	2	37	111	3	1	Demirci oğulları	Şükrü	Arif	Er	1305	Yozgat	Boğazlıyan	-	-	18.1.1917	Tirebolu Halaçlı köyünün kuzey doğusunda	-
177	3	2	11	18	98	1	Bostancı oğulları	Ahmet	Osman	Onbaşı	-	Yozgat	Sorgun	Merkez	İsmail-hacılı	12.11.1916	-	-
178	3	2	37	110	1	1	Musa Kahya oğulları	Musa	Hacı İbrahim	Er	1312	Yozgat	Şefaati	Merkez	Tahiroğlu	11.10.1917	Giresun Menzil Hastanesi	-
179	-	-	-	-	3	10	Süleyman oğulları	Ahmet	Hasan	Er	1312	Zonguldak	-	-	-	13.7.1916	Harşit'te Mahsusa	Teşkilat-1
180	3	2	37	109	-	4	-	Hüseyin	Derviş	Er	1311	Zonguldak	Eflani	Merkez	Bostancılar	10.5.1917	109. Alayda lağım infilakıyla	Edirne Kale İstihkâm Taburu
181	3	2	37	-	-	-	-	Mustafa	İbrahim	Er	1305	Zonguldak	Safranbolu	-	-	10.11.1916	2.Kolordu Kafkas 37. Sıhhiye Bölüğü	İaşe Neferi
182	-	-	-	-	1	2	-	Debab	Mehmet Ali	Er	1309	Şam-ı Şerif	-	-	-	7.6.1916	Çanakçı Boğazında	-
183	3	-	-	-	3	2	-	Faik Efendi	İsmail	Üsteğmen	-	-	-	-	-	3.7.1916	Harşit hattında	Teşkilat-1 Mahsusa Alayı
184	3	2	37	109	3	10	Hacı oğulları	Ali	Hasan	-	1311	-	-	-	-	16.11.1916	Harşit'te	-

185	3	-	-	9	27	2	-	Mehmet Sezai Efendi	Yunus	Teğmen	-	-	-	-	-	-	28.9.1917	Canboğul sirtlarında	Kafkas Alayı
186	3	-	-	27	-	1	-	Mehmet Cemalettin	Ahmet Şevki	Teğmen	-	-	-	-	-	-	28.10.1917	Canboğul Tepesinin doğusunda	Kafkas Alayı
187	3	2	37	110	2	2	Molla Osman oğulları	Osman	Şabab	Er	1310	-	-	-	-	-	24.3.1917	Giresun Menzil Hastanesi	-
188	3	2	37	110	1	1	Demil oğulları	Salih	Tufan	-	1312	-	-	-	-	-	5.11.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
189	3	-	-	-	2	1	İbrahim oğulları	Mustafa	Hüseyin	Er	1300	-	-	-	-	-	17.5.1916	Giresun Menzil Hastanesi	-
190	3	-	-	-	-	-	Dila oğulları	Mustafa	Hüseyin	Er	1300	-	-	-	-	-	30.2.1917	Giresun Menzil Hastanesi	-

Tablo: 6 Harşit Savunması Şehitler

6. SAVAŞIN SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL ETKİLERİ

6.1. Göç Hareketi

I. Dünya Savaşı'nda Harşit Cephesinde yaşanan olaylar, savaşın genelinde meydana gelen olaylarla benzerlik gösterir. Rusların 1916 yılı Şubat ayında sahil yönünden ilerlemeleri ve 18 Nisan 1916'da Trabzon'u işgal etmeleri, diğer taraftan 19 Temmuz 1916 tarihinden itibaren Gümüşhane üzerinden gelmeleri Harşit Cephesinin oluşmasını sağlamıştır.

Rus ilerlemesi nedeniyle 21 Şubat 1916'da Trabzon'un Karadeniz doğusu yönünden ve sahilten hareket eden her sınıftan halk kitlesi kabileler halinde batıya doğru harekete geçmiştir. Yollar, bütün binalar bu göçmen kabileleri ile dolmuş, kahvehaneler, mektepler, camiler ve medreseler bunlara tahsis edilmiştir. Ancak yine de ihtiyaç yeterince karşılanamadığından göçmen kabilelerinin önemli bir kısmı yollarda, sahildeki kum üstlerinde yer yer ateş yakıp barınmaya ve dinlenmeye çalışmışlardır. Aynı gün Akçaabat halkı da göçe başlamıştır. Bunlar eşyalarını yanlarına alıp Ordu kazasına gitmek için sahilde kayık kiralama işine girişmişlerdir. Ancak ekonomik durumu zayıf olan halkın bir kısmı maddiyatsızlık yüzünden yerlerinde kalmak zorunda kalmışlardır.⁷⁹²

Eli silah tutan herkesin silahaltında bulunması halkı göçe zorlamıştır. Dayanılmaz acılarla dolu muhacirlik yıllarında ihtiyarlar, hastalar, çocuklar ve ellerindeki bebekleriyle Trabzon halkı batıya ve güneybatıya doğru yollara dökülmüşlerdir.⁷⁹³ Çoğu yaya, az sayıdaki aileler küçük kayık ve yelkenlilerle ve bazıları da sahiplerinin elinde bakımsız kalmış at ve katırlarla batıya çekilmişlerdir. Soğuk havada köprüsüz derelerin soğuk sularını geçerek yer yer Rus bombardımanına maruz kalarak yorgun ve bitkin bir halde yürüyüşlerine devam etmişlerdir. Açlık, yorgunluk ve şiddetli soğuklar içerisinde Tirebolu'ya yaklaşmışlardı. Ancak Harşit Çayı üzerinde köprü bulunmaması nedeniyle halk kelek denilen bir kayıkla dereyi geçmek mecburiyetinde kalmıştır. Göçmenlerin sayısı artınca Harşit Çayı ağzı mahşeri kalabalığı andıran bir hale dönüşmüştür. Keleğe binenlerin sayıları bazen artınca kelek alabora olmuş ve çay üzerinde kadın, erkek,

⁷⁹² Lermioğlu, a.g.e., s.221

⁷⁹³ Goloğlu, a.g.e., s.227

çoluk çocuk feryatları yükselmiş, adeta bir can pazarı yaşanmıştır. Bazıları çayı yüzerek geçmeye çalışmışlar; bazıları ise atlarını çaya doğru sürmek durumunda kalmışlardır. Kimi atlarıyla çaya gömülüp gözden kaybolmuştur.⁷⁹⁴

Cevdet Alap hatıralarında, Ordu'ya doğru giderken olumsuz hava koşulları nedeniyle kendileriyle birlikte on altı kayık dolusu muhacirin denizden; yüzden fazla ailenin ise karadan Görele - Tirebolu arasındaki Karaburun'a sığınmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Ayrıca herkesin barınacak yer aramaya çalıştığını, yerli halkın ise zor durumda bulunan muhacirleri evlerinde, ahırlarında konuk ettiğini ve ellerinde yiyecek, yakacak ve yatacak neleri varsa verdiğini ifade etmiştir.⁷⁹⁵

Rusların sahil boyundaki bombardımanları ve özellikle Tirebolu'yu topa tutması nedeniyle, Karaburun'dan Tirebolu'ya gelinceye kadar yol kenarlarında kümelenmiş ölümler, feryad-ı figan eden yaralılar, acı şekilde inleyen hastalar ve ölümü bekleyen terkedilmiş yüzlerce çocuk bulunuyordu. Ancak en dramatik olaylardan birisi de Harşit Çayı'nda yaşanmıştır. Çocuklarını terk etmektense Harşit Çayı'nın azgın sularına atan kadınlara rastlanmıştır.⁷⁹⁶

Karadan sarp ormanlık yolları kullanarak gidenlerin sayısı da hayli fazla olmuştur. Bunlar sefil perişan halde Samsun ve Sinop'a kadar ulaşmışlardır. Harşit Çayı'nın batı yakasında kalan Tirebolu ve köylerindeki halk da harp sahasında bulunduğuandan hükümet tarafından zorunlu göçe tabi tutulmuştur.⁷⁹⁷ Trabzon yönünden gelen göçmenler Giresun, Ordu, Ünye, Samsun, Bafra ve hatta İstanbul'a kadar bile ulaşmışlardır.⁷⁹⁸ Vali Cemal Azmi Bey, 20 Şubat 1917 tarihli yazısında 1917 yılının ilk aylarında en büyük sorunun Ordu, Giresun ve kısmen Tirebolu'ya sığınmış olan 80 binden fazla muhacirin iskân ve iaşesi meselesi olduğunu bildirmiştir.⁷⁹⁹

Giresun'daki muhacirler zor şartlarda yaşamak durumunda kalmışlardır. Giresun'da belediyenin ve göçmenlerin kayıtsızlığı yüzünden temizlik problemi had safhaya ulaşmış ve bu nedenle memurlardan oluşturulan bir komisyonun nezaretinde

⁷⁹⁴ Tarakçıoğlu, a.g.e., s.13

⁷⁹⁵ Volkan Aksoy, "Birinci Dünya Savaşı'nda Göç'ün Acılarına Tanıklık Eden Şehir: Giresun", **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.4/5, ss. 88

⁷⁹⁶ Arslan, a.g.e., s.43

⁷⁹⁷ Yüksel, a.g.e., s.112-113

⁷⁹⁸ Ünalp, a.g.m., s.53

⁷⁹⁹ Yüksel, a.g.e., s.116

istihdam edilen temizlik görevlileri aracılığıyla muhacirler yıkanmıştır. Fevzi Paşa, Selahattin Adil Paşa ve Hacı Hamdi Paşa'nın Giresun'u ziyaretleri sırasında Giresun Kaymakamı Kemal Bey, muhacir halktan hasta ve zayıf olanların hallerinden şikâyet edebileceğinden endişe duyduğu için heyet Giresun'dan ayrılıncaya kadar onların hepsini görünmeyen bir yerde hapsederek saklamıştır.⁸⁰⁰

Vali Cemal Azmi Bey, Trabzon'un işgalinin son dakikasına kadar görevi başında kalmıştır. Ancak kısa bir süre sonra erkânı ile birlikte Ordu kazasına giderek valilik görevini oradan sürdürmeye başlamıştır. Vali Cemal Azmi Bey'in büyük çaba ve girişimleriyle az zaman içerisinde muhacirlerin iskân ve iaşe işleri her yerden daha iyi temin edilmiştir.⁸⁰¹

Diğer taraftan Rusların Temmuz'da Bayburt'u işgal etmesi üzerine Gümüşhane ve Ardasa halkı tehlikeyi sezinleyerek yer, yurt ve taşıyamadıkları eşyalarını bırakarak korku ve tedirginlik içinde kabilelerle bazıları Harşit Çayı'nın batısından iç kesimlere, bazıları ise Kürtün'e yönelerek Giresun taraflarına göç etmek zorunda kalmışlardır. Gümüşhane'den Harşit Vadisi etrafında başlayan göç yolları şu şekildedir: 1. Gümüşhane - Torul - Zigana - Trabzon, 2. Gümüşhane - Torul - Kürtün - Tirebolu - Giresun - Samsun, 3. Torul - Demirkapı - Dağdibi köyü Olukman yaylası üzerinden Tirebolu - Alucra - Giresun - Samsun - Merzifon, 4. Avliyana taraflarından Şiran - Alucra - Şebinkarahisar. Muhacirlik nedeniyle Torul bölgesinde bulunan 30 bin Türk'ten kalanların sayısı bin kişinin altına düşmüştür. Yerli Rumlar ise bölgeden ayrılmayarak muhacirlerin evleri ve gayrimenkullerini aralarında paylaşmıştır.⁸⁰²

Kürtün halkı da aynı şekilde göç etmiştir. Harşit ile Tirebolu arasındaki yerli halk ise Rus işgali nedeniyle yakın ilçelere gitmek zorunda kalmıştır. Bunlar Güce, Espiye, Yağlıdere ve Keşap'ın köylerine sığınmışlardır. Bir kısmı ise Giresun, Ordu, Samsun, Bolu, Düzce ve Zonguldak taraflarına gitmiştir.⁸⁰³ Rusların Şadı köyü - Keldaş - Kanyaş taraflarına geldikleri sırada hemen karşı taraflarında bulunan Dandı

⁸⁰⁰ Kaymakam Kemal Bey'in bu tutumu bir süre sonra İstanbul'a ulaşmış ve "ehliyet ve kifayeti haiz olmadığı" gerekçesiyle görevden alınarak Zile'ye tayin ettirilmiştir. Onun yerine Büyükçekmece Kaymakamı Ulvi Bey atanmıştır. Aksoy, a.g.m., s. 89-90

⁸⁰¹ Lermioğlu, a.g.e., s.246

⁸⁰² Üçüncü, a.g.e., s.35-40

⁸⁰³ Kişisel Görüşme (30.09.2017), **Kemal Duran**

ve Oyraca Köyü halkı ise yiyeceklerinin bir kısmı sırtlarında artlarındaki dağları aşarak Boynuyoğun, Çukur ve Şenyuva taraflarına göç etmişlerdir.⁸⁰⁴

Göç dalgasının izdihama neden olmaması için hükümet bir takım tedbirler almak zorunda kalmıştır. İskân Aşayir ve Muhacirin Müdiriyeti tarafından göçmenler için ilk etapta Sivas, Canik ve Çorum bölgelerine yerleştirme kararı alınmıştır. İkinci aşamada da buldukları vilayet ve sancakların kırsal bölgeleri ile komşu vilayet ve sancaklara yerleştirmeleri planlanmıştır.⁸⁰⁵ Muhacirlerin genel göç hareketlerine bakıldığında; kimisi Karadeniz sahil kesimlerine yani Giresun, Ordu, Samsun, Sinop, Zonguldak'tan İstanbul'a kadar, bazıları ise iç kesimlerde Merzifon, Çorum, Ankara, Konya ve Niğde gibi yerlere göç etmişlerdir.⁸⁰⁶

Rusların 1918 yılı başlarından itibaren çekilmelerinden ve bölgelerin tamamen işgalden kurtarılmasının ardından Nisan ayından itibaren göç eden muhacirlerden hayatta kalabilenler yerlerine, yurtlarına geri dönmeye başlamışlardır. Bunların sevk ve iâşe konularındaki harcamaları muhacirin tahsisatından yapılmıştır. Ancak hükümet öncelikle hükümete yük olmayacak durumda olup ziraat ve ticaret erbabı olan ve yerel imkânlarla memleketlerine dönebilecek olan yakın bölgelerdeki mültecilerin düzenli kollar halinde geri dönmelerine izin vermiştir. Hükümetin bu kararına rağmen yurtlarına özlem duyan muhacirler kalabalık gruplar halinde gizlice evlerine dönmeye başlamışlardır. Aşayir ve Muhacirin Müdiriyyet-i Umumisince 4 Mayıs 1918'de vilayet ve sancaklara gönderilen tebligatta; muhacirlerin gizlice yurtlarına dönmelerine engel olunmasını, ancak zaten perişan durumdaki muhacirlerden dönmek isteyenlere karşı zor kullanılmamasını istemiştir. Buna rağmen gizlice ve yoğun bir şekilde geri dönüşler devam etmiştir. Hükümet bu durumda bile muhacirlere yardım etmek zorunda kalmıştır.⁸⁰⁷ Memleketlerine ilk dönenler nüfuz sahibi ve maddi durumu yerinde olan kimselerdi. Zenginlerle, kayıkçı aileleri deniz yoluyla, yoksul ve çiftçi aileleri de Amasya, Merzifon, Tokat, Ankara, Kastamonu, Sivas gibi yerlerden ovaları, dağları, tepeleri, köprüsüz dereleri aşarak yüzlerce km'lik yolu yürüyerek yerlerine, yurtlarına kavuşmuşlardır.⁸⁰⁸

⁸⁰⁴ Kişisel Görüşme (09.10.2018), **Emine Günay**, 1930 Doğumlu, Dandı Köyü, Doğan kent/Giresun.

⁸⁰⁵ Ögün, a.g.e., s.315

⁸⁰⁶ Tarakçıoğlu, a.g.e., s.24

⁸⁰⁷ Ögün, a.g.e., s.319-323

⁸⁰⁸ Lermioğlu, a.g.e., s.309

Geri dönmeyen ya da bir şekilde haber alınmayan ailelerin bazılarının evlatları günümüzde Ordu, Samsun, Bolu, Düzce, Zonguldak gibi yerlerden Harşit topraklarına yıl içerisinde ziyaret yapıp atalarının topraklarını yâd etmekte, akrabaları ile görüşmektedir.

6.2. Açlık ve Sefalet

Rus işgali nedeniyle yerlerinden yurtlarından olan muhacirler üretici olmaktan çıkıp tamamen tüketici konuma gelmişlerdi. Her şeyleri geride bırakarak gittiklerinden dolayı başta iâşe olmak üzere hükümetin her türlü yardımına muhtaç olmuşlardır.⁸⁰⁹ İşsiz, parasız, yersiz ve yurtsuz kalan muhacirler açlık ve her türlü hastalıktan ölüyorlardı. Yem, yiyecek yokluğu nedeniyle askerler bile mısır ekmeğinden mahrum kalmış, yağı çıkarılmış olan fındığın posasından yapılan ekmeği yemek zorunda kalmışlardır. Fındık bahçelerine yayılan halk açlık ve sefalet nedeniyle kuzukulağı gibi bazı otları arayarak yemek zorunda kalmışlardır.⁸¹⁰ Ayıkulağı otunun köklerini topraktan söküp ateşte kızartarak yiyenlere de çokça rastlanmıştır.⁸¹¹

Oyraca köyü'nden Mustafa Kurnaz babasından dinlediği savaş yıllarını şu şekilde anlatmıştır: *“Bizim köy işgal görmedi ama Ruslar Harşit Çay'ının karşı tarafını (doğusu), Kozköy - Çatak - Sekü köylerini işgal etmişler. Bu derenin insanları hem yoklukla hem de düşmanla mücadele etmişler. Babam anlatırdı. Karağaç kabuğu ve mısır güdinesini (koçanı) el değirmeninde öğütterek ekmek yapıp yemişler. El değirmeninde mısırdan bulgur şeklinde yarma çekerlermiş. Onlar gidenden sonra babam değirmende kalan un tozlarının zerreciklerini yalayarak acılık giderdiğini bize anlatır ve ağlardı.”*

Ruslar, işgal sırasında bölgelerinden ayrılamayan yerel halkı inşaat işlerinde ve yük taşımacılığında çalıştırmışlardır. Açlık ve sefaletle karşı karşıya kalan halk esaretin acısını bile unutmuştur.⁸¹² Ruslar bu çalışma sırasında yevmiye olarak halka para, ekmek ve şeker vermiştir.

⁸⁰⁹ Ögün, a.g.e., s.314-315

⁸¹⁰ Tarakçıoğlu, a.g.e., s.16

⁸¹¹ Kişisel Görüşme (09.10.2018), **Emine Günay**

⁸¹² Arslan, a.g.e., s.43

Çatak köyü nüfusuna kayıtlı Ali Mehmet Bayram, babası Hasbal ve dedesi Mustafa Bayram'dan dinlediklerini şöyle ifade etmiştir:

“Rus ordusunun Görele'deki lojistik biriminden, kiralık çalışan 300 kadar at arabasıyla, Çatak'a kadar erzak gelirmiş. Bu erzaktan çalıştırdıkları halka akşam evlerine giderken, akşam yemeği ve evdeki nüfusları oranında nevale yardımında bulunurlarmış.

Köylü halkı, işgaldeki iki yıllık süre içinde bağ, bahçe ziraati yapamamış/yaptırılmamış. Savaş başladığında ellerindeki imkânların büyük kısmını vergi olarak Türk ordusuna yardıma vermişler. Köy, Rus askerleri tarafından işgal edilince yağmaya da uğramış. Rusların çekilmesiyle açlık tüm şiddetiyle baş göstermiş. Gıdasız kalan halkımızın bir kısmı açlıktan ölmüş. Aç kalan halk, mısır güdinelerini dahi değirmende öğütüp un yapmaya çalışmışlar. Bugün için yiyecek olarak kullanılmayan birçok bitkiden yiyecek olarak yararlanmaya çalışmışlar. Karaağacın kabuğunun içinde bulunan zarının yumuşak olan kısmını yemişler. Ayrıca baldıran denen bitkiden yemişler. Bunları yiyenlerin karınları şişmiş. Bağırsakları tıkanmış ve bu vesileyle köy nüfusunun üçte biri vefat etmiş.”⁸¹³

Açlık ve sefaleti önlemek için gönüllü kuvvetlerin halka yardım ettiklerine dair bilgiler mevcuttur. Kürtün Karaçukur köyünden Fehmi Ağa'nın (Bayraktaroğlu) kendi milis güçleriyle Torul Köprübaşı'ndaki Rus askeri ambarını basarak ele geçirdiği erzakı Torul ve Kürtün'ün köylerinde açlık çeken halka dağıttığı rivayet edilir.⁸¹⁴

Giresun'da ise bir lokma ekmeğin için sabahtan akşama kadar fırınlar önünde kuyruklar oluşmuş, hatta muhacirlerin aç bırakıldığı ile ilgili bilgiler ulaşmıştır. Stokçuluk ve buna göz yumanlar yüzünden ekmeğin fiyatı 40 kuruşu bulmuştur. Sadece muhacirler değil Giresun halkı da bu durumdan olumsuz etkilenerek açlığa mahkûm bırakılmıştır.⁸¹⁵

1917 yılı kıtlığın bütünüyle kendisini hissettiği bir yıl olmuştur. Hükümet her ne kadar tedbirler alsada açlık ve kıtlıkla baş etmekte zorlanmıştır. Açlık ve sefalet

⁸¹³ Kişisel Görüşme (20.09.2016), Ali Mehmet Bayram

⁸¹⁴ Üçüncü, a.g.e., s.35

⁸¹⁵ Aksoy, a.g.m., s. 90

nedeniyle yollarda, gurbetlerde ölenlerin sayısı günden güne artmıştır. Hayat pahalılığı aynı şekilde artarken özellikle halkın temel yiyecek ürünlerinin fiyatları çok yükselmiştir. 1916 yılı başı, sonu ve 1917 yılında bazı temel ürünlerinin karşılaştırmalı fiyatları aşağıya çıkarılmıştır:⁸¹⁶

Cinsi	Kıyye (1=1282 gr)	1916 yılı başlarında (Kuruş)	1916 yılı sonlarında (Kuruş)	1917'de (Kuruş)
Mısır	1	4	9	20
Buğday Unu	1	6	15	30
Gaz Yağı	1	30	120	150
Çay	1	200	350	450
Sucuk	1	25	40	70
Kuru Fasulye	1	4	12	25
Zeytin	1	10	15	55
Tereyağı	1	25	80	120
Şeker	1	100	150	260
Kömür	1	-	1	3
Fındık Yağı	1	-	30	50
Bulgur	1	8	16	35
Koyun Eti	1	9	25	45
Pekmez	1	10	40	65
Tuz	1	7	10	22
Sabun	1	25	50	65
Patates	1	4	5	20
Potin (1 Çift)	1	250	400	600

Tablo: 7. 1916 ve 1917 yıllarında bazı ürünlerin karşılaştırmalı fiyatları

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi 1916 yılı başlarındaki fiyatların, yılın sonunda anormal derecede arttığı görülmektedir. 1917 yılında ise fiyatlar daha da artış göstermiş ve halkın alım gücü daha da düşmüştür.

⁸¹⁶ Lermioğlu, a.g.e., s.263

Savaşın bitmesi felaketin sona ermesi demek değildi. Halkın ve muhacirlerin açlık, sefalet ve bulaşıcı hastalıklarla olan mücadelesi devam etmiştir.⁸¹⁷ 1918 yılı baharında Rus ve Ermeni işgalinden kurtulan yörelerde halkın en önemli ihtiyacı tarım arazilerinin ekilmesi için gereken tohumluk olmuştur. Savaş nedeniyle araziler ekilip dikilememiş ve üretim yapılamamıştır. Boş kalan arazilerde yeniden üretici durumuna geçmek için mülki ve askeri yetkililer merkezden halkın arzı olan tohumluğu talep etmişlerdir.⁸¹⁸

Esasında daha 31 Aralık 1917'de Adabük köyünden 9 kadın Dâhiliye Nezaretine çektikleri ortak telgrafta; tohumluk yokluğundan dolayı toprağı ekip dikemediklerini ifade ettikten sonra mısır ve findığın olgunlaşmadan asker kaçakları tarafından büyük oranda yok edildiğini, muhacirlere yaptıkları harcamaların da çok olması nedeniyle bu iki ürünün dahi çocuklarını iki ay bile idare edemeyecek duruma geldiğini belirtmişlerdir. Bütün bunların yanında mekkâre, koyun, sığır gibi hayvanların askeriye, pirincin tamamının, mısırın sekizde üçünün de hükümete verildiğini, tahsildar jandarmaların da iaşelerini aldıklarını söylemişlerdir.⁸¹⁹

Tirebolu'ya bağlı köylerin tohumluk problemleri ile ilgili olarak Arageriş köyü Muhtarı Abdurrahman, Çeğel köyü Muhtarı Ali Osman, Adabük köyü Muhtarı Muhsin, Çukur köyü Muhtarı Ahmed ile halktan dört kişi 17 Nisan 1918'de Dâhiliye Nezaretine çektikleri telgrafta geçen sene yeterli miktarda tohumluk verilememesinden ötürü aç ve çaresiz duruma düştüklerini, halkın daha fazla perişan olmaması için tohumluk verilmesini talep etmişlerdi.⁸²⁰ Ekin zamanı geçmek üzere olduğundan Hükümet, Ziraat ve Ticaret Nezareti aracılığıyla her ne kadar 10 Nisan 1918'de ekmeklik ve tohumluk mısır gönderimi yapmışsa da ekmeklik kısmına 3'üncü Ordu Komutanlığı tarafından el konulmuştur. Tohumluk ise yeterli gelmemiştir. 20 Mayıs'ta gönderilen tohumluk da yeterli miktarda olmamış ve çoğunluğu çocuklardan oluşan halkın ekine hazırladıkları tarlalar ekilmeyerek boş kalmıştır.⁸²¹ Halka tohumluk ve ekmek yetiştirilememesi nedeniyle ellerinde hazır bulunan yiyecekleri de tüketen halkta kıtlık baş göstermiş, halkın temel yiyecek

⁸¹⁷ Yüksel, a.g.e., s.121

⁸¹⁸ Öğün, a.g.e., s.101

⁸¹⁹ Aksoy, a.g.m., s. 91

⁸²⁰ Yüksel, a.g.e., s.122

⁸²¹ Öğün, a.g.e., s.101-102

ürünlerinin fiyatları yine yükselmiştir. Trabzon'da yayınlanan *Yeşilyurt* gazetesinin 24 Ağustos 1918 tarihli nüshasında 1 kg Mısır 40 - 42, 1 kg şeker 240, 1 kg soğan 10, 1 kg koyun eti 60 - 70, 1 kg sığır eti 40 - 50, 1 kg patates 22, 1 adet ekmek 60, ikinci ekmek 50, 1 mısır ekmeği 30, 1 kg fındık 25 ve 1 kg fındık yağı 120 kuruş olarak yer almıştır.⁸²²

6.3. Rusların Harşit Genelindeki Tahribatları

Harşit ve çevresi 1916 ile 1918 yılları arasında harp sahasında yer aldığı için tahribata uğraması kaçınılmaz olmuştur. Rusların Trabzon'u işgali ile başlayan tahribatları savaş boyunca devam etmiştir. 26 Temmuz 1916'da Çavuşlu'ya giren Ruslar gece kasabayı yangın yerine çevirmişlerdir. İki seneden beri depolarda bekleyen fındıkların da özellikle alev alması sonucu yangın 24 saat sürmüştür.⁸²³ Ruslar Görele'ye girince birkaç binayı yakmışlardır. Görele nispeten az zarar görmüş denilebilir.⁸²⁴ Harşit Çayı'nın denize döküldüğü alan aylarca Rus bombardımanına maruz kaldığı için burada büyük tahribatlar oluşmuştur. Ruslar, Harşit Çayı'nı aşamayınca bütün hırslarını Tirebolu kasabasından ve halkından almışlardır. Ruslar çekildiğinde yüksek, temiz, yontma taştan yapılmış Tirebolu'nun yerinde yakılıp yıkılmış, mermilerle delik deşik olmuş⁸²⁵ ve önemli bir kısmı tanınamayacak hale gelmiş⁸²⁶ bir Tirebolu manzarası ortaya çıkmıştır. Tahribe uğrayan resmi binalardan birisi de Osmanlı'nın son zamanında Tirebolu Yeniköy'de inşa edilen ve askeri kışla olarak kullanılan yapıdır. Bu yapı Rus topçusunun ateşine maruz kalarak tahrip olmuş, uzun süre metruk kaldıktan sonra 1960'da onarılmış ve 1966'da okula çevrilmiştir.⁸²⁷

Esasında Tirebolu 1915 yılı içerisinde de Rus bombardımanına maruz kalmıştı. 30 Ağustos 1915'te Espiye ve Zefre köylerindeki gemiler tahrip edilmiş, kıyıdaki kayıklar zarar görmüş, Tirebolu belediye binası da mermilerin hedefi olmuştu.⁸²⁸

⁸²²Tarakçıoğlu, a.g.e., s.26

⁸²³ Arslan, a.g.e., s.42

⁸²⁴ Lermioğlu a.g.e., s.319

⁸²⁵Tarakçıoğlu, a.g.e., s.15-42

⁸²⁶ Lermioğlu a.g.e., s.318

⁸²⁷ Tirebolu Lisesi okul kayıtlarından alınmıştır.

⁸²⁸ Yüksel, a.g.e., s.111

Ruslar, Harşit Vadisi'nde ormanları ve haneleri de yakma yoluna gitmişlerdir. Özellikle sık ormanlarla kaplı Harşit'te çevreyi çok iyi bilen yerli halkın oluşturduğu milis kuvvetler Ruslara ağır kayıplar verdirince Ruslar çareyi ormanları yakmakta bulmuşlardır.⁸²⁹ Rus ateşi nedeniyle birçok hane yakılıp tahrip edilmiştir. Örneğin Ruslar 1 Aralık 1916'da Harşit Sadaklı'da bazı haneleri ateşe vermişler,⁸³⁰ 10 Ocak 1917'de de Kuzan'da 10 haneyi yakmışlardır. 3 Nisan 1917'de de Kuzgun köyünde 12 haneyi ateşe vermişlerdir.⁸³¹ Rusların Harşit Çayı'nın batısına geçme girişimleri Harşit ve yakınlarında bulunan köprülerin Türk askerleri tarafından tahrip edilmesiyle sonuçsuz kalmıştır.

Ruslar karşılaştıkları camileri, mescitleri tahrip etmişler; içerisindeki değerli eşyaları, şamdanları alıp götürmüşlerdir. Ardasa'da cami içleri, mezarlıklar tamamen tahrip edilmiştir. Cami ve medreseler ahıra çevrilmiştir. Sokaklar mermi kovanlarıyla dolup taşmıştır. Köyler harap hale getirilmiştir.⁸³² Kürtün'de Şıhlı Cami, Harşit'te Şadı Köyü Cami⁸³³, Tirebolu'da Yukarı Ortacami köyündeki cami tahrip olanlar arasındadır.⁸³⁴ Harşit Vadi içerisindeki siper ve mevziler, tarlalar, bahçeler fişek ve kovanlarla dolmuştur.

Şadı Köyü nüfusuna kayıtlı rahmetli Emekli Öğretmen Ali Pir savaş dönemindeki tahribatla ilgili dinlediklerini şu şekilde anlatmıştır:

*“Ruslar Şadı köyüne geldiği zaman burada köy halkından pek insan olmadığından köydeki tarihi eser niteliğindeki evler, cami, mektep, değirmenler ve mezarlıklar yakılıp yıkılmış, tahrip edilmiş. Ormanlık alanların yakılmış olduğunu da duymuştum. Ayrıca köy halkının kullandığı ve Şadı köprüsü adı ile bilinen Harşit çayı üzerindeki tarihi kemer köprü de bu savaşta bilinmeyen kişilerce bombalanarak tahrip edilmiştir. Bu köprüünün diğer kalan kısmı 1990'lı yıllarda yol yapım çalışmaları sırasında yıkılarak yok edilmiştir.”*⁸³⁵

⁸²⁹ Çakmak, a.g.e., s.229

⁸³⁰ Hatemi, a.g.e., s.442

⁸³¹ Hatemi, a.g.e., s.451-471

⁸³² Refik, a.g.e., s.43-44

⁸³³ Kişisel Görüşme (25.09.2016), **Seyit Güvendi**

⁸³⁴ Kişisel Görüşme (30.09.2017), **Kemal Duran**

⁸³⁵ Kişisel Görüşme (25.09.2016), **Seyit Güvendi**

Ruslar sınırdan Harşit Vadisi'ne kadar olan işgal sahalarında binlerce, tavuk, koyun, keçi ve sığırlara el koyarak askerine yedirmişlerdir.⁸³⁶ Vadi içerisinde özellikle meyve ağaçlarına çok büyük zararlar vermişlerdir. Meyve ağaçlarını keserek açtıkları kuyularda kömür yapmışlardır.⁸³⁷ Ayrıca ormandaki ağaçlarını keserek baraka, yakacak ve yol yapımında kullanmışlardır.

Harşit'te Oyraca köyü nüfusuna kayıtlı Remzi Yılmaz; I. Dünya Savaşı, Ruslar ve Oyraca köyü hakkında dinlediklerini şöyle söylemiştir:

“Babaannem Gülhanım ağlayarak o yıllardan şunları anlatırdı: Köyün başında Akakbaşı (Günalan) denen yer var. Burada Türk askeri birliği vardı. Kardeşim Türk askeri olarak görev yapardı.

Bir sabah güneş yeni doğarken, kardeşim köyün gıran mevkiine ekmek almak için geldi. Karşıda bulunan Rus askerleri onu takip etmiş olacak ki Kozköyü başından ateş ederek yaraladılar. Köylüler, kardeşime ilk müdahaleyi yaptıktan sonra sal yaparak köyün arkasında bulunan Boynuyoğun tarafına götürürken kardeşim yolda vefat etti. Naşı Boynuyoğun köyünde toprağa verildi.

Babaannem Gülhanım şöyle devam ederdi. Karşıdan karşıya görüyoruz. Rus askerleri Kozköyü'ne geldiler; ne kadar hayvan varsa alıp götürdüler. Bir de Ruslar esir aldıklarını yol yaptırmada çalıştırdılar. Rus askerlerinin içinde Türk asıllı askerler de vardı. Onlar millete iyi davranıyorlardı.”⁸³⁸

Muzaffer Lermioğlu anılarında muhacirlik dönüşü karşılaştığı manzarayı şu şekilde anlatmaktadır: *“Memlekette bıraktığımız dolu ambarların yerlerinde yeller estiğini, eşya namına bir şey kalmadığını, evlerimizin yıkıldığını, bağ ve bahçelerimizin ekimsiz ve viransız kaldığını hiç de hesaplamıyorduk”⁸³⁹*

Şadı köyünden (Doma) Şaban Pir savaş sonrası köyüne dönüp yaz ayında Güvende'ye kır pazarına gitmiş ve oradan Masur yaylası başına geldiğinde evlerin yıkık - dökük, her yerin virane olduğunu, göç kalmadığını görünce;

⁸³⁶Tarakçıoğlu, a.g.e., s.23, Arslan, a.g.e., s. 42

⁸³⁷San, a.g.e., s.60

⁸³⁸ Kişisel Görüşme (30.06.2018), **Remzi Yılmaz**, 1955 Doğumlu, Oyraca Köyü, Doğanent/Giresun

⁸³⁹ Lermioğlu, a.g.e., s.308

“*Yaylam sende yok mudur dikili taşlar
Nerede kaldı seni gezen püsküllü başlar
Çürüdü, toprak oldu kızlar, gardaşlar*” diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir.⁸⁴⁰

Rusların, Ermeniler ve Rumlara pozitif ayrımcılık yapmaları sonucunda özellikle sahil kesiminde ve Ardasa ile Gümüşhane taraflarında yerli Müslüman halk, çeşitli eziyetlere, işkencelere ve mezalime uğramışlardır. Sahil kesiminde yerli halkın göçü sonucu boşalan evler ve araziler Rusların göz yumması sonucu Rumlar tarafından yağma edilmiştir. Yerlerinden, yurtlarından ayrılan Müslüman Türk halkı ülkenin çeşitli yerlerine giderek maddi ve manevi büyük zorluklarla karşılaşmışlardır. Yollarda, gurbetlerde perişan halde hayatını kaybeden birçok insan olmuştur. Bu durum halkın hafızasında derin izler bırakmıştır.

6.4. Rusların Cephedeki Ekonomik Çıkarları

Rusların Kafkas Cephesindeki en önemli hedeflerinden biri Trabzon’un ele geçirilmesi olmuştur. Harşit Cephesinin önem kazanmasında ise Trabzon’un Ruslar tarafından işgal edilmesi önemli bir yer tutmuştur. Trabzon, konum itibarıyla tarihi ipek yolu üzerinde bulunduğu için Doğu Anadolu, Kafkasya ve İran üzerine uzanan ticaret yollarının geçiş noktasındaydı. Trabzon limanı eskiden beri gerek sahilin ve gerekse Karadeniz’in önemli ekonomik potansiyeline sahip bir yeriydi.⁸⁴¹ Ruslar burayı ele geçirerek en nihayetinde hedeflerine ulaşmış oldular. Bu noktadan sonra Tirebolu’ya ve Harşit Çayı’nın batısına kadar olan yerlere harekâta bulunmalarının esas hedeflerinden biri de ellerine geçirdikleri bu ekonomik getirilerin kalıcı hale getirilmesiydi. Ayrıca Tirebolu da Harşit Vadisi’nin ekonomik gelir kaynaklarının sevkiyatında en önemli bir liman hüviyetindeydi.

1916 yılının Nisan ayında Trabzon’a giren Rusların gerçek bir amacı daha ortaya çıkmıştır. Askeri Mühendis L.V. Şvare, Doğu Karadeniz’in madenlerinin araştırılması için uzman komitesini oluşturmuştur. Burada zengin petrol, kömür, gümüş, kurşun, altın, bakır ve demir bulunmuştur. Bu komisyonun beyanına göre; buranın zenginliğinin o zamanki değeri 10 milyar ruble olarak hesaplanmıştır. Bu

⁸⁴⁰ Kişisel Görüşme (25.09.2016), **Seyit Güvendi**

⁸⁴¹ Sabahattin Özel, a.g.e., s.1

kaynaklar Ruslar için vazgeçilmez bir nimetti. Rusya bu kaynaklarla bütün devlet borçlarını ödeyebilirdi.⁸⁴² Bu anlamda Harşit Vadisi de tarihin eski devirlerinden beri maden işletmeciliği yapılan yerler arasındaydı. Rusların Harşit Vadisi'nden de yararlanmayı düşündükleri ortaya çıkıyor.

Rusların Trabzon'da; *“Tütün askeri ganimettir ve dolayısıyla Rus hazinesine aittir. Tütün satışından kazanılan paraların da savaş bitene kadar bizim hazinemize yatması gerekmektedir”*⁸⁴³ sözleri yerel kaynaklara el koyduklarının göstergesidir. Rus komitecileri ayrıca soğuk ülkesinin insanlarını sıcak iklim, güneş, denizin tüm gelirleri ve akarsuların elektrik gücünü kullanarak boş gördükleri bu arazilerde mutlu bir hayat yaşamının peşindeydiler.⁸⁴⁴ Harşit Vadisi'nin derin ve sarp yamaçları ile debisi yüksek akarsuları elektrik üretimine son derece uygundur.

6.5. Savaşın Kültürel Etkileri

İnsanların bir arada yaşama durumu kültürü oluşturur. Kültürel farklılık ise farklı insanlar ve toplumların bir araya gelmesiyle ortaya çıkar. Farklı kültürlerin birbirinden etkinlenmesi de pek tabidir. Rusların 1916 yılı ortalarından itibaren geldiği Harşit Vadisi'nde 1918 yılı başlarına kadar kaldığı düşünülürse, bu zaman diliminde Rus askerleri ile Türk askerleri ve halkı arasındaki kültürel etkileşimin kaçınılmaz olduğu bir gerçektir.

Rusların işgali sırasında Ermeniler onlara kılavuzluk yapmışlardır. Rus askerleri içerisinde Tatarlar, Özbekler, Tacikler ve Kazaklar gibi etnik kökene sahip askerler vardı. Ermenilerin Türklere karşı fazla ileri gidememelerinin temelinde bu Türk kökenli Rus askerlerinden yüz bulamamaları yatmaktadır.⁸⁴⁵ Yerli Ermenilerin hem bölgeyi iyi tanımaları hem de Türkçe bilmeleri Rusların işlerini kolaylaştırmıştır. Rusların Türk askeri ve halkı ile iletişim kurabilmeleri için yerli Ermeni grupları, Tatar, Özbek, Tacik ve Kazak vs. askerlerinden faydalandıkları ortaya çıkıyor.

⁸⁴² Kefeli, a.g.e., s.139

⁸⁴³ Kefeli, a.g.e., s.64

⁸⁴⁴ Kefeli, a.g.e., s.65

⁸⁴⁵ San, a.g.e., s.47-60

Ruslara karşı Türk halkında oluşan kızgınlık, nefret ve düşmanlık hissi, Türkler için Ruslarda pek görülmemiştir. Ancak Rus Ordusu içerisindeki Ermeniler için aynı şeyi söylemek söz konusu değildir.⁸⁴⁶ Çünkü Ermeniler büyük Ermenistan hayalini gerçekleştirmek için her türlü zulmü yapma konusunda çaba sarf etmişlerdir. Türkler için *Rus*, *Urus*, *Moskof* ve *Ermeni* kavramı devamlı nefret söylemi, lanet ifadeleri içerisinde yer almış ve kullanılmıştır. Örneğin; hala bir kıza çok kızıldığına “*seni Ermeni'nin gelini, Urusun gelini*”, çocuklara kızıldığında “*Urusun Çocuğu*” ifadeleri yaygın olarak halen kullanılmaktadır.

Rus General Yakov Kefeli anılarında “*Bizler esirlere karşı çok mülayim olmaya çalışıyorduk. Böylece onlara cesaret verir ve Rus iktidarına saygı duyururuz diye düşünüyorduk*”⁸⁴⁷ ifadelerini kullanarak Rusların ellerindeki esirlere, savaş meydanlarındaki askerlere ve halka iyi davranmalarının altındaki gerçeği dile getirmiştir.

Rus işgali nedeniyle halkın dilinden seferberlik ve muhacirlik Türküleri ve manileri doğmuştur. Bayburt yönünden gelen Ruslar için,⁸⁴⁸

Ardasa'dan çıktım başım selamet
Bayburt'a vardım ki koptu kıyamet
Anam, babam, bacım Hakk'a emanet
Seferberlik anca büktü belimi
Zalim Urus yaktı yıktı evimi

sözleri söylenir olmuştur. Rusların Trabzon yönünden gelişi sırasında yerlerinden, yurtlarından göç etmek zorunda kalan muhacirler için ise;⁸⁴⁹

Trabzon'dan çıktım, başım selamet
Çavuşlu'ya geldim koptu kıyamet
Kıyamet, kıyamet, kıyamet...
Bu fırtına, kıyametten alamet
Muhacirlik şimdi de büküyor

⁸⁴⁶ Tonguç, a.g.e., s.175

⁸⁴⁷ Kefeli, a.g.e., s.44

⁸⁴⁸ San, a.g.e., s.25

⁸⁴⁹ Tarakçıoğlu, a.g.e., s.18

Belimi, belimi, belimi...
Hain Ruslar bombardıman ediyor
Evimi, evimi, evimi..."

mısralarını içeren dramatik Türküler dilden dile dolaşmıştır. Harşit halkının dilinde ise;

Gevur gevura
Gevuru Allah savura
İnce iğne dizine
Kalın iğne gözüne

manisi nefret söylemi içerisinde dilden dile dolaşmıştır. Bölgede söylenen başka bir ifadede;

Urus'un gemileri
Hem ileri hem geri
Urus gözün kör olsun
Dul kodun gelinleri

ağıtı yakılmıştır. Buna benzer daha birçok sözlü ifadelerin kullanıldığı gerçektir. Bunlar bir gerçeği, halkın içinde bulunduğu çaresizliği göstermektedir.

Rusların vadi içerisinde kaldığı süre içerisinde yerli halk ile iletişim haline geçtikleri görülürken, bölgedeki halk da Rusça kelimeler öğrenmişlerdir.⁸⁵⁰ Hatta Rusça sayı sayma ve Rus askerlerinin şarkılarından akıllarında kalanların da şarkılar ezberledikleri görülmüştür. Harşit'e bağlı Çatak köyünde de bunun örneklerine rastlanmıştır. Diğer taraftan Rusların yerli halk ile iletişime geçtikleri Harşit Vadisi'nin doğu yakasındaki halktan Rus askerleriyle evlenip Rusya'ya gidenler bile olmuştur.⁸⁵¹

Savaş esnasında esir edilen Türk askerlerinden Rusya'nın çeşitli merkezlerine götürülen ve bir süre sürgün hayatı yaşayan askerler de vardı. Bu askerler önce

⁸⁵⁰ San, a.g.e., s.60

⁸⁵¹ Kişisel Görüşme 20.09.2016, **Ali Mehmet Bayram**, (Babası Haşbal ve dedesi Mustafa Bayram'dan dinledikleri). Kendisine de bazı Rusça kelimeleri ezberine bilmekte, şarkı söyleyebilmektedir.

Moskova'ya götürülüyor, oradan da sıraya göre esir kamplarına sevk ediliyordu.⁸⁵² Askeri esirlerin nerelerde buldukları önceleri bilinmiyordu. Bunlardan bir kısmı Azerbaycan'da Hazar Denizi'nin Bakü açıklarındaki Nargin (Nargen) Adasındaki esir kamplarında tutulmuştur. Ancak büyük bir kısmı Rusya içlerinde, Sibiry'a da ve Türkistan'daki Yedisu kamplarındaydı. Subaylar ise kaçmalarını önlemek amacıyla Sibiry'a da Çin sınırına yakın İrkutsk'a gönderilmişlerdir. Buralardaki esirlerin durumu genelde çok kötüydü.⁸⁵³ Rusların Harşit Vadisi'ne geldiği sıralarda ele geçirdikleri Türk esirlerden Kürtün, Torul ve Gümüşhane bölgesindekileri Gümüşhane - Bayburt üzerinden Erzurum'a ve Kars'a oradan da Tiflis Hazar Denizi kenarından Rusya içerilerine götürmüşlerdir. Yolda firar etmek isteyen birçok esir hayatını kaybetmiştir. Ayrıca açlık ve hastalık yüzünden vefat edenler olmuştur. Sahil kesimindekiler de yine Batum üzerinden esir kamplarına götürülmüşlerdir.

Harşit'te Yakupoğlu sülalesinden Arif Ağa'nın babası Yakup Ağa, Ruslara esir düşen kişilerden biridir. Yakup Ağa Balkan ve I. Dünya Savaşı'nda Bahriye Çavuşu olarak görev yapmış; Giresun Teşkilat-ı Mahsusa Alay Komutanlığı emrinde Rusların Karadeniz'de bulunan birliklerini keşfederken Görele'de yakalanarak Azerbaycan'ın Nargin Adası'na sürülmüş ve bir daha memleketine dönememiştir. Harşit Vadisi'nin işgali sırasında Ruslar, kendisi ve üvey anasını esir alıp götürürken hasta olan Arif Ağa, Azeri doktor tarafından muayene edilerek uygun olmadığı gerekçesiyle serbest bırakılmıştır.⁸⁵⁴

Diğer bir esir ise yine Yakuoğulları sülalesinden çete lakaplı Mehmet Çavuştur. Kafkas Cephesindeki savaş sırasında Torul askerlik şubesinden gelen haber üzerine iki arkadaşı ile birlikte savaşa katılmış ve Bayburt'ta yaralanarak Harşit'e geri dönmüştür. Çayın doğu tarafı Rusların eline geçince Mehmet Çavuş biraz iyileşip tekrar silahını almış ve Türk milislerine katılmıştır. Kürtün'de Kızılali dağlarında Ruslara karşı vur kaç taktikleri ile gerilla savaşına girişmişlerdir. Burada bir gün girdikleri çatışmada tüm arkadaşları şehit düşmüştür. Yabancı bir lisanla askerlerin silahlarını kendisine doğrultarak geldiğini görmüş, zaten gidecek bir yeri kalmamıştır. Askerler onu yakalayarak yaka paça alıp götürmüşler ve böylece

⁸⁵² Tonguç,a.g.e., s.195

⁸⁵³ Kurat,a.g.e., s.441

⁸⁵⁴ Kişisel Görüşme (10.10.2018), **Ekrem Ünlü**, 1955 Doğumlu, Manastırbükü, Doğankent/Giresun. (Dedesı Arif Ağa'dan dinledikleri)

Ruslara esir olmuştur. Bir süre sonra diğer esir düşmüş Türk askerleri ile birlikte Rusların cephe gerisine götürülmüştür. Uzun yürüyüşler ve sonrasında tren yolculuklarından sonra Ruslar'ın aldıkları esirleri tuttukları ve çalıştırdıkları Sibiry'a'nın soğuk düzlüklerine getirilmişlerdir. Burada kömür madenlerinde ağır ve kötü şartlarda çalıştırılmıştır. Bir zaman sonra esirlerin geri iadesi başlayınca Mehmet Çavuş da Türkiye'ye dönmüş ve memleketine sevdiğilerine kavuşmuştur.⁸⁵⁵

1917 yılı sonlarında Rusya ile savaşın sona erdirilmesi ve ardından Brest Litovsk Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Türk esirlerinin yurda dönüşünün yolu resmen açılmıştır. Ancak Rusya'nın her tarafında karışıklık olduğu ve muhatap alınacak makam kalmadığı için esirlerin yurda dönmeleri bir hayli güç ve geç olmuştur.⁸⁵⁶

⁸⁵⁵ Kişisel Görüşme (10.10.2018), **Ekrem Ünlü**

⁸⁵⁶ Kurat, a.g.e., s.445-446

SONUÇ

1914 yılı içerisinde Karadeniz olayının ardından açılan ve I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin savaştığı ilk cephe olan Kafkas Cephesi, taarruz amaçlı bir cephe olup 1918 yılına kadar sürmüştür. Cephe içerisinde birçok yerde önemli savunma ve direnişler gösterilmiştir. Harşit'teki mücadeleler tarihsel açıdan son derece öneme sahip olaylar kapsamındadır. Ruslar bir taraftan Karadeniz sahil kesiminden Tirebolu'ya ulaşarak Harşit ile temas sağlarken, diğer taraftan da Bayburt - Gümüşhane yönünden Harşit Çayı ile tanışmışlardı. Böylece Harşit, iki yönden de sıkıştırılmış durumdaydı. Yani Çayı'nın doğduğu ve döküldüğü yer Rus hâkimiyetine girmişti. Harşit Savunması Kafkas Cephesinin son savunma hattıydı. Ruslar Harşit Çayı'nı geçmek için birçok kez teşebbüste bulunmuşlardır. Harşit Çayı ağzındaki ada yani halkın deyimiyle “*Kentepe*” aylarca bombalanmış, buralar ateş çemberine alınmıştır. Ancak hattın hem buradan hem de diğer yerlerden yarılıp batıya geçilmesi söz konusu olmamıştır. Bu direniş esasında ayrı bir destanın ifadesidir. Zira Harşit'in batı yamaçlarındaki Türk Ordu birlikleri imkânsızlık içerisinde var güçleriyle buna hiçbir surette müsaade etmemişlerdir.

Rusların Harşit Savunmasında başarılı olmamasının temel nedeni olarak; ülkeleri içerisinde çıkan Bolşevik İhtilali ve Çarlık Rejiminin devrilmesi gösterilse de 1916 yılı Temmuz aylarında dayandıkları Harşit Vadisi'nde 1918 yılı başlarına kadar kalıp pek bir ilerleme kaydedememesi, Harşit savunma hattının önemini ortaya koymaktadır.

Harşit Vadisi, 3'üncü Orduya bağlı birlikler tarafından savunulmuştur. Zamana ve yere bağlı olarak ordu içerisinde zaman zaman teşkilat değişikliği yaşanmıştır. Eylül 1916'dan itibaren vadinin Gümüşhane ve Erzincan taraflarını 1'inci Kafkas Kolordusu savunurken, diğer kısımlarını 2'nci Kafkas Kolordusu korumuştur. 2'nci Kafkas Kolordusuna bağlı 37'nci Kafkas Tümen birliklerinin Tirebolu - Harşit hattındaki mücadeleleri Ruslara zor anlar yaşatmıştır. Aynı kolorduya bağlı 11'inci Kafkas Tümen birliklerinin Harşit - Kürtün Yaylaları ve Kabaktepe mücadeleleri de

kayda değerdir. Harşit Savunmasında görev yapan komutanlardan birçoğu bir süre sonra ülkenin çeşitli yerlerinde çok önemli görevler üstlenmişlerdir.

Harşit Vadisi'ndeki karşılıklı mücadeleler zaman zaman baskın ve keşif şeklinde kendini göstermiştir. Rus Ordusunun lojistik kaynağının Türk tarafından daha iyi durumda olduğu açıktır. Buna rağmen Ruslar hattı kıramayınca savaş içerisinde yer yer propaganda yoluna giderek Türk tarafının teslim olmasını beklemişlerdir. Ama bu beklentileri hep karşılıksız kalmıştır. Özellikle ülkelerindeki ihtilalden sonra cephede sürekli barış isteklerine dair söylemler Rusların yorgunlukları ve bıkkınlıklarını gün yüzüne çıkarmıştır.

Rusların ilerleyişinin durması ve başarısızlığındaki diğer bir unsur ise Rus Ordunun lojistik destek noktasından epeyce uzaklaşması ve yeterince destek alamamasıdır. Çünkü ülke ekonomisi zaten çöküşün eşiğindedi. Diğer taraftan Ruslar başka bir ülkenin toprağına girmişlerdi. Harşit coğrafyası Ruslar için büyük zorluklar yaratmıştır. Bu engelleri aşmak için yol yapım işine girişmişler ve burada yerli halkı şeker, ekmek ve para vermek suretiyle çalıştırma yoluna gitmişlerdir. Ancak coğrafyaya yabancı olan Rus birlikleri çok zor anlar yaşamıştır. Zira coğrafyayı bilen asker ve yerli halk Ruslara büyük zayıat verdirmiştir. Milis güçler askeri birliğe yardımcı olarak harekâtın başarılı olmasında büyük pay sahibi olmuştur.

Bir başka husus ise; her ne kadar birçok insanımı, kaynağını kaybetmiş bir Türk tarafı olmakla birlikte aynı kayıp Ruslarda da mevcuttu. Türk birlikleri o kadar kayıplara uğramasına, imkânsızlıklara rağmen, maneviyatları gereği vatan, millet, bayrak ve cihat uğruna savunmayı son ana kadar sürdürmüştür. Harşit Vadisi boyunca yer alan birçok siper ve mevzi alanı bunun en büyük şahididir. Böylece Rus umudu Harşit Çayı'nın sularına karışarak yok olup gitmiştir. Dolayısıyla bu ruh milli mücadele ve ulusal bilincin güçlenmesinde büyük etki yaratmıştır.

Harşit savunmasında görev alan askerlerin ekserisi yakın çevrelerden ve çevre illerden oluşmuştur. Bu konuda Giresun, Ordu ve Trabzon illeri başı çekmektedir. Harşit Vadi sahası, savunmanın birçok isimli isimsiz şehidine mensup olarak toprağı kanla sulanmış bir vatan parçasıdır. Bu çalışmada resmi olarak 190 şehidin listesi çıkarılmıştır. Şehit sayısının daha da fazla olduğu bir gerçektir. Gönüllü milis

güçlerin yoğun gayreti ve şهادeti ise milletin hafızasında yerini almıştır. Bu sebeple bu toprağın değerini ve önemini bilmek vatani bir görev addedilmelidir.

Harşit Cephesindeki birlikler 12 Şubat 1918'den itibaren ileri harekâta katılarak Batum'a kadar ilerleyişlerini sürdürmüşlerdir. Bu anlamda birlikler sadece Harşit Cephesini savunmakla kalmamışlar; Rus ve Ermenilerin ülke topraklarını terk etmeleri için son sınıra kadar cephe tutmuşlardır.

Genelde Kafkas Cephesi çok büyük kayıplara neden olmuşsa da 1877 - 1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) ile kaybedilen yerlerin ele geçirilmesi, hatta ileri harekâtle savaşın ilk başındaki hedefe dönülmesi açısından büyük bir sonuç olarak görülmektedir. Bu pay haklı olarak Harşit Savunmasına da aittir.

Harşit Savunması ile ilgili olarak; arşiv belgelerindeki bilgiler ile halkın sözel ifadeleri birbirini tam manasıyla desteklemektedir. Bu çalışmada milis güçlere yeterince değinilememiştir. Bunlar için ayrıca bir çalışma yapılması bu alandaki eksikliği tamamen giderecektir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

A. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivleri

I. Dünya Savaşı (BDH) Arşivleri

No:4/3671, Kls. 2950, H-60, F. 1-291, 292; No: 4/3671, Kls. 2950, H-61, F. 1-3, 5; No: 4/ 3671, Kls. 2950, H-61, F.1-167; No: 4/3671, Kls. 2950, H-2873, Dos. 293, F. 1-87; No: 4/3671, Kls. 2950, H-66, F. 1-23; No: 1/1 Kls. 149, Dos. 672, F. 17; No:4/3671, Kls. 2950, H-66, 1-113, 135; No: 5/3969, Kls. 4199, H-15, F. 1-186 ve 187; No: 6/6236, Kls. 5087, Dos. 394 (H-6), F.1-12; No: 6/6236, Kls. 5087, Dos. 397 (H-1), F.1-27; No:6/6236, Kls. 5087-H4-1-10, Dos. 397 (H-1), F.1-10; No: 6/6236, Kls. 5087, Dos. 394 (H-8), F.1-45; No:6/6236, Kls. 5087-H1-1-7, Dos. 394 (H-6), F.1-7; No:4/3669, Kls. 2779-46-8-6, Dos. 103, F.8-6; No:6/6236, Kls. 5087-H3-1-37, Dos. 397 (H-1), F.1-37; No:6/6236, Kls. 5087-H2-1-1, Dos. 394 (H-7), F.1-1; No:6/6236, Kls. 5087-H4-1-2, Dos. 397 (H-1), F.1-2; No:6/6252, Kls. 5514-4-12, Dos. 193, F.12; No:6/6252, Kls. 5514-4-23, Dos. 193, F.23; No:6/6236, Kls. 5087-H2-1-5, Dos. 394 (H-7), F.1-5; No:6/6236, Kls. 5087-H2-1-7, Dos. 394 (H-7), F.1-7; No:6/6236, Kls. 5087-H2-1-9, Dos. 394 (H-7), F.1-9; No:6/6236, Kls. 5087-H2-1-9, Dos. 394 (H-7), F.1-9; No: 6/6236, Kls. 5087-H2-1-12, Dos. 394 (H-7), F.1-12; No:6/6236, Kls. 5087-H4-1-10, Dos. 397 (H-1), F.1-10; No:6/6236, Kls. 5087-H2-1-13, Dos. 394 (H-7), F.1-13; No:6/6236, Kls. 5087-H2-1-14, Dos. 394 (H-7), F.1-14; No:6/6236, Kls. 5087-H2-1-15, Dos. 394 (H-7), F.1-15; No:6/6236, Kls. 5087-H2-1-17, Dos. 394 (H-7), F.1-17; No:6/6236, Kls. 5087-H4-1-27, Dos. 397 (H-1), F.1-27; No:6/6236, Kls. 5087-H4-1-28, Dos. 397 (H-1), F.1-28; No:6/6236, Kls. 5087-H4-1-29, Dos. 397 (H-1), F.1-29; No: 6/6236, Kls. 5087-H5-1-1, Dos. 394 (H-8), F.1-1; No:6/6236, Kls. 5087-H5-1-2, Dos. 394 (H-8), F.1-2; No:6/6236, Kls. 5087-H5-1-8, Dos. 394 (H-8), F.1-8; No: 6/6236, Kls. 5087-H5-1-9, Dos. 394 (H-8), F.1-9; No:6/6236, Kls. 5087-H5-1-10, Dos. 394 (H-8), F.1-10; No:6/6236, Kls. 5087-H8-1-12, Dos. 394 (H-8), F.1-12; No:6/6236, Kls. 5087-H-1-42, Dos. 394 (H-8), F.1-42; No: 6/6236, Kls. 5087-H-1-36, Dos. 394 (H-8), F.1-36; No:6/6236, Kls. 5087-H-1-41, Dos. 394 (H-8), F.1-41; No:6/6236, Kls. 5087-H-1-40, Dos. 394 (H-8), F.1-40; No:6/6236, Kls. 5087-H-5-37, Dos. 394 (H-8), F.1-37; No:6/6236, Kls. 5087-H-5-1-

50, Dos. 394 (H-8), F.1-50; No:6/6236, Kls. 5087-H-5-1-46, Dos. 394 (H-8), F.1-46; No:6/6252, Kls. 5514-5-44, Dos. 190, F.44; Kls. 3955, Dos. 76, F.1-24, 1-25; No:6/6236, Kls. 5087-H3-1-35, Dos. 397 (H-1), F.1-5; No:7/6252, Kls. 5514-4-4, Dos. 193, F.4; No: 7/6252, Kls. 5514-4-4-3, Dos. 193, F.4-3; No:7/6252, Kls. 5515, Dos. 191, F.2; No:7/6252, Kls. 5514, Dos. 190, F.81; No:7/6252, Kls. 5515, Dos. 191, F.2; No:7/6236, Kls. 5087-H3-1-2, Dos. 397 (H-1), F.1-2; No:6/6236, Kls. 5087-H2-1-7, Dos. 394 (H-7), F.1-7; No:7/6252, Kls. 5514, Dos. 190, No: 7/6232, Kls. 5514, Dos. 344, F.11; No: 7/6252, Kls. 5514-5-4, Dos. 190, F.4; No:7/6236, Kls. 5087-H3-1-2, Dos. 397 (H-1), F.1-2; No:7/6236, Kls. 5087-H1-1-5, Dos. 394 (H-6), F.1-5; No:7/6236, Kls. 5087-H1-1-6, Dos. 394 (H-6), F.1-6; No:7/6252, Kls. 5514-5-4-1, Dos. 190, F.4-1; No:7/6252, Kls. 5514-5-12, Dos. 190, F.12; No:7/6252, Kls. 5514-5-12-2, Dos. 190, F.12-2; No:7/6236, Kls. 5087-H1-1-12, Dos. 394 (H-6), F.1-12; No:7/6236, Kls. 5087-H1-1-15, Dos. 394 (H-6), F.1-52; No:7/6232, Kls. 5514-1-2, Dos. 344, F.2; No:7/6232, Kls. 5514-1-4, Dos. 344, F.4; No:7/6232, Kls. 5514-1-9, Dos. 344, F.9; No:7/6236, Kls. 5087-H3-1-1, Dos. 397 (H-1), F.1-1; No:7/6232, Kls. 5514-1-11, Dos. 344, F.11; No:7/6252, Kls. 5514-4-4-4, Dos. 193, F.4-4, F.81; No: 16, Kls. 1131-39-16, Dos. 77, F.16; No: 16, Kls.1131-39-16-1, Dos. 77, F.16-1; No: 16, Kls.1131-39-16-2, Dos. 77, F.16-2; BDH, Kls. 3437, Dos. 157/23, F.7-11; BDH, Kls. 368, Dos. 645/1465, F.4-1; BDH, Kls. 298, Dos. 1215, F.64-1; BDH, Kls. 404, Dos. 189/1592, F.19-1; BDH, Kls. 368, Dos. 645/1467, F.4-1; BDH, Kls. 404, Dos. 189/1592, F.7-12; BDH, Kls. 404, Dos. 189/1592, F.21-1

2. Kitap Makale ve Tezler

AKSOY, Volkan, “Birinci Dünya Savaşı’nda Göç’ün Acılarına Tanıklık Eden Şehir:

Giresun”, **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.4/5, ss. 88-91

ARMAOĞLU, Fahri, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2. Baskı, Ankara, 1984.

ASLANOVA, Sevilya, **20. Yüzyılın Başlarında Rusya’nın Osmanlı Politikası (1903-1917)**, Konya, 2011.

ARSLAN, Mustafa, **Görece**, Ankara, 1973.

- AYDIN, Mahir, “Rusya’nın Çanakkale İntikamı: Karadeniz Bombardmanı”, **Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu**, Ankara, 2009, ss.574-575.
- BALCIOĞLU, Mustafa, “I. Dünya Savaşı Sırasında ve Sonrasında Rumlar ve Topal Osman”, **Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler**, Giresun Belediyesi Kültür Yay., İstanbul, 1997, ss.263.
- BAYTIN, Arif, **İlk Dünya Harbinde Kafkas Cephesi**, İstanbul, 1944.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, C.II, Kısım III, TTK Yay., Ankara, 1991.
- BEYOĞLU, Süleyman, **Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Topal Osman Ağa**, Bengi Yay., İstanbul, 2009.
- BİLGİN, Mehmet, **Doğu Karadeniz**, Ötüken Yay., İstanbul, 2002.
; **Rus İşgalinde Trabzon Direnişi**, Serander Yay., 2. Baskı, Trabzon, 2014.
; **Teşkilat-ı Mahsusa’nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları**, Ötüken Yay., İstanbul, 2017.
- BOSTAN, Hanefi, **XV – XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, TTK Yay., Ankara, 2002.
- BRYER, Antony, **Peoples And Settlement In Anatolia And The Caucasus**, 800-1900. V ariorum Reprints, London, 1988.
- ÇAKMAK, Fevzi, **I. Dünya Savaşı’nda Doğu Cephesi**, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yay., Ankara, 2005.
- CEMİL, Arif, **I. Dünya Savaşı’nda Teşkilat-ı Mahsusa**, Arma Yay., İstanbul, 1997.
- DEMİREL, Serkan, “M.Ö. II. Binyılda Kuzey Anadolu (Karadeniz Bölgesi)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s.37.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yay., 14.Baskı, Ankara, 1997.
- EMECEN, Feridun, “Harşit Vadisi’nin Yerleşim Tarihi Üzerine Notlar ve İzlenimler”, **Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür)**, DOKAP Bölge İdaresi Başkanlığı, İstanbul, 2017, ss.42-44.

; Doğu Karadeniz’de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi, **Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü**, Trabzon 2010, ss.42-48.

ERKİN, Celal, **1828-1829 Türk-Rus Harbi (Kafkas Cephesi)**, 117 Sayılı Askeri Mecmua Lahikası, İstanbul, 1940.

FALLMERAYER, J.F., **Geschichte Des Kaiserthums Von Trapezunt, München 1827, Trabzon Rum İmparatorluğunun Tarihi** adıyla Türkçeye Çev. A.C. Eren, TTK Kütüphanesi, 40186.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C. X, Ankara, 1985.

; **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3’üncü Ordu Harekâtı**, C.2, Ankara, 1993.

; **I. Dünya Savaşı’na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Yayınları, C.I-II-III, Ankara, 2009.

; **I. Dünya Savaşı’nda Doğu Cephesinde Sağlık Hizmetleri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yay., Ankara, 2011.

GUZE, Felix, **1. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesindeki Muharebeler**, Çev. **Yüzbaşı Hakkı Akyüz**, Yayına Hazırlayan **Alev Keskin**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yay., Ankara, 2007.

GÜNALTAY, Şemsettin, **Yakın Şark IV. II. Bölüm Romalılar Zamanında Kappadokya, Pont ve Artaksiad Krallıkları**, 2. Baskı, Ankara 1987.

GOLOĞLU, Mahmut, **Trabzon Tarihi**, Serander Yay., 2. Baskı, Trabzon, 2013.

GÖRGÜLÜ, İsmet, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, TTK Yay., Ankara, 1993.

HACIFETTAHOĞLU, İsmail, **Sakarya Şehidi Binbaşı Hüseyin Avni Bey**, Atlas Yay., 2. Baskı, Ankara, 2003.

; I. Dünya Harbinin Yeterince Tanınmayan Şahsiyeti: 37.Kafkas Tümeni Kumandanı Erkan-ı Harb Miralayı Hacı Hamdi Pirselimoglu Kimdir?”, **Karadeniz Tarihi**, Trabzon, 2008.

HALAÇOĞLU, Yusuf, **Ermeni Tehciri**, Babıali Kültür Yay., 8. Baskı, İstanbul, 2006.

- HATEMİ, Nilüfer, **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, C.1, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., İstanbul, 2002.
- HEREDOTOS, **Heredot Tarihi. Çev.: Mümtekin Ökmen**, 3. Baskı, İstanbul 1991.
- HİÇYILMAZ, Ergün, **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Mit'e**, Varlık Yay., İstanbul, 1990.
- İZZET, Met Çünatıkho, **Kafkas Tarihi**, Kafdav Yay., C.1, Ankara, 2008
- HONİGMANN, Ernst, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı (çev. Fikret Işıltan)**, İÜ Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1970.
- KARA, Nilgün Nurhan (Peköz), “Türk Siyasi Hayatında Recep Peker”, **Doktora Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1999.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi (İkinci Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı 1908-1918)**, C. IX, TTK Yay., Ankara, 2011.
- KARABEKİR, Kazım, **Kazım Karabekir'in Kaleminden Doğunun Kurtuluşu**, Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Araştırma Geliştirme ve Yardımlaşma Vakfı Yay., Erzurum, 1990.
- KEFELİ, General Yakov, **Anılar (1916-1919)**, TTK Yay., Ankara, 2013.
- KELEŞYILMAZ, Vahdet, “Kafkas Harekâtının Perde Arkası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XVI, S. 47, 2000, ss.369-371.
- KURAT, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya**, TTK Yay., Ankara, 2011.
- KURUCA, Nazım, “Harşit Vadisi'nde Türk İskânı ve Kolonizasyon Hareketleri”, **Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür)**, DOKAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı, İstanbul 2017, ss.87.
- LERMİOĞLU, Muzaffer, **Akçaabat-Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş-Hicret Hatıraları**, İstanbul, 1949.
- MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI, **Şehitlerimiz (Osmanlı Rus Osmanlı Yunan Trablusgarp, Balkan Birinci Dünya İstiklal Kore Kıbrıs İç Güvenlik)**, Milli Savunma Bakanlığı Yay., C.I-II-II-IV-V., Ankara, 1998.
- NİŞANCI, Ahmet, “Torul-Kürtün Arası Orta Harşit Vadi Yöresi ve Heyelanları”, **Ondokuz Mayıs üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.5, 1990, ss.205.
- NİZAMOĞLU, Yüksel, “Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri”, (Doktora Tezi), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- ÖĞÜN, Tuncay, **Kafkas Cephesinin Birinci Dünya Savaşındaki Lojistik Desteği**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

- ÖKSÜZ, Hikmet - VEYSEL USTA, “I. Dünya Savaşı Sırasında Rus Donanmasının Trabzon ve Çevresini Bombalaması”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 24, 2014, ss.28.
- ÖZALP, Kazım, **Milli Mücadele 1919-1922**, TTK Yay., C.1, Ankara, 1971.
- ÖZCAN, Abdulkadir, “Karlofça Antlaşması”, **DİA**, XXIV, 2001.
- ÖZEL, Oktay, “Çürüksulu Ali Paşa ve Ailesi Üzerine Biyografik Notlar”, **Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırma Dergisi**, 2003, S.16, ss.121-131
- ÖZEL, Sabahattin, **Milli Mücadelede Trabzon**, TTK Yay., Ankara, 1991.
- ÖZKAN, İbrahim, **Deli Halit Paşa**, Ötüken Yay., İstanbul, 2015.
- REFİK, Ahmet, **Kafkas Yollarında İki Komite İki Kıtal**, Temel Yay., İstanbul, 1998.
- SABİS, Ali İhsan, **Harp Hatıralarım**, C.2, Ankara, 1951.
- SAĞLAM, Tefik, **Büyük Harpte 3’üncü Orduda Sıhhi Hizmet**, Askeri Matbaa, İstanbul, 1941.
- SAN, Sabri Özcan, **Rusların Gümüşhane İlini İşgali**, Gümüşhane Belediyesi Kültür Yay., Ankara, 1987.
- SARISAMAN, Sadık “Trabzon Mıntıkası Teşkilat-ı Mahsusa Heyet-i İdaresinin Faaliyetleri ve Gürcü Lejyonu” **XIII. Türk Tarih Kongresi (Kongreye Sunulan Bildiriler)**, C.III, Kısım I, Ankara, 1999.
- SEVER, Ramazan - ÜNSAL BEKDEMİR, “Harşit (Doğankent) Çayı Vadisindeki Hidroelektrik Santraller (HES) ve Çevresel Etkileri”, **Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür)**, DOKAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı, İstanbul 2017, ss.389
- STODDARD, Philip H., **Teşkilat-ı Mahsusa**, Çev. Tansel Demirel, Arba Yay., İstanbul, 1993.
- SÜMER, Faruk, **Çepniler**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1992.
; **Tirebolu Tarihi**, Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul, 1992.
- SÜRMEİLİ, Serpil, **Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)**, Ankara, 2001.
- ŞENSÖZEN, Vasfi, **Birinci Dünya Savaşı ve Kafkas Cephesi Anıları**, Okyanus Yay., İstanbul, 2013.
- TARAKÇIOĞLU, Mustafa Reşit, **Trabzon’un Yakın Tarihi**, Trabzon, 1986.
- TELLİOĞLU, İbrahim, **Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler**, Serander Yay., Trabzon 2004.

TONGUÇ, Faik, **Birinci Dünya Savaşında Bir Yedek Subayın Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1999.

TURAN, Osman, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul 1973.

; **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Yay., İstanbul 1993.

TUNCEL, M., "Gümüşhane" Mad., **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 14, İstanbul 1996, ss.273·276

UMAR, Bilge, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1993.

ÜÇÜNCÜ, Uğur, **Milli Mücadele Yıllarında Gümüşhane (1919-1923)**, Serander Yay., Trabzon, 2018.

ÜNALP, F. Rezzan, "Birinci Dünya Savaşı: 1916, Trabzon'un Ruslar Tarafından İşgali", **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi (100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı Özel Sayısı)**, Yıl 13, Mayıs 2015, S.25, ss.47.

; "Harşit Savunması ve Rus İşgaline Karşı Yürüten Mücadelede Önemli Yeri Olan Komutanlar", **Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür)**, DOKAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı, İstanbul 2017, ss.262

YEL, Selma, **Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetler**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.

YERASİMOS, Stefanos, **Türk-Sovyet İlişkileri, Ekim Devriminden Milli Mücadeleye**, İstanbul, 1979.

YILDIRIM, Ercüment, "M.Ö. II. Binyılda Harşit Vadisi (Azzi-Hayasa)", **Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür)**, DOKAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı, İstanbul 2017, ss.24.

YÜKSEL, Ayhan, **Giresun Tarihi Yazıları**, Kitabevi Yay., İstanbul 2002.

YÜKSEL, Ayhan - SEZAI BALCI, **Harşit Nahiyesi Nüfus Defteri**, Arı Sanat Yay., İstanbul, 2014.

3. İnternet Kaynakları

Doğankent Kaymakamlığı (<http://www.dogankent.gov.tr>)

Güce Kaymakamlığı (<http://www.guce.gov.tr>)

Kürtün Kaymakamlığı (<http://www.kurtun.gov.tr>)

Tirebolu Kaymakamlığı (<http://www.tirebolu.gov.tr>)

Torul Kaymakamlığı (<http://www.torul.gov.tr>)

4. Sözlü Kaynaklar

Ahmet Günay, Emekli, 1929 Dandı Köyü Doğumlu - Ölüm 2018, Görüşme Yeri, Dandı (Süttaş Mahallesi), Görüşme Tarihi, 25 Eylül 2016.

Ahmet Köse, Çiftçi, 1934 Doğan kent Doğumlu - Ölüm 2017, Görüşme Yeri, Doğan kent, Görüşme Tarihi, 30 Ekim 2016.

Ali Mehmet Bayram, Çiftçi, 1942 Çatak Köyü Doğumlu, Görüşme Yeri, Çatak Köyü, Görüşme Tarihi, 20 Eylül 2016.

Ekrem Ünlü, Esnaf, 1955 Manastırbükü Doğumlu, Görüşme Yeri, Doğan kent, Görüşme Tarihi, 10 Ekim 2018

Emine Günay, Ev Hanımı, 1930 Dandı Köyü Doğumlu, Görüşme Yeri, Süttaş Mahallesi Belen Mevkii, Görüşme Tarihi, 9 Ekim 2018

İbrahim Kılıç, Emekli, 1935 Dandı Köyü Doğumlu – Ölüm 2014, Görüşme Yeri, Doğan kent, Görüşme Tarihi, Haziran 2012

İbrahim Temiz, Emekli, 1938 Doğan kent Doğumlu, Görüşme Yeri, Kozköy Köyü, Görüşme Tarihi, 09 Ekim 2016.

Kemal Duran, Emekli Eğitimci, 1933 Tirebolu Doğumlu, Görüşme Yeri, Ortacami Köyü, Görüşme Tarihi, 30 Eylül 2017.

Remzi Yılmaz, Esnaf, 1955 Oyraca Köyü Doğumlu, Görüşme Yeri, Doğan kent, Görüşme Tarihi, 30 Haziran 2018

Seyit Güvendi, Emekli, Gazeteci-Yazar, 1956 Doğan kent Doğumlu, Görüşme Yeri, Doğan kent, Görüşme Tarihi, 24-25 Eylül 2016.

EKLER

FOTOĞRAFLAR VE HARİTALAR

Fotoğraf 1. Rus işgaline maruz kalan Tirebolu Bedrama Kalesi

Fotoğraf 2. Rusların Bedrama Kalesi'nden Harşit Çayı'na yaptığı harekât alanı

Fotoğraf 3. Türk birliklerinin gözetleme ve savunma yaptıkları Şaban Kalesi

Fotoğraf 4. Şaban Kalesinde Türk askerlerinin iaşelerini pişirdiği fırın

Fotoğraf 5. Doğankent Kozköy'de Ruslar Tarafından Yapılan Nakliye Yolu

Fotoğraf 6. Doğankent Kozköy'de Ruslar Tarafından Yapılan Nakliye Yolu

Fotoğraf 7. Doğankent Yeniköy'de Rus Savaşından kalan Mavzer ve Top Mermileri

Fotoğraf 8. Doğankent Yeniköy'de Rus Savaşından kalan Mavzer ve Top Mermileri

Fotoğraf 9. Rus işgaline uğrayan, kanlı baskınların yapıldığı Kanyaş köyü

Fotoğraf 10. Rus işgaline uğrayan, yoğun mücadelelerin yaşandığı Kürtün Güvendepazarı (yaylası)

Fotoğraf 11. Kürtün'ün Kurtalan Yaylasında Mevzi ve Siper Alanları

Fotoğraf 12. Kürtün Güvende yakınlarındaki Kırkatlı'da Mevzi ve Siper Alanları

Fotoğraf 13. Kürtün Kabaktepe 'de Mevzi ve Siper Alanları

Fotoğraf 14. Doğankent Süttaşı Mahallesi Tepealan yaylasında mevzi ve siper alanları

Fotoğraf 15. Doğankent Süttaşı Mahallesi Tepealan yaylası mevzi ve siper alanları

Fotoğraf 16. Güce'de Şaban Kalesi Şehitliği

Fotoğraf 17. Doğankent Yeniköy'de Ordu Fatsalı askere ait olduğu bilinen bir şehit mezarı

Fotoğraf 18. 2308 Rakımlı Kürtün Kabaktepe Zirvesi

Fotoğraf 19. Kürtün Kabaktepe Şehitliği

Fotoğraf 20. Kürtün Kabaktepe Şehitliği

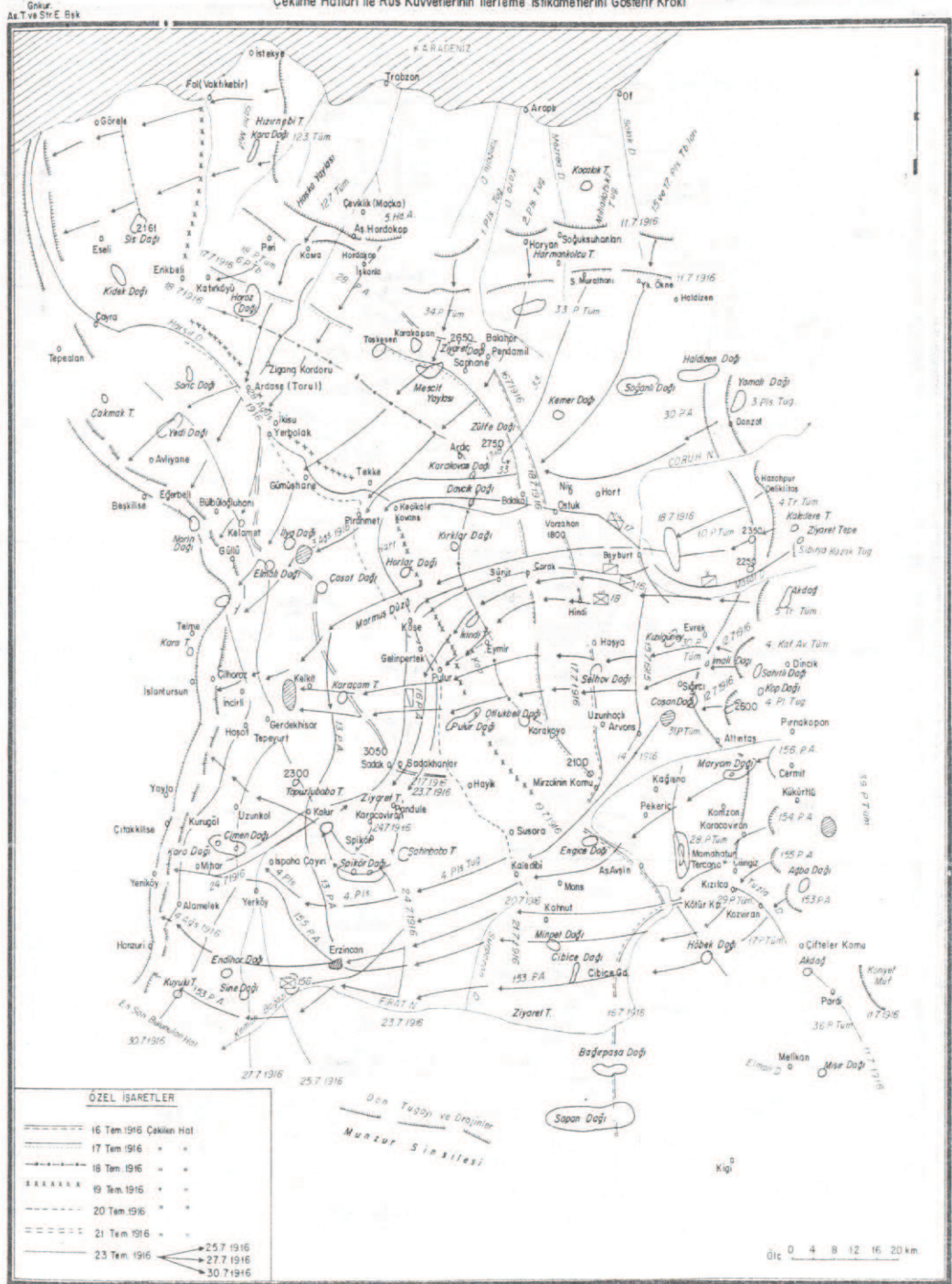

Fotoğraf 21. Kürtün Kabaktepe İle Güvende Yaylası Arasında bir şehit mezarı

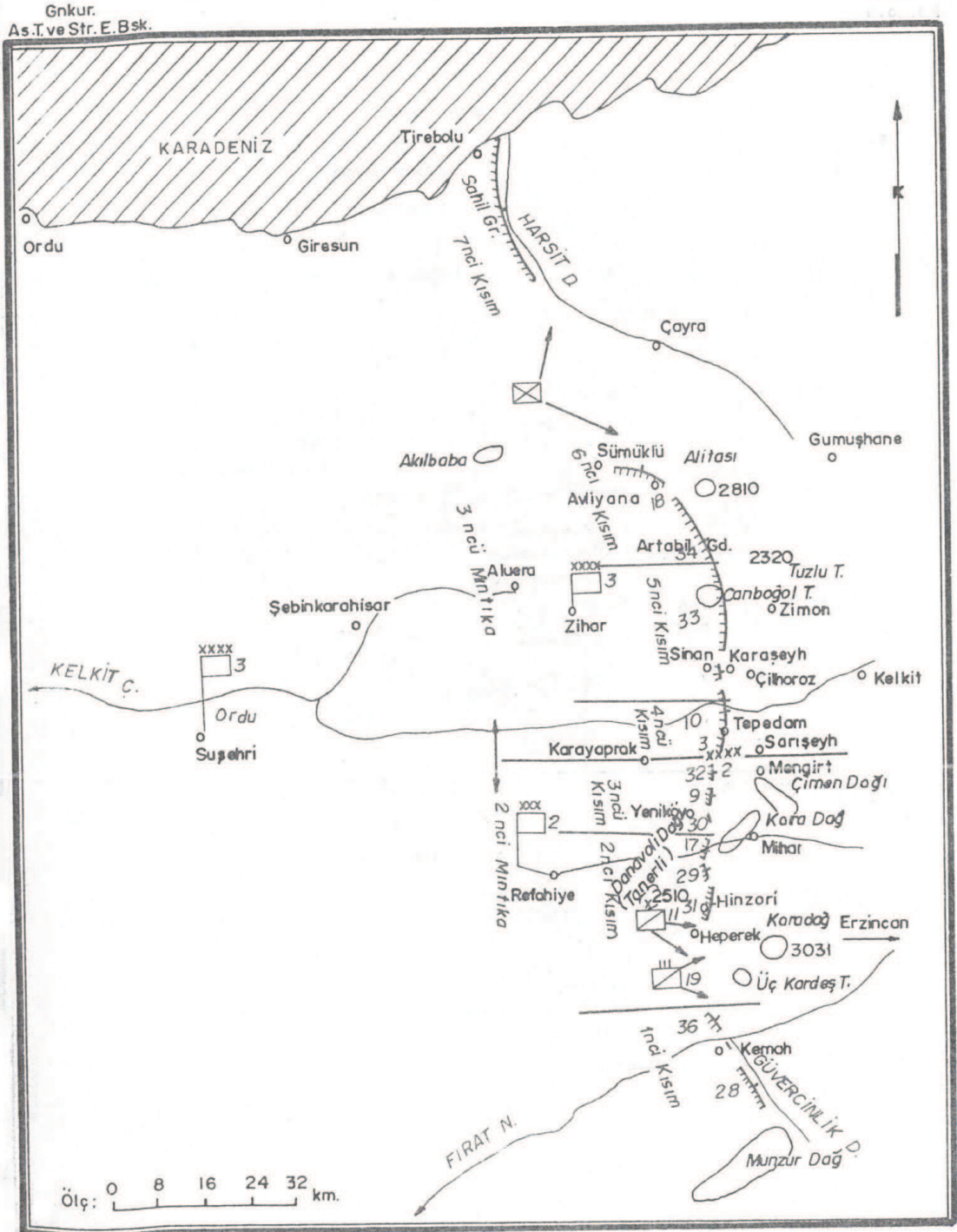
Fotoğraf 22. Kürtün'ün Kazıkbeli yaylasında Meçhul Asker Şehitliği

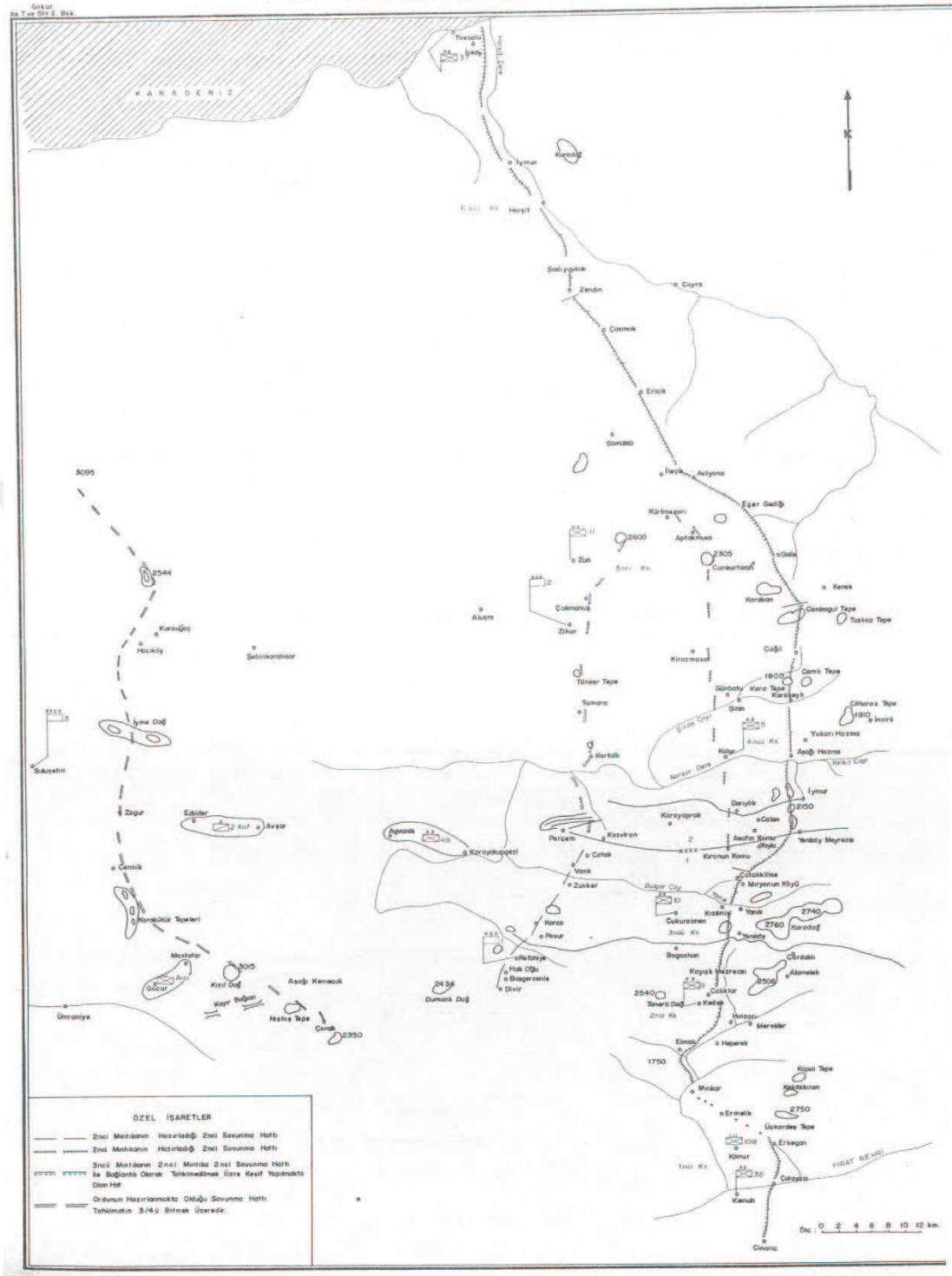
3ncü Ordu Cephesinde, 2 Temmuz 1916'da Başlayan, Rus Taarruzunda, 11 Temmuz 1916'dan İtibaren, 3ncü Ordu'nun Çekilme Hatları ile Rus Kuvvetlerinin İlerleme İstikametlerini Gösterir Kroki

3 ncü Ordu'nun 14 Ağustos 1916 Kısım Teşkilâtı

Ek-4

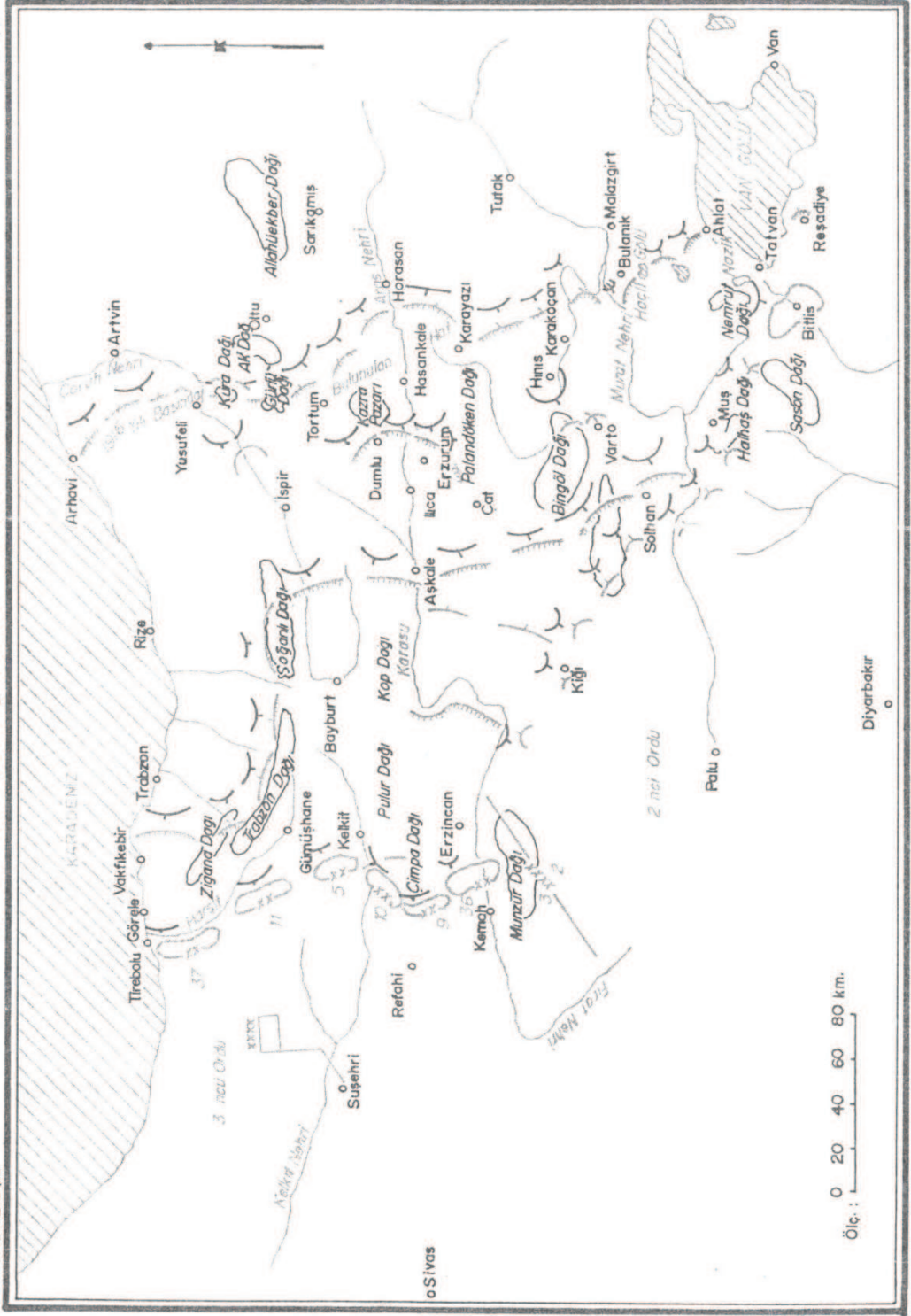

3 nclü Ordunun 1916 Yılı Başında Bulunduğu Savunma Hattı
İle En Son Çekildiği Kemah - Tirebolu Savunma Hattı

Gnknur
As.T.ve Str.E.Bşk.

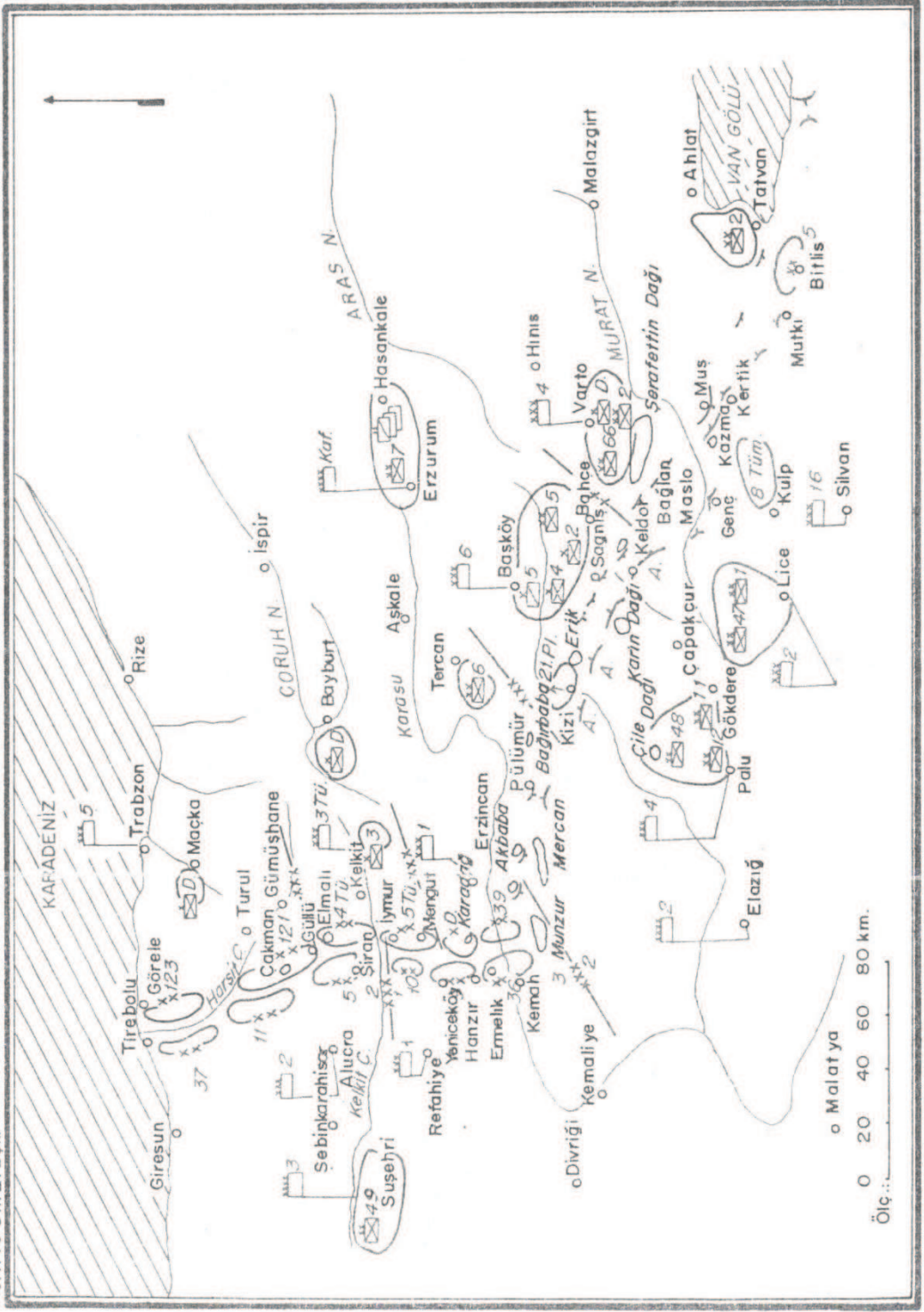
Ek-6

Kafkas Cephesinde 1916 Yılı Sonunda, 1917 Başındaki Durumu

Gnknr.
As. T. ve Str. E. Bşk.

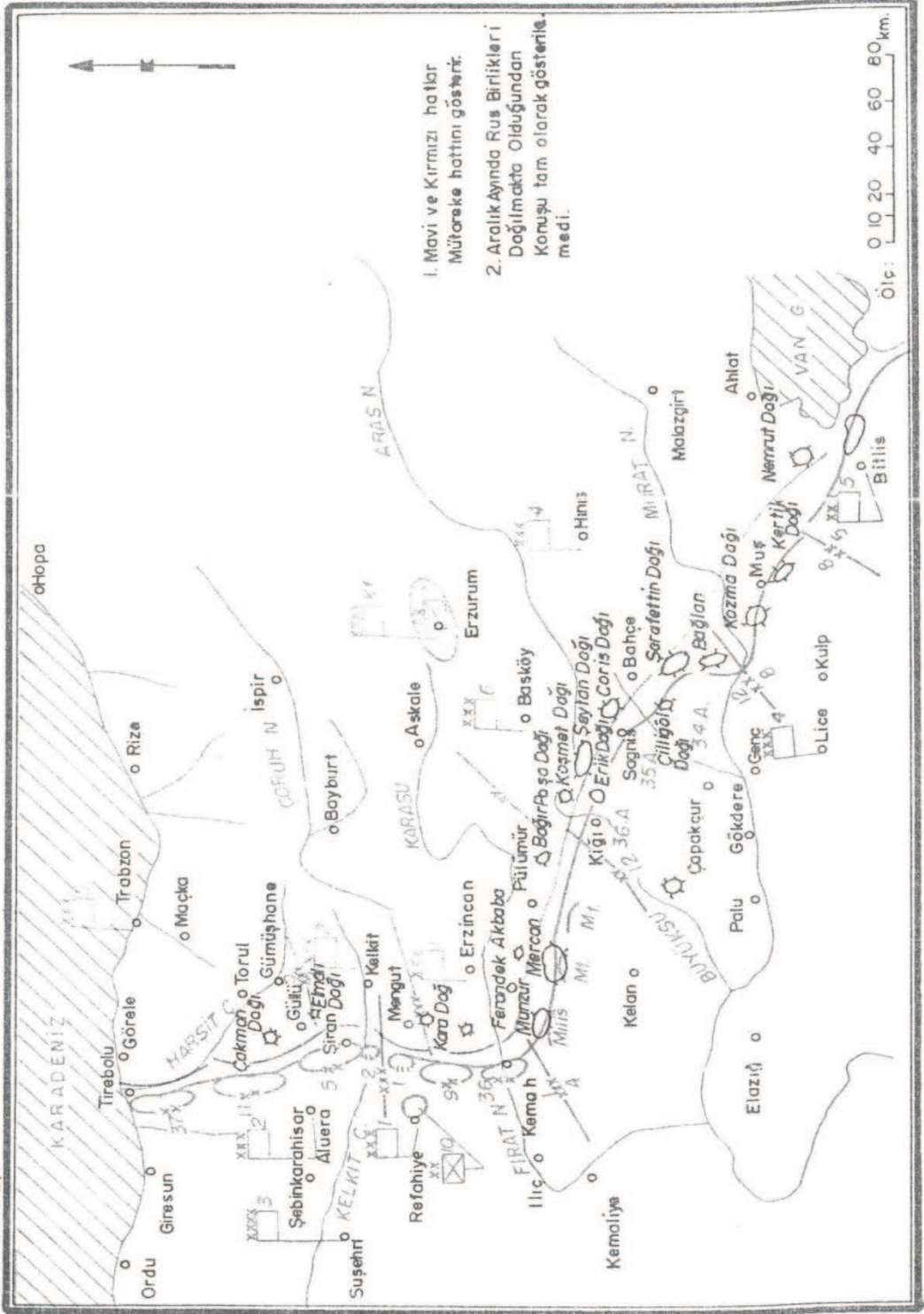
Ek-7

1917 Yılı Sonunda Kafkas Cephesi Durumu

Gnkur.
As.T.ve Str.E.Bşk.

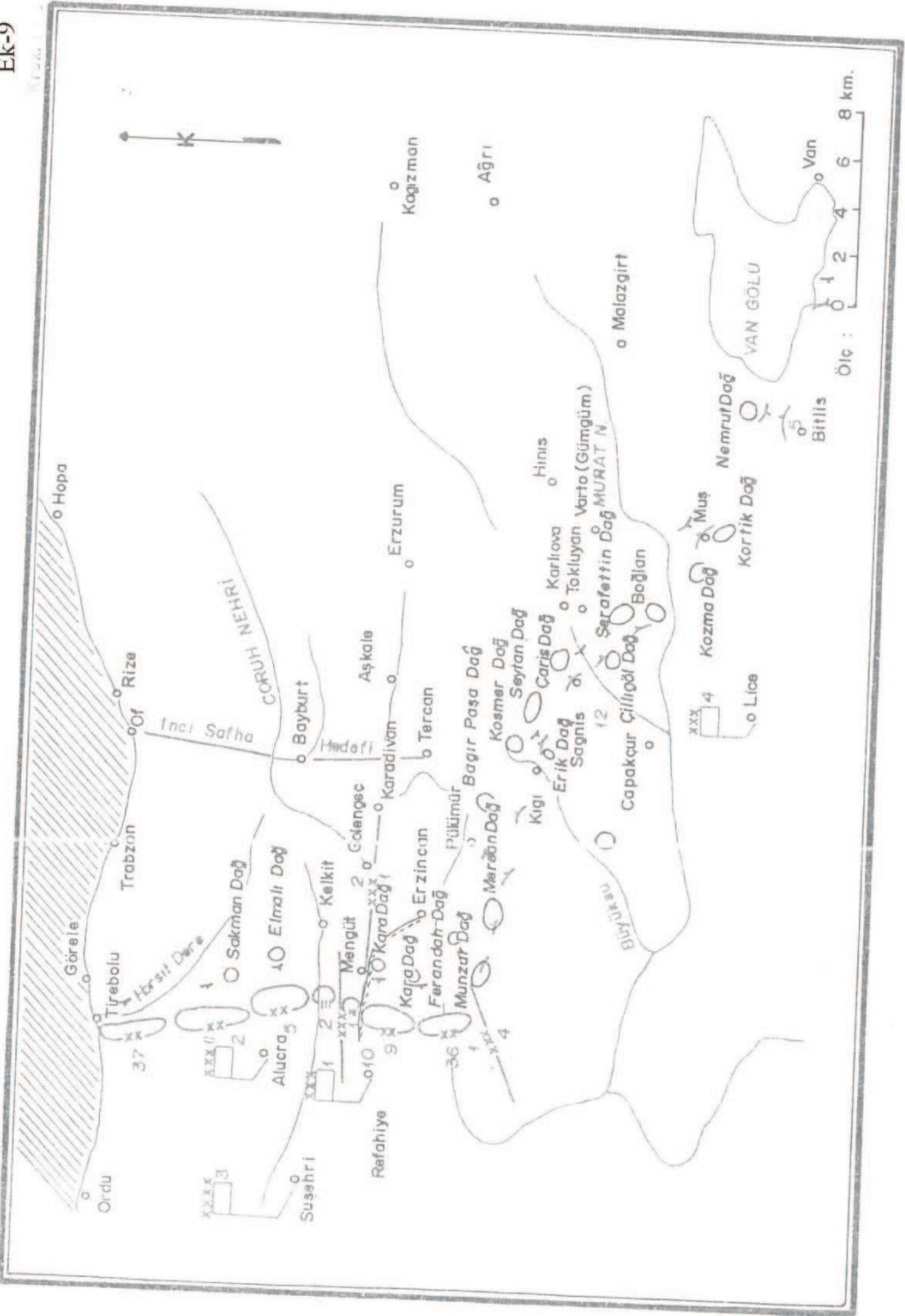
Ek-8

3ncü Ordunun 1918 Şubat Başındaki Durumu

Gnukur.
As. T. ve Str. E. Bşk.

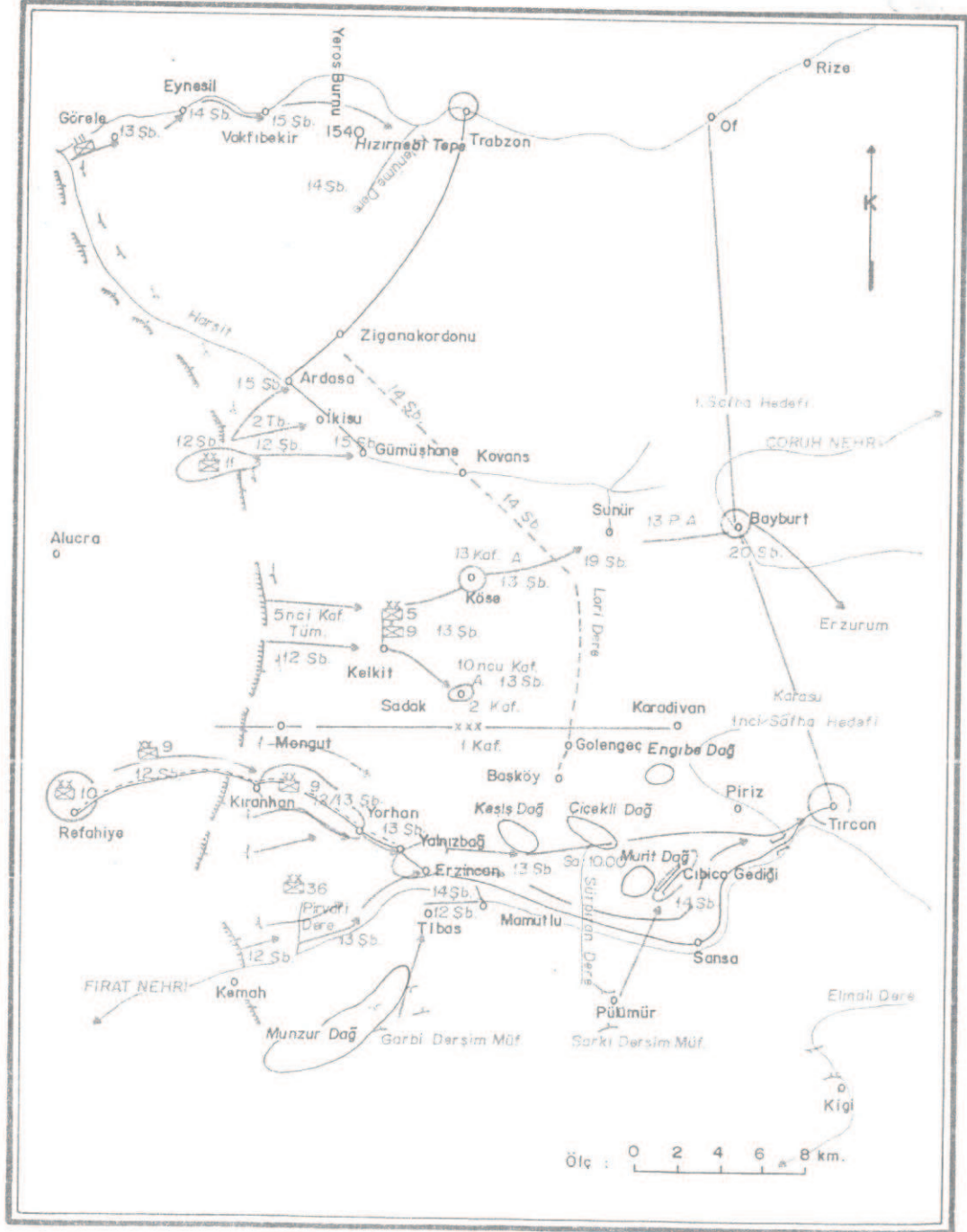
Ek-9

3ncü Ordunun İve 2nci Kafkas Kolordularının
12 Şubat-20 Şubat 1918 Durumu

Gnkur.
As.T.ve Str.E.Bşk.

Ek-11

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Giresun'un Tirebolu İlçesinde doğmuştur. İlk ve ortaöğrenimini Doğankent'te tamamlamıştır. 1996 yılında başladığı Samsun On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünden 2000 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl Gümüşhane'nin Kürtün İlçesi Özkürtün Beldesi'ne atanmış ve burada 5 yıl görev yapmıştır. Görev yaptığı süre zarfında Hatay İskenderun'da 8 ay kısa dönem askerlik görevini yerine getirmiştir. 2005 yılında Giresun'un Yağlıdere ilçesine, kısa süre sonra da Doğankent'e atanarak çeşitli okullarda çalışmıştır. 2008 yılında yapılan sınava dayalı yönetici ataması ile Doğankent İmam Hatip Lisesine Müdür Yardımcısı olarak atanmış, aynı okulda 1,5 yıl Okul Müdür Vekilliği yapmıştır. 2014 MEB İl-İlçe Millî Eğitim Müdürlükleri Şube Müdürü Kadrolarına Görevde Yükselme" yazılı ve sözlü sınavında başarılı olarak 06.06.2014 tarihi itibariyle Ordu Perşembe İlçe Milli Eğitim Şube Müdürlüğü görevine başlamıştır. Halen bu görevine devam etmektedir. Merkezi ve mahalli çeşitli kurs ve seminerlere katılmıştır.

Doğankent'te çalıştığı sürede haber siteleri kurarak haber editörlüğü ve köşe yazarlığı yapmıştır. Halen haber ve köşe yazısına devam etmektedir.